नं. ५३४६

काल माधव: तैलिंग्यां

× × × ×

पत्र. ६७ —— सं. ×

विषय: धर्मशास्त्रम्

कालमाधवः तैलिंगदेशलिप्याम्

५३ ४६ 5346

F = 67

तैलंगू भाषा

८

कालमाधवः माधवाचार्यप्रणीतः कालनिर्णयप्रयोजनकः किंचि त्रुटः

६७

కాలమాధవం॥

౧

శుభమస్తు॥ శ్రీగణేశాయ నమః॥ వాగీశాద్యాస్సుమనసస్సర్వార్థానాముపక్రమే। యం నత్వా కృతకృత్యాస్స్యుస్తం నమా
మి గజాననం॥౧॥ సోహం ప్రాప్య వివేకతీర్థపదవీమామ్నాయతీర్థే పరం మజ్జంత్సజ్జనసంగతీర్థనిపుణః సద్వృత్తతీ
ర్థం శ్రయన్॥ లబ్ధ్వామాకలయన్ప్రభావలహరీం శ్రీభారతీతీర్థతో విద్యాతీర్థముపాశ్రయన్ హృది భజే శ్రీకంఠమవ్యా
హతం॥౨॥ సత్యైకవ్రతపాలకో ద్విగుణధీస్త్వర్థీ చ [illegible] వేదాదిత్ర [illegible] పంచస్కంధకృతిష్వథ న్నయదక్షః సప్తాంగసర్వంస
హః॥ అష్టవ్యక్తికలాధరో నవనిధిః పృష్ఠ [illegible] ప్రత్యయః స్వాంతోర్ధ్వ త్రయీధురంధరో విజయతే శ్రీబుక్కణక్ష్మాపతిః॥౩॥ వ్యా
ఖ్యాయ మాధవాచార్యో ధర్మాన్పారాశర [illegible] థ॥ తదనుష్ఠానకాలస్య నిర్ణయం వక్తుముద్యతః॥౪॥ వ్యా
మూఢానామిహ హంతనుభృతాం జాడ్యావితీర్థ (ప్రమా)పాయస్తద్వావాన్న్యమేకం విద్యాతీర్థం ప్రకటతిమిరం సదివాకే(?)
దయానాం॥ సర్వేషాం తత్పరమసుఖదం భారతీతీర్థమాపాయ స్తద్వావాన్యే విమలమనసో నిర్ణయం మేశకే(?)
ర్థానుక్రమ్యతే శాస్త్రకారైరఖిలాని నిర్ణీషితః॥ తావతైవానుతిష్ఠాసునిర్ణీసం దేహాః ప్రవర్తంతాం॥౬॥ అ
మాంసుచిత్తే సర్వసమాధానాయ తత్ప్రపన్నః॥ వివరిష్యే యథాన్యాయం యుక్త్యాశ్రుతిస్మృతిసబాహులాత్॥౭॥ పంచప్రకరణాన్యత్ర
తేషాం ప్రౌఢాఖ్యుతవత్సరౌ। ప్రతిపత్షష్ఠీతిథయో నక్షత్రాద్యతిక్రమః॥౮॥ ఉపోద్ఘాతేకాలసత్త్వం తస్యనిర్ణయయోగ్యతా ॥తతో మా
శ్వరోనిత్యకాలాత్మా చింతనీయశ్చ సుకర్మసు॥౯॥ జన్యకాలైబ్దముఖ్యశ్రితౌ ముక్తమేతచ్చతుష్టయం। అబ్దాయనర్తుమాసా
శ్రపక్షః ప్రకరణాంతరే॥౧౦॥ అబ్దః పంచవిధస్తాంద్రోఽత్ర తాదౌ తిలకాదికే॥ సుజనాద్రివ్రతే సౌరగోసత్రాదిషు సావనః॥౧౧॥ త్రయో
ప్యాచారవ్యాసవాదౌ వికల్ప్యంతే నిషేధయా॥ అయుదారాయేతు సాక్ష్యాత్ త్రయోబాహార్నసప్తత్వధివత్సరః॥౧౨॥ చాంద్రాణాం ప్రభ
వాదీనాం పంచకెపంచకేయుగే। సంపరిదానిదాదిత్యాతథ బద్ధపూర్వాస్తువత్సరాః॥౧౩॥ తిలాయ వాదవస్త్రంధా నైవరజతం దీయతే త్ర
తు ఉగ్రే కర్మణాం శాంతే చాస్రాయనే దక్షిణే మాతృకే॥౧౪॥ వసంతాద్యృతవోద్విధా చాంద్రాస్సౌరాశ్చ చాంద్రకాః। చైత్రాద్యాలఅధ
మీనాద్యామేషాద్యా వా వివస్వతః॥౧౫॥ తేషాం విధానాదయస్తద్వృతకర్యాతీర్థవ్రతపూజనం॥ మాసాస్తు సావనస్సౌరశ్చాంద్రోనా
కృత్ర ఇత్యమీ॥౧౬॥ దర్శాంతః పూర్ణిమాంతో వా చాంద్రాసౌ విప్రష్టే శక్యయోః॥ సౌరాంగ్నస్సావనస్త్వయు[illegible] జ్యోతిషికే పరః॥
౧౭॥ మాఘాదిమాసషట్కేషు తిలదానాదయస్స్మృతాః॥ చాంద్రాదిమాసాం సంక్రాంతస్స చాంద్రస్స తిసంజ్ఞకః॥౧౮॥ త్రయస్త్రావ్యజ్ఞా
విహారోదాః సంసర్పాంహస్పతీ ఉభౌ॥ శుద్ధాస్త్రేతతధాస్త్రేత్యమలమాసౌ వివర్జితౌ॥౧౯॥ కామ్యారంభో తత్స మాప్తమలమాసేవివ

+ దేవచేత్సంసర్ప ఆదిమః॥ క్షయమాసోద్విసం[illegible]త్తః॥

^ హీం తర్హి తిబాత్రేః॥౨౦॥ అసంక్రాంతావేకవషి

స్థాచ గవ్యాప్యా త్రాం తిథిరుత్తరా। అసప్వేనైకదేశస్య వ్యాప్తౌ పూర్వైవ గవ్యాప్యా తాం॥౪౮॥ ఏకో ద్విష్టౌతు మధ్యాహ్న వ్యాప్త్యా యుక్తౌ స్యాద్దె
కభక్తవతే। ఏకదేశసమవ్యాప్తౌ స్యాత్పూర్వా నన్వధోంత్తరా॥౪౭॥ కుతపాద్యపరాహ్ణాంతా వ్యాప్తిరాజ్ఞికడత్తమా। తదభావే ప
రాహ్ణస్య వ్యాపికా గవ్యాప్యాతాం తిథిః॥౪౮॥ సామ్యే తూర్ధ్వగా క్షయే పూర్వా నత్తరా వృద్ధౌ వ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణయోః। నగ్రాహ్యా తిథిగా స్త
ద్వైక్షయే పూర్వ్యా తిథిస్సృతా॥౪౯॥ సామ్యే తూర్ధ్వతిథిగ్రాహ్యా పరవిద్ధైవ వృద్ధివత్। నస్యాచ్ఛత్వపరాహ్ణే చేత్పూర్వా నస్యాత్ తత్పూర్వ
ధా॥౫౦॥ వైషమ్యే వైకదేశస్య వ్యాప్తౌ గ్రాహ్యా మహాత్వతః। సామ్యే నచేత్ క్షయే పూర్వా పరాస్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః॥౫౧॥ వృద్ధిసామ్య
క్షయే యుగ్మా గ్రాహ్యాస్తిథిగా సోర్ధ్వగా గ్రాహ్యా। ద్వితీయాద్యాస్తు పర్వాంతా స్తిథయః ప్రకరణోదితాః॥౫౨॥ సంధారణేయుగ్మం స్యాద్యో నస్వ
తిథిషు ప్రతిపద్యుక్తః ఛేవచిత్తవచిదివశేషూస్తి సోయంమత్రాభిధీయతే॥౫౩॥ పూర్వేద్యుశ్శతీప్తాతః పరేద్యుస్త్రిముహూర్తగా। సా
ద్వితీయాద్యాస్తు పర్వాంతా పరాహ్ణాహ్ని పూర్వవిద్ధా తతోఽన్యథా॥౫౪॥ రంభాతృతీయాయాం పూర్వా స్యాదుత్తరా సాన్యదేవ తాంత
రే పరేద్యుస్సాస్తి చేత్పూర్వా విద్ధా పన్నస్తు వ్రతాం తరే। ముహూర్తమాత్రసత్వేపి దినే గౌరీవ్రతం పరే। శుద్ధాధికా యామపి వంగణాం
గప్రశంసనాత్॥౫౬॥ చతుర్థీ తు పరాహ్ణస్య గణనాథవ్రతస్య తు। మధ్యాహ్నవ్యాపినీ పూజ్యా తదవన్నా గచతుర్థ్యపి॥౫౭॥ పరేద్యు
రేవ మధ్యాహ్నవ్యాప్తౌ విష్ణుస్యాసోత్తరా। అన్యథా పూర్వవిద్ధైవ మాతృయోగప్రశస్తితః॥౫౮॥ పూర్వేద్యురేవ తదా వ్యాప్తౌ పూర్వా సప
ర్యాతిథిః। నోచేత్ పరస్య పంచమ్యా యోగాత్తంతం ప్రశస్యతే॥౫౯॥ నాగాఖ్యః శుక్లజయాప్యస్తు నాగవిద్ధా నిషిధ్యతే। సర్వత్ర పంచ
మీపూర్వా గ్రాహ్యా స్కందవ్రతే పరా॥౬౦॥ నాగవిద్ధాస్కందషష్ఠీ సా నిషిద్ధా వ్రతాం తరే। ఉత్తరస్యాలలాభే తు నాగవిద్ధైవ గవ్యాప్యా తాం॥౬౧॥
వినాచాపదశనా ద్విభిన్నా గవేధా న దోషకృత్॥ సప్తమీ పూర్వవిద్ధైవ వ్రతేషు నిఖిలేష్వపి॥౬౨॥ అలాభే పూర్వవిద్ధా యాం పరవిద్ధైవ గ
వ్యాప్యా తాం॥ వ్రతమాత్రే ష్టమీ కృష్ణా పూర్వా శుక్లాష్టమీ పరా॥౬౩॥ దూర్వాష్టమీ తు శుక్లాపి పూర్వవిద్ధా యాం పరవిద్ధైవ గవ్యాప్యా తాం
విధీయతే। పక్షద్వయే మహాశివశక్తి మహోత్సవే॥౬౪॥ జ్యేష్ఠర్క్షయోగే పూర్వాపి గ్రాహ్యా జ్యేష్ఠా వ్రతే తిథిః। మధ్యాహ్నే దూర్ధ్వగా మ
క్షం చేత్పరేద్యుః సా ప్రశస్యతే॥౬౫॥ జ్యేష్ఠర్క్షభానువారాభ్యాం యుక్తాష్టమ్యతిదుర్లభా। జయంత్యాఖ్యం వ్రతం భిన్నం కృష్ణ జన్మా
ష్టమీ వ్రతాత్॥౬౬॥ శుద్ధా చ సప్తమీవిద్ధా తేన వంజన్మాష్టమీం ద్విధా। సప్తమీం చేన్నిశీథాత్ ప్రాక్ విద్ధా శుద్ధాన్యథా భవేత్॥౬౭॥ శుద్ధా
చ సప్తమీ యాం నాస్తి సందేహో విద్ధా చ త్రివిధా స్మృతే। నిశీథయోగః పూర్వేద్యుః పరేద్యుర్వా న ద్వయోరుతే॥౬౮॥ పూర్వేద్యురేవ ప్రథమే పక్షే
పరే తు తత్ర పక్షయోః। అష్టమీ రోహిణీ యుక్తా జయంతీ సా చతుర్విధా॥౬౯॥ శుద్ధా శుద్ధాధికా తద్వద్ విద్ధా విద్ధాధికా తథా। శుద్ధాయా
మపి విద్ధాం యామం న సంభాహ్యోత్తరా తిథిః॥౭౦॥ శుద్ధాధికా యాం యోగశ్చైదేకస్మిన్నావది నద్వయోర్నైక యోగస్తి సందేహో ద్వియోగప్ర
థమం దినం॥౭౧॥ సదా నిశీథే పక్షా ధేపి పుత్ర తత్రమో మధ్య మోథమః। యోగస్త్రిధాపి పూర్వేద్యుస్సంపూర్ణా త్యాదుపోషణం॥౭౨॥

కాలమాధవం ॥

ర్జయేత్ ॥ ఆరబ్ధం మలమాసాత్ప్రాక్ కృచ్ఛ్రసత్రాదికం తు యత్ ॥ ౬౧ ॥ తత్సమాప్యం సావనస్య మాసస్యానతిలంఘనాత్ ॥ ఆరంభస్య
సమాప్తిశ్చ మధ్యే స్యాచ్చేన్మలిమ్లుచః ॥ ౬౨ ॥ ప్రవృత్తమఖిలం కామ్యం తదనుష్ఠేయమేవ తు । కారీర్యాది తు యత్తన్న కామ్యం తత్స్యాదారంభసమాపనే ॥
౬౩ ॥ కామ్యకాలవిలంబస్య సర్వత్రాక్షమాలాసంభవాత్ । అనన్యగతికం నిత్యమగ్నిహోత్రాది న త్యజేత్ ॥ ౬౪ ॥ గత్యంతరయుతం నిత్యం సో
మయాగాది వర్జయేత్ ॥ అగతిగ్రహణాన్ స్నానసంజ్ఞాతేష్టిగతిసంయుతా ॥ ౬౫ ॥ ద్వయం నైమిత్తికం తస్య వ్యవస్థా నిత్యవన్మతా ॥ శు
ద్ధమాసమృతానాం స్యాత్సపిండనమాబ్దికం ॥ ౬౬ ॥ మలమాసమృతానాం తు యదా స్యాదాబ్దికాంతరం । ద్విరేవ ముఖ్యం శుక్లపక్షం
కృష్ణః పిత్ర్యే విశిష్యతే ॥ ౬౭ ॥ త్యక్తయోస్తు ప్రకరణే వర్ణితా ప్రతిపత్తిథిః । ప్రతిపన్నామ విఖ్యాతా యా చంద్రస్య ప్రథమా కలా ॥ ౬౮ ॥
శుక్లపక్షే వివర్ధ్యం చంద్రం కృష్ణపక్షే వినిస్సరేత్ । శుద్ధా విద్ధా తిథిశ్శుద్ధా ప్రోక్తా స్నానాతిథ్యాశ్చ నయా వాపి ॥ ౬౯ ॥ ఉదయం పూర్వయా తిథ్యా విద్ధా త్రి
ముహూర్తకైః । సాయం తూత్తరయా తద్వత్ స్నాన్యా నయా తు సా విద్ధా తే ॥ ౭౦ ॥ విద్ధాపి త్రిముహూర్తేన సూర్యేనావేధమర్హతి । శుద్ధా
యాం నాస్తి సందేహో దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ ౭౧ ॥ ఉపవాసం చైకభక్తం నక్తం చాయాచితం వ్రతం । దానం సంధ్యాశివధ్యానం మంత్రమూదత్ర వివర్జ్యతే
౭౨ ॥ పక్షద్వైష్టం పార్వణం చాపి త్యక్త్వా ద్వివిధ నిర్ణయతే । శుక్లపక్షే దర్శవిద్ధా కృష్ణే విద్ధా ద్వితీయయా ॥ ౭౩ ॥ ఉదయే పూర్వా ప్రతిపచ్ఛుక్లే
ముఖ్యా స్యాద్దాపరా విద్యా క్వచిత్ । తదభావే తు సాయాహ్నవ్యాపినీ పరిగృహ్యతాం ॥ ౭౪ ॥ ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్నపరాహ్ణాః సాయమిత్యసౌ ।
అత్రాహ్నః పంచధా భాగా ముఖ్యాద్విత్ర్యాదిభాగతః ॥ ౭౫ ॥ అభావే పి ప్రతిపదః సంకల్పః ప్రాతరిష్యతే । తిథిస్త్రియామాముహూర్తావాన్ స్త్రిత్రి
ద్యం తే పారణారంభవేళా ॥ ౭౬ ॥ అలుప్తే పంచపూర్వేణ ద్వ్యహముపవాసవదాచరేత్ । ముఖ్యతిథ్యం తథా మే తు తిథిశ్శేషాపి గృహ్యతాం
॥ ౭౭ ॥ శుద్ధాధికా తు కృష్ణే పి పూర్వాహ్నసంపూర్తిసంభవాత్ । గృహ్యతా వ్యాప్త్యైకభక్తే మధ్యాహ్నవ్యాపినీ తిథిః ॥ ౭౮ ॥ పరేద్యురేవ
పూర్వేద్యురేవ వా వ్యాప్తిర్దినద్వయం చ । నో భయం తు త్రా భయత్రాంశసామ్యం వైషమ్యమిత్యమీ ॥ ౭౯ ॥ షట్పక్షాస్తేషు చైకైకవ్యా
ప్త్యైవాత్ర గృహ్యతాం । దినద్వయే పి తదవ్యాప్త్యా వ్యాప్త్యా చైకదేశతః ॥ ౮౦ ॥ సమవ్యాప్తౌ చ పూర్వైవ వైషమ్యే త్వధికవ్యాప్తితాం । అనా
గాస్యైకభక్తస్య కాలస్తు ఉపవాసగ్రస్యసాంగతః । ఉపవాసప్రతినిధిస్తద్విధిస్స్యాదుపవాసవత్ । ప్రదోషవ్యాపినీ నక్తే తిథిర్వ్యాప్తిర్దినద్వ
యే ॥ ౮౧ ॥ అవ్యాప్తిం వా ద్విధా చైవ వ్యాప్తిం స్యాదుత్సర్గతో మత్తరా । సౌరనక్తే తు సాయాహ్నవ్యాపినీ న ప్రదోషగా ॥ ౮౨ ॥ అయాచి
తే తు తిథయః స్యురేకారాద్యుపవాసవత్ । సోదంచ పుత్రముహూర్తార్ధా యాం కురాశ్చ దానం ప్రతాం ఇచ ॥ ౮౪ ॥ ఉదయం
త్ర తథా త్వేతు పూర్వేద్యుస్తదనుష్ఠితిః ॥ పరత్రైవ తథాపుంచ తూపవాన్ స్రాపోక్త తిథిక్షయే ॥ ౮౫ ॥ తిథినాం మెక్యచవ

పరిసమాప్త

వహ్న్యయోః॥ పూర్వేద్యుస్సాగ్నికః కుర్యాదుత్తరే విహ్నిరగ్నికః॥౯౮॥ పర్వప్రతిపదోస్సంధి మధ్యాహ్నే వా తతః పురా। అన్వాధానం పూర్వదినే।
యాగస్సంధిదినే భవేత్॥౯౯॥ ఊర్ధ్వం మధ్యాహ్నతస్సంధౌ చేదన్వాధానం తు తద్దినే। ఇష్టిం పరదినే కుర్యాదన్వావాజసనే యునః॥౧౦౦॥ యు
స్తు వాజసనేయినాస్సాయాత్తస్య సంధిదినాత్పురా। నైవాన్వావాహ్యతే కింతు సదా సంధిదినే తు సః॥౧౦౧॥ సంధిశ్చేత్సంగవాదూర్ధ్వం ప్రాక్ప
యార్వర్తనాద్రవేః। సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా సద్యస్కాలవిధౌ తిథిః॥౧౦౨॥ వృద్ధిః ప్రతిపదో...స్తు తదర్ధం పర్వణి క్షిపేత్॥ క్షయస్సో
ర్ధం తథా క్షిప్త్వా సంధిర్నిర్ణీయతాం సదా॥౧౦౩॥ బౌధాయనమతే దర్శశ్రాద్ధం చేష్టిర్విశిష్యతే। ద్వితీయయామత్రిముహూర్తాంశే చేత్ప్రతి
ద్యాప్యపరాహ్ణికే॥౧౦౪॥ అన్వాధానం చతుర్దశ్యాం దర్శే సపలైపి ... మేత। దర్శశ్రాద్ధం తథా కార్యమితి బోధాయనో౽బ్రవీత్॥౧౦౫॥ ఇష్టస్య
దివి కృత్తేస్సవా...ః పర్వణ్యేవేతి నిర్ణయః। పంచమేతు ప్రకరణే పూర్వార్ధే భాదినిర్ణయః॥౧౦౬॥ ఉత్తరార్ధే కాలభేదాత్కర్మభేదా
ప దర్శనం యస్మిన్నస్తమియాత్సాను స్తన్నక్షత్రముపోషణే॥౧౦౭॥ ముఖ్యం తత్స్యాత్సంభవే తు గ్రాహ్యం తద్వ్యం విశధయుక్ ఉపవాసే యద్యప్య్
స్యాత్తద్దినైకభక్తయోః॥౧౦౮॥ ఉదయే త్రిముహూర్తస్సం నక్షత్రం వ్రతదానయోః। దినద్వయే తథా త్వేవ తు పూర్వం స్యాద్బలవత్తరం॥
౧౦౯॥ శ్రవణం తూత్తరం గ్రాహ్యముపాకరణకర్మణి। పిత్ర్యే తు తిథివత్సర్వనక్షత్రస్య వినిర్ణయః॥౧౧౦॥ పూర్వేద్యుస్స్యాదుపవాసో దా పుత్ర
వ్రతదానయోః। యోగః శ్రాద్ధే కర్మకాలే వ్యాప్తిస్తు పరిగృహ్యతాం॥౧౧౧॥ కరణం శుద్ధినే తత్తు గ్రాహ్యం స్యాద్వ్యాప్తౌ యదా తదా। దినద్వయే యుక
భక్తాభ్యాముపవాసః ప్రసిద్ధ్యతి॥౧౧౨॥ వారేషు సంశయో భావాద్గ్రాహ్యో తద్వ్యం యథాస్థితం। ఆసన్న నాడ్యః సంక్రాంతేః పుణ్యాస్స్యు
స్నానాదికర్మసు॥౧౧౩॥ చరేషు కర్కటే పూర్వా మకరే వింశతిః పరాః। వర్తమానే తులామేషే నాడ్యస్తూభయతో దశ॥౧౧౪॥ వృషభా
దౌ సింహే పుణ్యాః ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశ। మిథునాదౌ ద్విసప్తభావే ఉత్తరాష్షష్టినాడికాః॥౧౧౫॥ అహస్సంక్రమణే రాత్రావనుష్ఠాన ని
షేధః। ఉక్తా కాలావ్యవస్థా పౌత్తత్ప్రులా తూర్వపశ్చిమేతా॥౧౧౬॥ రాత్రౌ సంక్రమణే భానోర్దినార్ధం స్నానదానయోః। అర్ధరాత్రాదధస్తస్మిన్
మధ్యాహ్నస్యోపరి క్రియా॥౧౧౭॥ ఊర్ధ్వం సంక్రమణే చోర్ధ్వముదయాత్ప్రహరద్వయం। పూర్వే ... చేదర్ధరాత్రే యదా సంక్రమతే రవిః॥౧౧౮॥
ప్రాహుర్దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటౌ॥ కర్కటే మకరే రాత్రావప్యాచారాదనుష్ఠితిః॥౧౧౯॥ పూర్ణేన్దువ్యాప్తిరుత్సంధ్యారావ
సంపూర్ణమండలం॥ గ్రసతే చంద్రమర్కం చ దర్శప్రతిపదంతరే॥౧౨౦॥ గ్రస్యమానే భవేత్స్నానం గ్రస్తే హోమవిధిర్యతే। ముచ్యమా
నే భవేద్దానం ముక్తే స్నానం విధీయతే॥౧౨౧॥ సూర్యగ్రహే తు నాశ్నీయాత్పూర్వం యామచతుష్టయం। చంద్రగ్రహే తు యామాంస్త్రీన్బాలవృద్ధ
తురైర్వినా॥౧౨౨॥ అపరాహ్ణే న మధ్యాహ్నే నతు సంగవే। భుంజీత సంగవే చేత్స్యాన్న పూర్వం భోజనమాచరేత్॥౧౨౩॥ గ్రస్తాదయే ... విధౌ పూర్వం
నాహర్భోజనమాచరేత్॥ గ్రస్తావేవాస్తమానం తు రవీందూ ప్రాప్నుతో యది॥౧౨౪॥ తయోః పరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహారేన్నరః। త్రయో
దశ్యాదితో వర్జ్యం దినానాం నవకం ధ్రువం॥౧౨౫॥ మంగళేషు సమస్తేషు గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః। ద్వాదశ్యాదిస్త్రయతియ్యాం తూపవేధ
దుగ్రహేస్స్యాత్తతః॥౧౨౬॥ ఏకాదశ్యాదికస్సోర్ధ చతుర్థ్యర్ధం ప్రకీర్తితః। అంతగ్రహే తతః ప్రోక్తముభయత్ర దినద్వయం॥౧౨౭॥ ని
త్యే నైమిత్తికే జపే హోమయజ్ఞక్రియాదిషు। ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే గ్రహవేధో న విద్యతే॥౧౨౮॥ తమేవ నిర్ణయం శా

౩

కాలమాధవం॥

విద్ధాధికాయాముప్యేకదినయోగే సగృహ్యతాం। ద్వయోర్యోగస్త్రిధాభిన్నో నిశీథే వృత్తిభేదతః॥౨౧॥ తద్వృత్తిదినే ఏకస్మిన్నుభయోర్యోగభ
యోరితి। ఏకస్మింస్తత్ర ద్వితీయే స్యాత్ అవ్యక్షయోరంతస్య యోః పరం॥౨౩॥ బుధే సోమే జయంతీ చ వారే సాంతి ఫలప్రదా। తిథ్యృక్షయోర్ద్వయో
యోరంతే ఉత్తమం పారణం భవేత్॥౨౪॥ ఏకస్యాంతే మధ్యమం స్యాదుత్సవాంతేధమం స్మృతం। యస్మిన్ వర్షే జయంతీ తాన్యత్ర
యోగో జన్మాష్టమీ తదా॥౨౫॥ అంతర్భూతా జయంతో స్యాద్ దక్షయోగప్రశస్తితః। నవమీ పూర్వవిద్ధైవ పక్షయోరుభ
యోరపి॥౨౬॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ మనవమీ పునర్వసుసమన్వితా। గ్రాహ్యో వైష్ణవైః సాష్టమీయుక్తా సనక్షత్రాపి వైష్ణవైః॥౨౭॥ కృష్ణపక్షే పూ
ర్ణత్రారా శుక్లా దశమ్యేకవం వ్యవస్థితా। జయంతీ వ్రతవన్నిత్యం కామ్యం చైకాదశీవ్రతం॥౨౮॥ అరుణోదయవేధోత్ర వేధస్సా
యోగదమేతథా। ఉక్తౌ ద్వౌ దశమీవేధౌ వైష్ణవస్మార్తయోః క్రమాత్॥౨౯॥ కలాకాష్ఠాదివేధోపి గ్రాహ్యో వ్యత్ర త్రిముహూర్తవత్।
వేషాం సంధ్యాగమోక్తదీక్షాం ప్రాప్తా హి వైష్ణవః॥౩౦॥ విద్ధా త్యాజ్యా వైష్ణవేన శుద్ధా స్యాదధికవ్యసంభవే। ఏకాదశీ ద్వాదశీ వాధికా చే
త్త్యజ్యతాం దినం॥౩౧॥ పూర్వస్త్రాహ్యముత్తరం స్యాదితి వైష్ణవనిర్ణయః। ఏకాదశీ ద్వాదశీ చేదుభయం వర్ధతే యదా॥
౩౨॥ తదా పూర్వం దినం త్యాజ్యం స్మార్తైర్గ్రాహ్యం పరం దినం। ఏకాదశీమాత్రవృద్ధౌ గృహిణో యతయస్త్వవ్యవస్థితాః॥౩౩॥ ఉపో
ష్యా గృహిభిః పూర్వా యతిభి[illegible]సూత్తరా తిథిః। ద్వాదశీమాత్రవృద్ధౌ తు శుద్ధా విద్ధైవ వ్యవస్థితా॥౩౪॥ శుద్ధా పూర్వోత్తరా
విద్ధా స్మార్తనిర్ణయ ఈదృశః। శ్రవణేన యుతా చేత్స్యాద్ద్వాదశీ సాపి వైష్ణవైః॥౩౫॥ స్మార్తైశ్చోపోష్యా యాస్త్వత్ర
జాదికాదశీ తదా। ఉపవాసవ్రతాదన్యవ్రతే సాధారముహూర్తకః॥౩౬॥ సప్తభిర్దశమీవిద్ధా మేతామేకాదశీం త్యజేత్॥ ద్వా
దశీ పూర్వవిద్ధైవ వ్రతేషు నిఖిలేష్వపి॥౩౭॥ శుక్లత్రయోదశీ పూర్వా పరా కృష్ణత్రయోదశీ। అలాభే సాపి పూర్వైవ పూర్వా
నంగత్రయోదశీ॥౩౮॥ యా శుక్లా గృహ్యతే పూర్వా గృహ్యతాం సా పరాహ్ణికా। చతుర్దశీ వృత్తరా శుక్లా పూర్వా కృష్ణా చ
తుర్దశీ॥౩౯॥ ఉదయవ్యాపిముహూర్తాపి గ్రాహ్యానంతవ్రతే తిథిః। శుక్లాపి రాత్రియుక్తా స్యాచ్చైత్రశ్రావణమాసయోః॥౪౦॥
కృష్ణా సర్వాపి పూర్వైవ యది స్యాదపరాహ్ణికా। ప్రదోషవ్యాపినీ నిశీథవ్యాపినీ ద్వయోర్వా [illegible] స్యాత్ సా భవేత్॥౪౧॥ శివరాత్రివ్రతే తత్
త్రయోదశ్యాం త్రాప్రశస్యతే॥ తదభావే నిశీథైకవ్యాపి పరిగృహ్యతాం॥౪౨॥ తస్యాశ్చాసంభవే గ్రాహ్యా ప్రదోషవ్యాపినీ తిథిః। తి
థ్యంతే పారణం యామత్రయాదర్వాక్ సమాపనే ఉత్॥ అస్యా దా పారణం ప్రాతరన్యత్ర తిథ్యుపవాసవత్॥ పూర్వవిద్ధైవ సా
విత్రీవ్రతే పంచదశీ తిథిః॥౪౪॥ సాంవత్సరాష్టమీ దశభూతసప్తమ్యుపోష్యత్రత్ర పరేహని। వ్రతాంతరాణ్యోపవాసిని పరే వాన్యేవ సప్తమీదా
॥౪౫॥ శ్రాద్ధే పూర్వాహ్ణకాలీనో దర్శ ఆబ్దికవస్తతః। దినద్వయే [illegible] కదేశవశాత్ గ్రాహ్యో ముహూర్తతః॥౪౬॥ తులవత్త్వం చైకదేశస్థే
క్షయే పూర్వో పూర్ణనవ్యథాపరః। కవత్సువాప్యేష్టి దవం మోరపేక్షరుత్తరత్తి తివర్జితః॥౪౮॥ సాగ్నేర్వ్యవస్థా సాగ్నేస్సాగ్నేస్తు చైదపరాం

తేఽరితి వక్తవ్యం। కిం కపిలమహామునినా నిరాకరణత్వాత్। కిం వా సాంఖ్యశాస్త్రప్రణేతృషు తత్త్వేష్వసంగతత్వాత్ తత్రా
త్ ద్వైతలక్షణాభావాత్। ఆహోస్విత్ ప్రమాణాభావాత్। అథవా ప్రయోజనాభావాత్। అథ తత్త్వగతపంచవింశ
తిసంఖ్యా [illegible] వ్యాసేతా [illegible] ద్వాదశాహోవత్। న ప్రథమః కాలనిరాకరణే సూత్రస్య మునినా ప్రణేతృత్వ అనుప
లంభాత్। న ద్వితీయః అతిప్రసంగాత్। ఋగ్వేదాదిప్రోక్తానాం జ్యోతిష్టోమాదీనామాయుర్వేదధనుర్వేదగాంధర్వశాస్త్రో
క్తానాం [illegible] ధశస్త్రసహరాదీనాం చాసంగతత్వాత్ తత్త్వేన తత్ప్వపి భవతః ప్రద్వేషః కేన వారయేత। అథ తేషాం విశిష్యసం
గ్రహోపి సుయిదుష్ట [illegible] కత్వేన గుణత్రయాంతర్భావాదస్త్వవాంతర్భావాత్ సంగ్రహ ఇత్యుచ్యేత। తర్హి కాల
స్యాప్యస్యానంతత్వాత్ [illegible] ఇతి బుద్ధిం సమాధత్స్వ కాలస్య గుణత్రయపరిణామత్వే సావయవత్వమనిత్యత్వం
ఘటాదేరివ ప్రసజ్యేతేతి చేత్। నిత్యనిరవయవకాలతావభిన్నవైశేషికాదేః పతత్వయ [illegible] ప్రహారః శిరసి వేద
వాదినాం తు న కోపి క్షతిః। కాలస్యానిత్యత్వే సావయవత్వయోః ప్రత్యక్షశ్రుత్యాద్యుపలభ్యమానత్వాత్। తైత్తిరీయశ్రు
తౌ [illegible] యాం నారాయణో [illegible] కాలోత్పత్తి [illegible] సర్వే నిమేషా జజ్ఞిరే విద్యుతః పురుషాదధి కళా ము
హూర్తాః కాష్ఠాశ్చాహోరాత్రాశ్చ సర్వశః। అర్ధమాసా మాసా ఋతవః సంవత్సరశ్చ కల్పంతామితి॥ [illegible]
వయవానామిత్యం ప్రత్యక్ష [illegible] ఇతో [illegible] దసువాకా [illegible] శ్రుతి [illegible] క్తౌ వేష్టా వా [illegible]
నామన్యతూనాం [illegible] అనువాకేషు కాలావయవా
దిశాస్త్రస్య మహతాదేవతా ఇతి [illegible] నిత్యధర్మః। నిత్యత్వ నిరవయవత్వాభిధాయినో వైశేషిక
[illegible] యోగాన్వయ [illegible] నిత్యత్వతో [illegible] తథా నశక్యమపేతయక్ష్యరాక్ష్యసాది [illegible]
[illegible] భవతి। [illegible] సర్వసంగ్రాహకా [illegible] వంచ సతివికాధాద్ధి కరణాన్వయో
మిత్యః। ఆమితావేన తిసందేహో మిత్యః। సావదష్టకాదివత్॥ १ ॥ [illegible] వేష్ట [illegible] సహ త్వవాస్యవతి
రాధాన్మూలవేదస్య [illegible] సుమశోదమానత్వే [illegible]॥ అయమర్థః॥ అథవా [illegible] యోదిత ప్రత్య [illegible] వేదత్వం
[illegible] బిదుదుంబర [illegible] తేవనని [illegible] భవతి। [illegible] మజ్ఞి [illegible] వేష్ట [illegible] సంస్థ [illegible]
యితే వ్యతి। తత్ర సంశయః। [illegible] ప్రమాణం న వేతి। తత్ర పూర్వపక్షః [illegible] ఆష్టకా [illegible]
స్యాః [illegible] మూలవేదానుపహాపకత్వేన ప్రామాణ్యముక్తం। తేనైవ [illegible] వేష్టనస్య [illegible] ప్రమాణమితి [illegible]

౮

కాలమా
ధవం||

స్త్రః స్వాంరూఢ్యా వస్తు ముదాహృతః||| ఇతి కారికార్థస్సమాప్తః|| [illegible] ||=||=||=|| నను నాయముదాహృతః సఫలః కాలస్వరూపగగ
నకుసుమాయమానత్వాత్| తథా హి తత్వపరమరహస్యమభిజానద్భిః కపిలమహర్షిభిస్తత్వాని నిర్ణయకత్వేన కాలముపేక్ష్య మూలాన్యేవ పం
చవింశతి తత్వాని వివేచితాని| మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయస్సప్త| షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న
వికృతిః పురుష ఇతి| న చైతేష్వపి తత్వేషు కాలస్యాంతర్భావో మునీనాం వివక్షిత ఇతి శంకనీయం| త్వదభిమతకాలస్య
యథోక్తైః పంచవింశతి తత్వానాం చ పరస్పరమత్యంతవిలక్షణావిలక్షణత్వాత్| తథా హి| విరక్తిప్రాదివ్యవహార
స్యాసాధారణో హేతుః కాల ఇతి త్వదభిమతం కాలలక్షణం తత్వానాం త్వేవం నాన్యద్వ్యశానిలక్షణాని| సత్వర
జస్తమోగుణానాం సామ్యావస్థా మూలప్రకృతిః| మహదహంకారపంచతన్మాత్రాఖ్యానాం సప్తానాం ప్రకృతివికృ
తీనాం మధ్యే అధ్యవసాయ హేతుర్మహత్తత్వం| అభిమానహేతురహంకారః| శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాత్మకాని పంచత
న్మాత్రాణి| పృథివ్యాదిపంచమహాభూతానామేకాదశేంద్రియాణాం చ షోడశవికారాణాం చ లక్షణాని ప్రసిద్ధాని| అప్ర
కృతిరవికృతిః పురుషశ్చిదాత్మకః| న హ్యేవం లక్షణేష్వేతేషు కాలస్యాంతర్భావస్సంభావ్యతే| నాపి షడ్వింశతి
తత్వాంతరం మునిరనుమన్యతే| కథం తర్హి మునిప్రణీతాని తత్వాని అంతఃకరణం సర్గవృత్తౌ సర్వశరీరకర్తృత్వాద్వహిః
కరణానాం త్వం కరణే వివిధకాలం వ్యవహారః సాంప్రతకాలం బాహ్యాస్త్రికాలమాధ్యంతరం కరణమితి| పరప్రసిద్ధ్యా ప
రాబాధనీయత్వా ఇతి సాంఖ్యాయినా యం చ వ్యవహారానతుసర్వసిద్ధాంతాభిప్రాయేణేతి వదామః| అత ఏవ తద్వచనం
వ్యాచక్షాణేః వాచస్పతిమిశ్రైస్తదుక్తముద్ధ్యాయమేవమాహుః| కాలస్తు వైశేషికాభిమత ఏకో నానాగతాతీతాది
భేదం ప్రవర్తయితుమర్హతి| తస్మాదయం యైరుపాధిభేదైరతీతానాగతాదిభేదభావం ప్రతిపద్యతే| సంతు త ఏవోపా
ధయో యే వ్యవహారహేతవః కృతమంతర్గడునా కాలేనేతి సాంఖ్యాచార్యాః| తస్మాన్న కాలరూప తత్వాంతరా
భ్యుపగమ ఇతి| అథోచ్యతే|| భూతకాలో వర్తమానకాలో భవిష్యత్కాల ఇతి| ఏవం త్రిష్వపి భూతాదిష్వనుగ
తః కాలప్రత్యయ ఏకమనుగతం కాలమంతరేణ నోపపన్న ఇతి|| తన్న|| పదార్థప్రత్యయవదుపపత్తేః| య
థా భవన్మతే ద్రవ్యాదిపదార్థేషు గుణాః పదార్థా ఇతి షట్సుభావేషు చతుష్షట్భావేష్వనుగతః పదార్థప్రత్య
యః ఏకమనుగతం పదార్థత్వజాతి వా తత్వాంతరమంతరేణ నోపపన్నః| తథా కాలప్రత్యయః కుతో నా
నోపపద్యతే| తస్మాన్న సిద్ధం తత్వం కాలం నిర్ణేతుం మహానయముద్యమః| ప్రత్యుత పత్యుగామనో వ్యర్థ వా బా
లవన్నకథం చిదుపపన్న ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః| అయుక్తం తత్పాతసర్వం నిరూపకాలతత్వేయః ప్రదేషః సకస్సహా

4

౮౯

షైరు

శబ్దః

పదార్థతత్వ
రూపపదప్రపన్న
మాదాయ

నా

కాలతత్వ
మాదాయ

ప్రధాన
త

సర్వజగత్కారణత్వం ప్రతిపాదయతి। తత్ర తదీయస్య స్వతంత్ర్యావేదనస్య సంకోచోస్తి న వేతి సంశయే స్వతంత్ర జగత్కారణో మంతరేణాని
రవకాశత్వాత్ ప్రాబల్యం వేదనస్య తు ధర్మేణ పిచరితార్థత్వాద్దౌర్బల్యం। తతః స్వతంత్ర్యస్య సాంకోచేన వేదస్య సంకుచితత్వమితి పూర్వ
పక్షః। ప్రత్యక్షశ్రుతిభిర్విరోధాభిరనుగ్రహోత్తా బహుశో మన్వాదిస్మృతయో బహ్వ్యః। కారణతామాచక్షతే। స్వాతంత్ర్యస్మృతి
స్త్వేకా మూలవిరోధా చేతి దుర్బలత్వాత్తాసామేవ బాధ్యా। అతో నాస్తి వేదస్య సంకోచ ఇతి రాద్ధాంత ఇతి। అథ తార్కికతత్వాభి
మానస్య గ్రాహ్యవిరోధః సర్వపరీక్ష ఏవం ప్రాప్తే। భూతాదీనాం వేతాపాధికానాం కాలవిశేషాణామేవోత్పత్తిర్నతు నిరుపాధికస్య ము
ఖ్యకాలస్యేతి। తదీర్ఘకపదర్శనాన్ [illegible] యత్ప్రవృత్తిం [illegible] తామహశ్రీమలఘుతే తత్వస్య వాసిష్ఠరామాయణప్రోక్తస్య ఖాణ్డకస్య
తత్వమేవ విషయో భూమః యతః సిద్ధమన్నవైధమన్నగ్లానం యుద్ధ్వా [illegible] తత్త్వముపాగమః। వ్యవహారోపాంతసేనం
భూతాదికాలవిశేషాణామాధారః సర్వ యం వ్యవహారాత్ తో నిత్యో నిరవయవో ముఖ్యః కాలో యః స పరమాత్మైవ। తథా చ శ్వేతా
శ్వతరా ఆమనంతి॥ జ్ఞః కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్య ఇతి। ఆస్తాం నిత్యత్వే నిత్యత్వసావయవత్వనిరవయవత్వచింతా। సర్వథాప్యస్తి
సాంఖ్యతత్త్వోపాధి [illegible] కాలస్య సంగ్రహః। సాంఖ్యతుం గ్రహో భావస్య జ్ఞాతిష్ఠామాదివత్ ప్రకృతిపురుషవివేకానుపయోగాదిత్య
పగంతవ్యం। తృతీయస్య చతుర్థపక్షో భవితో వైశేషికపరిచయగ్రంథో [illegible] నాస్తి ప్రకటయిత్వం వైశేషికగ్రంథేషు సర్వవ్యాపికాలప్రకర
ణే తల్లక్షణస్య తత్సాధకానుమానస్య చ ప్రపంచితత్వాత్। ప్రమాణాంతరాణి తు కాలసాధకాని శక్యత్వోపన్యస్తాని। తథా చ తైత్తి
రీయారుణకేతుకే మంత్రమామనంతి। స్మృతిః ప్రత్యక్షమైతిహ్యమనుమానశ్చతుష్టయం। ఏతైరాదిత్యమండలం సర్వైరేవ విధాస్య
ఇతి। తత్ర స్మృతిరనుమేయశ్రుతిమూలం మన్వాదిశాస్త్రం। ప్రత్యక్షం శ్రోత్రగ్రాహ్యో నిర్వర్తకో వేదో వ్యాక్రరరాశి యోగిప్రత్యక్షమౌ
పనిషదాభిమతం సాక్షిప్రత్యక్షం వా॥ ఐతిహ్యమితిహాసపురాణాదికం జ్యోతిశ్శాస్త్రస్యాపవృత్తాంతర్భావాదిత్యాహ్యం। అనుమా
యతే సర్వమూలభూత స్మృతివాక్యమనేనేత్యనుమానః శిష్టాచారః। తస్యచ స్మృతివ్యనుమాపకత్వమాచాంబ్యర్విస్పష్టమభిహి
తం। ఆచారాచ్చ స్మృతింగ్లానతావస్మృతే శ్రుతికల్పనమితి। తదేవం స్మృత్యాదీనాం చతుష్టయం సంపన్నం। ఏతైశ్చతుర్భిస్సర్వైరా
ప్త్యాదిత్యమండలం ప్రమీయతే ఇతి మంత్రస్యార్థః। నను స్మృత్యాదీని మండలే సాధకత్వేనాత్రోపన్యస్తాని। న తు కాలసా
ధకత్వేనేతి చేత్। ఏవం మండలస్య సర్వజనీనప్రత్యక్షసిద్ధత్వేన తత్ర స్మృత్యనుపయోగాత్। కాలవివక్షయైవాత్ర కాల
సాధకత్వేన వ్యాఖ్యా మండలేతాన్యుపన్యస్తాని। తథా చ మండలద్వారా కాలస్తైః ప్రమీయతే। కాలవివక్షా చోత్తరమంత్రేతి
స్ఫుటా। తత్రానంతరో మంత్ర ఏవమామ్నాయతే। సూర్యో మరీచిమాదత్తే సర్వస్మాద్భువనాదధి। తస్యాః పాకవిశేషేణ।
స్మృతం కాలవిశేషణమితి। తస్యాయమర్థః। భువనగతం సర్వభూతజాలమధికృత్య రసవీర్యవిపాకాదిభిస్తత్తదనుగ్రహేణ

అ

త

దు

౫

కాలమా భవ॥

తవ సవ

వర్గః ప్రత్యక్షం । ఔదుంబరీం సమవేక్షేద్ యా ఇతి ప్రత్యక్షశ్రుతౌ స్పష్టో విధీయతే । నచాసౌ సర్వస్య విష్ణోః సతత్వాప పదస్తే । తత్
థా చ సర్వ వేష్ట సన్నేవ తి మూలభూతా వేదానుమానే సత్యప్రత్యక్షశ్రుతి విరుద్ధస్మృత్యా అపదిష్టత్వేన నిర్మూలా వేష్ట
నశ్రవతి ప్రమాణమితి సిద్ధాంత ఇతి । అథమన్యస్య । మహాత్మా తపసా శివమారాధ్య తత్ప్రసాదలబ్ధసర్వజ్ఞత్వపదస్థః
క్షోదమహోమునిర్వేదత్వాత్పూర్వం సముద్దేవత్తితి వేదస్యైవ మందమతిప్రతీతౌ దధార్గ దధాగ్నౌ తరం నైతత్ వవిం
తి । ఏవమపి యస్య ప్రసాదాదయం సర్వజ్ఞతామలభత స ఏవ శివో ముఖ్యః సర్వజ్ఞ ఇతి తన్మతానుసారేణ కణాద
మతే స్యైవానవధానయన మత్యంత ముచితో । శివాగమ సర్వేషాగమేషు షట్త్రింశత్తత్త్వాని నిరూపయన్కాల తత్త్వస్యోత్ప
త్తిమంగీచకార । నిఖిల శైవాగమసారమాయార్యభిః సంగృహీతం నైరాజ్యరాజైః శుద్ధాని పంచ తత్త్వాని శివశక్తి సదా
శివేశ్వరవిద్యాఖ్యాని నిర్దిశ్య తదాణి నిర్దిశన్నాయాకార్యతత్త్వాని పూర్వమేక మేవ కాలం నిరదిక్షత్ । ప్రాశా
జగతః కలత మేమాయా తత్త్వ పంచకం భవతి । కాలో నియతిశ్చ తథా కలా చ విద్యా చ రాగశ్చేతి । తాని మాయా
తత్త్వ సహితాన్యేకాదశ తత్త్వాని సాంఖ్యోక్తపంచవింశతి తత్త్వాని చాద్విశక్త్య క్రమేణ వివర్ణాన్యుదమాహ । నానావి
ధశక్తిమయీ సాంజనయతి కాలతత్త్వమేవాదౌ భావిభవద్భూతమయం కలయతి జగదేష కాలోఽతః ఇతి । తత్
టీకాకార ఇత్థం వ్యాచఖ్యౌ । నన్వేష కాలో నైయాయిక యుక్తాది భిర్నిర్గతో వా భవ్య గతః । అత ఆహ । భావి భవద్భూతాత్
మయమితి । భూతాది రూపేణ త్రివిధత్వాద చేతనత్వే నాస్య నిత్యత్వం సిద్ధమితి భావః । అనకాల్యే నాస్య
ధర్మ ఇతి । ఇత్థం ప్రత్యక్ష శ్రుతిసహకృత రాగమైః కణాదశాస్త్రస్య బాధే సత్యుత్తర విరోధమాంసా గతో ద్వితీయా
ధ్యాయ ప్రథమాధికరణాన్యాయేనసుగమ్యాతే । తస్య చ న్యాయస్య సంగ్రాహకా శ్లోకాః । సాంఖ్యస్మృ
త్యాస్తి । సంకోచో నవా వేదసమనస్యం మే । ధమేణ వేదం సాంఖ్యకారణః సంకోచో న్యాయ్యా వకాశయా । ప్రత్యక్షశ్రుతి
మూలాభి మన్వాదిస్మృతిభిస్మృతిః ॥ అమూలా కాపిలీ బాధ్యా న సంకోచో నయా తతః । ఇతి । అయమర్థః ॥
రుగేవదాది ఖల్విదం బ్రహ్మైతదాత్మ్యమిదం సర్వం ప్రమాణాదిభిః జగతః తత్త్వం చ ప్రతీయతే । సాంఖ్యస్మృతి ... స్తు ప్రధాన

ప్రాథితత్వే

లః కాలః । స చ తత్తత్ప్రకాశవచనేన పూర్వముదాహృతః । కలయతి జగదిత్యతః కాలాత్ ఇతి । తాదృశకాలాపృక్తోత్పత్తిస్థితివినాశకారి
ణో యేన కలయితవ్యః స కాలకాల ఇతి । స చ హాస్తరామాయణే దర్శితః । కాలోపి కల్ప్యతే యేనేతి । శ్రుతిశ్చ భవతి । స విశ్వకృద్విశ్వ
విదాత్మయోనిర్జ్ఞః కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్యః ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః సంసారమోక్షస్థితిబంధహేతురితి । కూర్మపురాణే
పి । అనాదిరేష భగవాన్ కాలోనంతోజరః పరః । సర్వగత్వాత్స్వతంత్రత్వాత్ సర్వాత్మత్వాన్మహేశ్వరః । బ్రహ్మాణో బహవో రు
ద్రా అన్యే నారాయణాదయః । ఏకో హి భగవానీశః కాలః కవిరితి స్మృతః । బ్రహ్మనారాయణేశానాం త్రయాణాం ప్రాకృతో
లయః । ప్రోచ్యతే కాలయోగేన పునరేవ చ సంభవః । పరం బ్రహ్మ చ భూతాని వాసుదేవోపి శంకరః । కాలేనైవ చ సృజ్యంతే స ఏవ గ్ర
సతే పునః । తస్మాత్కాలాత్మకం విశ్వం స ఏవ పరమేశ్వర ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరేపి ॥ అనాదినిధనః కాలో రుద్రః సంకర్షణః స్మృ
తః । కలనాత్సర్వభూతానాం స కాలః పరికీర్తితః । కర్షణాత్సర్వభూతానాం స తు సంకర్షణః స్మృతః । సర్వభూ
తశమిత్వాచ్చ స రుద్రః పరికీర్తితః । అనాదినిధనత్వాచ్చ స మహానేవ పరమేశ్వర ఇతి । జీవతి శాస్త్రేపి । భూతానామంతకృత్త్వా
లః కాలానప్యకలనాత్మక ఇతి ॥ తత్రేదం సందిహ్యతే మన్వీకాలకాలాన్నవస్నైర్నేతవ్యః । తస్య ధర్మానుష్ఠానే ప్రయోజకత్వాత్
అనుపాదేయతావచ్ఛ్రియః శ్రవతే రూపమాసపక్షతిథ్యాదిరూపః సోపి జీవతి శాస్త్ర ఏవ సమ్యక్ నిర్ణీత ఇతి కేవలమ
నయా రకాలనిర్ణయః ప్రవర్తతే ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । ఉభయమప్యత్ర నిర్ణేతవ్యం । కాలకాలస్య జగదీశ్వరస్య సవేన
కమార్గకంఠేష్వనుస్మర్తవ్యతావత్ । అత ఏవ శిష్టైః పూర్వాపరాపరైః పరమేశ్వరమనుస్మరంతి । స ఏవ నష్టకాలేషు సమస్తదేశేష్వ
శేషకాలయోగేషు తథేశ్వరేశ్వరః । స్వైః స్వైరూపైర్భగవాననాదిమానస్తమాస్తు మాంగల్యవివక్షయా హారికా । యస్య స్మృత్యా
వనామోక్త్యా తపోయజ్ఞక్రియాదిషు । న్యూనం సంపూర్ణతాం యాతి సద్యో వందే తమచ్యుతమితి ॥ మాసాదిరూప
ఖిదస్యత్యగ్రంథేషు స్వరసోపేనాని ర్ణీతత్వేపి శ్రౌతస్మార్తకర్మవిశేషేణాస్య కాలస్యాంగాంగిభావాన్నిర్ణేతవ్యః ।
యద్యప్యసౌ హేమాద్రిప్రభృతిషు నిర్ణీతస్తథాప్యనేకత్ర విప్రకీర్ణస్యైకత్ర సంగ్రహార్థమస్త్రీయత్నః క్రియతే । త
దేవం శిక్షితస్య గ్రంథస్య కాలరూపో విషయః సంగ్రహరూపం ప్రయోజనం చాస్తీత్యయం గ్రంథ ఆరభ్యతే । నిత్యోజస్య
శ్రీకాలాదావ్ । తయోరారాధ్యః పరమేశ్వరః సోవాఙ్మనోగోచరోపి దేవో భక్తానుకంపయేతి నిత్యం ప్రకాలస్య పరమేశ్వరత్వేపి ప్ర
మాణాంగ్ఘ్రిభక్తానుగ్రాహిమూర్తిస్సవకారత్వలవకారో యే వసామవేదశాఖావిశేషకస్యాపిదా ఖ్యాయికాయోమామ్నాయతే ।
మిహా ౧ పూర్వపక్షస్తం । పరమేశ్వరస్య వాఙ్మనసాగోచరత్వే సర్వవేదాంతాస్తదనుసారిస్మృతిపురాణాని తత్వవిదనుభవశ్చ ప్ర
౧ మాణాం ॥ ౧

౬

కాలవాద ఖండనం॥

మధ్యం మరీచిం సూర్యః ప్రకాశయతి తత్పరితో నచ భూతపాక విభేదేన మేషాదిః పరార్ధపర్యంత కాలవిభాగోస్మాభిరవగమ్యో
భవతీతి కాలప్రతిపాదకాని వచస్సుతాదీని సువ్యాహారాణ్యంపి। తత్ర మనుః। కాలం కాలవిభక్తీంశ్చేతి సృష్టిప్రకరణే కాలం వ్యవజ
హార। యోగవాసిష్ఠేపి। క్షణాః కాలాః ప్రకీర్తితా ఇతి। ఏవమన్యాన్యపి స్మృతిపురాణవాక్యాని। శ్రుతిష్వపి। శ్రుతంచ యః శబ్దబ్రు
విచనోతి కాల ఇతి ఖవ్యాచాపి। అహమేవ కాలానాం కాలస్య తత్రైతి రీయ్యాః। సంధ్యాకేశ సంధ్యాయాః కాల ఇతి సాంఖ్
యాః। యోగశాస్త్రేపి సంయమవిశేషాత్ ధారణాధ్యాన సమాధిత్రయరూపాద్భాగినాతీతాది కాలప్రత్యక్షం తప శ్యతీతి
అభిహితం తథాచ పాతంజలసూత్రం పరిణామత్రయసంయమాదతీతానాగతజ్ఞానమితి సాక్షాత్ప్రత్యక్షం తపశ్యతీతి అభి
హితం తథాచ పాతంజలసూత్ర పరిణామత్రయసంయమాదతీతానాగతజ్ఞానమితి సాక్షాత్ప్రత్యక్షత్ప శ్యతీతి అభి
తేనివసామో తస్యానుభవస్తావత్సార్వజనీనః। నచాసౌ బాహ్యేంద్రియశ్రుతః। కాలస్య రూపాదిహీనత్వాత్। నాపి మానసః। తా ఆ
క్షిప్రత్యక్షమేతదితి ఔపనిషదా మన్యంతే। ఇతి వాసపి మహాభారతే వక్ష్యతే। ప్రహరో ఘటికా న్యూనా ప్రహరా ఘటికాధిక
సకాలః కుతః పూర్ణోయః పితామహోపాంచత్త్వపక్ష్యయమితి॥ పురాణేపి। అనాదిశేష భగవాన్ కాలానాం తేనాజరః పర ఇతి। శిష్టా
శ్చపూర్ణమాసాద్యకాలే ఆవిష్టైర్ముకే సంజ్ఞిరే సవసవకులాచితాన్ దేవవిశేష భవాః క్షీరదధ్యాది సమర్పణాదికార్యమవగ
విశేషాద్విహ్వానువాసరాది కాలవిశేష సమాహితం। తదేవమనేకప్రమాణప్రమితే కాలే ప్రమాణాభావరూపశ్చేత్తుమర్ధః పక్షః
కథమాశంక్యతే నాపిప్రయోజనాభావాదిపంచమః పక్షో యుజ్యతే తాకికేన్యస్తావత్సర్వోత్పత్తి ని మిత్తకారణమమధ్యమ
పిజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధః। శ్రౌతస్మార్తకర్మోపయోగస్తు ప్రదర్శయిష్యతే। గృహాప్రవేశ ప్రయాణాదుపయోగో
త్రః పక్షః పరిశిష్యతే। తథాచ పాపాత్మనః సర్వసర్వబుధ్య పరాధం ప్రణోవ్యత్వనిమాధివాచా ... సమాలోపయన
యాహాశిక్షయా నదంతిహాసితి దేవం కాలస్య ప్రతాపమాప్యతు మశక్యత్వాత్ తస్మిన్ కాలాదివ్యవిసస్సఫల ఇతి సుస్థితం। నను
తచ కేతరః కాలోత్ర నిర్ణయ్యతే। కింకేవలః కాలః ఉత కాలకాలః। నను కిమిత్యసద్భాషయా భాషయసి। నభాషయా మన్యామం
కింతవాన్నైవకలయతి వగాధాదా కాలద్వైవిధ్యం। యేనప్రాణోది వాదయోతతి తదమానాది రూపేణాకలయతి వాహ్యః సకవి

తి

తచ

యోగాః ఇత్యాది। పరబ్రహ్మ స్వరూపస్య జ్ఞాపితం యథావదవ్యక్తాప మస్మిన్ తేన సర్వేషాం ప్రభుపాసనాం య పరమేశ్వరో రూపవాన్న
వతీతి పారణ్యాయాధికరణానుమానాధికరణయోః ప్రపంచితం। ఏవంచ సతి యోయదా యత్ర మార్గరథతే స తదా తత్
మోగాప యుక్తం కాలాత్మకస్య సర్వేశ్వరస్య మూర్తిమిష్టదేవతారూపేణోపాసన స్మరేత్। అతఏవ మంత్రశాస్త్రేషు నానావిధాన్
ధ్యానాని దపదిష్టాని। ఆపాదపాప విదపదాగోపాలం సర్వేపి జనా ఏకైకాం దేవతాం సేవభయా పూజయంతి। తదేతద్భగ
వానాహ। యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః। ప్రేతాన్భూతగణాంశ్చాన్యే యజంతే తామసా జనాః॥ తస్మాదాశాభవ్యమా
ణాకర్మఫలప్రదాని ఇష్టదేవతారూపాణి నిత్యః కాలః కవర్గశంభిష్ణునుస్మర్తవ్య ఇతి సిద్ధం। అథజన్యకాలం నిరూపయామః। నను కాలస్య
జన్యత్వేసతి కథం ప్రళయకాలవ్యవహారః। ప్రళయకాలః ప్రళయోత్తరః ప్రళయోపాధితి కాల నిత్యత్వవాదినస్తవాపిసమోదోష్యం
నిత్యస్య కాలస్య తత్తత్పరిస్పందోపాధిభిః పరిచ్ఛేదసత్యేతావాన్కాల ఇతి కాలేయత్తావధారణీయితవ్యా। నచ ప్రళయే తదుపాధయః
సంజ్ఞా। అతస్తవ కథం ప్రళయకాల ఇయత్తానిర్ణయః। అథ సత్కార్యవాదాభ్యుపగమే నోపాధయోపి వాసనారూపేణ సంతీతి
విగ్గా। కాలేపి తత్సమానం। నచైతావతా నిత్యత్వప్రాప్తిః। ఉపాధిషు తదనంగీకారాత్। అథమన్యసే। ఇయత్తావధారణేపి ప్రళయకాలే
సృష్టికాలే ఇయత్తావాసనావశాదియత్తావ్యవప్రాప్యతే। తత్రోపాధ్యాయతావదిదర్శనం। యథా కశ్చిన్మాణవకస్త్రింశద్వర్ష
వయస్కాం దధ్యేతుముపక్రమ్య। సంవత్సరమధీత్యాపస్తదుపాధ్యాయ ఏకత్రింశద్వర్షవయస్క ఇత్యభిధ్యాయన్ అపాతే ప్యత్రాతీతే వయ
స్యుపాధ్యాయత్వం వ్యవహరతి। తదవధియత్తావ్యవహారః। ఏవం తత్పార్గనైన న్యాయేన కాలశరపాతే ప్రళయేకాలవ్యవహారః। కిం నస్యా
త్। కాలశరపాతం చ ప్రళయాదికం వస్తవస్తీతి మాం తాన్కాద్యాది శతయోభ్యుపగచ్ఛంతి। తథాచ శ్రూయతే। యజ్ఞానవత్త్రికాలాతీతం తు
దేఖ్యావంకారవపేతి। ప్రాక్ ఛాకరాస్త్రా ఫ్రూపర్వస్య కాలత్రయేణాసంస్పృష్టాం కాచిదవస్థామాహుః। తస్మాత్కాలః సృష్టిసర్జన్యత్వాత్। స చ
సామాన్యవిశేషాభ్యాం ద్వివిధః। తస్యచాభయస్య శ్వరాత్మ్యవ్యక్తిత్వాత్ తత్కాలాదుత్పత్తిమనురాహ। కాలంకాలవిభక్తించనక్ష
త్రాణిగ్రహాంస్తథా। సృష్టిం ససర్జ చైవేమాం స్రష్టుమిచ్ఛన్నిమాః ప్రజాః ఇతి। తత్రయస్సామాన్యకాలః సవిశేషానుగతత్వాత్ తదపేక్ష
యాం నిత్యాగ్రహాగత్యాదిభిరనుమేయో భూతోత్పత్తినిమిత్తకారణమితి తార్కికజ్యోతిషికాదయః ప్రతిపేదిరే। తత్ర జ్యోతిషికా
అహుః। ప్రభవవిరతిమధ్యగ్లానవధ్యానిత్యాం తం విదితపరమతత్త్వా యత్ర తే యోగినోపి। తమహాభిమానిమిత్తం విశ్వజన్మాద్య
యానాం మనుమితమభివందే భగవాన్ కాలమీశం। యుగవర్షమాసదివసాస్సంప్రవర్తాస్తు చైత్రశుక్లాదేః। కాలోయమనా
ద్యంతో గ్రహాభైరనుమీయతే క్షేత్రే ఇతి। కాలవిశేషేషు చ సంవత్సరః ప్రధానీభూతః। అన్యేసర్వే గుణభూతాః। తథాచారుణా
కేతౌకే సమామ్నాయతే। నదీవప్రభవాత్కాచిదక్షయ్యాత్స్యందతే యథా। తాం నద్యోభిసమాయంతి సోరుస్సతీ న నివర్తతే। ఏవం నానా
సముత్థానాః కాలాస్సంవత్సరం శ్రితాః। అణుశశ్చ మహశశ్చ సర్వే సమవయం త్రితాః। స తైస్సర్వైస్సమావిష్టః ఊరుస్సన్నవర్తత ఇతి అయమ

దా
మి
మహాశ్వ॥

ప్రళయస్వరూపం
వ
ని

౭

కాలమా
ధవ.౧

త్

ఘు

త

గానవిశేష
వనస్పతిష్వేత

స

తస్యాః మాహాత్మ్యాయికాయామేవముక్తం। అగ్నివాయ్విన్ద్రాదయో దేవా ఈశ్వరానుగ్రహాత్ సర్వత్ర విజయవన్తః సర్వకో
ఽహమేవైతత్తాసమధర్వవిలత్వదభిమన్యన్తే స్మ। తాన్ సోఽబోధయితుమీశ్వరో జ్ఞానసగమప్యపరమేవ బ్రహ్మపూజ్యం చక్షుర్గోచరమ్యం
కాంచిత్ స్వతేజసాఽహంకారయితావప్రాదుర్బభూవ తే యక్షం సహా దంభవత్తావపి రాజసత్వాత్తావగ్నివాయూ బ్రహ్మతత్వం నైవ ప్రాపా
తే। ఇంద్రస్తు సాత్వికత్వాత్తద్బుబుధ ఇతి। వాసిష్ఠరామాయణే శుక్రోపాఖ్యానే। శుక్రం మహతమవలోక్య తతివిస్తోఽభ్రగురుం కదాచిద్యానమా
రయితారం కాలం శత్రుముదయేత్। తదానీం సకాలానుగ్రహాత్తు మహాదృశ్యేన రూపేణావిర్భూవితి పశ్యతే। అథాకలితరూపా
సౌ కాలః కబళితప్రజః। అధిభౌతికమాకాయం వపుర్మునిముపాయయౌ। ఖడ్గపాశధరః శ్రీమాన్ కుండలీ కవచాన్వితః।
ముతుషట్భుమయోదారవక్త్రః షట్కసమన్వితః। మాసద్వాదశకోద్దామభుజాదాహద్యకోద్భటః। స్వాకారసమయా ప్రవృత్తయోత్యతః
కింకరసేనయా। సడపెతశ్ప్రణామావదాకుపితం తం మహాముని। కలపక్షుబ్ధాబ్ధిగంభీరం సాంత్వపూర్వమువాచ హా। త్వమ
త్వం తపోవిప్రవయం నియతిపాలకాః। తేన సంపూజ్యపూజ్యసాధోనేతరయత్నయా। మా తపఃక్షపయానల్పకల్ప
కాలమహానిష్ఠ। యేన దగ్ధోఽస్మి మేతస్య కిం త్వం శాంతేన ధక్ష్యసి। సంసారావలయోగ్రస్తా నిగీర్ణాః రుద్రకోటయః
। భుక్తాని విష్ణుబృందాని కేన శక్తా వయం మునే। భోక్తారో హి వయం బ్రహ్మన్నోజనం యుష్మదాదయః। స్వయం నీయ
తి శేషాహినావదంతోరతదేవాతమితి। న చ భక్తానుబుద్ధ్యా క్షేయాకర్తారమయాంత్యాదిదర్శకేతి కర్మణ్యేన వోఽస్మి॥ సవార్
త్మక[illegible]సద్వపరమేశ్వరస్య భక్తచిత్తే ప్రియాయాం యాయాం సర్వసామ్యతాపిమూర్తిః సవకీయ్యతామవత్ అత ఎవ భగవద్గీతాయాం।
యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహం। స తయా
శ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్। ఇతి॥ విష్ణురుద్రాది చేతనమూర్తి
వదచేతనమూర్తావప్యాపిత్తఫలవిశేషార్థిన ఖిలేశ్వరత్వేనోపాస్యత్వం। తదేతద్వ్యేవాదేస ప్రమాణముచ్యతే। ఏతం హ్యేవ బహ
వృచా మహత్యుక్థే మీమాంసంతే ఏతమగ్నావధ్వర్యవ ఏతం మహావ్రతే ఛందోగా ఏతమస్యామేతం దివ్యేతం వాయా
వేతమాకాశ ఏతమప్స్వేతమోషధీష్వేతం చంద్రమస్యేతం నక్షత్రేష్వేతం సర్వభూతేష్వేతి। వాజసనేయినోఽపి మండల
బ్రాహ్మణే। తమేతమగ్నిమిత్యధ్వర్యవ ఉపాసత ఇత్యాదిశ్రుత్యా ప్రకరంతి। విషమితి సర్పాః సర్ప ఇతి సర్పవిదః ఊర్గితి దేవా
రయిరితి మనుష్యా మాయేతి అసురాః స్వధేతి పితరో దేవయజ్ఞన ఇతి దేవయజనవిదో రూపమితి గంధర్వా గంధ ఇత్యప్
సరసః తం యథా యథోపాసతే తదేవ భవతీతి శ్రుతిరియం హృయ్యోపతం త్విక్ష్వేమ ఇతి వాచినోగక్ష్వేమ ఇతి ప్రాణోపాస

ఋ

౩

ప్రణవ

త్రయస్సం
వత్సరాః

షంసమృగవ్యాసంత్వస్మిన్నయనత్రయం మాసాదయ ఇతి వ్యుత్పత్తేః। స చ ద్వాదశమాసాత్మకః। ద్వాదశమాసాః సంవత్సర ఇతి శ్రుతేః॥
మాసానాం తు చాంద్ర సౌర సావనాఖ్యైస్త్రిభిర్భేదైశ్చాంద్రాదిత్రైవిధ్యం వక్ష్యతే। మాసత్రైవిధ్యేన వత్సరస్త్రివిధః। తదుక్తం బ్రం-
హ్మసిద్ధాంతే। చాంద్రసావనసౌరాణాం [illegible] మాసానాం తు ప్రభేదతః। చాంద్రసావనసౌరాస్తు త్రయః సంవత్సరా అపి। తత్ర చాం-
ద్రస్సంవత్సరః చైత్రశుక్లప్రతిపదాదిః ఫాల్గునాదర్శాంతః। సౌరస్తు మేషాదిమీనాంతః। సావనష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయాహోరా-
త్రాత్మకః। తే చ కేషుచిత్కర్మవిశేషేషు వ్యవతిష్ఠంతే కేషుచిద్వికల్ప్యంతే। తథా చ భవిష్యోత్తరపురాణే। సంవత్సరసాధ్యం తిలకవ్రతం
ప్రకృత్యోక్తం। వసంతే కింశుకాశోకశోభితే ప్రతిపత్తిథిః। శుక్లా తస్యాం ప్రకుర్వీత స్నానం నియమమాస్థితః॥ లలాటపట్టే తిలకం
కుర్యాచ్చందనపంకజం। తతః ప్రభృత్యనుదినం తిలకాలంకృతం ముఖం। ధార్యం సంవత్సరం యావచ్ఛశినేవ నభస్థలమి-
తి। తత్ర సంవత్సరశ్చాంద్రో వగంతవ్యః। శుక్లప్రతిపత్తిథిత్వాస్త లింగతావత్। న వా శుక్లకృష్ణపక్షౌ ప్రతిపదాదితిథయశ్చ
సౌరసావన[illegible]సౌ ప్రజీవనే న ప్రవృత్తాః। యత్తు నవవర్షాణి పంచషట్త్వాది సంవత్సరసాధ్యసంతవ్రతాద్యం గతప్రాయత్వాత్సయుక్తే
తత్రాపి చాంద్ర ఏవ సంవత్సరః। శుక్లపక్షచతుర్దశ్యామిత్యాది లింగాత్। న చ చైత్రప్రతిపదిత్యుపక్రమాభావాదచాంద్రత్వం
శంకనీయం। తదుపక్రమస్య సంవత్సరస్య సర్వస్యాపేక్షితత్వాత్। అత ఏవ బ్రహ్మపురాణేऽభిహితం। చైత్రే మాసి జగద్బ్రం-
హ్మా ససర్జ ప్రథమేऽహని। శుక్లపక్షే [illegible] సమగ్రే తు తదా సూర్యోదయే సతి। ప్రవర్తయామాస తదా కాలస్య గణనామపి। గ్రహా-
న్నాగానృతూన్మాసాన్వత్సరాన్వత్సరాధిపాన్। చాంద్రసౌరసావనశబ్దేషు తు ప్రవృత్తినిమిత్తాన్యుచ్యంతే। చంద్రకలావృ-
ద్ధిక్షయప్రయుక్తప్రతిపదాదితిథీనాం షష్ట్యధికశతత్రయేణ నిష్పన్నో యః స చాంద్రః। ద్వాదశరాశిషు సూర్యస్య సంక్రమణే-
న నిష్పన్నో యః స సౌరః। సావనశబ్దోహోరాత్రోపలక్షకః। సోమయాగే సవనత్రయస్యాహోరాత్రసంపాద్యత్వాత్। తైశ్చ సవ-
నైః షష్ట్యధికశతత్రయసంఖ్యాకైర్నిష్పన్నో యః స సావనః। ఏవం సతి వర్తమానే భాద్రశుక్లచతుర్దశ్యాం ప్రాచీనేతి
ధిసముదాయో చాంద్రసంవత్సరత్వమవిరుద్ధం। యచ్చ నిరూఢపశుబంధప్రకరణే శ్రూయతే। తేన సంవత్సరే సంవత్సరే యజేతేతి
పశూనాం సంవత్సరో నాతీయాదితి చ। తత్రాపి చాంద్ర ఏవ ద్రష్టవ్యః। సర్వాన్ లోకాన్ పశుబంధయాజ్యభిజయతి తేన య-
ష్ట్వమాసో మావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాం చైతి కల్పసూత్రకారైశ్చాంద్రతిథౌ తదనుష్ఠానవిధానాత్। సౌరస్తు సంవ-
త్సరః సుజన్మావాప్తివ్రతాదావుపయుజ్యతే। తచ్చ వ్రతం విష్ణుధర్మోత్తరే స్మర్యతే। భగవన్ కర్మణా కేన తిర్యగ్యోన్యాం న జా-
యతే। మ్లేచ్ఛదేశే చ పురుషః తత్సమాచక్ష్వ మే మునే॥ మార్కండేయ ఉవాచ॥ మేషసంక్రమణే భానోః సోపవాసో నరో

మా

త

నా

శయ

ఉశోష్వచతుర్దశీమారభ్య ఆగామిభాద్రపద

కాలమాధవం

ధర్మః॥ భాగీరథీగోదావర్యాదికా నదీ వాయం కాలః కుతశ్చిదవినాశాదుత్పత్తిస్థానాదుత్పద్యతే। తచ్చోత్పత్తిస్థానం సాంఖ్యైః ప్రోక్తా ప్రకృతి
ర్వర్ణిత వాగమ్భృణ్యుక్తమాయా వా శక్తిస్తత్త్వాదిత నిత్యకాలాత్మకఈశ్వరేణ వా భవిష్యతి। యథా తాం గంగాదికాం నదీం అన్యా అల్పనద్యో అభి
తః ప్రవిశంతి స చ ప్రవిష్టనదీద్వయం తత్తత్సమానవిస్తీర్ణప్రవాహాత్ప్రవాహా సతీ న కదాచిచ్ఛుష్యతి। ఏవం నానావిధరూపైః సముత్పన్నాః కాలభేదాః
సంవత్సరాఖ్యం ప్రధానం కాలమాశ్రితాః। తత్ర నిమేషాద్యాః అయనపర్యంతాః కాలభేదాః సంవత్సరాదర్వాచీనాః। యుగాద్యాః పరార్ధపర్యం
తాః సంవత్సరాన్ప్రరోహంతస్తే సర్వే తం సంవత్సరం సముద్రకల్పం ప్రవిశంతి। అత్రాద్యానామవయవత్వేన ప్రవేశః। మహతాం తు సంవత్సరావృత్తినిష్పా
ద్యానాం మధ్యే కశ్చిత్ సంవత్సర ఇతి తత్ర ప్రవేశోऽభిధీయతే। తథా చ వేదాంగే జ్యోతిషగ్రంథే పఠ్యతే। పంచసంవత్సరమయం యుగాధ్యక్షం ప్ర
జాపతిం। దినర్త్వయనమాసాంగం ప్రణమ్య శిరసా స్థితమితి। స చ సంవత్సరః కర్మణాభిమర్శపూర్వః సర్వేష్వస్మా విష్ణాతి దీర్ఘస్య సన్నపి గతినేమ
భిదృశ ఇతి। నను అల్పత్వం నిమేషపర్యవసితం। మహత్త్వం తు పరార్ధే। తథా చ తయోరన్యతరస్య ప్రాధాన్యముచితం। తత్ర కథం సంవ
త్సరస్య ప్రాధాన్యమితి చేత్। ఈశ్వరేణ ప్రథమం సృష్టత్వాదితి బ్రూమః। తథా చ వాజసనేయినస్సమామనంతి। సోऽకామయత ద్వి
తీయో మ ఆత్మా జాయేతేతి స మనసా వాచం మిథునం సమభవత్ తద్రేత ఆసీత్ స సంవత్సరోऽభవదితి। తస్మాత్సంవత్సరః ప్రధానం। అ
త ఏవ వయం సంవత్సరమారభ్య కాలవిశేషాన్నిర్ణయామః। తత్ర సంవత్సరాయనర్తుమాసపక్షతిథినక్షత్రమిత్యేవంవిధాః క
ర్మకాలాః। యద్యపి పురాణేషు మన్వంతరమాకర్ణ్యంతే యుగాదీనాం యుగాదికల్పాదిపరిమితం తత్ర పఠ్యంతే। తథాపి శతసంవ
త్సరాయుషాం మనుష్యాణామధికరణత్వధర్మశాస్త్రప్రవృత్తే న యుగాదినిర్ణయోऽత్రోపయుక్తః। మనుష్యాధికారత్వం చాస్మాభిః పరాశరస్మృ
తివ్యాఖ్యానే మనుష్యాణాముక్తాధికారాంతం। ధర్మ ఇత్యవస్థ స వచనే ప్రపంచితం। యది తు కథంచిత్ విరజ్యేదిత్యాదయో మనుష్యధర్మాః
స్తేష్వపి న యుగాదికం నిర్ణేతవ్యం। సందేహాభావాత్। న చ శతాయుషామధికారే కథం సహస్రసంవత్సరసత్రశ్రుతిరితి శంకనీయం।
తత్ర సంవత్సరశబ్దో దివసపర ఇతి షష్ఠాధ్యాయస్య సప్తమపాదే నిర్ణీతత్వాత్। యశ్చ సంవత్సరావృత్తిసాధ్యాః అనంతవ్రతాదయస్తే
ష్వపి న సంవత్సరాధికః కశ్చిత్కాలో నిర్ణేతవ్యోऽస్తి। అతః సంవత్సరమారభ్య లవాంతా ఏవ నిర్ణేతవ్యాః కర్మాంగకాలాః। న చ కా
లస్య కర్మాంగత్వం వివదితవ్యం। సాయం జుహోతి ప్రాతర్జుహోతీత్యాదివాక్యైరంగత్వప్రతీతేః। తత్ర కర్మణాస్తావదపూర్వవిషయ
త్వాత్ తద్విధానమభ్యుపగంతవ్యం। తథా చ కాలస్య గుణత్వేనాన్వయః పరిశిష్యతే। అత ఏవ గర్గః। తిథినక్షత్రవారాదిసా
ధనం పుణ్యపాపయోః। ప్రధానగుణభావేన స్వాతంత్ర్యేణ న తే క్షమా ఇతి। తస్మాదంగభూతేషు నిర్ణేయేషు కాలేష్వపి యవి
త్వన సంవత్సరస్యాభ్యర్హితత్వాద్ ఏవ వక్తవ్యతయా సూచీకటాహన్యాయేనానుసారాం చ్చ। స ఏవాదౌ నిర్ణేతవ్య ఇతి స్థి
తం। ఇతి మాధవీయే కాలనిర్ణయే ఉపోద్ఘాతప్రకరణం॥ సంవత్సరో నామ మాంద్యనాద్యవయవయుక్తోऽవయవీ కాలవిశే

తస ఏవ అత్ర గృహ్యతే। అయమేవ నాన్యో య ఉత్సర్గిణామయనే కుండపాయినామయనే తురాయణాదౌ చ యో
జనీయః। తేషాం గోసత్రవికృతిత్వాత్। యత్ర తు చాంద్రాదినియామకం నాస్తి। తత్రైచ్ఛికో వికల్పః। తథా హి పిప్పలాదశా
ఖాయామాథర్వణికే శాఖాయామాథర్వణికానాం షణ్ణాం మునీనాం విద్యాధికారసిద్ధ్యంగం గురుణా పిప్పలాదేనాదిష్టం సం
వత్సరం వా సమామనంతి। భూయ ఏవ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా వా సంవత్సరం సంవత్స్యథ యథాకామం ప్రశ్నాన్ పృ
చ్ఛత యద్యాచార్యోస్మాకం తమేవాథర్వణం వ్యతిరేకముఖేనామనంతి। తా ఏతాః సంహితా నామ్నాం తే వాసనే చాన్యయా న్యాసంవత్సర
వాసనే ఇతి తత్తిరీయా వ్యాఖ్యాతారుణకేతుకమగ్నిం చేష్యమాణాః సావిత్రాచ్ఛవనాన్స్నానాదిరూపం వ్రతమామనంతి। సంవత్సర
మేతద్వ్రతం చరేదితి। ఏవం విధేషు ప్రదేశేషు నియామకాభావాచ్చాంద్రాదీనామన్యతమస్యేచ్ఛయా గ్రహీతవ్యః
ననుసంవత్సరస్య చాంద్రసౌరసావనభేదేన త్రైవిధ్యమేవాంగీకృతం కథం తస్య రూపనిరూపణాయోగాద్యుక్తౌ। తత్ర త్రైవంత్రైవిధ్యని
యమో నయుక్తః। అన్యయోరపి నాక్షత్రబార్హస్పత్యయోర్ద్వయోర్విధయోస్సంవత్సరయోర్విద్యమానత్వాత్। త
త్ర వరాంగాణి వత్సరాః పంచైతి। అస్యాయమర్థః। గణకప్రసిద్ధయా అక్షరసంఖ్యయా మాతులశబ్దః పంచషష్ట్యధికశతత్రయ
మాచష్టే। తావద్దివసపరిమితస్సౌరసంవత్సరః। పాతాలశబ్దో ఏకషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే। తావద్దివసపరిమితో బార్హ
స్పత్యస్సంవత్సరః। అతులశబ్దః షష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే। తావద్దివసపరిమితః సావనసంవత్సరః। విమలశబ్దః చతుః
పంచాశదధికశతత్రయమాచష్టే। తావద్దివసపరిమితశ్చాంద్రస్సంవత్సరః। వరాంగశబ్దశ్చతుర్వింశత్యధికశతత్ర
యమాహ। తావద్దివసపరిమితో నాక్షత్రికః సంవత్సర ఇతి। ఏవం తర్హ్యస్తు సంవత్సరః పంచవిధః। నాక్షత్రిక
స్య జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధో అయముదాహరణదా వృత్తయోర్గోద్రష్టవ్యః। బార్హస్పత్యస్తు సింహో బృహస్పత్యా
దివిశేషముపజీవ్య గోదావర్యాదిస్నానాదౌ వినియుక్తః। అనేన బార్హస్పత్యమానేన కదాచిదధికసంవత్సరాపి ని
ష్పద్యతే। తదుక్తముత్తరసారే। గురోర్మధ్యసంక్రాంతిర్వారో యత్ర చాంద్రవత్సరః। అథ సంవత్సరస్తస్మిన్నారంభస్తస్య
త్రయం విసర్జనీయం శ్రావణే ప్రయుక్తేన సప్రతిష్ఠా సర్వనాకినాం। స్వశుక్లసంక్రాంతేశ్చైత్రే పాదపాదాంశరధిమాసవదితి।
మధ్యమగణానయాం గురోః సంక్రాంతిర్యస్మింశ్చాంద్రవత్సరే న విద్యతే సోయమధివత్సరః। తత్ర బార్హస్ప

కాలమాధవం॥

త్తమః। పూర్ణాయాం మార్గశీర్షే వందే వంరామం శక్త్యా యథావిధి తాభ్యాం భ్యామిమాంనసంక్రమణే మమ త్వన్యం వాసుదేవం చ పూర్ణాయామదిత్యంతేనగ్రం
థేనవ్రతం విధాయాంతే తదుపసంహార్యతే। కృతాన్వ్రతం సంవత్సరమేతదిష్టం మ్లేఖేష్వతి రక్షో న[illegible] జన్మేతి తథా స్కందపు
రాణే [illegible]థానవదానవ్రతం పఠ్యతే। అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి ధానవవ్రతమనుత్తమం। అయనే విషువే చైవ స్నానం కృత్వా విచక్షణః
ఇత్యారభ్య వ్రతం విధాయాల్పవముపసంహార్యతే। ఏవం సంవ[illegible]త్సరే పూర్ణే శక్తురాణ్యదుదాప్య పనక్రింహూమితి॥ సావనస్య సత్రా
ధావ్యుపయోగః। తదప్యుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే। సత్రాణ్యపి సావన[illegible]ధః సావనే నతాని కర్యం చ యుతాన్యదవ్యవహారకమేణేతి। గవా
సత్రం చైవ సంవత్సరాణాం య ఏవం విదాన్ గౌః సః సంవత్సరముపయంత్యే[illegible]ద్వంతే వేతి శ్రుతౌ గవామయనస్య సత్రస్య సంవత్సర
నామ్నా వ్యవహారాత్సంవత్సరకాలస్యదంగమిత్యప్రతీయతే। తత్ర సావనస్యాంగ్యపాతవ్యః। చాంద్రసౌరయోర్మాసయోస్త
త్రదనుష్ఠానాసంభవాత్। తథాహి। అహోరాత్రసాధ్య ఏకః। సామయాయో గౌ వేదేష్వహాం శబ్దేనాభిధీయతే। తాదృశానామహ్నాం
విశేషాణాం గణో షడహాస్య చ ద్వివిధః। అభిప్లవః పృష్ఠ్య[illegible]శ్చేతి। తత్ర చ తావరాభిప్లవాః షడహాః ఏకః పృష్ఠ్య[illegible]షడహా ఇతి
షడహాః పంచైకేన ఏకో మాసః సంపద్యతే। తాదృశైర్ద్వాదశభిర్మాసైర్నిష్పాద్యం సంవత్సరం సత్రం। తథా చ సావనే నైవ తత్సిద్ధిః। చాం
ద్రస్య షష్ఠిరహోరాత్రైర్న్యూనత్వాత్ సౌరస్య సపాదైః పంచభిః అహోరాత్రైరధికత్వాత్। నను సంవత్సరాయ దీక్షిష్యమాణా ఏకా
ష్టకాయాం దీక్షే[illegible]రన్నితి మాఘమాసగతాయా ఏవ ష్టమ్యాం చాంద్రత్వాత్ సత్రాయ దీక్షా శ్రూయతే॥ తతశ్చాంద్రేణ సంవ
త్సరేణ భవితవ్యం॥ ఉక్తస్య దీక్షాకాలస్య పూర్వపక్షరూపత్వాత్। తన్నిరాకరణం పఠ్యతే। ఆర్తం వా ఏతే సంవత్స
రస్యాభిదీక్షంతే వ్యస్తం వా ఏతే సంవత్సరస్యాభిదీక్షంతే య ఏకాష్టకాయాం దీక్షంత ఇతి॥ నను పక్షాంతరమపి చాంద్ర
తిథిమేవోపజీవ్యాశ్రీయతే। ఫాల్గునీపూర్ణమాసే దీక్షేరన్ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యత్ఫాల్గునీపూర్ణమాస ఇతి। న [illegible]స్యా
పి నిరాకృతత్వాత్। తస్యైకైవ నిర్యేతి వా నిరాకరణం। ఏకైవ నియోగ ఏక ఏవ దోష ఇత్యర్థః। నను సిద్ధాంతే శ్రూయతే చిత్రా
పూర్ణమాసే దీక్షేరన్ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యచ్చిత్రాపూర్ణమాసో ముఖత ఏవ సంవత్సరమారభ్య దీక్షంతే। తస్య
న కాచన నిర్యా భవతి చతురహే పురస్తాత్పౌర్ణమాస్యై దీక్షేరన్ తేషామేకాష్టకాయాం క్రయస్సంపద్యత ఇతి। తా
థమస్త్వేమం గభూతే దీక్షోపక్రమే చాంద్రతిథ్యుపజీవనం। తథాపి ప్రధానకర్మణి సావనగ్రహో కో బాధః। నన్వస్తి బాధః
తేషాం పూర్వపక్షే సుత్యా సంపద్యత ఇతి సుత్యాయా ప్రధానకర్మణి చాంద్రస్య శుక్లపక్షస్యోపజీవనాత్। ఉప
జీవ్యతాం నామ శుక్లపక్షస్తథాపి యథోక్తప్రకారేణ కృత్స్నస్య ప్రధానకర్మణః సావనత్వం తేన అనివార్యం
వయ ఏకాష్టకాయాం దీక్షంతే తే నకాలమాసా వ్యస్తా భవతౌ

మాఘస్య ష్టమ్యాం

మోర్నత్ర సౌరమానమధికమితెవాక్తం। ఋతుత్రయం చాయనం స్యాదిత్యాదికె చిత్తు చాంద్రమానెనాయనద్వయమప్యుపగచ్ఛం
తి। మార్గమాసాదికైస్త్రిభిరృతుభిః కల్పితః కాలః షణ్మాసాత్మక ఉత్తరాయణం। జ్యేష్ఠమాసాదికై దక్షిణాయనమితి తత్ర
ప్రమాణం జ్యోతిశ్శాస్త్రాదావన్వేష్యం। శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానె తు మకరకర్కటసంక్రాంత్యాదిక ఏవాయనద్వయకా
లః ఇతి యథోక్తశ్రుతిస్మృతిభ్యామవగంతవ్యం। ఉత్తరాయణస్య యాగకర్మాంగత్వం కౌశీతకిభిరామ్నాతం। ౭
ఉదగయన ఆపూర్యమాణపక్షస్య పుణ్యాహె ద్వాదశాహముపసద్వ్రతీ భూత్వెత్యాది చోలాదీనాముత్తరాయణ
కర్తవ్యతా గృహ్యస్మృతిషు ప్రసిద్ధా। సత్యవ్రతెత్యదెవతాప్రతిష్ఠాదీనాముత్తరాయణాద్దక్షిణాయనె ంతెలావి
వ ధినిషెధావాహ। దెవాగారవాహ్యాది ప్రతిష్ఠాదక్ష్యాయనె శుభా। దక్షిణె శాముశాకువర్తన్నతత్ఫలమవాప్నుయాదితి
ఉగ్రదెవతానాం ప్రతిష్ఠా దక్షిణాయనెకర్తవ్యా। తథాచ వైశ్వానరసంహితాయాం ముఖపాతం। మాతృభైరవ
వారాహనారసింహ త్రివిక్రమాః। మహిషాసురహంత్రీచ స్థాప్యా వై దక్షిణాయనె ఇతి। ఏవం విష్ణుధర్మోత్తరాభిధా
తానుపదద్వయం ప్రతాదినా వ్యయనకర్తవ్యానీత్యుదాహార్యాణి ఇత్యయననిర్ణయః। అథర్తవః॥ ఋతుశ్చ
స చ షడ్విధః కాలవిశేషః ఋతుర్విషద్వ్యావసంతాదిరితి ఇయం తిర్గచ్ఛతి। అశోకపుష్పవికాశాది అసాధారణలింగమితి వసంతాది
పంచ తశ్శిశిరయోరెకీకరణం వివక్షితం। ఇతి శ్రుతెః। యత్తు॥ ద్వాదశమాసాః పంచర్తవ ఇతి శ్రుతం। తత్ర హెమం
శిశిరస్సైకెక్యమపదెనైకీకరణోక్తిః॥ యాజ్యమనెష్వప్యుపాంశుమంత్రణామంత్రెషు హెమంతశిశిరయో
సమాసః। తథాహి॥ వసంతమృతూనాం ప్రీణామి। గ్రీష్మమృతూనాం ప్రీణామి। వ
ర్షానృతూనాం ప్రీణామి। శరదమృతూనాం ప్రీణామి। ఇతి చతుర్ణాం ప్రయాజానాం పృథగనుమం
నా త్రణామంత్రాః పంచమప్రయాజస్యానుమంత్రణమంత్ర ఏవం శ్రూయతె। హెమంతశిశిరావృతూ
నాం ప్రీణామీతి। ఏతిదెవాభిప్రేత్య బహ్వృచబ్రాహ్మణె। ద్వాదశమాసాః పంచర్తవః। హెమంతశిశిరయో
స్సమాసెన। యత్తు పంచర్తవో యో అమంత్రణాం హెమంతశిశిరయో ద్వివచనం తత్స్వరూపద్వైవిధ్యాభిప్రాయెణ శిశిరస్య
స్త్రిసాంతిమతావత్తెనానుమంత్రణె యవసశ్చ ప్రయాజసాధ్యభావాచ్ఛ పంచమె హెమంతెంత
మెవ ర్భావాన్నాయ్యయః। అతఏవ ప్రయాజబ్రాహ్మణె వసంతమృతూనాం ముపరుంధ్యాదినా చతుః ప్రయాజా ౩

౧౦

కాలమా ధవ౦॥

తిసవనాదికం నక్షత్రాయర్ణంస్తు తుగణానయాంబ్యహాసపతి సంక్రాంతి రవి తోయ శ్చాంద్రో వత్సరస్తస్మిన్నధిమాసవత్తా
హ్యాది కంవర్జ్యమితి కేచిన్నహాంఘ్రయో హుస్సవృంతే। అథ చాంద్రస్యావాంతరభేదా ఉచ్యంతే। సంవత్సరః పరివ
త్సరః ఇదావత్సరో నువత్సర ఇద్వత్సరశ్చేతి వ్యతిపంచభేదాః। తదేతత్సర్వం నామ్నా కారేణా సంవత్సరాది ప్రపంచ
విభత్వం సావిత్ర చయన గతాగ్ని ప్రశంసక మంత్రే పఠ్య[illegible]తే। సంవత్సరోసి పరివత్సరోసి ఇదావత్సరోసీదు
వత్సరోసి। ఇద్వత్సరోసి వత్సరోసి। ఇతి। ఇదు వత్సరో నువత్సర ఇత్యర్థః। అతఏవ చాతుర్మాస్య ప్రాయశ్చి
త్త దధిష్ఠాతృ దేవతారూపత్వేనైవం శ్రాయతే। అగ్నిర్వావ సంవత్సరః। ఆదిత్యః పరివత్సరః। చంద్రమా ఇదావ
త్సరః। వాయురనువత్సర ఇతి। బ్రహ్మవైవర్తేపి। సంవత్సరస్తు ప్రథమో ద్వితీయః పరివత్సరః। ఇదావత్సర
స్తృతీయస్తు చతుర్థ స్త్వానువత్సరః। వాయురనువత్సర ఇతి। ఇద్వత్సరః పంచమస్తు తత్కాలం యుగసంజ్ఞక
ఇతి। విశేషామపి పంచానాం వినియోగా విష్ణుధర్మోత్తరే పఠ్యతే। సంవత్సరే తు [illegible] శాంతి లదాద్దేవ
మహత్ఫలం। పరిపూర్వేణ తథా దానం యదాహానాం ద్విజసత్తమ। ఇదాపూర్వే చ వ[illegible]స్త్రే శాంత్యానాం చా
సుపూర్వకే। ఇత్పూర్వేణ రజతస్యాపి దానం సర్వం మహత్ఫలం। ఇతి। తదధిష్ఠాతృ దేవతాం పూజా రూపా ప్ర
తివిశేషః పఠ్యతే। సంవత్సరస్య వహ్నిస్తథార్కః పరివత్సరః। ఇదాపూర్వస్తథా సోమో వాయు రనుపూర్వకః ప్రజా
పతిః। ఇత్పూర్వకశ్చ తథా ప్రోక్తో దేవదేవో మహేశ్వరః। తేషాం మండలవిన్యాస సంప్రాగవదేవ విధియతే। ప్ర
గవత్సాన్వితా పూజనం కార్యం హోమః కార్యో యథావిధి। ప్రభవ మారభ్య క్షయాంతేషు షష్టి వత్స
రు దాపదశపంచకాని। తత్ర ప్రత్యేకస్మిన్ పంచకే ఏకైకక్రమేణ సంవత్సరాదయో భవంతి। తదేతత్సర్వం జ్యోతిశ్శాస్త్ర
విదాం గంతవ్యం ఇతి సంవత్సర నిర్ణయః॥ అయనే ఉత్తరాయణం దక్షిణాయనం చేతి ద్వే అయనే। దక్షిణాశాముత్తరాశాం
చలితరూత్తరాయణమయనం। తథా చ వాజసనేయినః పంచాగ్నివిద్యాయాం దక్షిణోత్తరమార్గయోః సమా
మనంతి। యాన్ షణ్మాసాన్ దక్షిణేతి విత్యతి। యాన్ షణ్మాసాన్ ఉదఙ్ఙేతి విత్యతి। తథా భందోగా అభిధియతే।
యాన్ షట్ దక్షిణైతి మాసాంస్తాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాంస్తానితి। తైత్తిరీయా అపరుధగ్రహాంచ్చా వరణాపరంతి। తస్మాదాదిత్యః
షణ్మాసాన్ దక్షిణేనైతి షడుత్తరేణేతి ఏవం చాదిత్యగతి ముపజీవ్యాయనే నిష్పత్తేః సౌరమేవైతత్। అతఏవ విష్ణుధ

ఘూ

శశాంక్రాంతం తౌరవిర్యత్పరియాంతయోర్ధ్వరం। విశాఖ నన్ద నైన్యాభువనానాం చేష్టితుస్తూన నైనావిదధజ్ఞాయతే ప్రసన్నః ఇతి। అత్ర పునర్జాన్
యత ఇతి। లింగాదేవ తథా తాచాంద్ర ఇత్యవగమ్యతే। ననవా స్త్వేవం మధ్వాద్యభినాం చాంద్రమసానాం వసంతాద్యృతుత్వం సంసర్పా
ఖ్యస్య తు త్రయోదశస్య చాంద్రమసస్య కథమృతుష్వనివేశః। తస్మాత్ సద్భావ శ్యతుర్గ్రాహ్యా బ్రాహ్మణే వమంత్రానువాద పురస్స
రమామ్నాయతే। ఉపయామగృహీతోసి సంసర్పోసి అంహస్పత్యాయ త్వేతి త్వా పరోస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహ్యాఘ్నా తస్మే వతత్వ
న్నాతీతా। తథా ప్రవర్గ్య బ్రాహ్మణేపి అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహ్ వార్యత్రయోదశః పరిధిర్భవతి తేనైవ త్రయోదశం మాసం
సమవరుంధ ఇతి। తదుత్పత్తి శ్లాష్యస్యాభి మలమాస నిర్ణయే వక్ష్యతే। విద్యతామేవ త్రయోదశో మాసః తస్య కానుపపత్తిః వసంతాద్య
తుతి చేత్। ఉచ్యతే। కిమయం సప్తమ ఋతుః ఆహోస్విదుక్తేష్వేవ షట్స్వంతర్భూతః। ఉత ఋతుద్వయాంతరాలవర్తీ కశ్చిదన్య
తురూపః। న తావత్ ప్రథమః। ఋతుర్ఋతుసు నాసద్యమాన ఇతి ఋతూనాం నైరంతర్యశ్రవణాత్। నాప్యన్తిమః। షడ్వారుత
ఇతి షట్సంఖ్యానియమాత్। వసంతాది వస్తుత్ర బ్రాహ్మణే యోర్ద్వయోర్ద్వయోర్మాసయోః శ్రవణాచ్చ। నాపి మధ్యమః। మధ్వాద్యృతుపారా
తేరుచ్యతే। ఉచ్యతే। యయోర్మాసయోర్మధ్యే ... మలమాసోద్యశ్యతే। తయోరుత్తరస్మింస్తస్యాంతర్భావః। తథా చ షష్టిదివసా
త్మకే మలిన శుద్ధభావద్వయాత్మకే మధ్వాది శబ్దవాచ్యత్వే నైకస్య ఋతుమంతర్భావాన్న కాప్యనుపపత్తిః। సౌరపక్షే తు మధుమాధవయో
నేన మీన మేషయోర్మేష వృషభయోర్వా వసంత ఇత్యభిధానాత్। మీనాది త్వం మేషాదిత్వం చ వైకల్పికం వసంతస్యాంగీక్రియతే।
తథా చ తదనుసారేణ ఉత్తరేష్వప్యృతుషు యథాయథం వికల్పం తే। వినియోగస్తేషాం మ్యతు విశేషాణాం శ్రవతిస్మృతిపురాణే
వసంతే బ్రాహ్మణోపనయీత గ్రీష్మే రాజన్యం శరది వైశ్యమితి। విష్ణుధర్మోత్తరేపి। షణ్మాసా ఋతవస్తే వసంతాద్యృతుషు
షట్సుపృథక్ పూజా విశేషాః కథితాః। తథా తత్ర వసంతే స్నానాను లేపనాదిదానం గ్రీష్మే పానాదికదానం చోక్తం। దేవీపురా
ణోక్తాని। విష్ణుధర్మోత్తరే ... శరద్యన్నదానం। హేమంతే అగ్నిదానం। శిశిరే వస్త్రదానం। ఇత్యేతాని విష్ణుధర్మోత్తరే
త్రయాచ। తస్యాయం కాల ఇతి మాసః। తదీయత్వం పంచదశాన్యంకలానాం వృద్ధిక్షయప్రతిపదిత్వం చ
విధం మాసత్వం। సౌర సావనయోర్గతం తేషు వయస్తు। మసపరిమాణా ఇత్యర్థే వృద్ధిక్షయవేదాపరేణాంగం। తద్వయం
మసే తే పరిమీయంతే యావతా కాలేన చంద్రవృద్ధిక్షయౌ సచాంద్రో మాసః। మధ్వాదిచాంద్ర మాసానాం యథాయం మాసశబ్దః।
ఇతి మాసః। తథా చ సిద్ధాంత శిరోమణౌ పఠ్యతే। మస్యంతే పరిమీయంతే సహ కలా వృద్ధి హానితః। చంద్రస్యైవ తే

౧౧

కాలమాధవ॥

స్ప్రుశేత్। ప్రయాజే[illegible]కే వలేన హోమం తేన ప్రశంసా। సహస్రాకారం యజతి హోమం తే మే వా వరుంధ ఇతి। అస్తు నామ యథా తథా
పంచసంఖ్యా యథోక్తస్వరూపేణ తు షట్త్వాభిధ్యతే। ద్వాదశమాసాత్మకే సంవత్సరే ఏకైకస్య ఋతోర్మాసద్వయాత్మకత్వే సతి
ఏకాదశద్వాదశమాసయోర్వర్జనీయత్వమశక్యత్వాత్ షష్ఠర్తోః పృథగనుష్ఠానవిధానాత్ తచ్చోపరిష్టాదుదాహరిష్యా
మః। మాసద్వయాత్మకత్వం చాగ్నిచయనే ఋతవ్యేష్టకోపధానబ్రాహ్మణే శ్రూయతే। ద్వంద్వమ[illegible]పదధాతి। తస్మాద్ద్వంద్వం ద్వా
వృతవ ఇతి। ఏకస్మిన్నృతౌ కయోర్మాసయోర్ద్వంద్వం గ్రాహ్యమితి చేత్। వసంతాద్యనుక్రమేణ చైత్రమాసాదిద్వంద్వ
మితి బ్రూమః। తచ్చేష్టకోపధానబ్రాహ్మణే శ్రూయతే। మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసంతికావృతూ। శుక్రశ్చ శుచిశ్చ గ్రైష్మావృతూ।
నభశ్చ నభస్యశ్చ వార్షికావృతూ। ఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ। సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమంతికావృతూ। తపశ్చ తపస్యశ్చ
శైశిరావృతూ। ఏషు చ వాక్యేష్వృతూ ఇతి ద్వివచనమృతవ్యవయవమాసాభిప్రాయం। అనన్విష్టదేవత వ ఇతి శ్రూయమా
ణా షట్సంఖ్యా బాధ్యేత। అవయవినః ఋతోర్వసంతాదేరేకాత్మకత్వం సౌత్రామణీయహోత్రమంత్రేష్వేకవచనేన వ్యవహా
రాదవగంతవ్యం। వసంతేన ఋతునా దేవాః। గ్రీష్మేణ [illegible] దేవాః। ఇత్యాది హి తత్ర పఠ్యతే। తథైవోపధానబ్రాహ్మణే
శ్రూయతే। వసంతో వై బ్రాహ్మణస్యర్తుః। గ్రీష్మో రాజన్యస్య[illegible]। శరద్వైశ్యస్యర్తురితి। యద్యప్యేతేషు ఋతవో ఘటి
యంత్రఘటువన్నైరంతర్యేణ వర్తంతే। తథాపి సంవత్సరోపక్రమరూపత్వేన వసంతస్య ప్రాథమ్యం ద్రష్టవ్యం। తదేవాభిప్రే
త్య శ్రూయతే। ముఖం వా ఏతదృతూనాం యద్వసంత ఇతి। పూర్వోదాహృతేషు మంత్రబ్రాహ్మణేషు సర్వత్ర వసంతోప
క్రమపాఠాచ్చ వసంతస్య ప్రాథమ్యం। తే చ వసంతాదయ ఋతవో ద్వివిధాః। చాంద్రాః సౌరాశ్చ। చైత్రాదయశ్చాంద్రాః। తచ్చోదా
హృతం। మధుశ్చ మాధవశ్చేత్యాదినా। న చ తత్ర చైత్రాదయో మాసాః ఇతి। శంకనీయం। మధ్వాదిశబ్దానాం చైత్రాదిప
ర్యాయత్వాత్। అత ఏవాహుః। చైత్రో మాసో మధుః ప్రోక్తో వైశాఖో మాధవో భవేత్। జ్యేష్ఠో మాసస్తు శుక్రః స్యాదాషాఢః
శుచిరుచ్యతే। నభా మాసః శ్రావణః స్యాన్నభస్యో భాద్ర ఉచ్యతే। ఇషస్త్వాశ్వయుజో మాసః కార్తికస్తూర్జసంజ్ఞకః। సహో మా
సో మార్గశిరః సహస్యః పుష్యనామకః। మాఘస్తపాః ప్రోక్తస్తపస్యః ఫాల్గునస్స్మృత ఇతి। ఏతేషాం చైత్రాద్యాత్మకానాం వ
సంతాదీనాం చంద్రగతిపరికల్పితత్వాచ్చాంద్రత్వం। అత ఏవ హోతృమంత్రే వ్యాఖ్యాయతే॥ చంద్రమాః షడ్ఢోతా స ఋ
తూన్ కల్పయాతి। తథా సూక్తవిశేషే సూర్యాచంద్రమసోః కర్తృత్వమామ్నాయతే। పూర్వాపరం చరతో మాయయైతౌ।

జైంయురితి సప్తమత్వవిశేషణాత్। తస్మాదతిప్రసంగదవ్యంయుగ్రస్తత్వేవ షపూర్ణోక్తో మాసాంతః। అత్రోచ్యతే। శతతిస్రతతిలో
కప్రసిద్ధిభ్యాం మాసశబ్దస్త్రింశద్దినసమూహవాచకః। శతతయుస్సంవత్సరాయనర్తుకవిషయాః పూర్వముదాహృతాః। తత్ర సం
వత్సరస్య ద్వాదశో భాగో మాసః। అయనస్య షష్ఠో భాగః। ఋతుషు ద్వయోర్భాగయోరన్యతరః। స్మృతయస్తు। మానే మాసస్య
నాక్షత్రే సప్తవింశతిభదినైః। పరిశేషేషు మాసేషు మాసస్త్రింశద్దినైస్స్మృతః। చాంద్రశ్శుక్లాదిదర్శాంతః ఇత్యాదిః। లోకేప్యవిద్వ
దంగనాగోపాలం మాసస్య త్రింశద్దినాత్మకత్వం ప్రసిద్ధం। ఏవం సత్యర్ధమాసే మాసత్వాభావాత్ తత్ర మాసశబ్దో మాసైకదేశం లక్షయ
తి। షడహోరాత్ర షడహాహం చ కవివక్షాయాం నకాచిదనుపపత్తిః। ఏకైకపక్షవాం వివక్షాయాం పూర్వవదేకదేశలక్షణాత్। అ
తో నాతిప్రసంగాభావాదుక్తవాక్యాభ్యాం మాసస్యామావాస్యాంతత్వం పౌర్ణమాస్యంతత్వం చ వికల్ప్యతే।
తత్ర ప్రథమపక్షే శుక్లాదిదర్శాంత ఇత్యాదిస్మృతయః ఉదాహార్యాః। శిష్టాచారశ్చానుకూల్యం చ తత్ర ప్రసిద్ధం। ద్వితీయ
పక్షే స్యాపాప్పలకం శ్రుతి విగంస్మృతి విగంచ। అథర్వణికా సర్వశ్రుతిప్రకరణే సంవత్సరదక్షిణోత్తరాయణాసృష్టిమామ్నాయ
మాసపక్షస్య సృష్టిమేవమామనంతి। మాసో వై ప్రజాపతిః। తస్య కృష్ణపక్ష ఏవ రయిః శుక్లః ప్రాణ ఇతి। తత్ర కృష్ణపక్షస్య
ప్రాథమ్యేన పాఠాత్ ... స్మృతౌ। మహాలయప్రకరణే పఠ్యతే। ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కార్యం దినే దినే। ఇతి। తత్ర య
ది దర్శాంతమాసో వివక్షేత। తదా భాద్రపదకృష్ణపక్ష ఇత్యుచ్యేత। న త్వేవముక్తం। ఆశ్విన మాసాంతర్గతత్వం
తివా పౌచిత్యాత్। తత్ర కృష్ణపక్ష ప్రతిపదాది పూర్ణిమాంతత్వే సంభవతి। తథా చాత్ర యంతీ ప్రకరణే స్మర్యతే। మా
సి భాద్రపదే ష... మావ్యాం కృష్ణపక్షే ధనరాత్రికే। భవే ప్రజాపతేరుక్తం జయంతి నామ సా స్మృతా ఇతి। అత్రాపి జ
యంత్యా భాద్రపదాంతర్గతత్వం మాసస్య పూర్ణిమాంతత్వం గమయతి। శిష్టాచారవిశేషాద్దృష్టవ్యః। యు
తిధర్మప్రకరణే స్మర్యతే। ఋతుసంధిషు పాపమిదితి। తత్ర యది దర్శాంత వివక్షా స్యాత్ తదా దర్శస్యైవ
సంధితా పాత్రత్రైవ పవపసం కురుర్యః। కురవంతి పూర్ణిమాయాం। తస్మాద్దర్శాంతత్వ పూర్ణిమాంతత్వ
యోః సమో వికల్పః। అనుష్ఠానే తత్ర తత్ర దేశాచార విశిష్టాచారాభ్యాం వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా। వచన విశేషస్తు బృహస్పతిసిద్ధాంతే
పఠ్యతే। అమావాస్యా పరిచ్ఛిన్నో మాసస్సావ్యస్స్మృతో ... నస్య తు। సంక్రాంతి పౌర్ణమాసాఖ్యం తద్ద్వైవ స్వప
శ్రవయోరితి। దర్శాంతానాం పూర్ణిమాంతానాం చ మాసవిశేషాణాం చైత్రాదిసంజ్ఞా నక్షత్ర ప్రయుక్తాః।।

కులితాన్యగావిధీయతే। తత్ర కతమదహస్త్యజ్యతామితి వీక్షాయాం ... మిదముచ్యతే। అమావా వాస్యాయామనుష్ఠేయమేన...

స్యతాం మాసాస్త్రింశత్తిథిసమన్వితాః। ఇతి। సూర్యస్య రాశిగతిరత్ర పరిమీయతే సౌరః। అహోరాత్రాణాం త్రింశత్సంఖ్యా పరిమీయతే యత్ర స సావనః। తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాంతే। చాంద్రః శుక్లాదిదర్శాంతః సావనః త్రింశతాదినైః। ఏకరాశౌ రవిర్యావత్ కాలం మాసః స భాస్కర ఇతి। నాక్షత్రమపి మాసం కేచిదిచ్ఛంతి। సర్వర్క్షపరివర్తైస్తు నాక్షత్రో మాస ఉచ్యతే। ఇతి విష్ణుధర్మోత్తరే అభిధానాత్। తత్రాపి సప్తవింశతిసంఖ్యా పరిమీయతే। అనేనేతి మాసశబ్దయోర్వ్యుత్పత్తయః। తత్ర సౌరమాసస్య ద్వయం తౌ మేషాదిరాశీనామాద్యంతాభ్యాం వ్యవస్థితా। సావనే పురుషేష్ట్యాదినిర్ణయాత్మకః నాక్షత్రే నక్షత్రం నియామకం। చాంద్రస్తు దర్శాంతః। పూర్ణిమాంతో వేతి వికల్ప్యతే। తథాచ శ్రూయతే। అమావాస్యా... మాసాన్ సంపాద్యాహరుత్సృజంతి। పౌర్ణమాస్యా మాసాన్ సంపశ్యంతీతి। అస్య వాక్యస్యాయమర్థః। అస్తి కించిదుత్సర్గిణామయనం నామ సత్రం। తచ్చ గవామయనస్య వికృతిః। అతో ద్వాదశ మాసేష్వనుష్ఠేయం। ప్రకృతావేకస్మిన్మాసే త్రింశత్స్వహస్సు సామయోగవిశేషేణ త్రింశదహాన్యనుష్ఠేయతాన్యకించిదప్యహ... త్సృష్టుం శక్యతే తదత్ర వికృతావపి ప్రాప్తే ప్రతిమాసమేకైకస్మిన్నహన్యుత్సర్గే సతి పూర్వమాసం పరిసమాప్యోత్తరస్యాదిభూతమహః కస్య జ్యతామితి వీక్షాయాం |యామి|దముచ్యతే। అమావాస్యాయామనుష్ఠేయమేనయా పూర్వమాసం |...| యోర్థః |మాస| వాదే ప్రసిద్ధవాచి సాహచర్యాన్మాసస్యామావాస్యాం తత్ప్రత్యక్షదృష్టవత్సు వేషాం సంస్మృతమితి ద్రష్టయతి। ఏవం పౌర్ణమాసీవాక్యేపి యోజనీయమితి। పౌర్ణమాస్యం తత్రైవ శ్రుతేః కటాక్షో భూయయాం ... పూర్ణమాసీం సంచరతీత్యాదినా। యజ్ఞేన యజ్ఞం ప్రత్యవరోహతీత్యత్ర నార్థవాదప్రపంచేన సదృష్టాంతాన్వయవ్యతిరేకయుక్త్యా ప్రపంచితత్వాత్। నను నైవం చాంద్రత్వం వా కల్పం మాసానాం తస్య నియామకం అతిప్రసంగాత్। తథాహి। తస్యైవానువాకస్యాదౌ పక్షాంతరముపన్యస్తం। షడహైర్మాసాంత్సంపాద్యాహరుత్సృజంతి। షడహైర్మాసాంత్సంపశ్యంతీతి। అథమన్యాస। షడహైరితి బహువచననిర్దేశాత్షడ్భిః షడహైరితి వ్యాఖ్యాయతాం నకోపి విరోధ ఇతి ఏవమన్యత్రాపి ... త్ప్రసంగాదుర్వారః। తథాచ వాక్యాంతరం శ్రూయతే। అర్ధమాసైర్మాసాన్త్సంపాద్యాహరుత్సృజంతి। అర్ధమాసైర్మాసాన్త్సంపశ్యంతీతి। అత్రాప్యేకార్ధమాసప్రకారే పక్షస్య మాసత్వప్రసంగః। కించ పూర్వోక్తే ప్యతిప్రసంగో దుః పరిహార ఏవేతి। షడహైరిత్యత్ర షడహపంచకస్య ప్రకారాసంభవాత్। ఏకైకస్య షడహస్య సావకర్తవ్యతాపత్। ఉత్తరానువాకే షడహైర్మాసాన్సంపాద్య యత్ప్రమహాస్తస్మిన్నుత్సృ

ద్వైర్దశసప్తభిర్దినన్నైరతిరిచ్యతే। తథాచమిలిత్వాబ్దినాం ద్వసూర్యోనోమాసో భవతి। సోయమధికమాస ఇతి। అవశిష్టదినాద్ధ్
పూరణాంచయథోక్తకాలాం దూర్ధ్వం షాడశభిర్దినైస్సంపద్యతే। అతఏవసిద్ధాంతే భిపాంతరం ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దిన
నైష్షోడశభిస్తథా। ఘటికానాం చతుష్కేణ పతతిహ్యధిమాసక ఇతి। నచకాలాధిక్యమాత్రేణ మలత్వేతిథ్యాదివృద్ధావపి మ
లత్వంప్రసజ్యేతేతి శంకనీయం। కాలాధిక్యే సతి నపుంసకత్వేన మలత్వాంగీకారాత్। నపుంసకత్వంజ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభి
హితం। అసంక్రాంతోమాసః కదాచిత్తిథివృద్ధితః। కాలాంతరాత్సమాయాంతి స నపుంసక ఇష్యతే ఇతి। పురుషస్య
సూర్యస్యతత్రాభావాన్నపుంసకత్వం। తదేవ తత్రైవోక్తం। అరుణాసుర్యోభానుస్తపసశ్చ ద్యోరవిర్గభస్తిశ్చ ...ర్య మాసా
రణ్యరేతాదివాంకరామిత్రవిష్ణూ చ। ఏతేద్వాదశ సులాయర్గమాఘాద్విషు దంయం మాసేషు ద్వాదశసూర్యా అధిక
మాసోమలిమ్లుచాఖ్యస్తత్రపాపః। మాసేషు ద్వాదశాదిత్యాః తపంతేహియథాక్రమం। నపుంసకేధికేమాసే మండలంత
పతేరవిరితి। మలిమ్లుచత్వం చ తస్య కాక్యస్సైస్తత్స్కర్తైరాక్రాంతత్వాత్। తదాహశాతాతపః। వత్సరాంతర్గతఃపాపో య
జ్ఞానాం ఫలనాశకృత్। నైరృతైర్యాతుధానాద్యైస్సమాక్రాంతో వినాశకైః॥ మలిమ్లుచస్సవై ప్రోక్తాంతంసూర్యసం
క్రాంతివర్జితం। మలిమ్లుచం విజానీయాత్సర్వకర్మసుగర్హితమితి॥ ననుద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైరిత్యనేన
వచనేనమేయంకాలేయత్తాదర్శితా సా చవచనాంతరేణవిరుధ్యతే। తథాచకౌశికగృహ్యం। యస్మిన్మాసే నసంక్రాం
తిస్సంక్రాంతిద్వయమేవవా। మలమాసస్సవిజ్ఞేయో మాసేత్రింశత్తమేభవేదితి నాయందోషః। ద్వయోర్వచనయోర
ర్థభిన్నవిషయత్వాత్। జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం మధ్యమమానమాశ్రిత్య ద్వాత్రింశద్భిరితివచనం ప్రవృత్తం। య
స్మిన్మాస ఇతి స్ఫుటమానమాశ్రిత్య ప్రవృత్తం। ననుమధ్యమమానప్రవృత్తేనాధికమాసో జ్యోతిశ్శాస్త్రవ్యవహారే వ్యవ
హ్రియతే। నముఖ్యౌ తస్యాంతర్గతౌ స్తస్యశుక్లప్రతిపదాది దర్శాంతత్వనియమాత్। షోడశభిర్దినైర్ఘటి
కాచతుష్టయమేవ చాపితేషు ద్వాత్రింశన్మాసేషు గతేషు సోధికమాసో విధీయతే। తత్రయదిదర్శాంతోమా
సో వివక్షితః తదా కృష్ణద్వితీయాయాం ఘటికాచతుష్టయే గతే అధికమాసస్యోపక్రమః ప్రసజ్యేత। అథని
యతోపక్రమావసానా ద్వాత్రింశన్మాసా వివక్షితాః తదాపిశుక్లప్రతిపదాదిదర్శాంతో మాస ఇత్యేవ ని
యమోనలభ్యతే। శ్రౌతస్మార్తేతుపంచయోగినిత్యవధికమాసేస్తినియమః। తథాచలఘుహారీతః। ఇంద్రా
గ్న్యోయత్రహూయేతే మాసాదిః పరికీర్తితః। అగ్నీషోమౌ స్మృతౌ మధ్యే సమాప్తౌ పితృసోమకౌ। తమతిక్రమ్య తు

మ
మలమాస్యస్య
వ్యవహారే

నచేష్టాపత్తిః

౧౨ కాలమాధవం ॥ 13 *తేషు

యస్మిన్మాసే పౌర్ణమాసీ చిత్రానక్షత్రేణ యుజ్యతే స చైత్రః ॥ ఏవం వైశాఖాదిష్వపి యోజ్యం । చిత్రాదివిశాఖాదియోగస్యోపల
క్షణత్వాత్ క్వచిచ్చిత్రాసన్నస్వాత్యనురాధాదియోగేపి చైత్రవైశాఖాదిసంజ్ఞా న విరుధ్యతే । చైత్రాదిశ్రావణాంతానాం చిత్రాదినక్షత్రద్వయం
ద్వయం ప్రయోజకం । భాద్రపదాశ్వయుజోస్తు శతభిషగ్రేవత్యాదికం త్రికం కార్తికాదిమాఘాంతానాం కృత్తికాదిద్వంద్వం । ఫాల్గునస్య తు
పూర్వాఫాల్గున్యాదిత్రయమితి వివేకః । తథా చ సంకర్షణకాండే దేవదేవ చిత్రాదితారాణాం పరిపూర్ణేందుసంగమే మాసాశ్చైత్రాద
యో జ్ఞేయాస్త్రిత్రిషష్ఠాంత్యసప్తమా ఇతి । అస్యార్థః । త్రయాణాం తారాత్రిభాజో ఫాల్గునశ్చ త్రిభా మతః । శేషా మాసా ద్విభా జ్ఞే
యాః కృత్తికాదివ్యవస్థయేతి । ఏషాం మతే కార్తికమార్గభద్రమాసాస్త్రిస్తం తేష్వాపాంత్యౌ ఆశ్వినభాద్రపదౌ । తత్ర మాస
సామాన్యే కర్తవ్యాని తిత్తిరిః యుజ్యా ఆమనంతి । మాసి మాసి పితృభ్యః క్రియతే । మాసి మాసి వ్రతమనుష్ఠాపయంతి । మాసి మాస్యతిరా
త్రా గృహ్యంతే । పత్నీని నిస్తాత్రవిశేషః । అతిరాత్రాదయో వ్రతవిశేషాః । శాఖాంతరేపి కుండపాయినామయనే మాసమగ్నిహోత్రం జుహోతి
తి । మాసవిశేషానుపజీవ్య కర్తవ్యవిశేషం కల్పసూత్రకారాః పఠంతి । అశ్వయుజ్యాం వైశాఖ్యాం తు మార్గశీర్ష్యాం చ నవైః సుక... తం భవ
వతీతి । ఫాల్గున్యాం పౌర్ణమాస్యాం చైత్ర్యాం వా వైశ్వదేవేన యజేత । తతశ్చతుర్షు మాసేష్వాషాఢ్యాం శ్రావణ్యాం వా ద్వివరు
ణప్రఘాసైర్యజేత ఇత్యాదిః । స్మార్తాశ్చ పద్మపురాణోక్తగౌరీవ్రతాదయశ్చైత్రమాసాదిషు క్రమేణ కర్తవ్యాః ।
తే చ హేమాద్రౌ వ్రతకాండే ద్రష్టవ్యాః । తథా విష్ణుధర్మోత్తరే తిలదానాదీని మాఘమాసాదిని కర్తవ్యాని । తాని చ
దానకాండే ద్రష్టవ్యాని । చాంద్రసౌరసావనమాసానాం మధ్యే కస్యచిత్క్వచిత్ప్రశస్తత్వం ద్రష్టవ్యం । తదుక్తం జ్యో
తిర్గర్గేణ । సౌరో మాసో వివాహాదౌ యజ్ఞాదౌ సావనః స్మృతః । ఆబ్దికే పితృకార్యే చ చాంద్రో మాసః ప్రశస్యతే ఇతి ॥ ఇ
తి శుద్ధమాసనిర్ణయః । అథ మలమాసః ॥ తస్య స్వరూపం బ్రహ్మసిద్ధాంతే అభిహితం । చాంద్రో మాసో హ్యసంక్రాంతో
మలమాసః ప్రకీర్తిత ఇతి । మలత్వం చ కాలాధిక్యాత్ । తథా చ గృహ్యపరిశిష్టే । మలం వదంతి కాలస్య మాసం కాలవిదోధిక
మితి । కాలాధిక్యం చ విష్ణుధర్మోత్తరే దర్శితం । సౌరేణాబ్దస్తు మానేన యదా భవతి భార్గవ । సావనేన తు తదా మానే దినషట్కం
న పూర్యతే । దినరాత్రాశ్రుతే రామసౌక్త్రా సంవత్సరేణ షట్ । సౌరసంవత్సరస్యాంతే మానేన శశిజేన తు । ఏకాదశాతిరిచ్యం
తే దినాని భృగునందన । సమాద్వయాంతే ... ష్టమాసే తత్సాన్నసాంతిరిచ్యతే । స చాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసు గర్హి
త ఇతి । అయమర్థః । సౌరసంవత్సరః షష్టిదినైః సావనాదతిరిచ్యతే । ఏకాదశభిర్దినైః చాంద్రాదతిరిచ్యతే । తథా చ చాంద్రసం
వత్సరద్వయాంతే సౌరసంవత్సరద్వయం ద్వావింశత్యా దినైరధికం భవతి । తత ఊర్ధ్వం మాసాష్టకం చాంద్రాన్మాసాష్టకాంతని

త్రా అదర్శి

సివదుత్తరస్య శుద్ధమాసస్య శేషఇతి। నచకాకథం తపశ్శుక్లయోర్మధు సుష్ఠానామపవాదాంగాదితి శంకనీయం। ప్రత్యాబ్దికా
శవనుష్ఠానేతదివచారస్యాప్యయుక్తత్వాత్। తథాహి శుద్ధాషాఢ శుద్ధశ్రావణయోర్మధ్యే యదామలమాసస్తదా
తస్యసావితంత్వే తస్మిన్ప్రత్యాబ్దికమేవనప్రాప్నోతి పూర్వస్యోత్తరస్యచశేషత్వేన శేషిణోమాసే ప్రత్యాబ్దికాదిత
స్య మలమాసేప్యనుష్ఠానం ప్రాప్నోతి। పితృకార్యేనిబాధయోరితి వచనాత్। తస్మాత్తాసుధర్మకార్యవిచారః। తత్ర
స్యాతంత్ర్యం తావదస్తునిర్ణయేనిర[●]స్తం। పారతంత్ర్యే[●]పి పూర్వశేషత్వం యుక్తమితి కేచిదాహుః। తే
త్రైరూపపత్తిం కేచిదిచ్ఛంతి। చాపనస్యస్యంతి చ। మేషాదిసంక్రాంతంయుక్తచైత్రాదిసంజ్ఞానాం ప్రయోజకాః తథాచజ్యోతి
శ్శాస్త్రే అభిహితం। మేషాదిస్థే సవితరి యోయో మాసః ప్రపూర్యతే। చాంద్రశ్చైత్రాద్య[...] పూర్వేణదివత్వే
ధివాచ్యోంతేమ్ ఇతి। యదాసవితయోర్నకరాశిస్థే సతిదర్శద్వయం పూర్యతే। తదాసీమంతయోడుత్తరదర్శావ
సానకోమాసోధికమాసః నతత్తుల్యవదర్శావసానక ఇత్యర్థః। యదా శుద్ధాషాఢస్య బహులశ్చతుర్దశ్యాం
దర్శేవా కర్కటకసంక్రాంతిర్భవతి శుద్ధశ్రావణమాసస్య శుక్లపక్షే ప్రతిపది ద్వితీయాం వా ఉత్తరాం వా సింహసంక్రా
తిస్తదా కర్కటసంక్రాంతియుక్తస్య శుద్ధమాసస్యాషాఢత్వం యుక్తం। తదీయస్యదర్శస్య కర్కటకస్థరవావస్థితత్వా
త్। తేనైవన్యాయేన తయోర్మధ్యవర్తినః సంక్రాంతి ర[...]హితమాసస్య దర్శః కర్కటక ఏవ రవౌ పూర్యత
ఇతి పూర్వ[...]వదేతస్యాప్యాషాఢత్వముచితం। తత్రోచ్యతే। మేషాది[...]కే శుద్ధమాససంజ్ఞాప్రవృత్తౌ
వప్రయోజకో మలమాసస్యోత్తరమాసశేషత్వస్మరణాత్। తథాచ జ్యోతిః పితామహః। షష్ట్యాతుదివ
సైః మాసః కథితో బాదరాయణైః। పూర్వార్ధం తు పరిత్యజ్య కర్తవ్యా ఉత్తరే క్రియా ఇత్యాదివత్రాపి
షష్టిదినాత్మకం మాసం ప్రకల్ప్యత్వాత్తం। ఆదిత్యామలిమ్లుచోగ్నేయో దివ్యతి యయః ప్రకల్పితః స్మృత ఇతి। ఏవం షష్టి
దినోమాసస్తదర్ధం తు మలిమ్లుచ ఇతి। జ్యోతిశ్శాస్త్రేపి। షష్ట్యా తు దివసైర్మాసః కథితో బాదరా
యణైః। పూర్వమర్ధం పరిత్యజ్య ఉత్తరార్ధం ప్రశస్యత ఇతి। అస్త్వేవం సంక్రాంతిరహితస్య మలమాసస్యో
త్తరశేషత్వం ద్విసంక్రాంతియుక్తస్య కథమితి చేదుచ్యతే। ప్రథమం తావత్తస్య రూపం నిరూప్యతే। జ్యో
తిస్సిద్ధాంతే అభిహితం। అసంక్రాంతిమాసోధిమాసః స్ఫుటః స్యాద్ద్విసంక్రాంతిమాసః క్షయాఖ్యః కదా

౧౪

కాలమాధవ॥

సతి

మోః

14

౮

యదా తు విగణ్యస్తే తత్పాచన । అరిస్సామలిమ్లుచాఖ్యో యోద్వివ్యాప్తియుక్తః ప్రాక్ స్వతంత్రః స్వతంత్రః ॥ అయమర్థః । దర్శపూర్ణమాసయా
జినాం శుక్లప్రతిపది దర్శేష్టిదేవావింద్రాగ్నీ ఉపాంశుయాజం తే । కృష్ణప్రతిపది తు పూర్ణమాసేష్టిదేవావగ్నీషోమౌ అమావాస్యా
యాం పిండపితృయజ్ఞదేవాః పితరో మాసికో । తత్రైవం సతి శుక్లప్రతిపదాది దర్శాంతో మాసః సంక్రాంతి రహితో
ధిక మాస ఇత్యర్థాల్లభ్యత ఇతి ... తస్మాన్న ద్వివపు మాసగణనాం శ్రౌతస్మార్తయో నోపయుక్తా । వాధ్యం । తథాపి
కాలాధికో మలమాస ఇత్యస్మిన్నంశే తదుదాహరణమిత్యదోషః । యత్తు మాసత్రింశత్తమో భవేదిత్యాద్యావా
తంత్ర శ్రౌతస్మార్తయోరుపయుజ్యతే । స్ఫుటమాససిద్ధత్వాత్ । తాదృశం చాధిక మాస ముదాహరామః ।
అష్టపంచాశదుత్తర శతద్వయాధిక శక వర్షాణాం సహస్రే గతే సమనంతరభావియోర్యువ శార్వరి సంవత్స
రయోస్త్రిస్కంధ్యా శ్రావణ మాసోధికః । తతః పూర్వభావియో భావసంవత్సరయో సింహేల్లు నామ మాసోధికః । తయోః
సంవత్సరయోః భవవత్తేనే యో యువభావ సంవత్సరాత్తదాద్యాపి చ యువినంశతి మాసా శార్వరసంవత్సరే చ తావ
రః శైత్రాద్యాస్తథా సతి యథోక్త షాలు నమాతబ్ద గణనాయాం యథోక్తః శ్రావణ మాసస్త్రింశత్తమో భవ
తి । అనేన న్యాయేన షష్టిమాసాత్మకేషు పంచసు సంవత్సరేషు ద్వావధిక మాసౌ సంపద్యేతే । తదుక్తం మహాభా
రతే । పంచమే పంచమే వర్షే ద్వౌ మాసావధి మాసకౌ । తేషాం కాలాతిరేకేణ గ్రహాణామతి చారత ఇతి । నన్వ
ధిక మాసస్యైకస్య త్రింశత్తమత్వం వ్యభిచరతి । న్యూనాధిక సంఖ్యాయా ఉపదర్శనాత్ । తథాహి యథోక్తే
శార్వరసంవత్సరాదుత్తరభావిని చిత్రభాను సంవత్సరే వైశాఖ మాసోధికః । తత్ర ఉత్తరభావిని తారణ సంవత్స
రే భాద్రపద మాసోధికః । తథా చ తత్ర పంచ త్రింశత్త్వం సంపద్యతే । తథా ఖర సంవత్సరే వైశాఖ మాసోధికః ।
తత్ర నందన సంవత్సర వ్యవధానేన విజయ సంవత్సరే భాద్రపద మాసోధిక ఇతి తత్రాప్యేకోన త్రింశత్త్వం ।
తథా దుర్ముఖి సంవత్సరే శ్రావణ మాసోధికః । హేవిలంబి విలంబి ద్వయ వ్యవధానేన వికారి సంవత్సరే జ్యేష్ఠా
ధికః । తథా చ తత్ర పంచత్రింశత్త్వం సంపద్యతే । తస్మాన్మాసే త్రింశత్తమే భవేదిత్యేతదయుక్తం భవతి ॥ నా
యం దోషః । త్రింశత్తే త్రింశత్తమత్వస్యోపలక్షణత్వేనాంగీకారాత్ । ఉదాహరణ ప్రదర్శనార్థమేతదుక్తమి
త్యవిరోధః । ఇదమత్ర విచార్యతే । కిమయం మలమాసః స్వతంత్రః ఉత పూర్వస్య శుద్ధ మాసస్య శేషః । అ...

ప్రక్షేపే త్రైక చత్వారింశదధికశతసంఖ్యా భవతి। ఏతావద్భిర్వర్షైః కదాచిత్పూర్వోత్తరక్షయమాసయోరవ్యవధానం
భవతి। గోకుభిస్త్రైత్వత్రింశకవర్జితేషు సర్వాంతరేషు గణ్యమానేష్వేకారాన ఏవ మస్సంభవ్యతే। పురోకా తత్రాంకప్ర-
క్షేపే సతి ఏకోనవింశతిర్భవతి। తావద్భిర్వర్షైః కదాచిత్పూర్వోత్తరయోః క్షయమాసయోరవ్యవధానమితి। అత్ర
ద్విసంక్రాంతియుక్తస్య క్షయసంజ్ఞాయామనుపపత్తిరుచ్యతే యదా ధనుస్థే రవౌ దర్శపూర్ణిమాంతః తదా తస్య మేషా-
దిష్టవచనేన మార్గశీర్షత్వం ప్రాప్తం। తథా సతి పూర్వోదాహృతే ద్విసంక్రాంతిమాసే ధనుస్థే రవౌ దర్శాంతస్య మాప్తః
కింతు మకరస్థే రవౌ సమాప్తః। అతః పౌషమాసత్వం గ్రస్యాసపన్నం తథా చ మార్గశీర్షస్య తత్ర లుప్తత్వాత్తస్య క్షయ
సంజ్ఞా సా యుక్తా। అత ఏవైకమాసగ్రాసిత్వాదంహసస్పతేరితి వ్యుత్పత్త్యా స ఏవాంహస్పతిసంజ్ఞయా-
పి వ్యవహ్రియతే స చ వ్యవహారబాహ్య ఇత్యుక్తం గ్రంథే దృశ్యతే యస్మిన్మాసే న సంక్రాంతిః సంక్రాంతిద్వయ-
మేవ వా। సంసర్పాంహస్పతిమాసావధిమాసౌ నిందితావితి। తత్ర క్షయమాసాత్ప్రాచీనో యోऽసంక్రాంతః స సంసర్పః
అసంక్రాంతత్వేనేతరాధికమాసవత్కర్మానర్హతాయాం ప్రాప్తాయాం తదపవాదేన కర్మార్హః సోऽతః సమ్యక్ సర్ప-
తి సంసర్పః। స సర్వకర్మానర్హత్వప్రాప్తిరేవం స్మర్యతే। సినీవాలీమతిక్రమ్య సంక్రమతే రవిః। రవిణా లంఘితో
మాసో జ్ఞేయోऽంహస్పతిః సర్వకర్మసు వర్జితః। తదపవాదశ్చైవం స్మర్యతే। మాసద్వయే యది మధ్యే తు సంక్రాంతిర్న యదా
భవేత్। ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తర ఇతి। సంక్రాంతిద్వయయోర్మాసయోర్యః పూర్వోऽసంక్రాం-
తః స ప్రాకృతః శుద్ధః కర్మార్హ ఇత్యర్థః। అస్మిన్నేవార్థే జాబాలిః। ఏకస్మిన్నేవ వర్షే తు ద్వౌ [illegible] మాసాధిమా-
సకౌ। ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వః స్యాదుత్తరస్తు మలిమ్లుచ ఇతి। అతః సంసర్పత్వం తస్యోపపన్నం అసంక్రాంతమాసద్వ-
యమధ్యవర్తినః క్షయమాసస్యాంహస్పతిత్వం నిరుక్తిపూర్వమేవ దర్శితం తదుత్తరభావినోऽసంక్రాంతస్య కాలాధిక్యా-
దధిమాసత్వం। ఏతే త్రయోऽపి జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధా వివాహాదౌ నిందితాః। యథోక్తప్రకారేణాంహస్పతినామ్నః క్ష-
యమాసస్యోత్పత్తియుక్తసంక్రాంతిప్రయుక్తం నామ సంభవే సతి శుద్ధమాసవత్తస్యావతంత్రాగ్నిష్ఠపూర్వోత్తరమాసశేషత్వ-
శంకావకాశః। న చైవకాధికమాసోపేతసంవత్సరస్య త్రయోదశమాసాత్మకత్వం యథా తథాధిమాసద్వయో-
పేతసంవత్సరస్య చతుర్దశమాసాత్మకత్వం ప్రాప్తం। న చ తదుపపన్నం। త్రయోదశం తు శ్రుతిరాహ మాసం చ

న త రహ్వాతయో త్ర ద్వి యదా చ

కాలమాధవం।

క్షయమాససం

చితః క్షయః కార్త్తికాదిత్రయే నాన్యథా స్యాత్తదా వర్షమధ్యే ద్విమాసద్వయం చేతి। అయమర్థః స్ఫుటమానేన యో యో మాసః సంక్రాం
తిహీనోధిమాసః స్యాత్ తేనైవ మానేన యో ద్విసంక్రాంతియుక్తః స క్షయమాసః। స చ కార్త్తికమార్గశీర్షపౌషేష్వేవ త్రిష్వన్యతమో భవతి। నాన్యేషు
మాఘాదిషు నవసు। ఏవం విధక్షయమాససంయుక్తే వర్షే క్షయమాసాత్ పూర్వేషు త్రిషు మాసేషు మధ్యే ఏకస్మిన్నధికమాసో భవతి। క్షయమా
సాదూర్ధ్వమపి మాసత్రయమధ్యే అపరోధికమాసః। తదేవం విధమేకవర్షస్థం మలమాసత్రయం చిరేణ కాలేన యదా కదాచిదా
యాతి న త్వపరాధిమాసవత్ ప్రతివర్షం(?) సహస్రాం సమాయాతి తత్ర తద్యోగ్యస్య కాలస్య సిద్ధాంతశిరోమణౌ దర్శితః। గతో[illegible]
బ్ధ్యద్రినందైర్మితే శాకకాలే తిథీశైర్భవిష్యత్యథాంగాక్షసూర్యైః। గజాద్ర్యగ్నిభూమిస్తథా ప్రాయశోయం కువేదేందు
వర్షైః క్వచిద్గోకుభిశ్చ। అస్యాయమర్థః। చతుస్సప్తత్యధికనవశతసంఖ్యాకైః వర్షైః పరిమితే శకకాలే కశ్చిదుక్తమాసత్ర
యోపేతో వత్సరో గతః। యథోక్తసంఖ్యా చ అబ్ధ్యద్రినందైరితి పదేన ప్రదర్శితా। అబ్ధయశ్చత్వారః। అద్రయస్సప్త
నందా నవ ఏతత్సంఖ్యాత్రయం గమకం అంకానాం కప్రసిద్ధ్యా ప్రాతిలోమ్యేన లిఖితా। యథోక్తసంఖ్యాయాం పర్యవస్యం
తి। తిథీశైరిత్యత్రాపి తిథయః పంచదశ। ఈశా ఏకాదశ। తత్ర గణాక్రమేణాంకేషు ప్రక్షిప్తేషు పంచ[illegible]ధికశతయుక్తసంఖ్యా
సంపద్యతే। తావద్భిః శకవర్షైర్మితే కాలే కశ్చిదుక్తమాసత్రయః సంవత్సరః। అంగాక్షసూర్యైరిత్యత్ర। అంగాని షట్।
అక్షాణీంద్రియాణి పంచ। సూర్యా ద్వాదశ। తత్రాంకప్రక్షేపే సతి షట్పంచాశదధికశతద్వయోపేతసహస్రసంఖ్యా సం
పద్యతే। తావద్భిర్వత్సరైర్మితే శకకాలే యథోక్తమాసత్రయోపేతః కశ్చిత్ సంవత్సరః। అస్య చోదాహరణం పూర్వాచార్యో
క్తః ఈశ్వరసంవత్సరస్తచ్చానేనా భావసంవత్సరః। తత్ర హి భాద్రపదబహుళామావాస్యాయాం కన్యాసంక్రాంతిస్తతదూ
ర్ధ్వమసంక్రాంతమేకం మాసమతీత్యోత్తరయోర్మాసయోః క్రమేణ తులావృశ్చికసంక్రాంతిః తతః ఊర్ధ్వమేకస్మిన్నే
వమాసే శుక్లప్రతిపది ధనుస్సంక్రాంతిర్దర్శే మకరసంక్రాంతిః। తత ఊర్ధ్వం కుంభసంక్రాంతిః। అనంతరే మాసే దర్శే। త
తదూర్ధ్వమేకసంక్రాంతం మాసమతీత్యోత్తరస్యాం శుక్లప్రతిపది మీనసంక్రాంతిః। ఏవం చ సత్యేకస్మిన్నేవ వత్సరే ద్వా
విసంక్రాంతౌ ఏకో ద్విసంక్రాంతిమాస ఇతి యథోక్తమాసమతీత్యోత్తరస్యాం శుక్లప్రతిమీనసంక్రాంతిః। ఏవం చ స
త్యేకస్మిన్నేవ వత్సత్రయం సంపద్యతే। త్రాపి గజాద్ర్యగ్నిభూమిరిత్యత్రాపి గజా అష్టౌ అద్రయః సప్త అగ్నయస్త్రయః
భూరేకా తత్రాంకప్రక్షేపే సత్యష్టసప్తత్యధికశతత్రయోపేతసహస్రసంఖ్యా సంపద్యతే। తావద్భిర్వత్సరైర్మితే
శాకకాలే కశ్చిదుక్తవిధః సంపద్యతే వత్సరః। కువేదేందువర్షైరిత్యత్ర కురేకా వేదాశ్చత్వారః ఇందురేకః తత్రాంక

నిత్యా త్యక్త నైమిత్తికం తదాపి నిషిద్ధం శంకనీయం। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ ప్రయతస్సన్ మలిమ్లుచే ఇతి బృహస్పతి వచనా
త్। జాబాలినాపి తథైవోక్తం। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ శ్రాద్ధం కుర్యాన్మలిమ్లుచే। తిథి నక్షత్ర వారోక్తం కామ్యం నైవ కదాచనేతి। సో
ఽయం మలమాసే కామ్యనిషేధః అసావారంభ సమాప్తి విషయః। అసూర్యా నామ యో మాసో న తేషు మమ సంమతాః। [illegible] నాం
చైవ యజ్ఞానామారంభాశ్చ సమాప్తయ ఇతి ఆరంభసమాప్త్యోరేవాధిమాసే నిషేధాత్। ఆరంభసమాప్త్యోర్మధ్యపాతి నస్యా
ధిమాసే తావదాధిక్యాత్ కామ్యమనుష్ఠేయం। అధిమాసే నిపతితే పౌర్ణమాసమవిచ్ఛిన్నమితి స్మరణాత్। యస్తు కార్తిక స్యా పౌర్ణ
సమాప్తిస్ప్రతిప్రసవవచనం। ప్రవర్తితే మలమాసాత్ ప్రాక్ కామ్యం కర్మ సమాపితం ఆగతే మలమాసేపి తత్సమాప్తిర్నసంశయ ఇతి
తత్రాపి వచనమనాప్రక్రాంతే మలమాసే తద్విరామాన్న ప్రవర్త్త కర్మ చాంద్రాయణసౌమ్యాన సత్రాదివిషయం। ఆవశ్యకం తు యత్రా
మ్యం కర్మ తన్మలమాసేప్యనుష్ఠేయం। తదప్యధ్యాప్రక్రాంతే మలమాసే తద్విపత్తిషు దినేషు గతేషు యది కశ్చిద్బాలో ప్రవ్యాకర్ష
సాది నా గ్రస్యేత తదా రక్షోఘ్నేష్టిః సద్య ఏవ కర్తవ్యా। మలమాస సమాప్తి ప్రతీక్షాయాం బాలాదిమరణప్రసంగాత్
సాచేష్టిః కామ్యకాండే శ్రూయతే। అగ్నయే రక్షోఘ్నే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేత్। యం రక్షాంసి సచేరన్నగ్నిమేవ రక్షో
హణం స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవాస్మాద్రక్షాంస్యపహంతీతి। స చేరన్నమ [illegible] గర్భం [illegible] యావత్। ఉభయ
వతి దేవతాం ప్రియేణ హవిర్భాగేన తోషయతి। అద్రక్షోఘ్న [illegible] తాదిష్టి కర్తా న రక్షాం స్యన్నయతి తద్ద్వాభిచరతః ప్రతిచ
రతశ్చరాచిదిష్టిః శ్రూయతే। ఆగ్నావైష్ణవమేకాదశకపాలం నిర్వపేదభిచరన్నితి। ప్రతి వై పరస్తాదభిచరంత మభిచరంతి ద్వే
ద్వే ఇతి విశేషః కాలవిలంబప్రతీక్షా తత్రాపి న సంభవతి బాధకే శత్రౌ ప్రత్యాయాసన్నే సతి తద్ద్వాభిచారతః ప్ర
రసత్ కర్తవ్యత్వాత్। ప్రతిచారస్యాపి స ఏవ కాలః। ఏతయైవ యజేతాభిచర్యమాణ ఇతి వర్తమానవాచనాత్ శాసప్రత్యాయాం
తేన శబ్దేన ప్రతిచారకర్తుః రభిచారసమకాలత్వ విశేషణాత్। ఏవం ప్రబలజ్వర రాజరోగాదినా యదా [illegible] మృత్యుః
ప్రసక్తః తదాపి సద్య ఏవేష్టిః కర్తవ్యా ఇష్టిస్తు శ్రూయతే। యో జ్యోగామయావీ స్యాత్ తస్మా ఏతాం ప్రాజాపత్యాం
శతకృష్ణలాం నిర్వపేత్ ప్రజాపతిమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవాస్మిన్నాయుర్దధాతి సర్వమాయురేతీ
తి। కృష్ణలాః సువర్ణశకలాః [illegible] నియమేత్రయః [illegible] మితాని తాని చ శతసంఖ్యాకాని యస్యాం నిర్వపణీయాయామిష్టి
శ్శతకృష్ణలా। యదా వ [illegible] భావాత్ సస్యానిష్టం తి మలమాసశ్చాగతస్తదా కారీర్యాం వర్షకామో యజేత తపి
ఉభయోరపి [illegible] తత్రోభయోరప్యేకైవ [illegible] ప్రతిచరతస్తు ద్వైధ్వ

గౌ

కాలమాధవం

16

తుదర్శకాఖ్యాపి నచైవ దుష్టేతి వచనాన్నైష దోషః। అసంక్రాంతత్వేనాధికత్వప్రసక్తియుక్తత్వం మోదర్శ[illegible]
థ్యోః పూర్వస్యాధిమాసత్వనిషేధాత్। ఉక్తం హి జ్యోతిశ్శాస్త్రే। ఘటకనాగతే సూర్యే వృశ్చికే వాథ ధన్వి
ని। మకరే వాథ కుంభే వా నాధిమాసో విధీయత ఇతి। అయమర్థః। వృశ్చికాదిషు చతుర్షు మాసేషు యదా మలమాసః ప్రాప్నోతి
తదా సూర్యే తులాం కన్యయోర్వర్తమానే సత్యసంక్రాంతోపి నాధిమాస ఇతి। ఘటకనాగత ఇత్యుపలక్షణం పూ
ర్వేషామపి ప్రసక్తో సంక్రాంతౌ నాధిమాసః। తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాంతే। మైత్రాదవాక్ జ్యాధిమాసః పరతస్త్వధికో భవేదితి చైత్రా
దారభ్య పఠితేషు మాసేషు యదా ద్వౌ చిన్నౌ మాసావసంక్రాంతౌ తదా తయోరర్వాక్ చైత్రః పూర్వో నాధిమా
సః। ఉత్తరస్తు భవత్యధిమాసః। నను మాం భూచ్చతుర్దశమాసత్వప్రాప్తిః। తథాప్యేకాదశమాసత్వం ప్రసజ్యేతేత్య
త్రైవ దోషః। తథా హి। ద్వాదశ మాసాః సంవత్సర ఇత్యేషా నిత్యవచ్ఛ్రుతిః ససంక్రాంతాన్మాసానుద్దిశ్య ప్రవృత్తా। అస్తి
త్రయోదశో మాస ఇత్యాపరా శ్రుతిః। ఇత్యసంక్రాంతస్య కాదాచిత్కస్య పృథక్ శ్రవణాత్। తథా చ సతి ప్రకృతే క్షయమాసో
పేతత్రయోదశమాసాత్మకే సంవత్సరే ద్వయోరసంక్రాంతయోః పరిత్యాగే సతి అవశిష్టాః ససంక్రాంతా ఏకాదశైవేతి
తూ నిత్యవచ్ఛ్రుతివిరోధః। నాయం దోషః। సంక్రాంతిద్వయయుక్తస్య క్షయస్య మాసద్వయత్వేన పరిగణనాత్। తథా
చ స్మర్యతే। తిథ్యర్ధే ప్రథమే పూర్వో ద్వితీయేర్ధే తదుత్తరః। మాసావితి బుధైశ్చింత్యౌ క్షయమాసస్య మ
ధ్యగావితి। జ్యోతిశ్శాస్త్రే ద్విసంక్రాంతియుక్తో క్షయమాసాద్యసంక్రాంతైః కథంచిత్పూర్వత్ర బాలనసంజ్ఞా
రాస్త్విత్యుక్తం తథా చ యదా బాలనమసి తదా పూర్వస్యాసంక్రాంతస్య ససంక్రాంతత్వసంపాదనాదయం క్షయమా
స ఏకత్వేనైవ పరిగణనీయః। యదా తు బాలనం నాస్తి తదా యథోక్తప్రకారేణ మాసద్వయాత్మకత్వం ద్రష్టవ్యం।
యథోక్తం వశిష్ఠసిద్ధాంతే। యదినచలతి మాసయుగ్మం విచిత్యమస్తి। ఇత్థం మలమాసస్వరూపం నిరూపితం।
అథ తత్ర వర్జ్యావర్జ్యవివేకః క్రియతే॥ తత్ర పైఠీనసిః। త్రయోదశే తు సర్వాణి ఫలాః పరికీర్తితాః। తస్మాత్తత్క్రియాస్సర్వాః ద్వాదశే మాసి కీర్తితాః
వాంశుకురాద్యాత్మవినాశనమితి। అత్ర నిష్ఫలా ఇత్యభిధానాత్ఫలకామనయా ప్రవృత్తం కర్మనిషిద్ధమిత్యవగమ్య
తే తథా చ స్థలాంతరం। ఇష్టాద్యాసవనం కామ్యంతు మలమాసే వివర్జయేదితి। న చ సర్వాస్తా ఇత్యభిధానాత్

క్షయ[illegible]

విదానయాః ౩ ఆశ్రమస్య కవత్రిం కామ్య వివక్షా త్యగర శ్రుని ష్ట యు ౪ రాం బ్రాం భాషితః ప్రథమః భూదాకర్మ ప్రతానిచ । అన్నప్రాశనే మోరంఖాగ్ర్య హోళ్లం

తిథి పూజనం । స్నానం చ స్నానవిధినాపి భక్ష్యస్యాపి యవర్జనం ॥ తర్పణం చ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ । అనిత్యమనిమిత్తం చదానం చ మహాదానాదికం । అగ్న్యాధానాధరాపూర్వ తీర్థయాత్రా మరెక్షణం ఆదేవాశయుతటాకాది ప్రతిష్ఠా మౌంజీబంధనం । స్నానం వివాహో నామ తథాపన్నము హోత్సవః । వ్రతారంభ సమాప్తి చ కామ్యం కామ్యవచనానాం । ప్రాయశ్చిత్తం తు సర్వస్వమలమాసే వివర్జయేత్ । ఉపాకర్మోత్సర్జనం చ పవిత్రదమనార్పణా హోమం తస్సపార్శ్వాం బలిరక్షకాః । కృష్ణస్యాబలివిష్ణో శయనం పరివర్తనం । దుర్గేంద్రస్థాపనోత్థానే ధ్వజారోపణం చ వర్జ్యేనాః । పూర్వత్ర ప్రతిషిద్ధాని పరత్రాన్యద్వైవికమితి । అత్ర దౌవదశాహోత్సవాశక్యనిత్యత్వాదుభయత్రచేత్యం తేనగ్రంథే నకర్తవ్య సంగ్రహాః నిత్యమన్మిత్తం చేత్యాశక్య వర్జయేదిత్యం తేన వర్జ్య సంగ్రహాః । ఉపాకర్మేత్యావశక్య పరత్రాన్యప్యద్వైవికమిత్యం తేన మలమాసే వర్జితానాం సతాం శుద్ధమాసే వశ్యకర్తవ్య త్వసంగ్రహాః । అత్ర చ సర్వత్ర సాక్షి వచనాన్యదాహరామః । యమః । గర్భే వార్ధుష్యే భవత్వే శ్రాద్ధకర్మణి మాసికే । సపిండీకరణే నిత్యే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ తీర్థస్నానం జపో హోమో యవవ్రీహి తిలాదిభిః । జాతకర్మాంత్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధం తథైవ చ । మఘాత్రయోదశీ శ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । చంద్రసూర్యగ్రహే స్నానం శ్రాద్ధదానజపాదికం । కార్యాణి మలమాసేపి నిత్యం నైమిత్తికం తథేతి । మాసికే శ్రాద్ధకర్మణి అమావాస్యా శ్రాద్ధకర్మణి త్యర్థః । నిత్యనిత్తకనామీయ చనం స్మారస త్రతాః । అంత్యకర్మణి దశాహాంతరపిండదానాస్థి సంచయనాదీని । స్వత్యం తే శ్రాద్ధజాదయః । సవ్రతాశ్చతు మాసస్య వ్రతాదయః । గ్రహస్త్రీః । ఏకోద్దిష్టం తు యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే । తత్కార్యం పూర్వవత్తాపి న దుష్యతీతి । నిమిత్తవశాత్ప్రాయశ్చిత్తాని అభిద్రకాండే చ యాని శాస్త్రయంతే । ఆహితాగ్నియదాలత్ । తథాచ శ్రుతిః । సవర్ణనావషా గ్నికామూలప్రవేశయంతి । యోగ్నిసనావధాయవ్రతము పతిష్ఠతే నిష్ప్రయాయతే అనావమప్రత్తా ఏనం కామా అనుప్రయాయుః । అతేజాల వీర్యః స్వాత్మ సుఖం హామృత్యుభ్యం తో । అంగిరసః పృథక్ । అగ్నికామాయయోరమిర ఇతి కామాన్నావాస్తే తథాతి కామప్రతా ఏనం కామానుప్రయాం

గదివాక్
ఉగాతమః । జాతకమ్మర్ణియశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధం తథైవచ । గ్రహణే పుంసవాద్యాచ తత్పూర్వత్ర పరత్ర చేతి । నిమిత్తవశాదితివా కశ్చిశేషః । స్మృతిసంగ్రహేపి । జాతకర్మ చ పుంసూతిస్సమంత్రాన్నయనం ప్రాశనం । మలితమునైమిత్తికం యదిజాయతఇతి

స్మార్తసంస్థః అపరాహ్నః

కాలా హై । ప్రణ యు

౧౨ కాలమాధవం॥

హాంతేష్విన్ర్కాలవిలంబనసహాంతే। ఏవం స్మార్తానాం సర్వేషామావశ్యకానన్యదాహరణీయాని। నిత్యనైమిత్తికయోరపి యదనన్య
గతికం తదేవ మలమాసే కార్యం। అనన్యగతికం నిత్యం కుర్యాన్నైమిత్తికం తథేతి స్మరణాత్। కాఠకగృహ్యేప్యపి మలేనానన్యగతిం
కుర్యాన్నైమిత్తికం క్రియామితి। అనన్యగతికానిచ నిత్యాని గృహ్యపరిశిష్టే ఉదాహృతాని। అవషట్కారహోమాః శ్రౌతవర్జాగ్ర
యణం తథా। మలమాసే తు కర్తవ్యం కామ్యా ఇష్టీర్వివర్జయేదితి। అవషట్కారహోమాగ్నిహోత్రోపాసనవైశ్వదేవాదయః
పర్వదర్శపూర్ణమాసౌ పార్వణస్థాలీపాకశ్చ దర్శాదీనాం నిత్యత్వప్రకరణే ప్రత్యవాయాదవగంతవ్యం। తథాచ శ్రుతిర్ణికా
ఆమనంతి। యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శపూర్ణమాసమనాగ్రయణమతిథివర్జితం● హుతమవైశ్వదేవమవిధినాహుతమా
సప్తమాంస్తస్య లోకాన్ ●● హినస్తి। గత్యంతరయుక్తాని నిత్యాని తత్ర వర్జ్యాని। తదుక్తం కాఠకగృహ్యపరిశిష్టే। సోమయా
గాదికర్మాణి నిత్యాన్యప్యపి మలిమ్లుచే। ప్రష్టాన్యగ్రయణాధానచాతుర్మాస్యాన్యపి। మహాలయాష్టకశ్రాద్ధోపాక
ర్మాద్యపి కర్మయత్। స్పష్టం మాసవిశేషాఖ్యవిహితం వర్జయేన్మలే ఇతి। సోమయాగో వసంతే విహితస్స చ మలమాసవివర్జ
నే। ప్రశుద్ధమాసే నుష్ఠానసంభవాత్సగతికత్వం। ఏష్టిష్టిః కాఠకశాఖాదౌ ప్రసిద్ధా। నవాగ్రయణే కస్య సగతికాగతికయోరుదా
హరణం విశుద్ధమితి శంకనీయం। తస్య మలమాసే వికల్పితత్వాత్। సంక్రాంతిరహితే మాసి కుర్యాన్నవాగ్రయణం। నవే త్వన
న్యగతికాని నైమిత్తికాని గ్రహణస్నానాదీని తేషాం మలమాసేపి కర్తవ్యతాం మాహ। యమః। చంద్రసూర్యగ్రహే స్నానం శ్రాద్ధదా
నజపాదికం। కార్యాణి మలమాసేపి నిత్యం నైమిత్తికం తథేతి। సగతికాని తు నైమిత్తికాని జా●● తేష్ట్యాదీని వైశ్వానరం ద్వాదశ
కపాలం నిర్వపేత్। పుత్రే జాతే ఇతి విహితాయా ఇష్టేరాశౌచే వసితే యదానుష్ఠానం తదస్మిన్మలమాసేప్యవసితే నుష్ఠా●తుం
శక్యత్వాత్సగతికత్వం। ●● యథోక్తరీత్యా కామ్యమావశ్యకమనన్యగతికే నిత్యనైమిత్తికేపి మలమాసే కార్యాణ్యేని
తరాశ్చేతి సామాన్యతో వర్జ్యావర్జ్యవివేకః సంపన్నస్తత్ర నిబకాయార్హాణి కాలాదర్శకారః। సంగృహ్య ప్రోక్తవాన్ ముదాంజవారర
దాద్వాదశాహసపిండాంతం కర్మగ్రహణజన్మనోః। సీమంతే పుంసవే శ్రాద్ధం దానవేతా జాతకర్మ చ। ●మోంగేశ్వాం తీరభాగ్యచయో
నే శ్రాద్ధవ్రతాని చ ప్రాయశ్చిత్తం నిమిత్తవశాత్। సోరావేర్దరత్రవా। అబ్దాదకుంభమన్వాదిమహాలయయుగాదిషు। శ్రా
ష్టం దర్శపూర్వాహః శ్రాద్ధమానాదికే। మలిమ్లుచే సర్వమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికం శ్రాద్ధం తత్పూర్వదృష్ట
షు తీర్థేష్వం యుగాదిషు। మన్వాదిషు చ యద్దానం ద్యాం నంద్యై నాంది సంచయం●। తిలగోభూమిహిరణ్యానాం ●●సం
ధౌపాసనయోః క్రియా। పర్వహోమస్త్వాగ్రయణం సాగ్నిరిష్టిశ్చ పర్వణోః। నిత్యాగ్నిహోత్రహోమ ●● ప్తే దేవతా

మ ష తి సవి మాసి నైతాగ్నా. ల వి అ సీమంత పుంసవా 17

శుద్ధ మాస

ఆబ్దికం ప్రథమం యత్ స్యాత్తత్కుర్వీత మలిమ్లుచే ఇతి స్మరణాత్। తథా హారీతోఽపి। అసంక్రాంతేఽపి కర్తవ్యమాబ్దిక
[విషయత్వాత్] ప్రథమం ద్విజైః। తథైవ మాసికం శ్రాద్ధం సపిండీకరణం తథా ఇతి లఘుహారీతోఽపి। ప్రత్యబ్దం ద్వాదశే మా
సి కార్యం పిండక్రియా సుతైః। క్వచిత్ త్రయో[illegible] దశేఽపి స్యాదాద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమితి। అత్ర ద్వాదశే మాసి పూ
ర్ణే సత్యనంతరదినే కార్యమితి వ్యాఖ్యేయం। మాసపక్ష తిథిస్పష్టే యో యస్మిన్ మ్రియతే హని। ప్రత్యబ్దం తు త
థా భూతం క్షయాహం తస్య తం విదురితి వ్యాసేన ఆబ్దికదినస్య విశేషితత్వాత్। కేచిత్తు। ఆద్యం ముక్త్వా తు వత్సరమిత్య
తదనంతరాధి మాసేఽపి యోజయిత్వా కార్తికప్రమీతస్య ప్రథమాబ్దికమాశ్వయుజే కుర్వంతి। తదయుక్తం। మాసపక్ష
తి వచన విరోధాత్। అంతిమాధిమాస విషయే తు యథోక్త రీత్యా పపద్యతే తస్య శుద్ధ మాస ప్రమీతానాం ప్రథమాబ్దికం మల
మాసే కర్తవ్యం। ద్వితీయాద్యాబ్దికం త్వేతయా వివక్షయోభయత్ర కర్తవ్యత్వాత్। మలమాస మృతానాం యదిక[illegible] దా
తు ఏవ మలమాస ఆగతస్తదా తత్ప్రత్యాబ్దికం మలమాస ఏవ కర్తవ్యం నత్వపరిత నే శుద్ధమాసే। తథా చ భృగుః। మలమాసమృ
తానాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరం। మలమాసే తు తత్కార్యం నాన్యేషాం తు కథంచనేతి। అతో మలమాసమృతానాం
దాబ్దికం ప్రత్యాబ్దికం మలమాసే కార్యం। శుద్ధ మాస మృతానాం చ ప్రథమాబ్దికం తత్ర కార్యం। దివోదాసీయే
దాబ్దికం తు శుద్ధ మాస ఇతి। షష్టిభిర్దినైర్మాసః [illegible] ఏతన్నిర్ణయముక్తం ప్రత్యాబ్దికం శ్రాద్ధం యే చాన్యాని సంప్రాప్తే మలమా
సేఽపి వదతి। మాసే దైవే పిత్ర్యే కర్మణి శ్రాద్ధమేవం న లుప్యతే ఇతి। షష్టిభిర్దినైర్మాసః కథితో బాదరాయ
ణిప్రవర్తనేషు। అనిత్యమనిమిత్తం చేత్యాదినా యాని వర్జ్యాని సంగ్రహాణి వోక్తాని తేషు స్వ[illegible]
వ్యంతే। తత్ర వృద్ధమనుః। అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాం చ యజ్ఞదానవ్రతాని చ। వేదవ్రతవృషోత్సర్గ చూడాకర్మ
రణ మేఖలాః। మాంగల్యమభిషేకం చ మలమాసే [illegible] వివర్జయేత్। బాలో వా యది వా వృద్ధః శుక్రే చాస్త
మ[illegible] గతే। మలమాస ఇవైతాని వర్జయేద్దేవదర్శనమితి। జ్యోతిః పరాశరః [illegible] వమేవ
తః। [illegible] ధుమిః। అధిమాసే న కర్తవ్యం శ్రాద్ధం సంవత్సరాదికం। విషువాదికం [illegible] కర్తవ్యమధిక
న తు। అధిమాసే న కర్తవ్యం శ్రాద్ధమాభ్యుదయం తథా। తథైవ కామ్యం యత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాద్వా

దా

యుజ మాసస్య

తి తేజః స్వీకర్యాన్న పతతీతి। యస్యాబ్దయోర్హం విరాత్రిమాఘేతే। పంచ్చత్త్రశాకావో నిద్రావితి। కౌథుమిః। అబ్దమంభ్యఘటం దద్యాత్
దన్నం చాపి ససంచితం। సంవత్సరే వివృద్ధేపి ప్రతిమాసం చ మాసికమితి। మరీచిః। ప్రతిమాసం మృతాహాయ శ్రాద్ధం చ ప్రతివత్సరం।
మన్వాద్యౌ చ యుగాద్యౌ చ మాసయోరుభయోరపీతి। మత్స్యపురాణేపి। వర్షే వర్షే చ యచ్ఛ్రాద్ధం। దానం చ ప్రతివత్సరం। గ్రా
భూ తిల పాత్ర కన్యానాం మాసయోరపి స్యాన్మలిమ్లుచ ఇతి। ఏవముభయాన్ [illegible] యువర్జనసంధ్యా వందనాదిష్వపి విశేషతః సా
క్షి వచనానుసారేణ। సామాన్యస్థితసత్య। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ ప్రయతః సన్మలిమ్లుచ ఇతి బృహస్పతి వచనం పూర్వో
దాహృతం। నను [illegible] దాహృతేషు సంక్రాంతవచనేషు భాద్రపదాపరపక్ష శ్రాద్ధస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యతా ప్రాప్యతే। మహా
లయయుగాదిష్విత్యత్ర పఠితత్వాత్। సా చోభయత్ర కర్తవ్యతా సంగతి విరుద్ధా [illegible]। మహాలయాష్టకా శ్రాద్ధేతి
కాలికగవాహ్యా వర్జ్యా [illegible] తవస్మరణాం పూర్వముదాహృతం। భృగురపి। వృద్ధిశ్రాద్ధం తథా సోమమయగ్న్యాధేయం మహాలయం
రాజాభిషేకం కామ్యం చ న కుర్యాద్ [illegible] నులంఘిత ఇతి। స్కాందేపి। నభో వాథ నభస్యో వా మలమాసో యదా భవేత్। సప్తమః
పితృపక్షః స్యాత్ త్వభాగే కర్కటకసంక్రాంతౌ ధనవృత్తి వతు పంచమ ఇతి। అత్ర ఆషాఢీమవధిం కృత్వా సప్తపంచమౌ ద్రష్ట
వ్యౌ। ఆషాఢ్యాః పంచమే పక్షే ఇతి వచనాదాషాఢమాసస్యాంత్యభాగే కర్కటకసంక్రాంతౌ నభసోధికమాసత్వం తదా మా
రుభయోరపి పక్షయోః
సే పంచమః। తథా సతి సప్తమే కన్యాయాం వర్తమానే సవితరి యః కృష్ణపక్షః స సప్తమో భవతి। అసతి తు ద్వివిధేధికమా
షః। సంగ్రహవాక్యే మహాలయ శబ్దేన తీర్థవిశేషస్య [illegible] ముఖ్యో [illegible] యో దశ్యావా వివక్షణీయత్వాత్। నను మ
లిమ్లుచానధిమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమితి ప్రతిసంవత్సరం ప్రాప్యమాణస్య మృత శ్రాద్ధస్య మాసద్వయా
కర్తవ్యతా సంగ్రహేదర్శితా సా న యుక్తా। మలమాసే తన్నిషేధాత్। తథా చ సత్యవ్రతః। వర్షే వర్షే తు యచ్ఛ్రా
ద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేహని। మలమాసే న కర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్య వచనం యథేతి సత్యవ్రతః। వర్షే వర్షే తు య
శ్రాద్ధం మృతాహాని మలిమ్లుచే। కుర్యాత్తత్ర ప్రమీతానాం [illegible] మన్యేషాముత్తరత్రతు [illegible] నసిః। మలమాస మృతా
నాం తు శ్రాద్ధం యత్ప్రతి వత్సరం। మలమాసేతు కర్తవ్యం నాన్యేషాంతు కదాచనేతి। అతః శుద్ధమాస మృతానాం
మలమాస మృతానాం శ్రాద్ధకర్తవ్యతా విధానం యుక్తం। న్యేషదాషః। తస్యాభిధాన సత్యప్రథమాబ్దిక విషయత్వాత్।

౧౦ శ్రావణమాసస్యాంతభాగే సింహసం క్రాంతౌ నభసోధికమాసత్వం। సా

ణమలమాసమృతానాం యదాకదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం। అనబ్దిమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికం చ। కించిత్షష్ఠమాస ఏవ కర్తవ్యం। తద్యథా।

మధ్యే పాయది వాప్యంతే యత్ర కన్యాం రవిర్వ్రజేత్। సపక్షః సకలః పూజ్యః శ్రాద్ధం తత్ర విధీయత ఇతి। కించనైదప్యపక్ష
శ్రాద్ధం కన్యాముపఖ్యేవతి తస్యామనాదరస్మరణాత్। తథా చ జాతూకర్ణ్యః। ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యః స్యాత్పక్షస్తు
పంచమః। శ్రాద్ధకాలస్స విజ్ఞేయః కన్యాం గచ్ఛతు వా న వేతి। అత్ర కన్యాగతే సవితరీతి వచనం కృష్ణపక్షస్య కన్యాయోగం ప్రశం-
సతి। అత ఏవ వక్ష్యతి భిన్నాని తులాంత్యేన తత్రోక్తం। ఏవం సతి తులాం వృశ్చికం తు గచ్ఛే ఇతి వచనం మహాలయవ్యాప్తిరిక్తవిషయం
అథవా మహాలయస్యాపి గౌణకాలవిధానార్థం తదస్తు। తథా హి కన్యాసంక్రాంతియుక్తో భాద్రపదకృష్ణపక్షస్య
ముఖ్యః కాలః। కేనాపి నిమిత్తేన ముఖ్యకాలాసంభవే యావద్వృశ్చికదర్శనం తస్య గౌణః కాలః స్యాదితి సిద్ధం। తత్ర
కించ కన్యాయుక్తే మలినాశ్వయుజే తచ్ఛ్రాద్ధం కర్తవ్యం। ఉక్తం కన్యాగతే తులాం ప్రాప్తే శుద్ధాశ్వయుజ ఇతి। వక్ష్యమాణం
తులాంత్యైకత్వంగోక్షయమితి విధీయతే। ఏవమన్యాన్యపి ఉత్తరమాసైకకర్తవ్యవిషయాణి వచనాన్యుదా-
హార్యాణి। తదేవం కార్యాకార్యవివేకః పంచధా సంపన్నః। తత్ర కించిన్మలమాస ఏవ కర్తవ్యం। తద్యథా। ఉపాకర్మా-
ది కించిదుభయత్రాపి కర్తవ్యం తద్యథా। అబ్దాదకుంభాది కించిదుభయోరన్యతరస్మిన్నిమిత్తవశాత్కర్తవ్యం।
తద్యథా। ద్వాదశాహాది సపిండనాంతాది। కించిన్మలమాసే వర్జ్యం। తద్యథా। ఉక్త। అనిత్యమనిమిత్తం చేత్యాది।
అథ మలమాసస్యైవ ద్విరాషాఢసంజ్ఞకో విశేష ఉచ్యతే। తత్ర వృద్ధమిహిరః। మాధవాదిష్వషష్ఠస్యైకమాసే
దర్శద్వయం యదా ద్విరాషాఢః స విజ్ఞేయః శేతే కర్కటకే చ్యుత ఇతి। ఇయం చ ద్వ్యాషాఢసంజ్ఞా ఉత్తరభావి-
సంవత్సరే హరిస్వాపవివేకాయోపయుజ్యతే। అత ఏవ వృద్ధమిహిరః। మేషాదిమిథునాంతేషు యదా దర్శద్వయం భ-
భవేత్। అబ్దాంతరే తదావశ్యం మిథునార్కే హరిస్స్వపేత్। కర్కటాదిత్రికే వాపి యదా దర్శద్వయం భవేత్। అబ్దాం-
తరే తదావశ్యం కర్కటాద్యే హరిః స్వపేదితి। ఇతి మలమాసనిర్ణయః। అథ పక్షః। పక్షశబ్దః పక్షపరిగ్రహా
ఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నః దేవకార్యార్థం పితృకార్యార్థం వా పరిగృహ్యత ఇతి
పక్షః। అథ వా చంద్రస్య పంచదశకలానామాపూరణం క్షయో వా యస్మిన్ గృహ్యత ఇతి సపక్షః। పరిగృహ్యత ఇతి యః కాలవిశేషః స
యిన శ్చంద్రరూపస్య సంవత్సరనిర్వాహక స్య ప్రజాపతేః కలాపూరణ క్షయో వా। తథా చ వాజసనే-
జాపతిః। షోడశకలస్తస్య రాత్రయ ఏవ పంచదశకలాః ధ్రువైవాస్య షోడశీ కలా। స తత్రిభిరేవాపూర్యతే ఉపచీ

రహితే

టా

ఠ

మ

ష్య

తి

రా

౧౯
కాలమా
ధవం॥

19

తేసపిండీకరణాదూర్ధ్వం యత్కించిచ్ఛ్రాద్ధికం భవేత్। ఇష్టం వాప్యథవా పూర్తం తన్నకుర్యాత్స్మలిమ్లుచ ఇతి
అసంక్రాంతం ప్రకృత్య జ్యోతిశ్శాస్త్రే। తత్ర దత్తమదత్తం వా హుతం నహుతమేవ [illegible] వా। సుజప్యేమప్య
జప్యం స్యాన్నోపవాసః కృతో భవేత్। నయాత్రాం నవివాహం తాన చ వాస్తునివేశనం। నప్రతిష్ఠాం చ దేవా
నాం ప్రాసాదస్త్రామఖం గురుపారం। నవారనాన్యనవాసాం సకౌరం చ మదితి నిశ్చయ ఇతి। స్మృత్యంతరేపి। వాపీకూ
పతటాకాదిప్రతిష్ఠాం యజ్ఞకర్మ చ। నకుర్యాన్మలమాసే చ మహాదానవ్రతాని చేతి। మహాదానాని తులాపు
రుషాదీని షోడశాపి విష్ణుపురాణోక్తాని। కనకాదీని దశకూమ్యః పురాణోక్తాని। ఏవమన్యాన్యపి నిషేధ
వచనాని ఉదాహరణీయాని। ఉపాకర్మోత్సర్జనం చైత్రాద్యదినా శుద్ధమాస ఏవ కర్తవ్యాన్యుక్తాని।
తత్ర జ్యోతిః పరాశరః। [illegible] లంఘితమాసః చాంద్రః స్యాన్మలిమ్లుచః॥ తత్ర యదివా పాంతం
కర్మ ఉత్తరే మాసి కారయేదితి ప్రజాపతిః। ఉపాకర్మ చ హావ్యం చ కవ్యం పూర్వోత్సవం తథా। ఉత్తరే ని
యతం కుర్యాత్పూర్వేణ తన్నిష్ఫలం భవేత్। హారీతోపి। ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం కామ్యమత్సవమష్టకాః। మా
సవృద్ధౌ పరాం కుర్యాద్వర్జయిత్వా తు పైతృకమితి। జ్యోతిః పితామహోపి। మాసః కన్యాగతే భానావసం
క్రాంతో భవేద్యది। దైవం పిత్ర్యం తథా కర్మ తులాస్థే కర్తుమర్హసి యమితి। అత్ర కన్యాగతే సవితరి యో అసం
క్రాంతః అసౌ మలినః ఆశ్వయుజః భాద్రపదాంతే కన్యాప్రవేశాత్। ఏవం చ సతి కన్యామపజీవ్యవివా
తం యద్దైవం పిత్ర్యం తన్మలిన ఆశ్వయుజి నకర్తవ్యం। కింతర్హి తులాసంక్రాంత్యుపేతే శుద్ధ ఆశ్వ
యుజే। నన్వేవం సతి మహాలయాపరపక్షశ్రాద్ధస్యాపి తులామాసే కర్తవ్యతాప్రసజ్యేత। తస్యా
పి కన్యామపజీవ్య విహితత్వాత్। తథా చ పురాణం। కన్యాగతే సవితరి యాన్యహాని తు షోడశ। క్రతు
భిస్తాని తుల్యాని పితౄణాం దత్తమక్షయమితి। మైవం భాద్రపదకృష్ణపక్షస్య కన్యాసంక్రాంతిస్పర్శి
త్వేన కన్యోపజీవినో ప్యపరపక్షస్య తత్రానుష్ఠాతుం శక్యత్వాత్। తథా చ కార్ష్ణాజినిః। అంతే వా యది
వా మధ్యే యత్ర కన్యాం రవిర్వ్రజేత్। స పక్షః సకలః పూజ్యః శ్రాద్ధషోడశకం ప్రతి। బృహన్మనురపి।

తే నదేవి ప్రోక్తా మహా షోడశకలా। సంస్థితా పరమాం మాయా యా దేవి ప్రాణాం దేవి పాధారిణీ। అమా దివ్యా పూర్ణమా సంస్థితా యా ఏవ శశినః కలాః। తిథయః
ప్రోక్తాః సమాఖ్యాతాః షోడశైవ వరాననే ఇతి। అయమర్థః। యా మహా మాయా ఆధారశక్తిరూపా దేవపాధారిణీ సంస్థితా సా చంద్రమండ
లస్య షోడశభాగే నపరిమితా చంద్రదేవపాధారిణీ అమా నామ్నీ మహాషోడశీతి ప్రోక్తా క్షయోదయరహితా తిథిసంజ్ఞకైవ। ఇతరా అపి పం
చదశకలాం దివసవ్యవహారోపయోగినః క్షయోదయవత్యః పంచదశ తిథయో భవంతి తిథయః షోడశైవేత్యవిరుద్ధవచనమితి। శ్రుతి
స్తన [illegible] పక్షనిర్ణయ ఏవ దా వ్యాఖ్యాతా ఆసన్ రాత్రయ ఏవ పంచదశకలాంత్యస్యై వాస్య షోడశీ కలేతి। ఏవం సత్యత్ర సామాన్యవిశేష
రూపేణ తిథిద్వైవిధ్యముక్తం భవతి। తత్ర క్షయోదయ మహిమత్వముక్త్వా క్షయోదయవర్జితా ధ్రువా షోడశీ కలాంత దనుక్తాః కాలస్తథా సామాన్యమయా
ప్తవశప్తాదౌ వృద్ధిక్షయోపేతాః పంచదశ దివతా కలాం [illegible] కాలవిభాగాః [illegible] తిథివిశేషరూపాస్తాసాం పంచదశానామేకైకాం కలాం వక్ష్యే
దయః ప్రజాపత్యం తాః పంచదశకలాస్తా దేవతాః క్రమేణ పిబంతి తత్ర వహ్నిః ప్రథమం పిబతే ఇతి ప్రథమతస్య వచనాత్ తథాయుక్తం కా
లవిశేషః ప్రాథమ్యాదాం బినాప్రతిపత్సు [illegible] నాభిధీయతే ఏవం ద్వితీయాద్యానాం పంచదశానాం తిథీనాం నామాన్యవగంతవ్యాని। తా ఏతాః
కృష్ణపక్షతిథయో భవంతి। పునశ్చ తాః పీతాః కలా అనేనైవ క్రమేణ తత్తద్ధావ [illegible] దేవతాభ్యో నిర్గత్య చంద్రమండలం పూరయంతి తాభిర్యు
క్తాః కాలవిశేషాః శుక్లపక్షగతాః ప్రతిపదాద్యాస్తిథయో భవంతి వహ్న్యాదిదేవతానాం కలా [illegible] పర్యతే। తథాహి। ప్రథమాం పిబ
తే వహ్నిర్ద్వితీయాం పిబతే రవిః। విశ్వేదేవాస్తృతీయాం తు చతుర్థీం సలిలాధిపః। పంచమీం తు వషట్కారః షష్ఠీం పిబతి వాసవః। సప్తమీ
మృషయో దివ్యా అష్టమీమజ ఏకపాత్। నవమీం కృష్ణపక్షస్య యమః ప్రాశ్నాతి వై కలాం। దశమీం పిబతే వాయుః పిబత్యేకాదశీముమా
ద్వాదశీం పితరస్సర్వే సమం ప్రాశ్నంతి భాగశః। త్రయోదశీం ధనాధ్యక్షః కుబేరః పిబతే కలాం। చతుర్దశీం పశుపతిః పంచదశీం ప్రజా
పతిః। నిఃపీతః కలాశేషశ్చంద్రమా న ప్రకాశతే। కలా షోడశికా యా తు అపః ప్రవిశతే [illegible] సదా అమాయాం [illegible] సదా సోమ ఓష
ధీః ప్రతిపద్యతే। తమోషధిగతం గావః పిబంత్యంబుగతం చ యత్। తత్క్షీరమమృతం భూత్వా మంత్రపూతం ద్విజాతిభిః। [illegible]
తమగ్నిషు హుతం [illegible] పునరాప్యాయతే శశీ। దినే దినే కలావృద్ధిః పూర్ణమాస్యాం తు పూర్ణతా ఇతి [illegible] తు
సిద్ధాంత [illegible] తిథిరేవం ప్రదర్శితా। అర్కాద్వినిస్సృతః ప్రాచీం యద్యాత్యహరహః శశీ తచ్చాంద్రమానం
మంశైస్తు జ్ఞేయా [illegible] తిథిరితి। అయమర్థః। సూర్యమండలస్యాధః ప్రదేశవర్తీ శీఘ్రగామీ చంద్రో దూరాధ్వ
ప్రదేశవర్తీ మందగామీ సూర్యస్తథా సతి తత్ర యోగగతి విశేషాత్ [illegible] చంద్రమండలమనూనమప్యతిరిక్తం సూర్యమం
డలస్యాధోభాగే వ్యవస్థితం భవతి। తదా సూర్యరశ్మిభిః సాకల్యేనాభిభూతత్వాచ్చంద్రమండలమమావాస్యేతి వ్యపదిశ్యతే। ఉపరి
తనదినే శీఘ్రగత్వాత్ సూర్యాద్వినిస్సృతః శశీ ప్రాచీం యాతి త్రింశదంశాత్మకరాశౌ ద్వాదశభిరంశైః సూర్యమతిలంఘ్య గచ్ఛతి
తదా చంద్రస్య పంచదశసు భాగేషు ప్రథమభాగాదర్శనయోగ్యో భవతి సోయం భాగః ప్రథమకలేత్యభిధీయతే తత్కలాని

ద్వాదశ

తాని

పా

తు

చంద్రః

న

౨౦ కాలమాధవ॥

ప్రంచదశ నపుంసకాని పఠ్యంతే, దర్శాదృష్టేత్యేతదధ్యాయానువాకస్తత్ర శుక్లపక్షస్య రాత్రీణాం నామధేయాని పంచదశ

క్షీయత ఇతి । తథా తత్రైవ పంచాగ్నివిద్యాయాం దక్షిణోత్తరమార్గయోః కృష్ణశుక్లపక్షౌ వపక్షణాయ పూర్వాపరాత్మకౌ ఇష్టాపూర్తాదికారిభి
రుపాసక్తైశ్చ ప్రాప్యేతే ఇతి పఠ్యతే । అథ య యన్నే సదానేన తపసా లోకం జయంతి తే ధూమమభిసంభవతి । ధూమాద్రాత్రిం రాత్రేరపక్షీయమాణపక్ష
మితి తే య ఏవమేతద్విదుః యే చామీ అరణ్యే శ్రద్ధాముపాసతే తే అర్చిరభిసంభవంత్యర్చిషోఽహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమితి చ । తత్రావసానువాకే
పూర్వపక్షస్య । త్రింశ్యాయ్యాః చిత్రచయనే పూర్వాపరోత్తరపక్షౌ ప్రత్యేకం పంచదశాహోరాత్రకా ఆమనంతి । సం
జ్ఞానం విజ్ఞానం దర్శాదృష్టేత్యేతావనువాకౌ పూర్వపక్షస్యాహోరాత్రాణాం నామధేయాని ప్రస్తుతం విష్టుతం సుతా సునవేతి
త్యేతావనువాకావపరపక్షస్యాహోరాత్రాణాం నామధేయానీతి । అయమర్థః ॥ సంజ్ఞానం విజ్ఞానమిత్యేకోఽనువాకోఽహ్నాం మంత్రకాండే పఠితః ।
తస్మిన్ననువాకే శుక్లపక్షస్యాహ్నాం నామధేయాని పంచదశ లింగాని పఠితాని । తథా ప్రస్తుతం విష్టుతమిత్యేకోఽనువాకః । సుతా సునవ
తీత్యపరోఽనువాకస్తాభ్యాం కృష్ణపక్షవిషయే పూర్వవదహ్నాం జననియోర్నామానీతి తౌ హ్యనువాకౌ ఏవం శ్రూయంతే । సంజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞా
నం జానదభిజానత్ । సంకల్పమానం ప్రకల్పమానముపకల్పమానముపక్లృప్తం క్లృప్తం శ్రేయో వసీయ ఆయత్సంభూతం భూతం ॥ దర్శా దృష్టా దర్శతా విశ్వ
రూపా సుదర్శనా ఆప్యాయమానాప్యాయమానా ప్యాయా సూనృతేరా ఆపూర్యమాణా పూర్యమాణా పూ
రయంతీ పూర్ణా పౌర్ణమాసీ । ప్రస్తుతం విష్టుతం సంస్తుతం కల్యాణం విశ్వరూపం శుక్రమమృతం తేజస్వి తేజః సమిద్ధమరుణం భా
నుమన్మరీచిమదభితపత్తపస్వత్ । సుతా సునవతీ ప్రసూతా సూయమానాభిషూయమాణా పీతీ ప్రపా సంపా తృప్తిస్తర్పయంతీ
కాంతా కామ్యా కామజాతాఽయుష్మతీ కామదుఘేతి । ఉభయోరపి పక్షశబ్దః స చ ద్వేధా విభక్తస్య మాసస్యైకైకమర్ధం బ్రూతే । పం
చదశస్వాహస్సు నామకే న సామసమూహా నమ ఏవ భిన్నస్వత్రైవ తత్రోత్తమకనామకస్య సామసమూహస్య పూర్వోత్తరభాగౌ బ్రూయాముత్త
స్తావప్యుత్తరయోః పూర్వాపరపక్షత్వం । తౌ చ ద్వౌ పక్షౌ వసుదేవాసురాణాం చక్రమేణ స్వసృష్టత్వాత్ తయోః పక్షయోః ప్రశస్తత్వా
ప్రశస్తత్వే । తదేతత్ సర్వం పోత్యబ్రాహ్మణే తైత్తిరీయాః పఠంతి । ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాయేయేతి స తపోఽతప్యత స త
ప్యమానస్తపస్సృజత తం పంచదశస్తోమో మధ్యత ఉదతృణత్ తౌ పూర్వపక్షశ్చాపరపక్షశ్చాభవతాం పూర్వపక్షం దేవా అన్వసృజ్యంత
అపరపక్షమన్వసురాః । తతో దేవా అభవన్ పరాఽసురాః । యం కామయేత వసీయాన్ స్యాదితి తం పూర్వపక్షే యాజయేత్ వసీయానేవ
నైవ భవతి యం కామయేత పాపీయాన్ స్యాదితి తమపరపక్షే యాజయేత్ పాపీయానేవ భవతీతి । తస్మాత్ పూర్వపక్షోఽపరపక్షా
త్ కర్త్రాయాత్తర ఇతి । వసీయాన్ వసుమత్తరః । పాపీయాన్ దరిద్రః । ఫలప్రాకత్వ సకరుణాముత్ శయనా
పౌర్ణమాసీకారుణాన్తరః । తదేవాన్న ప్రకరణే సంవత్సరాయనర్తుమాసపక్షాణి నిర్ణీతాని ॥ ఇతి శ్రీమాధవీయే కాలనిర్ణయే ద్వి
తీయప్రకరణం ॥ అథ తిథిర్నిరూప్యతే । తత్ర తిథిశబ్దస్తనోతేర్ధాతోర్నిష్పన్నః । తనోతి విస్తారయతి వర్ధమా
నాం క్షీయమాణాం వా చంద్రకలామేకాం యస్స్వకాలః ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యాస్మదేపర్యుక్తే । అమాపాతశభా

౧ కాలవిశేషః సా తిథిః । యద్వా చయాపోక్తకలయా తత్స్వకత ఇతి తిథిః । తదుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ । తత్సంతేకలయా యస్మాత్తస్మాత్తాస్తిథయః

నా
జ్జఘుసతి
మ
తిథినిర్ణయం

ని ఉపక్రమ్య వర్తంతే। చాంద్రః పక్షో మాసో వా ప్రతిపద్యతే ప్రారభ్యతే ఽస్యాం తిథౌ సా ప్రతిపత్। ప్రారంభవాచిత్వం ప్రతిపచ్ఛబ్దస్య

ఽభిమన్యంతి। ప్రథమా ఽపి వా ఖ్యాత ఇతి స సూక్త ప్రతిపద్వతీతి తథాత్వ ఏవ దర్శపూర్ణమాసప్రాప్తే స్యా

నిషేధవచనస్యామావాగామిత్వాత్ [illegible]। నిమిత్తం కాలమాదాయ ప్రవృత్తిర్విధినిషేధయోః। విధిః పూజ్యతిథౌ తత్ర నిషేధః కాలమాత్రకే। తిథీనాం పూజ్యత్వం నామ కర్మానుష్ఠానయోగ్యతా। నిషేధస్తు నివృత్త్యాత్మా కాలమాత్రమపేక్షత ఇతి। ఏవం చ సతి యుక్తతిథౌ పూజ్యత్వం నిర్ణేతవ్యం భవతి। తత్ర ప్రతిపదమారభ్య పంచదశానాం తిథీనాం క్రమేణ నిర్ణయం తే। తత్ర ప్రతిపచ్ఛబ్దస్య బహ్వృచబ్రాహ్మణే ఆశ్వలాయనసూత్రేషు ప్రయోగాదవగమ్యతే। తథా చ శ్రుతిః। అత్రాపరథం యథా తథా ఇదం వసోః సుతమంధ ఇతి మరుత్వతీయస్య ప్రతిపదనుచరౌ విలిఖ్య మరుత్వతీయం నామ కించిచ్ఛస్త్రం। తస్యాత్రాపరథమిత్యయం మంత్రః ప్రతిపత్ప్రథమం పాఠ్యః। ఇదం వసోః సుతమంధ ఇత్యయం మంత్రో ఽనుచరః పశ్చాత్పాఠ్య ఇతి। తథా తైత్తిరీయా అశ్వమేధబ్రాహ్మణే ఽప్యుపహరంతి। సామిధేనీరనువక్ష్యన్నేతాం వ్యాహృతీః పురస్తాద్దధ్యాత్ ప్రతిపదం కురుత ఇతి సా చ ప్రతిపత్తిథిర్యదా సూర్యోదయమారభ్య వర్తతే నరుదయపర్యంతం తావద్భవతి తదా శుద్ధా తాదృశ్యాః ప్రతిపదో విహితం సర్వం నిశ్శంకం సర్వత్రానుష్ఠేయం। శుద్ధత్వం చ నారదీయపురాణే దర్శితం। ఆదిత్యోదయవేలాయాం ఆరభ్య షష్టినాడికా। తిథిస్తు సా హి శుద్ధా స్యాత్సర్వత్తిథిష్వయం విధిరితి। సూర్యసిద్ధాంతే ఽపి। సర్వా హ్యాతాస్తు తిథయ ఉదయాదుదయం స్థితాః శుద్ధా ఇతి వినిశ్చేయాః షష్టినాడ్యో వ్యాప్తా తిథిరితి। యదా తు సా ప్రతిపత్ఖండతిథిః సతీ పూర్వోత్తరయోర్దర్శదివసయోర్వ్యాప్య ఉభయోర్యుజ్యతే తదా దర్శయుక్తాయాః పూజ్యత్వాత్ తత్రానుష్ఠేయం। తత్పూజ్యత్వం పైఠీనసినా। పంచమీ సప్తమీ చైవ దశమీ చ త్రయోదశీ। ప్రతిపన్నవమీ చైవ కర్తవ్యా సన్ముఖీ తిథిరితి। సన్ముఖత్వం చ స్కందపురాణే వివేచితం। సన్ముఖీ [illegible] నామ సాయాహ్నవ్యాపినీ దృశ్యతే యదా। ప్రతిపత్సన్ముఖీ కార్యా యా భవేదాపరాహ్ణికీ। వ్యాసో ఽపి। ప్రతిపత్సవితర్గ్రాహ్యా యా భవేదాపరాహ్ణికీ। దైవం కర్మ తయా ఽశ్నీయం పిత్ర్యం చ మనురబ్రవీత్। సాయాహ్నాపరాహ్ణాదయః కాలవిశేషాః సావనదివసే గతస్యాంశభాగభేదాత్ అవగంతవ్యాః। సచ దివసో విష్ణుధర్మోత్తరే వివేచితః। లఘ్వక్షరసమా మాత్రా నిమేషః పరికీర్తితః। అతస్సూక్ష్మతరః కాలో నోపలభ్యో భృగూత్తమ। నోపలభ్యం యథా ప్రపంచసూక్ష్మం పరమాణుతః। ద్వౌ నిమేషౌ త్రుటిర్జ్ఞేయా ప్రాణో దశ త్రుటయః స్మృతః। దినాడ్యః కాతు షట్ప్రాణాః స్తత్షష్ట్యా నాడికా స్మృతా। అహోరాత్రం తు తత్షష్ట్యా నిత్యముక్తం త్రికర్తితం। త్రింశన్ముహూర్తాః స్మృతా తథా అహోరాత్రేణ కర్తితాః। తత్ర పంచదశ ప్రోక్తా ఽహ్నా సురాత్రి దివాతథా। ఉత్తరాయణం తు యదా కాష్ఠాం క్రమాదాక్రమతే రవిః। తదా తదా భవేద్వృద్ధిర్దివసస్య మహాభుజ। దివసశ్చ యదా రాత్రివృద్ధిం సముద్గచ్ఛతి। తదాశ్రిత ముహూర్తానాం తథావృద్ధిః ప్రజాయతే। దినవృద్ధౌ రాత్రిహ్రాసే నిశ్చయో యథా। తదాశ్రితముహూర్తానాం హ్రాసో నిశ్చేయ తథాతథా। దక్షిణాం చ యదా కాష్ఠాం క్రమాదాక్రమతే రవిః। దివసస్య తదా హ్రాసో నిశ్చేతవ్యస్తథా దేవతు। క్షయం తే తస్యాహ్నాం చ తన్ముహూర్తాస్తథైవ చ। రాత్ర్యాశ్రితాశ్చ వర్ధంతే రాత్రి [illegible] వృద్ధిస్తథైవ చ। యదా మేషస్థ సూర్యాంశుస్తుల్యాం చైవ ప్రపద్యతే। సమరాత్రం దివం కాలాద్ది నశబ్దస్య వాచక ఇతి। వాచకో వా

పటేత్

ప్లో

ప్లో

౨౧
కాలమాధవం॥
21

వృత్తిపరిమితః కాలః ప్రతిపత్తిథిర్భవతి ఏవం ద్వితీయాద్యాస్తిథయోఽవగంతవ్యా ఇతి తదేతద్విష్ణుధర్మోత్తరే స్పష్టమభిహితం। చం
ద్రార్కగత్యా కాలస్య పరిచ్ఛేదాయ యథావిధి తత్తదా తయోః ప్రవక్ష్యామి గతిమాశ్రిత్య నిర్ణయం భగణేన సమగ్రేణ జ్ఞేయా ద్వా
దశ రాశయః। త్రింశాంశశ్చ తథా రాశేర్భాగ ఇత్యభిధీయతే। ఆదిత్యాద్విప్రకృష్టస్తు భాగద్వాదశకం యదా। చంద్రమాస్స్యా
త్తదా రామ తిథిరిత్యభిధీయతే సాయం ద్వాదశభిర్భాగైః సూర్యముల్లంఘ్య తిష్ఠతి ప్రథమా చంద్రకలా శశ్వద్గచ్ఛతి యో
వృత సూర్యమండలాత్కలాశ్శాల్యవిమోక్షముపయాతి ఉత్తరోత్తరదినేషు సూర్యమండల విప్రకర్షతారతమ్యాను సారేణాశే
ష్యమపచీయతే। అనయోరేవ తిథ్యాసన్నికర్షతారతమ్యేన మేచకత్వముపలిప్యతే। తదేతదుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ
ఉపచయమపచయాతి శౌక్ల్య మిందోస్స్వజతమిత్యం ప్రజ్వలత్తమేచకత్వం। జలమయజలజస్య గోలకత్వాత్ప్రభవతి తీక్ష్ణవి
షాణరూపతాస్యేతి। సూర్యాచ్చంద్రమసోర్యోస్సన్నికర్షవిప్రకర్షాంతరయోర్యవసానం దర్శపూర్ణిమయోః సంపద్యతే। త
దాహ గాభిలః। యః పరో విప్రకర్షః సూర్యాచంద్రమసోః సా పౌర్ణమాసీ। యః పరస్సన్నికర్షః సామావాస్యేతి। నను చం
ద్రకలానాం సూర్యే ప్రవేశనిర్గమావేవ ప్రతిపద్యేతే। సోమో తృప్యత్వాత్తు పితృదేవతాసు నామయందాషః। అస్యాదిదర్శనా
పేక్షయా జ్యోతిశ్శాస్త్రస్య ప్రవృత్తత్వాత్। సోమో తృప్తేస్తు పిత్ర్యాదిదేవతానాం తత్తత్కలాప్రయుక్తతృప్తివిశ్వ
క్షితాం యది సూర్యే ప్రవేశనిర్గమా యది వా పిత్ర్యాదిదేవతాసు సర్వథాప్యాపి కలాప్రయుక్తా ఏవ ప్రతిపదాదితిథయః। న
ను సావనదివసేషు సౌరదివసేషు చ నిర్ణయముపేక్ష్య చాంద్రా తిథిప్వేవకుతో నిర్ణయోదయ ఇతి చేత్। సందేహా
సద్భావాత్। నఖలు సౌరసావనదివసయోః సందేహః సద్భావోఽస్తి నియతపరిమాణత్వాత్ తథాహి సిద్ధాంతే భిహి
తం। సావనం స్యాదహోరాత్రముదయాదుదయావధి। రవేః త్రింశస్తు రాశ్యంశస్సద్భిస్సంభాగస్సౌదవమితి। ఏకస్మిన్నో
దేశే యావతా కాలేన నిష్పద్యతే తద్దినం వదంతి। సౌరా
దినం మేఘ స్థితో కాల ఇత్యాదయః తాభి
యాంతం కాలం రవిర్వర్తతే తావతః కాలస్య త్రింశాంశః సౌరదివసః తిథ్యోర్యకాలాతత్తుం భాగస్యాం
సవృద్ధివశేన సందేహా సద్భావాత్। హ్రాసవృద్ధి చ గర్గేణ దర్శితే। యథా దర్శస్తథా పంచదశ విధం తిథిలక్షణం। ధర్మాధర్మవశా
దేవం తిథిస్త్రేధా విపక్ష్యతే। ఉపవాసః సమతిథిః దర్శవృద్ధియుక్తా పంచదశ యయుక్తా తాసు తస్యాస్త్రైవిధ్యస్య పరివర్తనే
విశేషేణ తిథిః సంపూర్ణా ఖండా చేతి ద్వైవిధ్యమాపద్యతే। తత్ర సంపూర్ణా [ఇతి విఖ్యాతా] స్కందపురాణే దర్శితా।
ప్రతిపత్ప్రభృతయః సర్వా ఉదయాదాదయాద్రవేః సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జితా ఇతి। హరివాసర ఏకాద
శీ। యాంతు నోక్తా లక్షణా। సా ఖండా తిథిః। తత్ర సంపూర్ణాయాం విధినిషేధయోః నాస్తి సందేహః। ఖండతిథౌ తు విధి

మను రాహ। యథాష్టైవాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే। తథాహ్నః పూర్వార్ధాదపరార్ధో విశిష్యత ఇతి। త్రేధా విభాగోపి స్కందపురా
ణే। దర్శితః। ఉద్యన్తం సూర్యమారభ్య దయాం త్రేధా కృత్వా ముహూర్తానాం తు పంచకం। పూర్వాహ్ణః ప్రథమః ప్రోక్తో మధ్యాహ్నస్తు తతః పరః॥
అపరాహ్ణస్తతః ప్రోక్తో ముహూర్తానాం తు పంచక ఇతి। తస్మాదహ్నస్తు పూర్వాహ్ణో దేవా అశనమభ్యవహరంతి మధ్యందినే మనుష్యా
అపరాహ్ణే పితర ఇతి ఏతమేవ విభాగమభిప్రేత్య సహస్రసంవత్సరసత్ర ప్రావర్గ్యాసౌ ఆ వర్గ్యాయతే। ఋగ్భిః పూర్వాహ్ణే దివి దేవ ఈయతే య
జుర్వేదే తిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః సామవేదేనాస్తమయే మహీయతే। వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతి సూర్య ఇతి। శతపథేపి పూర్వాహ్ణో వై
దేవానాం మధ్యందినో మనుష్యాణామపరాహ్ణః పితౄణామితి। చతుర్ధా విభాగమాహ। గోభిలః పూర్వాహ్ణః ప్రహారం సార్ధం
మధ్యాహ్నః ప్రహారం తథా। ఆతృతీయాదపరాహ్ణః సాయాహ్నశ్చ తతః పర ఇతి। పంచధా విభాగం వ్యాస ఆహ। ముహూ
ర్తత్రితయం ప్రాతస్తావానేవ తు సంగవః। మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్తః స్యాదపరాహ్ణోపి తాదృశః। సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తః స్యా
ధర్మబాహ్యః స్మృతః ఇతి। ఏవమపరాహ్ణోపి। ప్రభృతి యోదితాత్ స్తహూర్తత్రయ ఏవ తు ప్రాతస్స స్మృతః కాలో భాగశ్చాహ్నః స పం
చమః। సంగవస్త్రిముహూర్తోథ మధ్యాహ్నస్తత్సమః స్మృతః। తతస్త్రయో ముహూర్తాః స్యాదపరాహ్ణోభిధీయతే। పంచమోథ
దినాంశో యస్స సాయాహ్న ఇతి స్మృత ఇతి। ఏతమేవ విభాగమభిప్రేత్య కశ్చిన్మంత్రః। సంగవకాలమపవలం బ్యవవజ్జహార। మంత్రం చ। బ
ర్హిషో నాత్తానేతి। అస్మిన్ మంత్రే ప్రాతరహ్నే మధ్యందిన ఉదితాః సూర్యస్య దివానక్తమవసాయం తమేన దానం పిత
ఫలక్షణాం త్రప్టవ్యం। తైత్తిరీయబ్రాహ్మణేపి। యథోక్తానాం పంచానాం ప్రాతరాదీనాం భాగానాం మధ్యవర్తి ఘటికాచతుష్టయం సంధి
వృగ్బిష్టా మోక్షా ఘాతి శస్తి రాత్రౌ ఖ్యానాం చతస్రణాం సమసంఖ్యానాం నిమార్జనం యథోక్తపంచభాగాః సాధివ్యో
త్యాదేవతాః సవనామ్నా తాః। దివస్య సవితుః ప్రాతర్మిత్రస్య సంగవస్తు పాస్వతే మధ్యందినం భగస్యాపరాహ్ణో వరుణ
స్య సాయమితి చండ్యోగాఖ్యే సప్తభుక్త్యపి తసామ్య ఆదిత్యావ్యక్తే నాపాసనం వక్తుమాదిత్యస్య సంబంధి శకాల
ఖిదానివ భజ్యతే తేషాం హింకారాది సప్తభక్తి రూపత్వాం వివక్షయా ఆమనంతి। తస్యాయత్పురోదయాత్ హింకారః
అథయదూర్ధ్వం మధ్యందినాత్ప్రాగపరాహ్ణాత్ప్రతిహారః। అథయదూర్ధ్వమపరాహ్ణాత్ప్రాగస్తమయా
త్స ఉపద్రవః। అథ యత్ప్రథమాస్తమితే తన్నిధనమితి। వాజసనేయినోపి పూర్వమాసంతి। ఆదిత్యావ్యక్తే సర్వేరుతవః
యదైవోదేత్యథ వసంతో యదా సంగవోథ గ్రీష్మో యదా మధ్యందినోథ వర్షా యదాపరాహ్ణోథ శరద్యదైవాస్త
మేత్యథ హేమంత ఇతి పంచదశధా విభాగః శ్రుతౌ నదర్శితః। రౌద్రశ్చైవ తథా సౌమ్యో మైత్రశ్చ తథా సాలకటుస్మృతః। సా

ఛ ఇలథయ వృషాదితి సప్రస్తావః అథయత్సంగవవేలాంయా ... సప్రస్తావ ... ధః। అథయదూది మధ్యం

౨౨

కాలమాధవం॥

బాహ్యార్థ ఇతియావత్। అత్ర యే ముహూర్తా అభిహితాస్తేషాం నామాని శ్రుతి జ్యోతిశ్శాస్త్రస్మృతిషు వివిధాని దర్శితాని। తత్ర శ్రుతిం తావ
త్తైత్తిరీయాః పఠంతి। చిత్రః కేతుర్దాతా ప్రదాతా సవితా ప్రసవితాభిశాస్తానుమంతేత్యేతే ముహూర్తానాం నామధేయానీతి।
తత్ర చాద్యభాగ్యం చాద్యభాగ్యపదాభ్యామేకైకస్యానువాకస్య ప్రతీకముక్తం తథా సతి చత్వారోనువాకాః సంపద్యంతే। తత్ర ప్రథమే శుక్ల
పక్షగతస్యాహ్నో ముహూర్తాః ద్వితీయే తద్రాత్రేః తృతీయే కృష్ణపక్షగతస్యాహ్నః చతుర్థే తద్రాత్రేరితి వివేకః। తే చానువాకా
ఏవమామ్నాయంతే। చిత్రః కేతుః ప్రభానాభాన్త్సంభాన్। జ్యోతిష్మాగ్ంస్తేజస్వానాతపగ్గ్స్తపన్నభితపన్। రోచనో రోచమానశ్శోభనశ్శో
భమానః కల్యాణః। దాతా ప్రదాతానందో మోదః ప్రమోదః। ఆవేశయన్నివేశయన్త్సంవేశనస్సగ్ంశాంతశ్శాంతః। ఆభవన్ప్రభవం
త్సంభవన్త్సంభూతో భూతః॥ సవితా ప్రసవితా దీప్తో దీపయన్దీప్యమానః। జ్వలంజ్వలితా తపన్వితపన్త్సంతపన్। రోచనో రోచ
మానశ్శుంభూశ్శుంభమానో వామః॥ అభిశాస్తానుమంతానందో మోదః ప్రమోదః। ఆసాదయన్నిషాదయన్త్సగ్ంసాదనస్సగ్ంసన్నస్స
న్నః। ఆభూర్విభూః ప్రభూశ్శంభూర్భువః॥ ఇతి॥ ఏతేషు ముహూర్తేష్వేకైకముహూర్తస్య పంచదశభాగాః సూక్ష్మముహూర్తాస్తే
చాదేవబ్రాహ్మణోదానీం తదానీమితి। ఏతే వై ముహూర్తానాం ముహూర్తా ఇతి। ఇదానీమిత్యాదికోనువాకో మంత్రకాండే ప
ఠ్యతే॥ ఇదానీం తదానీమేతర్హి క్షిప్రమజిరం। ఆశుర్నిమేషః ఫణో ద్రవన్నతిద్రవన్। త్వరగ్ంస్త్వరమాణ ఆశురాశీయాన్ జవః। ఇ
తి॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే తు అహోరాత్రయోస్త్రింశన్ముహూర్తానాం నామాని [illegible] కశ్యపేనోక్తాని॥ గౌరీవల్లభసర్పమిత్రపితరో వసవోంబు

భావ

విశ్వా[illegible]యబ్రహ్మేంద్రభీరుహూసంభవేంద్రపురుహూతభుజ్జ్వవేశనక్తంచరాః। తోయేశోర్యమయోనయో దశ తథా పంచక్షణా వాసరే రుద్రా
జాహిర్బుధ్న్యపూషాశ్వినాష్టమ్యః కీనాశోగ్నిధాతృచంద్రాదితిజీవ్యావిష్ణుభానుస్త్వష్టా తాముహూర్తాః। రాత్రౌ కవరాంస్తథా
తకాజాగ్నిరుద్రాః ఇతి। స్మార్తాని తు నామాని పురాణే [illegible] దర్శితాని॥ రౌద్రః శ్వేతశ్చ మైత్రశ్చ తథా సారభటః స్మృతః। సావిత్రో వై
శ్వదేవశ్చ గాంధర్వః కుతపస్తథా। రౌహిణస్తిలకశ్చైవ విభవో నిరృతిస్తథా। శంబరో విజయశ్చైవ భాగాః పంచదశ స్మృతా ఇతి। జ్యోతి
శ్శాస్త్రప్రకాంతరేణాపాఠః। రౌద్రాహిమిత్రపితరో వసువారి విశ్వవేధా విధిః శతముఖః [illegible] హూతవహ్నిః। నక్తంచరాశ్చ వరు
ణోర్యమయోనయశ్చ ప్రోక్తాదినే దశ చ పంచ తథా ముహూర్తాః॥ నిశాముహూర్తా గిరిశ[illegible]జపాదాహిర్బుధ్న్యపూషాశ్వియ
మాగ్నయశ్చ। విధాతృచంద్రాదితిజీవవిష్ణుతిగ్మద్యుతిత్వష్టృసమీరణాశ్చ॥ ఏతే పంచదశ సూర్యోదయాదారభ్య క్రమాద్దివాము
హూర్తాః। శంకరశ్చాజపాదశ్చ తథాహిర్బుధ్న్యమైత్రకౌ। ఆశ్వినౌ యమవహ్నీ చ ధాతా చంద్ర ఏవ చ। అదితేర్యో
ధజీవశ్చ విష్ణు[illegible]వస్సారవి వచ। త్వష్టా నాభస్వతశ్చైవ ముహూర్తాః క్రమశో నిశి ఇతి॥ యథోక్తనానావిధనామకత్రింశన్ముహూ
ర్తాత్మకస్యాహోరాత్రస్య యదహః పంచదశముహూర్తాత్మకం తస్యావశేషభాగం అపరాహ్ణసాయాహ్ణప్రాతరా
దయః। తేచాంశభాగా మతభేదేన పంచధా వికల్ప్యంతే। ద్విధా త్రిధా చతుర్ధా పంచధా పంచదశధా చాహర్విభజ్యత ఇతి పంచ
మతభేదాః। అత్ర ద్విధా విభాగః స్కందపురాణే దర్శితః। ఆవర్తనాత్తు పూర్వాహ్ణస్తత అపరాహ్ణస్తతః పర ఇతి। ఏతదేవాభిప్రేత్య

కాలేశవషాభమో షష్ఠీ దివతి యాంశ్చ చతుర్థికా । చతుర్దశ్యప్యమావాస్యా ఉపోష్యాస్సువ్యః పరాన్వితా ఇతి । ఏతేషు సర్వేషు వచనేషు ప్రతిపదం
పూర్వవిద్ధాయాం పూజ్యత్వం ప్రతీయతే । ఏతస్యైవ పక్షస్యానుగ్రాహకః ఉత్తరవిద్ధాయాం నిషేధో బహ్వాదవాక్యేన స్మర్యతే । ద్వితీయా పంచమీ వే
ధాత్ దశమీ చ త్రయోదశీ । చతుర్దశీ చోపవాసే హన్యుః పూర్వోత్తరే తిథీ ఇతి । ద్వితీయాదయం సవచనేన పూర్వాముత్తరాం చ తిథిం హన్యురిత్యభిధానా
త్ । ఉత్తరా ప్రతిపదుపవాసే నిషిద్ధా భవతి । ఆపస్తంబస్తూత్తరవిద్ధాయాం ప్రతిపదః పూజ్యత్వమాహ । ప్రతిపత్సద్వితీయా స్యాద్ద్వితీయా ప్రతిపద్యు
తేతి । భవిష్యోత్తరే ప్యయమేవ పాఠః । అత్రేదం చింత్యతే । కిముత్తరవిద్ధా పూజ్యత్వవచనేన ప్రతిపన్మాత్రం విషయీక్రియతే కిం వా ప్రతిపద్విశేష
యదా ప్రతిపద్విశేషః తదాపి కిం శుక్లపక్షగతత్వం కిం వా కృష్ణపక్షగతత్వం పూర్వదినే అనాపరాహ్ణికత్వం వా తత్రైవాపరాహ్ణికత్వం వా త
త్రైవాపరాహ్ణసాయాహ్నే ఉభయోర్వ్యాపిత్వం వా బలిదినే ... వా శుక్లపక్షాది నిఖిలప్రతిపద్యోగిరాహిత్యం వా । నను సర్వత్ర సంశయః ।
కోటిద్వయమవలంబతే । కోటిద్వయావలంబీ విమర్శః సంశయ ఇతి హాతార్కికదిండిమః । అతో బహుపక్షోపన్యాసో న యుక్తః । మైవం । ప్రా
ణాధికరణవదుపపత్తేః । అస్త్యుత్తరమీమాంసాయాం ప్రథమాధ్యాయప్రథమపాదావసానే ప్రాణశబ్దం విషయీకృత్య ప్రవృత్తమధికర
ణం తస్య చ సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః । ప్రాణోఽస్మీత్యత్ర వాయ్వింద్రజీవబ్రహ్మసు సంశయః । చతుర్ణాం లింగసద్భావాత్ । పూర్వ
పక్షస్త్వవైశేషికః బ్రహ్మణోఽనేకలింగాని తాని సద్భావన్యనన్యథా అన్యేషామన్యథాసిద్ధేర్వ్యర్థతా పదద్వయం బ్రహ్మేతరదితి అయమర్థః । కౌషీతకిబ్రా
హ్మణే ప్రతర్దనాఖ్యోపసన్నమింద్ర ఏవముపదిదేశ । ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేతి । తత్ర సంశయః కిం ప్రాణశ
బ్దేన ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసకారీ వాయుర్వివక్షితః ఉతేంద్రశబ్దాభిధేయః సహస్రాక్షస్తాదృశకారవాన్దేవతావిశేషః । ఆహోస్విత్కార్యకరణా
ధ్యక్షో జీవః । అథవా పరం బ్రహ్మేతి । సంతి చాత్ర ప్రకరణే పక్షచతుష్టయగమకాని చతుర్విధాని లింగాని । ఇదం శరీరం పరిగృహ్యోత్థాపయ
తీతి ప్రాణవాయోర్లింగం । అహం త్వష్టారమహనం ... ప్రాయచ్ఛమిత్యాదేర్దేవతావిశేషస్య లింగం । న వాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాదిత్యాది
నా శ్యాతం వక్తృత్వాదికం జీవలింగం । ఆనందోఽజరోఽమృత ఇత్యాదికం బ్రహ్మలింగం । తత్ర చతుర్ణాం లింగానాం సమబలత్వాదిభయానాం రుత్థించిత్యనేకతర్క
మితి పూర్వః పక్షః । ఆనందత్వాజరత్వాదీనాం జీవాద్యాదిలింగానాం తదుపాధ్యుపహితే బ్రహ్మణ్యసంపాదితాత్ ప్రత్యగ్వాత్ర ప్రాణశబ్దేన వి
వక్షితమితి రాద్ధాంతః ఇతి పూర్వమీమాంసాయామపి షష్ఠాధ్యాయస్య సప్తమే పాదే సహస్రసంవత్సరాధికరణస్య సంశయోపక్రమే ఆశ్వా ఉపన్య
స్తః । కిమస్మిన్ సత్రే దీర్ఘాయుషాం గంధర్వాదీనామధికారః । ఉత రసాయనేన సిద్ధానాం మనుష్యాణాం అథ పిత్రే పుత్రపౌత్రాదిపరం । పరార్థరూ
పస్య కులస్యాహోస్విదస్మాదేవ శాస్త్రాదత్ర ప్రవర్తే సహస్రసంవత్సరమాయుర్భవిష్యతీతి కిం వా సావర్ణదివ్యశతానాం పురుషాణామత్రాధికా
రః । అథ సంవత్సరోక్త్యా మాసపరా వాఽహాపదశరాత్రిపరా వా దినపరా వేతి । ఏవం చ సతి సంశయస్యైకకోటికత్వం తార్కికోక్తం వ్యావర్తతే । నను చ

x + బ్రహ్మలింగానామనేకత్వాత్తేషాం చ వాయ్వాదౌ కథంచిదపి యోజయితుమశక్యత్వాదుచ్ఛ్వాసాదీనాం + x

యు

ఇతి కాలమాధవం । ప్రాతఃప్రకా

23

సావిత్రశ్చ జయంతశ్చ గాంధర్వః కుతపస్తథా । రౌహిణో విరించశ్చ విజయో నైరృతస్తథా । మహేంద్రో వరుణశ్చైవ భవశ్చైదాం పంచదశ స్మృతా ఇతి
తత్ర పంచధా విభాగపక్షస్య బహుస్మృతిషు దృష్టత్వాత్ప్రాధాన్యాత్తమేవ పక్షమాశ్రిత్య విధినిషేధశాస్త్రాణి ప్రవర్తంతే । సూర్యోదయార్జ్యో
తిర్గతి సుసూర్యః సాహ్వాహ్నాంతిప్రాతరితి శ్రుతౌ ప్రాతః కాలముపజీవ్య తత్రాత్రిసాయంప్రాతస్సవ్యమంత్రవిశేషాభిహితః స్మృతావపి । సంధ్యా
ముపాస్య విధివత్ప్రాతర్హోమం సమాచరేదితి హోమాంగతేన ప్రాతః కాల ఆశ్రితః । సంగవస్తు కాత్యాయనేన వ్యవహారాంతరే । సంధిస్సైతసంగ
వాదూర్ధ్వం దావర్తనాద్రవేః । సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా సద్యస్కాలవిధౌ తిథిరితి । బౌధాయనేన మధ్యాహ్నస్య వ్యవహారతః । మ
ధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యా ఏకభక్తవ్రతే తిథిరితి । అమావాస్యాయామపరాహ్ణే పిండపితృయజ్ఞేన చరంతీతి । శ్వతాశ్చ అపరా
హ్ణే వ్యవహారతః । సాయాహ్నవ్యవహారస్తు పూర్వమేవ సంముఖీ నామేతి వచనే సాయందాహవ్యతః । త్రిధా విభాగస్తు సాయమ్యా
గసవనత్రయ ఉపయుజ్యతే । యథోక్తేషు పంచసు కాలేషు యాని విహితాని కర్మాణి తాని దైవపిత్ర్యరూపేణ రాశిద్వయం యుక్త
తావతైతయోర్న కాలాభ్యనుజ్ఞానాయ ద్వేధా విభాగో దర్శితః । చతుర్ధా విభాగస్తు ప్రకరణబలాత్ గాబిలస్య తద్యుక్తకర్మవిష
యత్రప్రవృత్తః । పంచదశధా విభాగే ముహూర్తవిశేషాపజీవనేన విధినిషేధా జ్యోతిశ్శాస్త్రే ప్రద్రష్టవ్యాః । ఏవం సతి ప్రకృతే పంచస్వహ్నభా
గేషు పంచమం సాయాహ్నభాగం పరిత్యజ్య తతః పూర్వం చతుర్థమపరాహ్ణభాగం యా ప్రతిపత్సంస్పృశతి సా ద్వయే పూర్వవిద్ధా
ఉపవాసే పూజాయాం । అత్ర తిథీనాం వేధః పైఠీనసినా దర్శితః । పక్షద్వయేపి తిథయస్తిథిం పూర్వాం తథోత్తరాం । త్రిభిర్ముహూర్తైర్విధ్యం
తి సామాన్యోయం విధిస్స్మృత ఇతి । పూర్వేద్యురుదయానంతరమమావాస్యా త్రిముహూర్తాత్పరతశ్చేత్ప్రతిపదం విధ్యతి । పరేద్యు
రస్తమయాత్ప్రాక్ ద్విత్రిముహూర్తాశ్చేత్సాపి పూర్వాం ప్రతిపదం విధ్యతి ఏవముభయత్రాపి విద్ధయోర్దినద్వయమపి తిథిస్స్యాః
ప్రతిపదా మధ్యే కిం పూర్వా గ్రాహ్యా ఉత్తరా వేతి విచార్యతే । తత్ర పూర్వాయా గ్రాహ్యత్వం పైఠీనసిస్కందపాద్మా ఆహుః । తద్వచ
నిపూర్వముదాహృతాని । నిగమోప్యేవమేవాహ । యుగ్మాగ్ని యుగభూతానాం షణ్మున్యోర్వసురంధ్రయోః । రుద్రేణ ద్వాదశీ యుక్తా
చతుర్దశ్యాథ పూర్ణిమా । ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా తిథ్యోర్యుగ్మం మహాఫలం । ఏతద్వ్యస్తం మహాదోషం హంతి పుణ్యం పురా
కృతమితి । యుగ్మం ద్వితీయా । అగ్నిస్తృతీయా । యుగం చతుర్థీ । భూతం పంచమీ । షట్ షష్ఠీ । మునిః సప్తమీ । వసురష్టమీ । రం
ధ్రం నవమీ । రుద్రా ఏకాదశీ । అత్ర యుగ్మాగ్న్యాది సప్తయుగ్మేషు పూర్వతిథిరుత్తరవిద్ధా గ్రాహ్యా । ఉత్తరా పూర్వవిద్ధేత్యుక్తం భవతి । స్మృత్యం
తరేపి ఏకాదశీ తథా షష్ఠీ అమావాస్యా చతుర్థికా । ఉపోష్యాః పరసంయుక్తాః పరాః పూర్వేణ సంయుతా ఇతి । అన్యత్రాపి షష్ఠ్యష్ట
మీ అమావాస్యా కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ । ఏతాః పరయుతాః పూజ్యాః పరాః పూర్వేణ సంయుతా ఇతి । శివశంకరగీతాయాం । ఏ

(తత్ర జైవాతల్యప్రాప్తం చాప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత తథా యదోపవాసస్య ప్రయోజకత్వం స్వీక్రియతే తదా పరిత్యక్తం ప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత)

సాదితరాసవార్ణ్ ప్రతిపదుత్తరైవ పక్షః ప్రతీయతే శుక్లపక్షోపవాసాయ పరాహ్ణసాయాహ్నే బలిదినానాం పంచానాం సమూహస్య పూర్వతిథి
ప్రయోజకత్వే సత్యం తిమః పక్షః ఉదేతి। ఏవం బహువిధసంశయే సతి నిర్ణయం బ్రూమః। యద్యపి ద్వితీయాప్రతిపదుభ్యాం తైత్రత్ర న కాపి విశేషః
పశ్యతే। తథాప్యశేషప్రతిపత్సు కారైయుగాద్యాదినిబహూని వాక్యాని బాధేరన్। న చాంత్రిమః పక్షో యుక్తః। సహాః। తథా హి పూర్వ
విద్ధాయాః ప్రయోజకమేవం వక్తవ్యం। శుక్లపక్షే సాయాహ్నపరాహ్ణవ్యాపిని బలిదినే యదుపవాసః స పూర్వవిద్ధాయాః విషయ
ఇతి తత్పూర్వకం న శక్యతే బలిదినస్యాంనిమిత్తీకృత్యోపవాసస్య విధేయత్వాత్। పూజోత్సవాదికమేవ హి తత్ర విహితం। అతస్సమూహస్య
ప్రయోజకత్వాభావే శుక్లపక్షాదిపంచస్వన్యతమస్య ప్రయోజకత్వమభ్యుపేయం తత్రకిమిచ్ఛయా వికల్పః। ఆహోస్విద్దేశం ప్రతి నియ
తమితి విచారే వికల్పస్తావన్న యుజ్యతే అష్టదోషగ్రస్తత్వాత్। తథా హి యదా బలిదినస్య ప్రయోజకత్వం స్వీక్రియతే। తదోపవాస
వాక్యస్య ప్రాప్తం ప్రామాణ్యం స్వీక్రియేత। స్వీకృతం చాప్రామాణ్యం పరిత్యజ్యేత తథైవముపవాసవాక్యే చ తావద్దోషాః।
అనైవ న్యాయేన బహుష్వపి వాక్యేష్వపి యథోక్తాశ్చ తావన్తో దోషా ఉత్ప్రేక్షణీయాః। న చైవం వ్రీహియవాదావపి వికల్పా
న స్యాదితి వాచ్యం। అగత్యా తత్ర తదాశ్రయణాత్ తదాహ భట్టాచార్యః। ఏవమేషాష్టదోషాపి యద్వ్రీహియవవా
క్యయోః వికల్ప ఆశ్రితస్తత్ర గతిరన్యా న విద్యతే ఇతి ప్రకృతే తు గత్యంతరసంభవాన్న వికల్పః। అతో వికల్పాసంభవాదేక
స్యైవ ప్రతినియతస్య స్వీకర్తవ్యత్వే సతి శుక్లపక్షస్యైవ స్వీకరణం యుక్తతరం మన్యామహే తథా సతి బహూనామనుగ్రహ
సిద్ధేః యుగాదివాక్యం బలిదినవాక్యముపవాసవాక్యం చేత్యేతాన్యనుగృహ్యంతే తేన ప్రత్యేకాని కృష్ణపక్షవిషయతయా కథం
చిదపి యోజయితుం శక్యంతే। తదనుసారేణ ద్వితీయాయా అపి తత్త్వం కృష్ణపక్షవిషయత్వేన సంకోచనీయం। తస్య సా
మాన్యవచనత్వాత్। ఇత్థం శుక్లకృష్ణప్రతిపదోః క్రమేణ పూర్వోత్తరవిద్ధతయా వ్యవస్థితౌ సత్యాం యోయం ద్వితీయా
యుక్తోపవాసనిషేధః అసౌ శుక్లపక్షవిషయతయా యోజనీయః। యద్యప్యపరాహ్ణకవచనం శుక్లకృష్ణపక్షద్వయసా
ధారణం ప్రతిభాసతే। తథాపి శుక్లపక్షవిషయత్వమేవ తస్య న్యాయ్యం। సాముఖ్యముపజీవ్య ప్రవృత్తత్వాత్। కృష్ణపక్షే
ద్వితీయాయా యుతాయాః ప్రతిపదో విముఖత్వాత్। నన్వేవం సతి యదా శుక్లపక్షే సాయాహ్నమాత్రం వ్యాప్నోతి। న త్వపరా
హ్ణం తదానీముత్తరతిథిః ప్రసజ్యేతేతి చేన్నైవం। సర్వేషు [illegible] ము సాయాహ్నవ్యాపినీతి వచనేన తాదర్శే విషయే పూర్వతి
థేర్యుగ్మవాక్యే విధానాత్। ఏవమప్యపరాహ్ణవ్యాప్తౌ శుక్లపక్షేపి పరేద్యురేవ ప్రసజ్యేతేతి చేత్। ప్రసజ్యతాం
నామ పూర్వతిథేర్యుగ్మవాక్యవిషయత్వాభావాత్। యదా ప్రాతరమావాస్యా త్రిముహూర్తా తదా తిథిక్షయో
యం చ ప్రతిపత్త్రిముహూర్తా తదా తిథిక్షయో నాభవతి। తాదృశ్యే ఉభయత్ర త్రిముహూర్తవేధాపత్తాయస్తు

యు

షా

యుగాది
వాక్య

౨౪

కాలమాధవం।

వలకొటిత్వం నత్వేవమపి యథోక్తానాం పక్షాణాం ప్రాణాధికరణన్యాయేనైవ గమకౌ నిలింగానివక్తవ్యానీతి చేత్। తాసు వ్యవహారాభావాః। ద్వితీయాయాం
ప్రతిపదుక్తేతు వ్యక్తౌ సామాన్యతః ప్రతిపన్మాత్రం ప్రతీయతే। యుగ్మవాక్యే ప్రతిపద్యప్యమావాస్యేతి పూర్వదిన పూజ్యత్వే వాస్య శుక్లపక్షవిషయ
త్వాదితరస్య కృష్ణపక్షస్య విషయత్వం। నచాత్రామావాస్యాశబ్దః పూర్ణిమాయా అప్యుపలక్షణమితి శంకనీయం। చతుర్దశ్యా చ పూర్ణిమేతి
పూర్ణిమాయాః పూర్వదినే న సహాయుగ్మతాభిధానాత్। ఉదాహృతస్య త్వంతరేణ పరస్పరయుక్తేః పరాః పూర్వేణ సంయు
తేతి అమావాస్యాయుతాయాః ప్రతిపద ఉపోష్యత్వాభిధానాత్। ద్వితీయాయాం యుక్తే యా ఉపవాసవ్యతిరిక్తవ్రతాదివిషయత్వే
ఉపోష్యాశబ్దేన వ్రతాదీనాముపలక్షణమితి చేత్। న। పూర్వాహ్ణో వై దేవానామితి శ్రుత్యా వ్రతాదౌ పూర్వాహ్ణస్య విహితత్వేనోత్త
రదిన స్వకాలే కర్మకాలవ్యాప్తిలాభాత్। యస్మిన్కాలే తు యత్కర్మ తత్కాలవ్యాపినీ తిథిరితి వాక్యే కర్మకాలవ్యాప్తిః స్మర్యతే న చోపవాసేపి సమానమేతది
తి వాచ్యం। ఉపవాసస్యాహోరాత్రసాధ్యత్వేన ఖండతిథౌ సంపూర్ణకర్మకాలవ్యాప్త్యసంభవాత్। వ్యాప్తిభావావశ్యం తు పూర్వవిద్ధాయామేవ భ
వతి అపేక్షిత భాగైకత్వాన్నియామకాత్రాచ తద్వ్యాప్తేః। ఉదయే తూపవాసస్య తిథిస్యత్వాత్ పరేద్యురుపవాసః ప్రాప్నోతీతి చేత్। న। తత్సోమాః సామాన్య
శాస్త్రత్వేన ప్రతిపదుపవాసాభిధాయినో విశేషశాస్త్రస్య బలవత్వాత్। పైఠీనసిః స్కాందవాక్యైః పూర్వతిథావపరాహ్ణవ్యాప్త్యా తయా సాయాహ్న
వ్యాపితయా ఉభయవ్యాపితయా చ పూజ్యత్వాభిధానే సతి తాసామేవ తిసృణాం వ్యాప్తీనామభావే ఉత్తరతిథౌ పక్షత్రయం సంపద్యతే। నను పూ
పూర్వతిథావపరాహ్ణవ్యాప్తౌ సత్యాం తన్నాంతరీయకతయా సాయాహ్నవ్యాప్తేరవశ్యం భావిత్వేనోభయధర్మ తదభిధానం నిరర్థకమితి చేత్। కి
మిదం కేవలసాయాహ్నాభిధాయివాక్యబాధయ ఉత కిం వా ఉభయాభిధాయివాక్యే। నాద్యః। యదా దినే వాపరాహ్ణవ్యాప్తిః సాయాహ్నమాత్ర
వ్యాప్యతే। తదాపి పూర్వవిద్ధాయాః పూజ్యతాయా వక్తవ్యత్వాత్। ద్వితీయస్యాప్యేవ ప్రాప్తిన్యాయేన వక్తవ్యత్వాననువాదో భవిష్యతీతి స
చన్యాయ యదుభ్ది దావిపాదే వ్యవస్థితః। కామేష్టి కాంతిశ్రూయతే। వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్ పుత్రే జాతే యదష్టాకపాలో
భవతి గాయత్ర్యైవైనం బ్రహ్మవర్చసేన పునాతి। యన్నవకపాలస్త్రివృతైవాస్మింస్తేజో దధాతి యద్దశకపాలో [illegible] విరాజై
వాస్మిన్నన్నాద్యం దధాతి। యదేకాదశకపాలస్త్రిష్టుభైవాస్మిన్నింద్రియం దధాతి యద్ద్వాదశకపాలో జగత్యైవాస్మిన్పశూన్దధాతి
అత్ర ద్వాదశకపాలేష్టౌ బ్రహ్మవర్చసాదిఫలవిశేషాయాష్టాకపాలాదిగుణవిధిరితి పూర్వః పక్షః। ఉత్పత్తిశిష్టద్వాదశకపా
లేనావరోధే సత్యుత్పన్నశిష్టానామష్టాకపాలాదీనామత్రావకాశాభావాదుపక్రమోపసంహారాంతర్గతత్వేన తేషాం వి
ధ్యంతరాభావాద్ద్వాదశకపాలేష్టాకపాలాదిభిస్సాంతరీయకసద్భావ యద్వినైవద్వాదశకపాలస్య స్తుతిరితి సిద్ధాంతః। ఏవమ
త్రాపి యదా సాయాహ్నవ్యాపిన్యపి గృహ్యతే తదాపరాహ్ణవ్యాపిన్యా గ్రహణం కిము వక్తవ్యమితి నాంతరీయకసద్భావయా
సాయాహ్నవ్యాప్త్యా అపరాహ్ణవ్యాప్తిః ప్రశస్యతే। స్కాందపురాణే బలిదినాభిధానాయాః శుక్లప్రతిపదః పూర్వవిద్ధాత్వాభిధా

ఽభిన్నవాక్యవిహితానాం

సాయా | కర్మణః | నిత్యప్రాప్తేః

నిషేధస్య | యు | ఉత్పత్తివాక్య విహిత | మి

౫౧ వ్రతోపవాసాదిసకలకర్మణాం గ్రహణం । ఏకోద్దిష్టాదేస్తాదిశబ్దేన వివాహాదిమంగళాంగభూతశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త

గాత్ । అత ఏవ బౌధాయనః । యో యస్య విహితః కాలః కర్మణస్తదుపక్రమే । తిథిర్యాభిగతా సా తు కార్యా నోపక్రమే పరా ఇతి
స్కందపురాణే । యో యస్య విహితః కాలః కర్మణస్తదుపక్రమే । విద్యమానో భవేదంగం నోదితోపక్రమే న తు ఇతి । న చైవ తిథయః । ప్రాతః
కాలస్యైవ వ్రతసంకల్పాంగత్వాత్ । తథా చ స్మర్యతే । ప్రాతస్సంకల్పయేద్విద్వానుపవాసవ్రతాదికమితి । తథా ప్రాతరారభ్యామితి మాధవోక్తే
క్తవ్రతాదికం । నాపరాహ్ణే న మధ్యాహ్నే పిత్ర్యకాలో హి తౌ స్మృతౌ ఇతి । అత్రోచ్యతే । యథోక్తవచనబలాత్ప్రాతరేవ సంకల్పః కార్యః ।
తదా నిర్జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధప్రతిపదభావేపి స్యాదితి భిన్నపాదిత్వాయాః ప్రతిపదస్సత్త్వాత్ । అత ఏవ దేవలః । యాం తిథిం సమనుప్రా
ప్య అస్తం యాతి దివాకరః । తిథిస్సా సకలా జ్ఞేయా దానాధ్యయనకర్మసు ఇతి । అత్ర దానాధ్యయనయో రుపవాసాదినిఖిలదైవోపల
క్షణార్థత్వవివక్షయా కర్మసు ఇతి బహువచనం నిర్దిష్టం । అత్రాస్తమయాత్పూర్వం ముహూర్తత్రయవ్యాపినీం తిథిం సమనుప్రాప్యేతి వ్యా
ఖ్యేయం । న తు తతో ల్పవ్యాప్తిః వివక్షితా । తథా సతి పూర్వోక్తద్వైధాభావేనోత్తరతిథేరేవ ప్రాప్త్యత్వప్రసంగాత్ । తథా త్రిముహూర్తవ్యా
ప్తిః స్కందపురాణే దర్శితా । యాం తిథిం సమనుప్రాప్య యాత్యస్తం పద్మినీప్రియః । సా తిథిస్తద్దినే ప్రోక్తా త్రిముహూర్తా చ యా భవేదితి
శివరహస్యసౌరపురాణయోరపి । యాం ప్రాప్యాస్తముపైతి త్వర్కః సా చేత్స్యాత్త్రిముహూర్తకా । ధర్మకృత్యేషు సర్వేషు సంపూ
ర్ణాం తాం విదుర్బుధాః ఇతి । వ్యాసోపి । యస్యాం తిథావస్తమియాత్సూర్యస్సా త్రిముహూర్తికా । యాగదానజపాదిష్వ
స్తమేవోపక్రమేత్తిథిం । ఇతి । నను సాయంతనత్రిముహూర్తశుక్లప్రతిపదుపేతా । యా తిథిః ప్రాతరేవ సంకల్పః ప్రతిపదుపవాసః
కార్య ఇతి । యుగ్మాదివాక్యమాశ్రిత్య నిర్ణీతం । తత్తిథిక్షయే తథాస్తు । సామ్యవృద్ధ్యోస్తు యుగ్మవాక్యాత్ । పరేద్యురుపవా
సః । ప్రాప్నోతీతి చేత్ । మైవం । యుగ్మాదివాక్యస్యైకోద్దిష్టాదివిషయత్వాత్ । తథా చ వ్యాసః । దివసే యాదిక యుగ్మానాం పూజితా
నియమాదిషు । ఏకోద్దిష్టాదివ్యవస్థా దర్శాద్యవస్థాద్యబాధనేతి నియమాదిష్విత్యాదిశబ్దేన పిత్ర్యకర్మవ్యతిరిక్తపార్వణశ్రాద్ధస్య
వ్యవస్థా దాదిత్యాదిశబ్దేన మాంగళికశ్రాద్ధస్య ప్రాప్తవ్యవస్థాదిత్యాదిశబ్దేన యుగ్మగ్రహణం । తదేవం పూర్వేద్యుశ్శుక్లప్రతిపదు
పవాసం కృత్వా పరేద్యుః పారణం కుర్యాత్ । తత్ర దంభం తత్కార్యతే । కిం ప్రాతః పారణం కిం వా తిథ్యంతే ఇతి నాద్యః । సుమంతువచనవి
రోధాత్ । తిథినక్షత్రనియమే తిథిభాంతే చ పారణం । అతోన్యథా పారణే తు వ్రతభంగమవాప్నుయాత్ । ఇతి । న ద్వితీయః । దేవల
వచనవిరోధాత్ । ఉపవాసేషు సర్వేషు పూర్వాహ్ణే పారణం భవేత్ । అన్యథా తు ఫలస్యార్థం ధర్మమేవాపసర్పతీతి । ధర్మో నయమః
నాయం దోషః । పూర్వాహ్ణేవాక్యస్య సామాన్యరూపత్వేన పరవిద్ధోపవాసవిషయత యాసంకోచనీయత్వాత్ । ఏతదేవాభిప్రేత్య
నిగమే శ్రూయతే । పూర్వవిద్ధాసు తిథిషు భేషు చ శ్రవణం వినా । ఉపోష్య విధివద్యాం తత్తదంతే చ పారణమితి । భిషు నక్షత్రేషు స్కంద

దైస్త్ర ద్విష్టవిషయత్వాత్। న చాత్ర త్రిముహూర్తవేధః। సర్వాసామాకాశపౌర్ణమాసప్రతిపద్విషయ ఇతి శంకనీయం విశేషవచనాభావే సామాన్యస్యైవ గ్రాహకత
వ్యత్వాత్। ద్వితీయాయాం యుక్తోపవాస నిషిద్ధస్తు పూర్వేద్యుః ప్రతిపదస్త్రిముహూర్తవేధే సతి ద్రష్టవ్యః। సాయాహ్నవ్యాప్తివచనే త్రిముహూ
ర్త విధీయతే। అపరాహ్ణికవచనే న తతోఽప్యధికవేధః। తత్రోభయత్ర శుక్లప్రతిపత్పూర్వైర్వా పోష్యా యదా కృష్ణప్రతిపత్పరేద్యురుద
యాదూర్ధ్వం త్రిముహూర్తా తతోఽధికా వా స్యాత్। తదా సైవోపోష్యా అన్యథా పూర్వేద్యురితి। నిర్ణయః। వ్యాసవచనే పూర్వవి
ద్ధాయాం శుక్లప్రతిపది యో దైవపిత్ర్యే విహితే తయోర్దైవశబ్దేన ప్రతిపన్నిమిత్త ఉపవాసో బలుష్యత్ ఉపవక్ష్యతే ఉభయం వివక్షితం వచనాం
తరాభావం తం మోక్షం గ్రాహక యామి విధానాత్। ఏకాదశీ తథా షష్ఠీ అమావాస్యా చతుర్థికా। ఉపోష్యాః పరసంయుక్తాః పరాః పూ
ర్వేణ సంయుతాః। శ్రావణీ దుర్గనవమీ తథా దూర్వాష్టమీ చ యా। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా శివరాత్రిర్బలేర్దినమితి। న నావశ్యయు
జమాసే రామాయణం నవరాత్రో లక్ష్మీహోమశ్చ యా వః। తదుక్తమస్యాపి పూర్వవిద్ధాయాం క్రియమాణత్వాత్ తత్సాపత్ర వివక్షితమితి చేన్న। తస్య
నక్తవ్రతత్వాదేకభక్తనక్తప్రతిపదిష్టానాం దైవత్వేఽపి పృథఙ్నిర్ణయస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। న చాప్రతాదీనామష్టదైవానామత్ర వివక్షితామితి శంకనీ
యం। తేషాం ఉదయతిథిప్రాశస్త్యస్య బహుభిర్వక్ష్యమాణత్వాత్। పిత్ర్యశబ్దేనాత్ర మృతాహశ్రాద్ధం వివక్షితం। అపరాహ్ణికేతి తస్మిన్నవచ
నేఽభిధానాత్। అపరాహ్ణికతత్వం చ మృతాహశ్రాద్ధప్రయోజకమితి వక్ష్యతే ఏవం తర్హి తిథ్యంతరమృతాహశ్రాద్ధవదత్రాపి ప్రాప్తత్వా
త్। పిత్ర్యం వా మనురబ్రవీదితి విశేషవిధానమనర్థకమితి చేత్। తదపవాదార్థత్వాత్। యదా పూర్వేద్యురపరాహ్ణస్పర్శి
స్తదా పరేద్యురేవ మృతాహశ్రాద్ధం ప్రతిపది తు తదపవాదేన పూర్వేద్యురేవ విధీయతే న చాత్ర పిత్ర్యశబ్దస్యైకోద్దిష్ట
విషయత్వం యుక్తం। ఏకోద్దిష్టాదీనాం మధ్యాహ్నాదికాలేషు విహితత్వేన కర్మకాలవ్యాపినాస్తి దైస్తత్ర గ్రాహ్యతత్వా
త్। తే చ కాలాం పార్వణేన దర్శితాః। అమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యతః। పార్వణం చాపరాహ్ణే తు ప్రా
తర్వృద్ధినిమిత్తకమితి। ఏవం వివిధ మిత్రే ఆహ। దేవాను ద్విశ్యా క్రియతే యత్తద్దైవికముచ్యతే। తన్నిత్యశ్రాద్ధవత్కుర్యా
ద్ద్వాదశ్యాదిషు యత్నతః। తస్మాన్నైకోద్దిష్టాదికమత్ర వివక్షితం। కిం తు మృతాహశ్రాద్ధం అన్యదాపి కిం చిత్పార్వణశ్రాద్ధం అత్ర
పూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపది దైవశబ్దేన వివక్షితో యం ఉపవాసస్తమువాహారామః। భవిష్యోత్తరపురాణే। బ్రహ్మాంతే అభిధే
హానిః। పక్షోపవాస గురుం చోపవాసిన్నపారదేవం స్వరస్మ హూరితి। ననుపూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపది యోయమపుపవాస
విహితస్తస్య సంకల్పః। కిం ప్రాతః కార్యః। కిం వా ప్రతిపత్కాలే। నాద్యః। అమావాస్యావేళాయాం ప్రతిపదుపవాససంకల్పాయో
గమనురపి। పూర్వాహ్ణే దైవికం శ్రాద్ధమపరాహ్ణే తు పార్వణం। ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమితి॥

నితస్య నిషేధః ప్రత్యక్షవిరోధాచ్ఛాస్త్రాంతరవిరోధాచ్చ ఏవమత్రాపూర్వోత్తరవిద్ధయోః ప్రతిపది సర్వథా

విషయత్వం పరిశేషన్యాయేన। తథా సతి కృష్ణప్రతిపద్విషయత్వముపవాసవ్యతిరిక్తదానవ్రతాదివిషయత్వం చ సంభావితత్వాత్పూర్వాగ్నిశిష్యతే। తథోపవాసేపి గౌణకాలవిషయత్వం కుతో న పరిశిష్యతే। ద్వితీయాయాం యుక్తోపవాసనిషేధాదితి చేత్। తస్య నిషేధస్య పూర్వవిద్ధోపవాసప్రసంగం సామాన్యతో ప్రాప్తత్వాత్। అపశవో వా అన్యే గోఅశ్వేభ్యః పశవో గా అశ్వా ఇత్యత్ర గోఅశ్వప్రశంసార్థమజాదీనాం పశుత్వం నిషిధ్యతే। న తు సర్వథా ప్రతిపద్యుపవాసనిషేధో వ్యాఖ్యాతః। యథా చాదితో నుదితహోమయోరన్యోన్యనిందేతరప్రశంసార్థమేవ న తు సర్వథా హోమయోరర్థో నో చేదు భావే విపరీతాపరిత్యాజ్యయోరేకతరో యదితత్ర శాఖాభేదేన వ్యవస్థా తర్హ్యత్రాపి ముఖ్యగౌణభేదేన వ్యవస్థా న చైతావతా తిథిః పూజ్యత్వవిచారో నిరర్థకో భవతి। ప్రశస్తతిథిస్వీకారాణాం యతో దుపయోగాత్। యాని చాన్యాని సామాన్యవచనాని। ఉదయే తూపవాసస్య పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ స్తుతిథయో దైవే కార్యే ఫలప్రదా ఇత్యాదీని తాని సర్వాణి యథా కృష్ణప్రతిపదముపోష్య ఫలయంతి తథా గౌణప్రతిపదం కుతో నోపోష్య ఫలయేయుః। న చైవం సతి ద్వితీయాయా తృతీయాయాదిష్వపి ప్రసంగః। గౌణప్రతిపత్త్వస్య తత్రాభావాత్। గౌణప్రతిపద్యేతావతాపి నిర్బంధేన కస్త్వలాభ ఇతి చేత్ తత్తద్దేవస్థానాధికారలాభ ఇతి వక్తవ్యం శిష్టాచార ఇతి చేత్। విపర్యయమేవ తం పశ్యామః। తథాహి యదా యథోక్తరీత్యా కస్యాశ్చిత్తిథేర్ద్వైవిధ్యం భవతి తదానీం సంప్రతిపన్నశిష్టేషు కేచన శిష్టాః పూర్వత్రానుతిష్ఠంతి అన్యే చ పరత్ర న చ తత్రావిగీతం శిష్టాచారః ప్రమాణీ పరత్రేతి వాచ్యం ఉభయోః శిష్టాః సమవిగీతత్వాత్ కథనాయం సంప్రతిపన్న ఇతి విశేషితత్వాత్। ఏవం తర్హి మమ అత్రాపి తత్వమప్యన్యతరస్య నిశ్చేతుమశక్యమితి చేత్। యస్మిన్ దేశే యస్మిన్ కాలే యేషు శిష్టేషు నీరాగదేవషస్య సర్వస్య ప్రామాణ్యాతిశయస్య బుద్ధిస్తదా తాదృశాచారస్య ముఖ్యత్వాత్। ఏతదేవాభిప్రేత్య గురోః శిష్యానుశాసనే తైత్తిరీయాః సమామనంతి। అథ యది తే కర్మవిచికిత్సా వా వృత్తవిచికిత్సా వా స్యాత్ యే తత్ర బ్రాహ్మణాః సంమర్శినః। యుక్తా ఆయుక్తాః। అలూక్షా ధర్మకామాః స్యుః। యథా తే తత్ర వర్తేరన్। తథా తత్ర వర్తేథాః। ఇతి। యుక్తాః కుశలాః యుక్తాః శాస్త్రతత్పరాః। ఆయుక్తాః స్వధర్మానుష్ఠాననిరతాః। అలూక్షాః క్రోధాదివర్జితాః। ధర్మకామాః జీవన్ముక్తవత్కర్మణో దాసినోపి ధర్మమనుసరంతీ ఉక్తరీత్యా కస్యచిచ్ఛిష్టాచారవిశేషస్య ముఖ్యత్వే సత్యపరో గౌణో భవిష్యతి। న తు సర్వథైవానాచారతా ముభయవిధానాం తేరేణోపస్యానుష్ఠానమేవ స్యాత్। న తు సర్వథా తల్లోపో యుక్తః। కిం బహునా ముఖ్యాయాం పూర్వవిద్ధాయాం ప్రతిపదాసంభవే శేషిపతిత్వాగాద్యరముత్తరవిద్ధాయాం పరిగ్రహణమిత్యవగంతవ్యం। తదేవం శుక్లప్రతిపదుపవాసయుక్తస్య పూర్వవిద్ధా ముఖ్యేతి స్థితం। అథైకభక్తనిర్ణయః। బ్రహ్మపురాణే వైశ్వానరవ్రతే పఠ్యతే ప్రతిపద్యేకభక్తాశీ సమాప్తే కపిలాప్రద ఇతి। తత్రాదావేకభక్తస్య విధిః స్వతః త్రయస్యాంగముపవాసప్రతినిధిరూపం చేతి తేప్విదానీముదాహ్రియతే। స్వతంత్రం తత్రేదం చింత్యతే। కిముపవాసవత్తిథిశస్త్ర ఏవ బోధ్యః। ఉత ప్రకారాంతరేణేతి। ఉపవాసవదితి తావత్ప్రాప్తం ద్వైవం పిత్ర్యం తయోః కార్యమితి। విధీయమానస్యోపవాసైకభక్తాదికృత్యస్య దైవస్య వివక్షితత్వాత్। న చ కర్మకాలవ్యాప్త్యా తన్నిర్ణయ ఇతి శంకనీయం। తత్కాలస్యాదావప్యనిర్ణీతత్వాత్। కథం చిత్తన్నిర్ణయేపి కర్మకాలవ్యాప్తిర్వచనస్యాపిత్యవిషయత్వే నాప్యుపపత్తేః। తస్మాదుపవాసవత్తన్నిర్ణయ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। కర్మకాలవ్యాప్తిరేవాత్ర నిర్ణయహేతుః। కర్మకాలస్త్వకర్మస్వరూపం చేత్తదుభయం స్కందపురాణే దర్శితం। దినార్ధసమయేతీతే భుజ్యతే నియమేన యత్। ఏకభక్తమితి ప్రోక్తమతస్తత్స్యాద్దివైవహి। దేవలోపి। దినార్ధసమయేతీతే భుజ్యతే నియమేన యత్। ఏకభక్తమితి ప్రోక్తం న్యూనం గ్రాసత్రయేణ తు। అత్ర చ దినార్ధస్యోపరి సార్ధముహూర్తపరిమితః కాలః పంచధా విభాగే మధ్యాహ్నస్యోపరి విభాగే ఏకభక్తస్య ముఖ్యః కాలః। దినార్ధేతీతే సమనంతరభావిత్వాత్। అస్తమయం యావత్త్రాప్యసౌ

గౌణః ఏవం సతి రికామేవ తైత్తిరీయశాఖాయామపి తత్ర బౌధాయనాపస్తంబమతభేదేన పరస్పరవిలక్షణమాచారం పరత్ర మాయాతత్వవశాచారాణాం ముఖ్యః కదాచిత్త్వసంభవమానా। గౌణమనుష్ఠానం స్వస్వపూర్వపురుషపా

అక్షయకాల కర్మ వ్యాప్తేన

నే

యో:

త్రి

ద్విష్టా మౌగా ముసం స్థాన కర్మశేష

గౌణప్రతిపది

వృత్త విచి కిత్సా

త్

పురాణేఽపి। తిథీనామేవ సర్వాసాముపవాసవ్రతాదిషు। తిథ్యన్తే పారణం కుర్యాద్వినా శివచతుర్దశీమ్ ఇతి। అత్రోపవాసవ్రతాదిష్వి
త్యాదిశబ్దేనైకభక్తనక్తాయాచితాని గృహ్యన్తే। యాం తిథిముద్దిశ్యైతాని పూర్వేద్యుర్విహితాని పరేద్యుస్తత్తిథిభాగే తత్తత్పశ్చాద్భో
జనం కార్యం। అన్యథా పూర్వదినానుష్ఠితైకభక్తాదివ్రతానాం వైకల్యం స్యాదితి భావః। అస్య చ తిథిభాన్తే పారణస్యాపవాదః
క్వచిత్స్మర్యతే। తిథ్యన్తే చైవ భాన్తే చ పారణం యత్ర చోద్యతే। యామత్రయోర్ధ్వవర్తిన్యాం ప్రాతరేవ హి పారణమ్ ఇతి। యదు
క్తోపవాసవద్బల్యుత్సవోఽపి పూర్వవిద్ధాయామేవ కర్తవ్యః। స చ [illegible]త్సవో బ్రహ్మపురాణే। వామనపురాణే భవిష్యోత్తరపురాణే చ
ప్రపంచితః। అత్ర ప్రాతః కాలే ద్యూతాదికం బ్రహ్మపురాణే దర్శితం। తస్మాద్ద్యూతం ప్రకర్తవ్యం ప్రభాతే తత్ర [illegible]నరైరితి। యద్యపి ప్రాత
రమావాస్యా వర్తతే। న తు ప్రతిపత్తథాపి పూర్వోక్తసంకల్పనాద్యేన ప్రతిపదః సాకల్యమాశ్రిత్య ద్యూతాదికం ప్రాతరేవ కా
ర్యం। నను యావేతావుపవాసబల్యుత్సవౌ పూర్వవిద్ధాయాం ప్రతిపది విహితౌ తయోః కేనాపి నిమిత్తేన తత్రానుష్ఠానాసంభవే సతి
కిముత్తరవిద్ధా గౌణకాలత్వేన గ్రాహ్యా కింవా ముఖ్యకాలాతిక్రమాత్తయోః పరిత్యాగ ఏవ। అత్ర కేచిదాహుః। పరిత్యాగ ఏ
వ యుక్తః। ముఖ్యకాలమన్తరేణాప్యనుష్ఠానే దీపాలియాత్రాత్యయాదిష్వపి తదనుష్ఠానప్రసంగాత్। అథోచ్యేత యథా త్రై
వర్ణికోపనయనస్య గర్భాష్టమాదిముఖ్యకాలాసంభవే సత్యాషోడశాదికాలాః గౌణకాలత్వేనోపవర్ణితాః। ఏవమత్రాపీతి త
న్న। వైషమ్యాత్తత్ర గౌణకాలా వాచనికాః। ఆషోడశాత్తద్ద్వావింశాచ్చతుర్వింశాచ్చ వత్సరాత్। బ్రహ్మక్షత్రవిశాం కాల ఔపనాయ
నికః పర ఇతి। న త్వేవమత్రోత్తరప్రతిపదో గౌణత్వేన స్వీకారే కించిద్వచనమస్తి। అన్తరేణాపి వచనం యుక్తిమాత్రేణ
తత్కల్పనాయాం షోడశాదివర్షేభ్య ఊర్ధ్వమపి సన్నికర్షవిప్రకర్షతారతమ్యేన గౌణతరగౌణతమాదౌపనయ
నకాలౌ ప్రసజ్యేయాతాం। న చ తౌ యుక్తౌ। అత ఊర్ధ్వం పతన్త్యేతే యథాకాలమసంస్కృతా ఇతి పాతిత్యస్మరణాత్। కించ పూ
ర్వోత్తరవిద్ధయోరుభయోరపి స్వకాలే పూజ్యత్వవిచారో నిరర్థకః స్యాత్। తస్మాత్పరిత్యాగ ఏవేతి। తత్ర బ్రూమః। సంత్యేవా
త్రోపనయనవదుత్తరతిథేః ప్రాపకాణి బహూని వచనాని। ప్రతిపత్సదీపతిథ్యా స్యాదిత్యేకం వచనం। న చైతద్యథోక్తవిషయ
వ్యతిరిక్తవిషయే ముఖ్యకాలత్వం విదధాతి। న తు యథోక్తవిషయే గౌణకాలత్వమితి చేత్। అత్ర వక్తవ్యం। కిమత్ర విషయాన్తరే
ముఖ్యత్వం వాచనికం। కిం వా యథోక్తవిషయస్య ప్రాగ్విహితత్వే సతి అర్థాదితరవిషయత్వం తస్య వచనస్య పరిశిష్యత ఇతి।
నాద్యః। తస్మిన్ వచనే విషయాన్తరస్య శబ్దతోఽప్రతీతేః। ద్వితీయే తు సామాన్యవచనస్య విశేషవ్యతిరిక్తసంభావితకర్తృ

గప్రదోషస్యాదష్ట నావస్తంగతేసతి। నక్తం తు తత్ర కర్తవ్యమితి శాస్త్రస్య నిశ్చయ ఇతి। తదేవం నక్తకాలావ్యవస్థితా తత్ర నక్తం

క్తనిర్ణయః। అథ నక్తం నిర్ణీయతే। తత్ర వరాహపురాణే ధాన్యవ్రతే పఠ్యతే। మార్గశీర్షే సితే పక్షే ప్రతిపద్యాం తిథౌ భవేత్॥ తస్యాం నక్తం ప్ర
కుర్వీత రాత్రౌ విష్ణుం చ పూజయేదితి। అత్ర నక్తశబ్దో భోజనపరః। కాలపరత్వే ప్రకుర్వీతేత్యస్యానన్వయాత్। న హి కాలః కేనచిత్కర్తుం శ
క్యతే। తస్య భోజనస్య రాత్రావితి కాలవిధిః। అతో దివాభోజనరాహిత్యే సతి రాత్రిభోజనం వ్రతస్య స్వరూపం। అన్యథా సర్వతః ప్రాప్తస్య
రాత్రిభోజనస్య విధానవైయర్థ్యాత్। తస్య చ నక్తభోజనస్య విష్ణుపూజనమంగం। తత్సంనిధౌ పఠితత్వాత్। తథాన్యేష్వపి తదంగం। హేమా
ద్రౌ చ తత్ర కుర్వీతేత్యభిధానాత్। ఏవం చ సతి ప్రధానావిరోధేన పూజా వోరమయూరంగయోర్దివానుష్ఠానముక్తం భవతి। ప్ర
ధానస్య చ నక్తస్య కాలద్వయం భవిష్యత్పురాణే దర్శితం। ముహూర్తోనం దినం నక్తం ప్రవదంతి మనీషిణః। నక్షత్రదర్శనా
న్నక్తమహం మన్యే గణాధిప ఇతి॥ అస్య చ కాలద్వయస్యాధికారిభేదేన వ్యవస్థామాహ దేవలః। నక్షత్రదర్శనాన్నక్తం గృహస్థస్య బుధైః
స్మృతం। యతేర్దినాష్టమే భాగే తస్య రాత్రౌ నిషిధ్యత ఇతి॥ స్కాందే తు॥ నక్తం నిశాయాం కుర్వీత గృహస్థో విధిసంయు
తః। యతిశ్చ విధవా చైవ కుర్యాత్తత్సదివాకరం। సదివాకరం తుల్యత్రిముహూర్తమంతిమే ఘటికాద్వయం। నిశానక్తం తు విజ్ఞేయం
యామార్ధే ప్రథమే సదేతి। రాత్రినక్తభోజనే వ్యాసః। త్రిముహూర్తస్పృక్ప్రదోషవ్యాపినాం తిథౌ కార్యం॥ తదాహ వత్సః। ప్రదో
షవ్యాపినీ గ్రాహ్యా తిథిర్నక్తవ్రతే సదా। ఏకాదశీం వినా సర్వా శుక్లే కృష్ణే తథా స్మృతేతి। ఏకాదశ్యాం తు యస్స్నక్తం తత్రోదయవ్యా
పినీ తిథిర్గ్రాహ్యా। తదుక్తం స్కందపురాణే। ప్రదోషవ్యాపినీ గ్రాహ్యా సదా నక్తవ్రతే తిథిః। ఉదయస్థా సదా పూజ్యా హరినక్త
వ్రతే తిథిరితి। అత్రాప్యేకభక్తన్యాయేన షోఢా విషయభేదా ఉత్ప్రేక్షణీయాః। మధ్యాహ్నవత్ప్రదోషయోరేవ భిన్నత్వా
త్। పూర్వేద్యురేవ ప్రదోషవ్యాప్తౌ పూర్వతిథిర్గ్రాహ్యా। పరేద్యురేవ ప్రదోషవ్యాప్తౌ పరతిథిః। ఉభయత్ర ప్రదోషవ్యాప్తౌ పర
తిథిరేవ। తదాహ జాబాలిః। సద్వైవ తిథ్యోరుభయోః ప్రదోషవ్యాపినీ తిథిః। తత్రోత్తరత్ర నక్తం స్యాదుభయత్రాపి సా యది
త ఇతి। ఉభయత్రాపి దివారాత్రాసాం తిథిర్విద్యత ఇత్యర్థః। ఉభయత్ర ప్రదోషవ్యాప్త్యభావేపి పరైవ। తదాహ జా
బాలిః। అతథాత్వే పరత్ర స్యాదస్తాదర్వాగ్యతో హి సేతి। ప్రదోషే తదభావేప్యస్తమయాదర్వాగ్యతః సా విద్యతే తతః। సాగ్రా
హ్యేత్యర్థః। అస్య చ దివారాత్రివ్రతత్వే న ప్రదోషవ్యాప్తివత్ సాయంకాలవ్యాప్తిరపి నిర్ణయహేతుః భగవతీత్యనేనాభిప్రే
తం। సాయం వాగగస్తమయాదితు వ్యక్తం। దివారాత్రివ్రతత్వం చ కూర్మపురాణే అభిహితం। ప్రదోషవ్యాపినీ యత్ర త్రిముహూర్తార్థ వాయా
యదా దివా। తదా నక్తవ్రతం కుర్యాన్నత్వన్యథా యస్య నిషేధవదితి। యద్యపి। అత్ర ప్రదోషకాలసాయంకాలౌ ద్వావేవ
ప్రయోజకౌ ప్రతిభాసేతే। తథాపి ప్రదోషవ్యాప్తిర్ముఖ్యః కల్పః। సాయంకాలవ్యాప్తిరనుకల్ప ఇతి జాబాలివచనాదవగమ్య

భోజనం

౨

కాలమాధవం॥

వశిష్ఠాగానాం కాలాదివైతన్యభవసుగ్నానాత్। ఏవంస్థితే సతి ముఖ్యకాలవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేతి వాచ్యం। అతఏవ పద్మపురాణం। మధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యా ఏ
కభక్తే సదా తిథిరితి। బౌధాయనేనాపి। ఉదయే తూపవాసస్య నక్తస్యాస్తమయే తిథిః। మధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యా ఏకభక్తవ్రతే తిథిరితి। నచాత్రైవో
పవాసోపి యుక్తః। తత్ర పూర్వవిద్ధాయామేవ విశేషశాస్త్రప్రశస్య వసానాత్। ద్వివిధం హి విశేషశాస్త్రం తిథిప్రయుక్తమేకం కర్మప్రయుక్తమపరం। తత్రోప
వాసే విశ్వాకాస్తు తిథయోరెకాదశైవ ఇత్యనేనకర్మవిషయేణ సామాన్యశాస్త్రే సోత్తరవిద్ధాయాం ప్రాప్తాయాముపోష్యాః పరసంయుతాః। పరాః పూర్వేణ సం
యుతా ఇత్యనేనకర్మవిషయేణ విశేషశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధా విహితా। తిథివిషయేఽపి సామాన్యవిశేషశాస్త్రే ఉదాహ్రియేతే। పూర్వాహ్ణికాస్తు తిథయఇతి
తిథిమాత్రముపజీవ్య ప్రవృత్తత్వాత్ తత్సామాన్యశాస్త్రం ప్రతిపత్సంముఖీ కార్యేత్యేతద్విశేషశాస్త్రం తథాసతి ద్వివిధేనాపి విశేషశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధా
యామేవోపవాసః సుస్థితః। అత్రతు మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యేతత్కర్మవిషయం విశేషశాస్త్రం అతస్తదనుసారేణ నిర్ణయో యుజ్యతే। నను ప్రతిపత్సమ్ము
ఖీ కార్యేత్యనేన తిథివిషయేణ విశేషశాస్త్రేణ మతో నిర్ణయ ఇతి చేత్। ఉపవాసవిషయత్వేనాపి తస్యోపపత్తేరితి బ్రూమః। నను మధ్యాహ్న
వ్యాప్తివచనమపి తిథ్యంతరైకభక్తవిషయత్వేనోపపాదయితుం శక్యం। అతః కర్మవిశేషశాస్త్రతిథివిశేషశాస్త్రయోః సమానబలమితి చేత్। అస్తు నా
మ। కిన్నః ఛిన్నం మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వసమ్ముఖత్వయోః పూర్వవిద్ధాయాం సంపాదయితుం శక్యత్వేన విరోధాభావాత్। యదా తూత్తరవిద్ధాయామేవ
మధ్యాహ్నవ్యాప్తిస్తదా విరోధ ఇతి చేత్। బాఢం। తథాపి తిథివిషయవిశేషశాస్త్రాత్ కర్మవిషయవిశేషశాస్త్రం ప్రబలం। తిథేర్గుణత్వాత్। కర్మణశ్చ ప్రధా
నత్వాత్। తస్మాదేవం విధివిషయే కర్మకాలవ్యాప్త్యైవ నిర్ణేతవ్యం। అత్ర నిర్ణేతవ్యో విషయః షోఢా భిద్యతే। పూర్వేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం
పరేద్యురేవ తద్వ్యాపిత్వం ఉభయత్ర తద్వ్యాపిత్వం ఉభయత్ర తదవ్యాపిత్వం ఉభయత్ర సామ్యేన తదేకదేశవ్యాప్తిత్వం ఉభయత్ర వైషమ్యేణ త
దేకదేశవ్యాపిత్వం చేతి। తత్ర ప్రథమద్వితీయయోర్మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వస్య నిర్ణాయకత్వం। తృతీయే పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా ముఖ్యకాలవ్యా
ప్త్యోః సమత్వేఽపి గౌణకాలవ్యాప్తేరధికత్వాత్। అనేనైవ న్యాయేనోభయత్ర ముఖ్యకాలవ్యాప్త్యభావేఽపి గౌణకాలవ్యాప్తిలాభాత్ పూర్వ
విద్ధైవ పంచమేఽప్యయమేవ న్యాయో యోజనీయః। షష్ఠే తు యదా పూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నైకదేశవ్యాప్తిస్తదా గౌణకాలవ్యాప్త్యాధిక్యానుసారేణ
పరేద్యుర్గ్రాహ్యా న నవస్త్వేవం స్వతంత్రైకభక్తే [illegible] నిర్ణయః। అనాహ్నికాంగైకభక్తం తత్ర కానుపపత్తిరితి చేత్। ఉచ్యతే। పూజావ్రతేషు స
ర్వత్ర మధ్యాహ్నవ్యాపినీ తిథిరితి। [illegible] మధ్యాహ్నే పూజయేన్నృపేత్యాదిశాస్త్రైరంగినః పూజాదేర్మధ్యాహ్నే విహితత్వేనాంగభూతైకభక్తస్యా
పరాహ్ణాదౌ ముఖ్యకాలాసంభవః। మాభూత్తాదృశవిషయే ముఖ్యః కాలః। ప్రధానానుసారేణ గుణస్యానేతవ్యత్వాత్। యదా స్వతంత్రైకభక్తేఽపి కేన
చి[illegible]న్నిమిత్తేన ముఖ్యకాలాసంభవే గౌణకాలో లభ్యనుగ్ణాయతే। తథా కిముపక్తవ్యం। అనాహ్నికాంగే యత్రోపవాసప్రతినిధిరూపకమేకభక్తం
తదుపవాసతిథౌ కార్యం। తస్య గౌణోపవాసత్వాత్। అతఏవ సుమంతుః। తిథౌ యత్రోపవాసస్స్యాద్దేకభక్తే విహితే తిథితి। నచ తాదృ
శమేవ నాస్తీతి శంకనీయం। ఉపవాసవ్రతం ప్రక్రమ్య రోగాదినా తదశక్తౌ గుర్వాజ్ఞయా త[illegible]స్యైకభక్తస్య సంభావితత్వాత్। అ
ష్టౌ తాన్యవ్రతఘ్నాని ఆపో మూలం ఘృతం పయః। హవిర్బ్రాహ్మణకామ్యా చ గురోర్వచనమౌషధమితి శాస్త్రాత్॥ ఇత్యేకభ

మధికం

ను

కర్మతిథి విషయశాస్త్ర అపి ... తిథిప్రతిపత్సం ముఖీ కార్యేతి

(పూజాభావేపి ముఖ్యకాలవ్యా...)

లిసి- తదాధికాల ... పూర్వేద్యుర్గ్రాహ్యా యదా పరేద్యుర్మధ్యాహ్నైకదేశమధికం ... తదా గౌణకాల వ్యాప్త్యభావేపి ముఖ్యకాల...

తావచ్చతుర్థీనక్తమపి తత్రైవ। తథా సతి పరస్పరవిరోధాదుః పరిహారః। అత్రోచ్యతే। ఏకభక్తస్య ప్రాథమ్యాత్ప్రబలత్వేన తత్ప్రసి
ద్ధముఖ్యకాల ఏవానుష్ఠేయః। తద్విరోధిని తు నక్తే సుకల్పః। స చ ద్వివిధః। దినాంతే రాత్ర్యనుష్ఠానాత్ తత్రాంతరానుష్ఠానాచ్చ। యదా చతు
ర్థీ పరేద్యుర్వర్ధమానా సాయంకాలం వ్యాప్నోతి తదా తస్య సాయంకాలవ్యాపిత్వాదేకస్యైకతారాదినష్టే దినే వ్రతద్వయమనుతిష్ఠేత్। యదా
చ చతుర్థీ సప్తమ్యోస్సాయంకాలస్య సంభవేన పూర్వేద్యురేవ భార్యాయాః పుత్రాదినా కర్తృత్వంతరేణ తన్నక్తం కారణీ
యం। ఇతి నక్తనిర్ణయః॥ అథాయాచితం నిర్ణీయతే। పూర్వోదాహృతే సప్తమీవ్రతే పంచమ్యామయాచితం విహితం। తస్యై
కభక్తవత్ప్రతిపదోక్తః కాలవిశేషవిధిర్నాస్తి తస్యాయాచితభోజనస్య నిషేధరూపత్వాత్। స చ నిషేధ ఉపవాసవదహోరాత్రం విషయీకరోతి అత ఏవ సంకల్పో
పి అస్మిన్నహోరాత్రే అయాచితమన్నం న భోక్ష్య ఇత్యేవం కర్తవ్యః। అథవా అయాచితాదనస్య దయాచితమిత్యప్రయత్నలబ్ధస్య పరదత్తస్య భోజనం
వివక్ష్యతే। తథాపి పరాధీనత్వాదేవ న తస్య కాలవిశేషవిధానం శక్యతే। యద్యపి స్వగృహే పూర్వసంచితం వస్తు ఇదానీమయాచితం భ
వతి తథాపి పూర్వప్రయత్నసంపాదితత్వాదయాచితమేవ అథవా నిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాత్ అయాచ్యప్రసక్తేః పరద్రవ్యవిషయత్వా
త్ అయాచితశబ్దోపి పరద్రవ్యమేవ విషయీకరోతి। అత్రాయాచితశబ్దస్య యథోక్తత్వాద్వావర్థౌ సంపన్నౌ ప్రతిషేధః పర్యుదాసశ్చే
తయోః ప్రతిషేధపక్షం ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రవ్యాఖ్యానే గౌతమో వ్యవజహార। అథాపరంత్ర్యహం న కంచన యాచేతేతి పర్యుదాసపక్షం ఖ్యాపస్తంబ
వ్యవజహార। త్ర్యహం ప్రాతస్త్ర్యహం సాయం త్ర్యహమద్యాదయాచితం। త్ర్యహం పరం తు నాశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరన్ద్విజ ఇతి। స్వతన్త్రం
తోపి। అయాచితాశీ మితభుక్పరాం సిద్ధిమవాప్నుయాత్। ఇతి మితభోజిత్వం దశగ్రాసత్వం। తదుక్తం చతుర్వింశతిమతే। ప్రాతస్తు ద్వాదశ
గ్రాసాం నక్తం పంచదశైవ తు। అయాచితే తు ద్వౌ చాష్టౌ ప్రాజాపత్యే విధిస్స్మృత ఇతి। తచ్చ భోజనద్రవ్యం పరకీయమప్రయత్నం చేత్యేతదు
భయం స్మార్తలింగాదవగమ్యతే। తథా చ ప్రతిగ్రహప్రకరణే యాజ్ఞవల్క్యః। అయాచితాహృతం గ్రాహ్యమపి దుష్కృతకర్మణ ఇతి। అ
థాశ్రిత్య మేషపూశనాః। భిక్షాశనమనుద్యోగాత్ప్రాక్తనాపి నిమంత్రితం। అయాచితం తు తద్విజ్ఞేయం భోక్తవ్యం మనురబ్రవీత్। యది ప్రతిషేధో య
ది వా పర్యుదాసః। ఉభయథాప్యేకభక్తాదివన్న కాలావిశేషనియమః। ప్రతిషేధే నుష్ఠేయాభావాత్। పర్యుదాసే పరాధీనత్వాత్। అసతి తు కా
లవిశేషవిధానే కర్మకాలవ్యాప్తివచనమత్ర ప్రవర్తతే। తథా సతి। కింపూర్వాహ్ణవ్యాపినీ స్తుతిథయ ఇతి వచనేన పరాగ్రాహ్యా కిం వా
యుగ్మాగ్నివాక్యేన పూర్వేతి వీక్షాయాం యుగ్మవాక్యస్య తిథివిశేషవిషయత్వాదనుసరణం న్యాయ్యం। అనేనైవ న్యాయేన ప్రతిపదప్య
యాచితే పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా। అయాచితస్య నియమరూపత్వాత్। ద్వితీయాదికయుగ్మానాం పూజ్యత్వాన్నియమాదిష్టో
క్తత్వాత్॥ ఇత్యయాచితనిర్ణయః॥ ప్రతిపదుపవాసైకభక్తనక్తాయాచితాని నిర్ణీతాని॥ తత్ర శుక్లప్రతిపద్యపరవిద్ధోపోష్యా
కృష్ణప్రతిపదుత్తరవిద్ధా। ఏకభక్తనక్తయోః సర్వాసు తిథిషు మధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్త్యా నిర్ణయః। అయాచితస్య ప్రాతిస్వి
కకాలవిశేష[illegible]విధ్యభావాదుపవాసవచ్ఛుక్లకృష్ణప్రతిపదోః పూర్వోత్తరవిద్ధే గ్రాహ్యే ఇత్యేతావదవశిష్టం॥ అథ ప్ర

౨౮

కాలమా ధవ॥

28

తే। తత్ర వ్యాప్తత్వాత్తథాత్వ ఇతి ప్రదోషవ్యాప్త్యభావమనూద్య తదా పక్షద్వయేఽప్యపరాగస్త్యస్య వ్రత ఇతి పౌతూపన్యాసాత్। అదర్శే వి
షం యే గవాం స్థాపయితి వచ్చివా నక్తవ్రతం చరేత్। తదుక్తం స్కందపురాణే। ప్రదోషవ్యాపినీ న సాన్యద్దివా నక్తం విధీయతే। ఆత్మనో
ద్విగుణాం ఛాయామతిక్రామతి భాస్కరే। తన్నక్తం నక్తమిత్యాహుర్న నక్తం నిశిభోజనం। ఏవం గ్రాస్యతాం తతోవిదా వ్రాసాం ఛాయాం వ్యా
తు భుంజీ క్రియాం। కుర్యాన్నక్త వ్రతీ నక్తఫలం భవతి నిశ్చితమితి। యత్తు సప్తమీ భానువారేణ సౌరనక్తం విహితం। తత్ర వ్యా
ర్కక్తవి పయోర్న సాయంకాలవ్యాప్తిర్ముఖ్యః కల్పః। ప్రదోషవ్యాప్తిరనుకల్పః। ఏతదేవాభిప్రేత్యాసుమంతుః। త్రిముహూర్తస్పృ
గేవాహ్ని నిశి చైతావతీ తిథిః। తస్యాం సౌరం భవేన్నక్తమహన్యేవ తు భోజనమితి। అత్ర సాయంవ్యాప్తిర్ముఖ్యకాలత్వాత్ప్రథమతో ని
ర్దేశః। ప్రదోషవ్యాప్తిరనుకల్పత్వాత్పశ్చాన్నిర్దేశః। ఇతరనక్తేషు తు ప్రదోషవ్యాప్తిర్ముఖ్యత్వాదుదాహృతే కూర్మపురాణవచ
నేనైవ ప్రథమం నిర్దిష్టా సాయంకాలవ్యాప్తిః పశ్చాన్నిర్దిష్టేతి వివేకః। తేష్వితరనక్తేషు ప్రదోషవ్యాప్తతిథిగ్రహణేఽపి భానువారసం
క్రాంత్యాదినా గ్రహణస్య సంభవేఽపి యదా రాత్రిభోజననిషేధస్తదా దివైవ నక్తం కుర్యాత్। తథా చ భవిష్యత్పురాణే। యే త్వా
దిత్యదినే బ్రహ్మన్నక్తం కుర్వంతి మానవాః। దినాంతే తేఽపి భుంజీరన్నిషిద్ధా రాత్రిభోజన ఇతి। అస్మింశ్చ దివాభోజనే ఉత్త
మోత్తమోత్తము హూర్తం మధ్యమ ఉపాంత్యః। తతః ప్రాచీనో జఘన్యః। ఏవం చ సత్యంతిమభాగత్రి ముహూర్తం
తేన వచనానుపపద్యం తే। రాత్రిభోజనేఽపి ఘటికాత్రయముత్తమః కాలః। ఘటికాషట్కం మధ్యమః కాలః। ఏత
దేవాభిప్రేత్య వచనం స్మర్యతే। ప్రదోషాస్తమయాదూర్ధ్వం ఘటికాత్రయమిష్యత ఇతి॥ త్రిముహూర్తః ప్రదోషః స్యా
ద్రవావస్తంగతే సతి తిథి నిశీథపర్యంతో జఘన్యః కాలః నక్తం ప్రకుర్వీత రాత్రావితి సామాన్యేనాభిధానాత్। అసౌరనక్తే
షు సామాన్యనైషధేన వాదినదవయే ప్రదోషైకదేశవ్యాప్తౌ పరేద్యురేవ నక్తం కార్యం సాయంకాలస్య గౌణస్య తత్తి
థివ్యాప్తత్వాత్। అనేనైవ న్యాయేన నక్తేషు సాయంకాలైకదేశవ్యాప్తౌ పూర్వతిథిగ్రాహ్యా। ప్రదోషకాలస్య గౌణస్య
తిథివ్యాప్తత్వాత్। అత్రాప్యేకభక్తవదన్యాం గనక్తోపవాసస్థానీయనక్తం తయోర్నిర్ణయో ద్రష్టవ్యః। యథోక్తలక్షణ
లక్షితయోరేకభక్తనక్తయోరేకస్మిన్దినే యదా ప్రసక్తిస్తదా కథం కర్తవ్యం న చైతాదృశప్రసక్తిరేవ నాస్తీతి శంకనీయం। భవి
ష్యోత్తరపురాణోక్తే రథసప్తమీవ్రతే కదాచిత్తత్ప్రసక్తేః। తథా హి తత్ర శ్రూయతే యథాదిషు సప్తమ్యాం [illegible] తేషు పంచ
సు దినేషు క్రమేణ నక్తైకభక్తాయాచితోపవాసపారణాని విహితాని। తత్ర యదా తిథిర్యథా యామిత్రయ
పరిమితా తత ఊర్ధ్వం చతుర్థీ తథా మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వాత్ తత్రైకభక్తం తత్ర ప్రాప్తం ప్రదోషవ్యాపి

౧ విపరీతా తుప్పైత్ర్యకణ్వతి। విష్ణుధర్మోత్తరేపి। ప్రతిపత్పాసస్నానాదౌ ఘటికైకా యదా భవేత్। ఉదయే సా తిథిర్గ్రాహ్యా

ఘటికైకా యదా భవేత్। ఉదయే సా తిథిర్గ్రాహ్యా శ్రాద్ధాదావస్తగామినీతి బాధాయనోపి॥ ఆదిత్యోదయవేలాయాం యా
ల్పాపి చ తిథిర్భవేత్। పూర్ణా ఇత్యేవ మన్తవ్యా ప్రభూతా నోదయం వినేతి। నన్వస్త్వేవం కృత్స్నదివసాభ్యనుజ్ఞా తథాప్యు
త్తరవిద్ధాయాం స్త్రియమాణా నైకైకయా తురీయమాణాముదయే అపేక్షణీయమితి వివేచనీయం। తత్ర బాధాయనేన అల్పాపత్త్యభి
ధానాన్నిమేషమాత్రం ప్రతిభాతి। [illegible]। తథా వ్యాసవాక్యేపి ప్రతిభాతి ఉదయస్యైవ తత్వాభిధానాత్। భవిష్యత్పురాణాదివచనే షట్ఘటికా
మాత్రం ప్రతీయతే। వచనాన్తరే తు విష్ణుధర్మోత్తరబాధాయనస్మృత్యోర్ఘటికా చతుష్టయం భాసతే। తథా చ పఠ్యతే। ఉదితే దైవతం
భానౌ పిత్ర్యం చాస్తమితే రవౌ। ద్విముహూర్తం త్రిరహ్నశ్చ సా తిథిర్హవ్యకవ్యయోరితి। అస్యార్థః। భానావుదితే సతి యత్తత్రకాలే వ్యా
ముహూర్తద్వయం దైవతం తస్మిన్నస్తమితే తతః పూర్వకాలీనముహూర్తత్రయం పిత్ర్యదైవత్యం అతస్తావత్కాలవ్యాపినీ యా తిథిర్భవ
తి సైవ క్రమేణ హవ్యకవ్యయోర్గ్రాహ్యా। అత్రోచ్యతే। పూర్వాహ్ణికా ఇతి వచనే నద్వైవ పూర్వాహ్ణవ్యాప్తా యాస్తి ధైర్యా ముహూర్తపరి
మితానాం గ్రహణం త్రిముహూర్తన్యూనాయాః పూర్వాహ్ణవ్యాప్త్యభావాత్ పూర్వాహ్ణస్వరూపం చ ధా [illegible] విభక్తస్య ముఖ్యత్వా
దుదితే భానౌ త్రిముహూర్తాన్ తిథిర్గ్రహీతవ్యా। యత్తు దక్షేణోక్తం। త్రిముహూర్తా న కర్తవ్యా యా తిథిః క్షయగామినీ। ద్విము
హూర్తాపి కర్తవ్యా యా తిథిర్వృద్ధిగామినీతి తన్న త్రిముహూర్తవ్యాప్తిబాధకం ప్రత్యుత తోషాత్పులకమేవ। తథా హి ప్రతిషే
ధః సర్వత్ర ప్రసక్తిపూర్వకః। ప్రసక్తిశ్చాత్ర యథోక్తరీత్యా పూర్వాహ్ణికవాక్యాత్ త్రిముహూర్తే వైధాభిధాయి పైఠీనసివాక్యాద్వా
భవతి। తత్ప్రసక్తం త్రిముహూర్తత్వం సమతిథౌ బాధకాభావాత్తథైవ వ్యవతిష్ఠతే। తిథిక్షయే తు తదధికవ్యాప్తి విధినైయా ప్రతి
షిధ్యతే। అతస్తత్ర చతుర్థముహూర్తస్పర్శినీ తిథిర్గ్రాహ్యా తిథిసామ్యవత్తిథివృద్ధావపి ముహూర్తత్రయమేవ ముఖ్యం।
ముహూర్తద్వయం త్వనుకల్పః। ఏతదేవ సూచయితుం ద్విముహూర్తాపీత్యపి శబ్దః పఠ్యతే। నన్వత్ర క్షయవృ
ద్ధ్యుపజీవనేన నిర్ణయః క్రియతే। స చానుపపన్నః। వ్యాసవాక్యే ప్రోసవృద్ధిబాధనాం యాః పిత్ర్యవిషయత్వాభిధానాదే
కోద్దిష్టాదివద్దైవే ప్రోసవృద్ధ్యాదిబాధనేతి హి పూర్వముదాహృతం। దాం నవృతే చద్వైవే అతః కథమనయోర్వృద్ధిక్షయాభ్యాం
నిర్ణయః। కిం చోదాహృతయాజ్ఞవల్క్యస్కందపురా[illegible]గార్గ్యవచనేషు ప్రోసవృద్ధి న కారణమిత్యుక్తం। తత్కథమ
త్ర ప్రోసవృద్ధ్యోర్నిర్ణయకారణత్వం। అత్రోచ్యతే। సన్తి హ్యన్యాని ప్రోసవృద్ధివాక్యాని॥ తత్రైవ శనాః॥ ఖర్వో దర్పస్త
థా హింస్రస్త్రివిధం తిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పావపరౌ కార్యౌ హింస్రాః పూర్వత్ర పూజయేత్। భవిష్యోత్తరే। ఖర్వో దర్పస్తథా హింస్ర
స్త్రివిధం తిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పా పరౌ కార్యౌ హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికేతి। పితామహో[illegible]పి। ఖర్వో దర్పస్తథా హింస్రస్త్రి
విధం తిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పా పరౌ పూజ్యౌ హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికేతి॥ ఖర్వః సామ్యం అల్పక్షయోపి వా। దర్పో వృద్ధిః। హింసా

౧౦ నగ్నోపి। యోయస్య విహితః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః। తయా కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమితి॥

తిపక్షానవ్రతాని నిర్ణీయంతే। భవిష్యోత్తరపురాణే దానం పఠ్యతే। ప్రతిపత్సు ద్విజాన్సంపూజ్య పూజయిత్వా ప్రజాపతిం। సౌవర్ణ
మరవిందం చ కారయిత్వాష్టపత్రకం। కృత్వా త్వౌదుంబరే పాత్రే సుగంధిఘృతపూరితే। పుష్పైర్ధూపైః పూజయిత్వా విప్రాయ
ప్రతిపాదయేదితి। బ్రహ్మపురాణే ఫలవ్రతం పఠ్యతే। మాసి భాద్రపదే శుక్లపక్షే చ ప్రతిపత్తిథౌ। స్నాయాద్వేద్యం తు పచేన్నానాషోడశత్రీణి
స్థానిచ। ఫలాని పిష్టపక్వాని దద్యాద్విప్రాయ షోడశ। దివా యుష్టాదశస్త్రైః తాని దాతవ్యాని ప్రయత్నతః। భుజ్యంతే షోడశ తథా వ్రతస్యాస్య
నియమాశ్రయా। ఏవమన్యాన్యపి దానవ్రతాన్యపరాణ్యూహ్యాని। తాని చ సవర్ణానుత్తరవిద్ధాయాం ప్రతిపది కర్తవ్యాని తేషాం
దైవత్వాత్। తదాహ వ్యాఘ్రయాజ్ఞవల్క్యః। పౌర్వాహ్ణికాస్తు తిథయో దైవే కార్యే ఫలప్రదా ఇతి। యద్యప్యేవం తత్తిథిసామాన్యము
పజీవ్య ప్రవృత్తం తథాపి ప్రతిపది బాధకాభావాత్తత్ర ప్రవర్తతే। న చాత్ర యుగ్మవాక్యం బాధకం। తస్య తిథివిశేషముపజీవ్య ప్రవృ
త్తేస్తస్యాపి కర్మకాలవ్యాప్తివాక్యాత్ దుర్బలత్వాత్ తిథిరంగం కర్మాంగి తతః ప్రబలమితి పూర్వమేవోక్తం। కర్మకాలవ్యాప్తిం చ వ్యా
ఘ్రయాజ్ఞవల్క్య ఆహ। కర్మణో యస్య యః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః। తయా కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమి
తి। స్కందపురాణే। యస్మిన్కాలే తు యత్కర్మ తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః। తయా కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమితి। కర్మకాల
శ్చ దానవ్రతయోర్దైవత్వేన పూర్వాహ్ణ ఏవ గంతవ్యః। పూర్వాహ్ణో వై దేవానామితి శ్రుతేః। ఏకభక్తనక్తయోర్దైవత్వేపి ప్రతిప
దోక్తకాలవిశేషశాస్త్రేణ సామాన్యరూపం పూర్వాహ్ణశాస్త్రం బాధ్యతే। న త్వేవం ప్రకృతయోర్దానవ్రతయోః కించిద్బాధకమస్తి।
అహ్నః పూర్వో భాగః పూర్వాహ్ణః। స చ పంచధా విభాగపక్షే ముహూర్తత్రయాత్మకః ప్రాతఃకాలః। చతుర్ధా విభాగపక్షే సా
ర్ధప్రహరాత్మకః। త్రేధా విభాగపక్షే పంచముహూర్తాత్మకః। ద్వేధా విభాగపక్షే సార్ధసప్తముహూర్తాత్మకః। పంచదశధా వి
భాగపక్షే పృథగ్నాత్రైవ సంపద్యతే। యద్యపి బహుషు శాస్త్రేషు గాఢేన పంచధా విభాగ ఏవాత్ర గ్రాహ్య ఇతి పూర్వమేవోక్తం। తథా
పి బహుకర్తవ్యాపేక్షయోర్దానవ్రతయోర్ముహూర్తత్రయమాత్రే నానుష్ఠాతుమశక్యత్వాద్ద్వితీయోపి పక్షోనుకల్పి
తత్వేన గ్రహీతవ్యః। యత్ర సార్ధసప్తముహూర్తైస్త్రైరపి కర్మ న సమాప్యతే తత్ర కృత్స్నో దివసోభ్యనుజ్ఞాయతే। అ
త ఏవ దేవలః। యాం తిథిం సమనుప్రాప్య ఉదయం యాతి భాస్కరః। సా తిథిః సకలా జ్ఞేయా స్నానదానజపాదిషు ఇతి॥ వ్యా
సోపి। ఉదయన్నేవ సవితా యాం తిథిం ప్రతిపద్యతే। సా తిథిః సకలా జ్ఞేయా దానాధ్యయనకర్మసు ఇతి। భవిష్యోత్తరపురా
ణేపి। వ్రతోపవాసనియమే ఘటికైకా యదా భవేత్। సా తిథిః సకలా జ్ఞేయా పిత్ర్యే చాపరాహ్ణికీ ఇతి। పద్మపురాణేపి। వ్రతో
పవాసనియమే ఘటికైకాం యదా భవేత్॥ ఉదయే సా తిథిర్గ్రాహ్యా విపరీతా తు పైతృకే ఇతి। స్కందపురాణేపి। వ్రతోపవాసస్నానాదౌ

మస్తమితే రవిరితి। విష్ణుధర్మోత్తరేపి। వర్ధమానేందుపక్షస్య ఉదయే పూజ్యతే తిథిః। యది చంద్రక్షయం యాతి తదాస్యాదాపరా
హ్ణికీతి। అథవా పక్షస్య వృద్ధిక్షయాభ్యాం నిర్ణేతవ్యం। తథా చ వ్యాఘ్రవసిష్ఠః। వర్ధమానస్య పక్షస్య ఉదయే పూజ్యతే తిథిః।
యదా పక్షః క్షయం యాతి తదాస్యాదాపరాహ్ణికీతి। బోధాయనః। సా తిథిస్తచ్చ నక్షత్రం యస్యామభ్యుదితో రవిః। వర్ధమానస్య ప
క్షస్య హానౌ త్వస్తమయం ప్రతీతి। అత్రోచ్యతే। శుక్లపక్ష కృష్ణపక్షాభ్యాం నిర్ణయో న సంభవతి। తథా సతి బహువచనబాధప్రసం
గాత్। తథా హి యాని వచనాని పూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపది ఉపవాసవిధాయకాని పూర్వముదాహృతాని। తాని బాధ్యే
రన్। తథా కృష్ణప్రతిపదః పరవిద్ధాయాముపోష్యత్వం పూర్వం నిర్ణీతం। తచ్చ విపరివర్తేత। ఏవమేకభక్తాదావపి యథా
యోగం విపరివృత్తిరున్నేయా। నాపి పక్షస్య క్షయవృద్ధిభ్యాం నిర్ణయో యుజ్యతే। తత్రోక్తదోషస్యాపరిహా
రత్వాత్। యదా శుక్లపక్షస్తిథివృద్ధ్యా షోడశదినాత్మకో భవతి। తదా భవస్యతే పరవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపద్యుప
వాసః ప్రాప్నోతి। కృష్ణపక్షస్య తిథిక్షయవశాచ్చతుర్దశదినాత్మకత్వే పూర్వవిద్ధాయాం కృష్ణప్రతిపద్యుపవాసః
ప్రాప్నోతి। ఏవం బాధాంతరమున్నేయం। అస్తి చ శుక్లకృష్ణపక్షవాక్యస్య వినాప్యన్యబాధం విషయవిశేషః। తథా హ్యంగిర
సా స్మర్యతే। సంపూర్ణా దశమీ కార్యా పరయా పూర్వయాథవా। యుక్తా న దూషితా యస్మాదితి సా సర్వతోము
ఖీతి। తత్ర శుక్లకృష్ణపక్షాభ్యాం వ్యవస్థా కర్తవ్యా। పక్షవృద్ధిక్షయవాక్యమపి పూర్వేణ సమానవిషయతయా వ్యా
ఖ్యేయం। వర్ధమానస్య చంద్రస్య ఉదయః పక్షస్యేతి యోజనీయం। తథా సతి శుక్లపక్ష ఇత్యుక్తం భవతి। యదా పక్షః క్ష
యం యాతి ఇత్యత్రాపి పక్షే నిర్వాహకశ్చంద్రః క్షయం యాతీతి వ్యాఖ్యానే కృష్ణపక్ష ఇతి లభ్యతే। అతో యథో
క్తేనోదయత్రిముహూర్తవ్యాప్తికృత ఏవ నిర్ణయః సుస్థితః। అత్రాప్యేకభక్తవ్రతే విశేషోభిధీయతే। ఉదయకాలే పూ
ర్వేద్యురేవ త్రిముహూర్తవ్యాపినీ పరేద్యురేవ త్రిముహూర్తవ్యాపినీ ఉభయత్రాపి త్రిముహూర్తవ్యాపినీ నోభయ
త్ర త్రిముహూర్తస్పర్శినీ ఉభయత్రాపి సామ్యేన వైషమ్యేణ వా త్రిముహూర్తవ్యేకదేశవర్తినీ చేతి అత్ర ప్రథమపక్షే
ఖండతిథిత్వాభావాత్ నాస్తి సందేహః। తృతీయాదిషు చతుర్షు పక్షేషు అస్తమయవ్యాప్తేః కర్మకాలబాహుళ్యస్య
చలాభావాత్ పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం ద్వితీయపక్షే తు క్షయగామిత్వే త్రిముహూర్తామప్యుత్తరవిద్ధాం పరిత్యజ్య
పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం వృద్ధిగామిత్వే సామ్యే చ పరేద్యురితి నిర్ణయః। ఇష్టవంగభూతాత్తు ప్ర[illegible]తిపత్పురవనిర్ణయో
వక్ష్యతే॥ ఇతి దానవ్రతనిర్ణయః। ఉక్తేనుపవాసైకభక్తనక్తాయాచితదానవ్రతాని ప్రతిపద్విషయాణి తావ

కర్మకాలవ్యాప్తేః

౧౦

కాలమాధవం

30

అధికర్తంయః। ఏతైః ఖర్వాదివాక్యైశ్శః సహాయస్మిన్విషయే యుగ్మాదివాక్యస్య విరోధః ప్రాప్నోతి। తత్ర ద్వైవపిత్ర్యభేదేన వ్యవస్థాపకం వాక్యసవా
క్యం। న తు ప్రకృతయోః క్షయవర్ధయోః పిత్ర్యవిషయత్వప్రతిపాదకం। యుగ్మవాక్యాదివచనేష్వపి కర్మకాలవ్యాప్తిశాస్త్రస్యాప్రాబ
ల్యముచ్యతే। న తు ప్రకృతయోః క్షయవృద్ధ్యోర్నిర్ణయహేతుత్వం ప్రతిషిధ్యతే। నను వ్యాసః ఖర్వాదివాక్యాని పిత్ర్యవిషయతయైవ
న సంకోచయామాస। యుగ్మవాక్యాదయస్తు పిత్ర్యే కర్మకాలవ్యాప్త్యా ఖర్వాదివాక్యాన్యబాధంతే। హంతైవం నిర్విషయత్వమేషాం
ప్రసజ్యేతేతి చేత్। మైవం। యదా పూర్వోత్తరదినయోః పిత్ర్యవిషయకర్మకాలవ్యాప్తిః సమానా [illegible]దా వాదినద్వయేపి కర్మకా
లవ్యాప్త్యభావః తత్రోభయత్ర ఖర్వాదివాక్యైర్నిర్ణేతుం శక్యత్వాత్। ఆస్తాం ప్రాసంగికం ఖర్వాదివాక్యచింతా। ప్రకృతే తు సూ
ర్యోదయే ముహూర్తత్రయవ్యాపిన్యాః ప్రతిపద్యోగ్రాహ్యత్వాత్। ఏవం సత్యుదయమాత్రవ్యాప్తిశాస్త్రం ఘటికామాత్రవ్యా
ప్తిశాస్త్రం చ దైవశేషనరాధికరణన్యాయేనానువాదరూపతయా త్రిముహూర్తవ్యాప్తిం ప్రశంసతి। అథవా యదా పూర్వేద్యు
రుదయకాలం పరిత్యజ్యాపరత్ర వ్యాప్నోతి పరేద్యురుదయకాలమాత్రం వ్యాప్నోతి। తదా మధ్యాహ్నాంతరభావినో ముహూర్త
త్రయస్య ముహూర్తవ్యాప్తిర్దినద్వయేప్యభావే దినద్వయోరపి దినయోర్గౌణకాలత్వే సతి కిం గ్రాహ్యమితి వీక్షాయాం పూ
ర్వదినే గౌణకర్మకాలవ్యాప్తి ~~దినద్వయే~~ భూయస్త్వాత్తస్యైవ గ్రహణం న్యాయం తతః ప్రాప్తం కేనాపి నిమిత్తేన తత్ప్రత్యుక్త్యాపే
సతి పరేద్యుః కర్మకాలవ్యాప్తిసంపాదనాయ పూర్ణత్వమభిధాయోదయవిహీనస్య వ్యాప్తిబాహుళ్యస్య హేయతోప
క్తా వ్యాజేన తదేవ ప్రశంస్యతే। అదితేర్యాదయవేళాయాం యాల్పాపి చ తిథిర్భవేత్। పూర్ణా ఇత్యేవ మంతవ్యా ప్రభూ
తా నోదయం వినేతి। యదా పూర్వేద్యుః సంగవమారభ్య పరేద్యురుదయాత్ప్రాగేవ తిథిక్షయవశాత్ప్రతిపత్సమాప్తా। త
దా యద్యపి దినద్వయే సోదయముహూర్తత్రయస్పర్శో నాస్తి తథాపి పూర్వేద్యురేవానుష్ఠేయం। సా తిథిస్సకలా జ్ఞేయా య
స్యామస్తమియాద్రవిరితి వచనేన సంపూర్ణాయాః సోదయత్రిముహూర్తాయాః వ్యాప్తేర్విద్యమానత్వాత్। పరేద్యుస్తు
ద్వయోరప్యభావాత్। యదా పూర్వేద్యురుదయమారభ్య పరేద్యురుదయాదూర్ధ్వం ముహూర్తత్రయం వర్తతే తదానీం య
ద్యపి ద్వయోర్దినయోః సోదయత్రిముహూర్తవ్యాప్తిరస్తి తథాపి పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం అస్తమయవ్యాప్తేరధికత్వా
త్। అత ఏవ పద్మపురాణేభిహితం। ప్రతిపత్సన్నైనే తథా నక్తే పిత్ర్యకార్యే విశేషతః। యస్యామస్తం గతో భానుః సా తిథిః పుణ్యభా
గ్భవేదితి। ననూపవాస్తం సోదయత్రిముహూర్తవ్యాప్తిరస్తమయవ్యాప్తిశ్చ నిర్ణాయకస్తు శుక్లకృష్ణపక్షా
భ్యాం భవిష్యతి। తథాచ మార్కండేయః। శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామభ్యుదితో రవిః। కృష్ణపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యా

ద్వైవ

నీ

పితరస్తాముపాసతే। తిథింతేభ్యోఽలయతోఽదత్తో హ్యపరాహ్ణః స్వయం భవేత్। తదేతత్సామాన్య శాస్త్రం తిథిమాత్రముపజీవ్య
ప్రవృత్తత్వాత్। ప్రతిపత్సైవ విజ్ఞేయా యా భవేదాపరాహ్ణికీ ఇతి తు విశేష శాస్త్రం తిథివిశేషాపజీవనేన ప్రవృత్తత్వాత్తాభ్యాముభా
భ్యాం ప్రథమపక్ష ఉపతిష్ఠతే। ద్వితీయపక్షే పునస్తు శాస్త్రద్వయం యోజ్యతాయునః। ఉదితే దైవతం భానౌ పిత్ర్యం చాస్తమితే రవౌ। ద్విము
హూర్తం త్రిరహ్నశ్చ సా తిథిర్హవ్యకవ్యయోరితి। వచనార్థస్తు పూర్వం వ్యాఖ్యాతః। తదేతత్సాయాహ్న వ్యాప్తేః సామాన్యశా
స్త్రం విశేషస్తు పైఠీనసినా దర్శితః। పంచమీ సప్తమీ చైవ దశమీ చ త్రయోదశీ। ప్రతిపన్నవమీ చైవ కర్తవ్యా సన్ముఖీ తిథిరితి। న చా
త్రాపి ప్రతిపదః సంముఖ్యమాత్రం ప్రతీయతే న తు సాయాహ్న వ్యాప్తిరితి శంకనీయం। సంముఖీ నామ సా యా పూర్వాహ్న వ్యాపినీ దృశ్యతే యదా।
ఇతి స్కందపురాణే సంముఖ్యస్య వ్యాఖ్యాతత్వాత్। అస్తమయవ్యాపిత్వపక్షో వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యేన దర్శితః। దైవకార్యే తిథిర్జ్ఞేయా
యస్యామభ్యుదితో రవిః। పిత్ర్యకార్యే తిథిర్జ్ఞేయా యస్యామస్తమితో రవిరితి। తథా దానక్రియాం తథా ముందా హ్యతేషు ఘు
టికా వ్యాప్తి వాక్యే పుస్తమయో ఘుటికా వ్యాప్తిః పిత్ర్యే ప్రదర్శితా। తదేత[illegible]దుపన్యస్తం పక్షత్రయమేకోద్దిష్ట పార్వణ విషయం పి
త్ర్యకర్మ సామాన్యముపజీవ్య ప్రవృత్తత్వాత్। ఏకోద్దిష్టే తు చతుర్థః పక్షో వాచనికః। తథా చ గౌతమః। మధ్యాహ్న వ్యాపినీ యా స్యా
త్సైకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్। అపరాహ్ణ వ్యాపినీ యా పార్వణే సా తిథిర్భవేత్। శివరాఘవ సంవాదేపి। మధ్యాహ్న వ్యాపినీ యా స్యా
త్సైకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్। ఇతి। కర్మకాల వ్యాప్తి శాస్త్రేణాప్యయమేవ చతుర్థః పక్షః ప్రాప్యతే। మధ్యాహ్నస్యైకోద్దిష్ట కర్మకాల
త్వాత్। తథా హారీతశాతాతపౌ। ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యమే। పార్వణం చాపరాహ్ణే తు ప్రాతర్వృద్ధినిమి
మి త్తకమితి। స్మృత్యంతరం చ। పూర్వాహ్ణే దైవికం శ్రాద్ధమపరాహ్ణే తు పార్వణం। ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమితి। వ్యా
సః। ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం విధీయతే। ఏకోద్దిష్టం తు తత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నే తత్ప్రకీర్తితమితి। మధ్యాహ్నశ్చ సప్త
ముహూర్తమనవమముహూర్తాత్మకః తే చ ముహూర్తా గాంధర్వకుతపరౌహిణసంజ్ఞకాః తత్రైకోద్దిష్టస్యోపక్రమే కుత
పస్య పూర్వోత్తర భాగా వికల్పితౌ। తథా హ వ్యాసః। కుతపప్రథమే భాగే ఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్। ఆవర్తన సమీపే
వా తత్రైవ నియతాత్మవానితి॥ సమాప్తికాలమాహ॥ గౌతమః॥ ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః। విధిజ్ఞో
విధిమాస్థాయ రౌహిణం తు న లంఘయేదితి। తదేవం కుత[illegible]పరౌహిణాంతో మధ్యాహ్నగతమధ్యమపరమభాగయోః
కర్మకాలత్వేన వ్యవస్థితయోః। సతోరస్తు ముహూర్తవ్యాపినీ తిథిరేకోద్దిష్టే గ్రాహ్యేతి [illegible] వ్యవస్థితం। అత్రాప్యేకభ

ఽత్రిపక్షే ద్వాదశపక్షే చతుర్విం॰ శతిపక్షకే। ద్రోణత్రయం॰ ప్రస్థవింశతి ఆదిమధ్యాం॰ తపం॰ చరేత్।

३० కాలమాధవం

త్రాద్ధేవవిషయతయా నిర్ణయస్సుస్థితః॥ అథ పిత్ర్యం నిర్ణీయతే। తత్ర సామాన్యేనాపరాహ్ణవ్యాప్తా ప్రతిపది పిత్ర్యం విహితం। ప్రతిపత్త్యేన
వవిజ్ఞేయా యాభవేదాపరాహ్ణికీ। నైవం కర్మ త[illegible]జ్ఞేయం ప్రత్యక్షం వామనురబ్రవీదితి। హారీతవ్యాస వాక్యం పూర్వముక్తం। పి
త్ర్యం చ ద్వివిధం। ఏకోద్దిష్టం పార్వణం చ। తయోస్స్వరూపమాహ కార్ష్ణాజినిః। ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితం। త్రీనుద్దిశ్య
తు యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదురితి। తత్ర ప్రతిపది మృతస్య మాసాంతరవర్తిన్యాం తస్యాం ప్రతిపద్యేకోద్దిష్టరూపం మాసి
కం ప్రసక్తం సంవత్సరాంతరవర్తిన్యాం తస్యాం ప్రతిపది పార్వణరూపమాబ్దికం శ్రాద్ధం ప్రాప్నోతి। అత్ర మాసికస్య తద్దినకర్తవ్య
వ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః। మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం తు వత్సరం। ప్రతిసంవత్సరం చైవమాద్యమేకాదశేఽహనీతి
। తేషాం చ మాసికానామేకోద్దిష్టరూపత్వం పైఠీనసిరా ఆహ। షాణ్[illegible]మాసికాబ్దికే శ్రాద్ధే స్యాతాం పూర్వేద్యురేవ। తే। మాసికాని స్వకీ
యేప్యతు దివసే ద్వాదశేఽపి వా। సపిండీకరణాదర్వాక్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని షోడశ। ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాని తాని తు। అయమర్థః
ఊనషాణ్మాసికం సప్తమమాసగతమృతాహాదినాత్పూర్వేద్యురనుష్ఠేయం। ఊనాబ్దికం చ ద్వితీయవత్సరాదేర్మృతాహాదినాత్పూ
ర్వేద్యుః కర్తవ్యం। మాసికాని తు తస్మిన్ మృతాహాదినే అనుష్ఠేయాని। స ఏష ముఖ్యః కల్పః। యదా తు ద్వాదశాహే సపిండీకరణం తదా
తస్మాత్పూర్వమేవ యస్మిన్ కస్మిన్నపి వా దినే మాసికాన్యాకర్ష్యానుష్ఠేయాని। సోఽయమనుకల్పః। పక్షద్వయేప్యేకోద్దిష్టవిధానమేవ। న తు
పార్వణవిధానమితి। అత్రేదం చింత్యతే। కిమేకోద్దిష్టే పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యా కిం వా సాయాహ్నవ్యాపినీ ఉతాస్తమయవ్యా
పినీ ఆహోస్విన్మధ్యాహ్నవ్యాపినీతి। న చాత్ర పక్షాంతరాణి సంభావ్యంతే। తత్ప్రాపకాభావాత్। నను యుగ్మాగ్నివాక్యం తిథిహ్రాసవృ
ద్ధి వాక్యం। శుక్లకృష్ణపక్షవాక్యం పక్షక్షయవృద్ధి వాక్యం కర్మకాలవ్యాప్తి వా[illegible]క్యం వా పక్షాంతరప్రాపకం భవిష్యతి। నైవం। పక్షక్షయ
వృద్ధి వాక్యస్య శుక్లకృష్ణపక్షపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్। శుక్లాది వాక్యం తు పూర్వోత్తరయోస్తిథ్యోః శాస్త్రాంతరాభావే ప్రాప్తిసా
మ్యే సతి పురుషేచ్ఛానివారణాయ వ్యవస్థాపకమిత్యుక్తం। తిథిహ్రాసవృద్ధీ తు కర్మకాలేన బాధ్యేతే। కర్మకాలవాక్యేన సాక్షాదేవ
హ్రాసవృద్ధ్యోర్న కారణమితి ఉక్తత్వాత్। యుగ్మవాక్యం తు న పిత్ర్యవిషయం। కర్మకాలశ్చైకోద్దిష్టస్య నాద్యాపి నిర్ణీతః। అతో నాన పక్షాం
తరసంభవః। ఉపన్యస్తేషు తు పక్షేషు ప్రథమం తావత్ సమానవిశేష శాస్త్రాభావే అపరాహ్ణవ్యాపినీ ప్రతిభాతి। అపరాహ్ణికా
స్తథా జ్ఞేయాః పిత్ర్యే దైవే తు పౌర్వాహ్ణికా ఇతి। హారీత వాక్యం పూర్వముదాహృతం। హారీతోఽపి। అపరాహ్ణః పితౄణాం తు యాంప
రాహ్ణానుయాయినీ। సాగ్రాహ్యా పిత్ర్యకార్యే తు న పూర్వా స్వానుయాయినీతి। బృహస్పతిరపి। యస్యామస్తం రవిర్యాతి

స్య

ఊన

31

దా

మృతదిన ప్రాప్తిః

తిరూపం పార్వణం సంభావ్యతే ప్రతిపది। తస్య చ పార్వణస్యోచితాం తిథిం నిర్ణేతుం ప్రథమతో విధినిషేధరూపాభ్యామన్వయవ్యతిరేకాభ్యామనుష్ఠాన
కాలో నిరూప్యతే। తత్ర శాతాతపో విధిరుదాహృతః। అపరాహ్ణే పితౄణాం తు దద్యాత్। తథా వాక్యాంతరాణ్యపి। మనుః। తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో
విశిష్యత ఇతి। వృద్ధశాతాతపవచనే చైకోద్దిష్టప్రస్తావే ఉదాహృతే। అపరాహ్ణస్సమయం భవేత్। అపరాహ్ణః పితౄణామితి చ శ్రుతిః। అపరాహ్ణః పితౄణామితి
శంఖః। పూర్వాహ్ణే దైవికం కార్యమపరాహ్ణే పితృక్రియా। గ్రహణే నిశి వా కుర్యాన్న రాత్రౌ పైతృకం పునరితి। సత్యం। తథాపి। అపరాహ్ణే తు పైతృకమితి।
నుసాయాహ్నస్య పైతృకకర్మకాలత్వం క్వచిత్ కల్ప్యతే। దినాంతే పంచనాడ్యస్తు ప్రశస్తాః ప్రోక్తా మనీషిభిః। ఉదయే చ తథా పిత్ర్యే దైవే చైవ చ కర్మణీతి। నైవం। యమేన
ప్రతిషిద్ధత్వాత్। సాయాహ్నే త్రిముహూర్తః స్యాచ్ఛ్రాద్ధం తత్ర న కారయేత్। రాక్షసీ నామ సా వేలా గర్హితా సర్వకర్మసు ఇతి। తర్హి పంచనాడీవచనం నిర్విషయం స్యాదితి
చేత్। నైకేనాపి నిమిత్తేనాపరాహ్ణాసంభవే గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్। అత ఏవ వ్యాసః। స్వకాలాతిక్రమే కుర్యాద్రాత్రేః పూర్వం తయావధిరితి। వ్యాఘ్ర
పాదోపి। విధిజ్ఞైశ్శ్రాద్ధయోగ్యః సముక్తాపత్త్రనియోజకః। రాత్రేరర్వాక్ కుర్వాణః శ్రేయః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమితి। నను సాయాహ్నేపి యదా కథంచిత్ప్రత్యావ
ర్తదా శ్రాద్ధస్య కిం లోప ఏవ కిం వా రాత్రావపి కర్తుం శక్యతే। తత్ర లోప ఏవేతి తావత్ప్రాప్తం కుతః। ముఖ్యకాలత్వగౌణకాలత్వయో రాత్రేర్నిషేధాత్। ముఖ్యకా
లత్వం ప్రతిషేధతి మనుః। రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాక్షసీ కీర్తితా హి సా। సంధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే చైవాచిరోదిత ఇతి। న చైవం సతి గ్రహణశ్రాద్ధమపి తత్ర
న కరణీయమితి శంకనీయం। శాతాతపేన విశేషితత్వాత్। రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత సూర్యాయోర్దంతు ముహూర్తే చ సంధ్యయోరుభయోస్తథేతి। గౌణకాలత్వ
మపి వ్యాసవ్యాఘ్రపాదస్తం। రాత్రేః పూర్వం రాత్రేరన్యత్రేతి తాభ్యాముక్తత్వాత్ తస్మాదపరాహ్ణశ్రాద్ధాసంభవే లోప ఏవేతి ప్రాప్తే బ్రూమః। న తావద్రాత్రౌ సర్వాత్మనా శ్రాద్ధ
నిషేధో వక్తుం శక్యః। ఆపస్తంబేన రాత్రౌ శ్రాద్ధసమాప్త్యభ్యుపగమాత్। న చ నక్తం శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే చాభోజనమాసమాపనాదితి। నను సంధ్యాసమీపే ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ
సమాప్తిప్రసంగః। తాదృశస్తు ప్రారంభః స్కాందేన నిషిద్ధః। ఉపసంధ్యం న కుర్వీత పిత్ర్యం పూజాం కథంచన। స కాల ఆసురః ప్రోక్తః శ్రాద్ధం తత్ర వివర్జయేదితి। నైవం
సంధ్యాసామీప్యస్య ముఖ్యకాలత్వనిషేధాత్। గౌణకాలత్వం తు పూర్వమభిహితం। తత్ర ప్రారబ్ధస్య రాత్రావపి పరిసమాప్తిస్సంభావ్యతే నన్వేవమపరాత్రౌ
సమాప్తిరేవాభ్యనుజ్ఞాయతే। న తావదారంభ ఇతి చేత్। నైవం। ఆరంభస్యాపి తయా సమాప్త్యా ఉపలక్షణీయత్వాత్। ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయ
బాహుల్యస్మరణాత్। తథా చ భవిష్యత్పురాణే ప్రభాసఖండే యోగః। పరత్వతే మృతేఽహని పితుర్యస్తు న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమాదరాత్। మాతుశ్చైవ వరారోహే
వత్సరాంతే మృతేఽహని। నాహం తస్య మహాదేవి పూజాం గృహ్ణామి నో హరిరితి। అన్యత్రాపి। భోజకో యస్తు వై శ్రాద్ధం న కరోతి ఖగాధిప। మాతాపిత్రోర్మృతాహే
సతతం వర్షే వర్షే మృతేఽహని। స యాతి నరకం ఘోరం తామిస్రం నామ నామతః। ఇతి। అన్యత్రాపి। పండితాగ్నిర్నిస్సోమాపి మూర్ఖో యోషిత ఏవ వా
మృతాహం సమతిక్రమ్య చండాలః కోటిజన్మసు ఇతి। మరీచిః। పండితాగ్నిర్నిస్సోమ మహార్ణ స్త్రియో వా బ్రహ్మచారిణః। మృతాహం సమతిక్రమ్య చండా
లేప్యభిజాయత ఇతి। న నైవం శంసతి రాత్రేరర్వాక్ కుర్వాణః శ్రేయః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమితి। స్మరణాదపరాహ్ణావశ్యకత్వేన సాయం
వహ్నివర్ణాతేవ న వా ప్రాతః సంగవావపి కాలౌ ప్రసజ్యేయాతాం। నాయం దోషః। శివరాఘవసంవాదే ప్రాతఃకాలస్య నిషిద్ధత్వాత్। ప్రాతఃకా
లే తు న శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత ద్విజోత్తమః। నైమిత్తికేషు శ్రాద్ధేషు న కాలనియమః స్మృత ఇతి। యద్యపి సంగవో న ప్రాతస్త్రిషిద్ధస్తథాపి కుతప ము

రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్

పద్యోళ్లో

మా

ద్యోగ
కే

౹౩ ప్రతిబద్ధం తు తథా భూతం క్షయాహం తస్య తం విదురితి। బ్రహ్మపురాణేపి। ప్రతిసంవత్సరం కార్యం మాతాపిత్రోర్మృతేహని।

క్తవ్యే ద్వాపి తారతమ్యం తయోః। తత్ర పూర్వేద్యురేవ పరేద్యురేవ వా మధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యనయోర్నకోపి సందేహః। ఉభయత్ర త
ద్వ్యాప్తిత్వం తత్ప్రశాంభావో వేత్యనయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం। తథా సతి పూర్వాహ్ణదావహ్నాత్ సన్నపరా
హ్ణసాయాహ్నస్తమయపర్యాప్తి విషయాణ్యపి త్రయసామాన్య వచనాన్యనుగృహీతాని భవిష్యంతి। ఉభయత్ర సామ్యే
నైకదేశవ్యాప్తౌ యుగాదివాక్యం ద్రష్టవ్యం। తచ్చ పార్వణప్రస్తావే [illegible] జ్యయిష్యతే। వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌ తు యదా
పూర్వేద్యుర్మహతీ తదా మహత్త్వానుగ్రాహోత్తరసామాన్యవచనానుగ్రాహోచ్చ। పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం। యదా పరేద్యురేవ మహతీ
తదా సామాన్యశాస్త్రముపేక్ష్యాపి మహత్త్వమేవాదరణీయమితి పార్వణశ్రాద్ధనిర్ణయే వక్ష్యతే। అతస్తత్రైవ న్యాయేనాత్రా
పి పరేద్యురేవానుష్ఠానం ద్రష్టవ్యం। ఇత్యేకోద్దిష్టనిర్ణయః। అథ పార్వణశ్రాద్ధం నిర్ణీయతే। పరవణ్యమావాస్యాయాం య
ద్విహితం తత్పార్వణం। తచ్చ తత్కాలం చ శాతాతప ఆహ। దర్శశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం పార్వణం తత్ప్రకీర్తితం। అపరా
హ్ణే పితౄణాం తు తత్ప్రదానం విశిష్యత ఇతి। యద్యప్యేతాదర్శం పార్వణం ప్రతిపదిన ప్రాప్నోతి తథాపి తద్వికృతిరూప తంచా
త్రిపురుషోద్దేశేన కర్తవ్యాష్టికకామ్యాదేః పార్వణత్వం వ్యవహర్తుం శక్యం అత ఏవ [illegible] వాక్యం పూర్వముదాహృతం। త్రిసు ద్వి
శ్యతు యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదురితి। తథా సతి ప్రతిపదిమ్య తస్య వత్సరాంతే తత్ర మాస తత్పక్షే వర్తినాం ప్రతిపదాష్టి
ష్టికం పార్వణం ప్రాప్నోత్యేవ। ఏతస్యార్థస్య ప్రాపకం వచనం మ[illegible]లమాసప్రస్తావే దర్శితం। మాసపక్షతిథిస్పష్టయోర్యస్త్వి య
త్తేహన్యపి తత్సవర్ణస్య పుత్రస్య భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య చైవ హోతి। కామ్యం తు పార్వణముపరపక్షే సర్వాసు తిథిషు ప్రత్యేకం విహితం। తథా
చ యాజ్ఞవల్క్యః। కన్యాం కన్యా వేదినశ్చ పశూన్వై సత్సుతానపి। ద్యూతం కృషిం చ వాణిజ్యం ద్విశఫైకశఫాంస్తథా। బ్రహ్మవర్చసినః పుత్రా
న్స్వర్ణరూప్యే సకుప్యకే। జ్ఞాతి శ్రైష్ఠ్యం సర్వకామానాప్నోతి శ్రాద్ధదస్సదా। ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీం। శ[illegible]
ణాతు హతా యే వై తేభ్యస్తత్ర ప్రదీయత ఇతి। మార్కండేయోపి। ప్రతిపద్ధనలాభాయ ద్వితీయా ద్విపదప్రదా। వరార్థినీ తృతీయా
చ చతుర్థీ శత్రునాశినీ। శ్రియం ప్రాప్నోతి పంచమ్యాం షష్ఠ్యాం పూజ్యతమో నరః। గాణాపత్యం చ సప్తమ్యాం అష్టమ్యాం బుద్ధిముత్తమాం।
స్త్రియం నవమ్యాం ప్రాప్నోతి దశమ్యాం పూర్ణకామతాం। వేదాంస్తథాప్నుయాత్సర్వానేకాదశ్యాం క్రియాపరః। ద్వాదశ్యాం జయలాభం చ
ప్రాప్నోతి పితృపూజకః। ప్రజాం మేధాం పశూన్వృద్ధిం స్వాతంత్ర్యం పుష్టిముత్తమాం। దీర్ఘమాయుర్థైశ్వర్యం కుర్వాణస్తత్రయోద
శీం। అవాప్నోతి న సందేహః శ్రాద్ధం శ్రాద్ధపరో నరః। యువానః పితరో యస్య మృతాశ్శస్త్రేణ వా హతాః। తేన కార్యం చతుర్దశ్యాం తేషాం
తృప్తిమభీప్సతా। శ్రాద్ధం కుర్వన్నమావాస్యాం యత్నేన పురుషశ్శుచిః। సర్వాన్కామానవాప్నోతి శ్రాద్ధకృత్పురుషస్సదేతి। అతో వికృ

శుక్లశబ్దేనాభిధీయతే। ఏవమపి తాను సిద్ధిశబ్దప్రియ

పిత్ర్యం తదపి పిత్రా మరణాస్మారకతయా చిత్తకాలుష్యం జనయతీతి కృష్ణశబ్దేనాభిధీయతే। శుక్లశబ్దోపి వసన్తకమర్మణాః పక్షః శుక్లపక్షః యదా దైవం శ్రాద్ధం కరిష్యామీతి బుద్ధిస్తదేత్యర్థః। ఏవమితరత్ర యోజ్యం। ఏవం సత్యపరాహ్ణేన పార్వణశ్రాద్ధం వ్యభిచరతి। శాపానాం తు నలంఘుయమెదితి కౌష్ణిష్టవిషయం। యదా ప్రాతతః ప్రతీతఏవార్థో వచనస్యాస్యపరిగ్రహాత్ తదాపూర్వాణ్హదావ్యాప్తం వచనజాతం నిష్ఫలమపి వ్యాకులీ భవేత్। తదేవం పార్వణశ్రాద్ధస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః కుతపః ప్రారంభకాల ఇతి। భవితావ్యత్ తౌక వర్మతదుపక్రమకాలౌ ప్రకృతే తు సాంవత్సరికాదౌ ప్రతిపత్పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా। ఉత్తరోత్తరవిద్ధేతి వీక్షాయాం దేవసామ్యమిహాభ్యాతే। యస్మిన్ కాలే యదివ పాతం కర్మణ్యతదుపక్రమోపసంహారయుక్తం తస్మిన్ కాలే తస్యాం తిథౌ యస్మిన్న హ్ని సంభావయితుం శక్యతే। తదుత్తరం పూర్వాగ్రాహ్యమితి యదా కుతపాపరాహ్ణవ్యాపినీ న సంభవతి। తదా కేవలాపరాహ్ణవ్యాపి న్యపతిథిర్గ్రాహ్యా పిత్ర్యే చాపరాహ్ణికీ తిథి విష్ణుధర్మోత్తరానిధానాత్। హారీతోపి। అపరాహ్ణః పితౄణాం తు యాపరాహ్ణానుయాయినీ। సాగ్రాహ్యాపిత్ర్యకార్యే తు న గ్రాహ్యాస్తానుగామినీతి। న సు కేవలాపరాహ్ణవ్యాపినీ చేత్ కేవలమధ్యాహ్నవ్యాపిన్యపి స్థవత్యం తత్ర కమర్మాంగత్వేన సంపృచ్యతే। మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యస్యాం త్తిథిః పూర్వా పరాపి వా। తత్ర కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమితి। ఏవం వచనాంతరసంవాదేనాస్య వచనస్య కౌష్ణిష్టవిషయత్వే నైకభక్తవిషయత్వే న హాపపత్తేః। అపరాహ్ణవ్యాప్తిరేవ్యైకభక్తస్యాయమెన షాథాభిధ్యతే। తత్ర పూర్వే దుర్యకే వాపరాహ్ణ వ్యాప్త్యా యథోక్తవచనేన సాగ్రాహ్యా పరే దుర్యకే వాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనాత్ప్రారంభకాలసఙ్గవాచ్ఛపరాప్రశస్తా। అథ యత్ర కుతాపాహ్ణవ్యాపిత్వే వచోనాయన ఆహ। అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యతీతస్య చ యా తిథిః। క్షయే పూర్వా చ కర్తవ్యా వృద్ధౌ కార్యా తథోత్తరేతి। అతీతస్య మృతస్య అత్రేదం చింత్యతే। కిం మృతాహతిథిః ప్రతిపదో వృద్ధిక్షయాభ్యాం నిర్ణయః। ఉతోత్తరస్యా దివతి యాహ్నే యాం వృద్ధిక్షయాభ్యామితి ప్రతిపదో వృద్ధిక్షయాభ్యామితి తావత్ప్రాప్తం। ఖర్వాదివాక్య... తుల్యతయా ప్రతిభాసమానత్వాత్। తథాహి। ఖర్వో దర్పస్తథా హింస్రాస్త్రివిధం తిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పౌ పరౌ కార్యౌ హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికేతి। అత్రానుష్ఠానాంగతిథేరేవ వర్ణః। ఖర్వదర్పహింస్రానతూపరితనతిథివర్ణః। ఏతత్ప్రదర్శనీయం స్పష్టీకరిష్యతే। ఖర్వాదివాక్యవత్ త్రాపిగ్రాహ్యతిథిగతావేవ వృద్ధిక్షయా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। ఉత్తరతిథిగతావేవాత్ర వృద్ధిక్షయౌ। న గ్రాహ్యతిథిగతౌ కుతః దుర్యాపరాహ్ణవ్యాపిత్వాభిధానాత్। పూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నావసానమమావాస్యా ప్రవృత్తా। తతోపరాహ్ణోపక్రమ ఏవ రభ్య పరేద్యురపరాహ్ణావసానపర్యంతత్వే సతి ప్రతిపదో ద్యుర్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వం భవతి। తత్ర వృద్ధ్యా తర్వవృద్ధ్యా సంపద్యతే। నతు క్షయే నాతథాసతి। క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా ఇత్యేతత్ ... పపద్యతే। ఉత్తరతిథిగతవృద్ధిక్షయస్వకాలే తు సుతరామిదం వచనముపపద్యతే। తథాహి యదా పరేద్యుర్వృద్ధి... తీయమావాస్యా త్రిశతి తదా తిథి వృద్ధిః। తత్ర పరేద్యురనుష్ఠానం న్యాయ్యం। కుతపమారభ్య శేషముహూర్తకాలవ్యాపిత్వాత్। యదా ద్వితీయా వపరేద్యురపరాహ్ణే పి కియత్ క్షీయతే తదా ప్రతిపత్పూర్వవిద్ధా కర్తవ్యా। ఉత్తరవిద్ధాయాః ప్రతిపదో జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధ

వాయు

ఆసాయం

పూర్వేద్యుః సాయం ప్ర... విశతి

కాలమా
ధవం

హూర్తే వముఖ్యోపక్రమస్య గాంధర్వముహూర్తే చ గౌణోపక్రమస్యాభిధానే సతి అర్థాన్నిషిద్ధః । పరిశిష్యతే । ఉపక్రమద్వయం చ శివరాఘ
వసంవాద ఏవ దర్శితం । గ్రహోదివ్యతిరిక్తస్య ప్రక్రమే మేషు తపస్స్మృతః । కుతపాదథవాప్యర్వాగాసనం కుతపే భవేదితి । గ్రహో గ్రహాణాం । ఆదిశబ్దేన స
గ్రాంత్యాదినిమిత్తముచ్యతే । తస్య చ నిమిత్తార్థత్వాచ్చ శ్రుత్తేపాననియమం తేం శక్యతే ఇతరస్య తు సాంవత్సరికాదేరస్తి కుతపనియమః । స చోపక్ర
మే నియమః । కదాచిత్తాదృర్యపశ్చార్ధ్వస్యాపహాసాకరణీయత్వే సతి కుతపాదర్వాచీనో గాంధర్వాన్ పూర్వపక్రమః కాలతయాభ్యనుజ్ఞాయతే । కుత
పస్య ముఖ్యత్వమనేకవచనైర్విహితత్వాదవగంతవ్యం । తత్ర కుతపస్వరూపం భవిష్యత్పురాణేఽభిహితం । ప్రవిశన్ భానుస్తద్ప్రాయాం
శంకువద్యత్ర తిష్ఠతి । స కాలః కుతపో నామ పిండీభూతస్య సంజ్ఞయేతి । నారదః । సంత్యజ్య సప్తమం భాగమష్టమం క్రమతే యదా । స
కాలః కుతపో జ్ఞేయః పిండీభూతస్య సంజ్ఞయేతి । ఆపస్తంబః । సప్తమాత్పరతో యస్తు నవమాత్పూర్వతస్థితః । ఉభయోరపి మధ్య
స్థః కుతపస్స ఉదాహృత ఇతి । స చ కుతపో ముఖ్యత్వాద్యమో యుష్పురాణే ప్రశస్యతే । దివసస్యాష్టమే భాగే మందీ భవతి భాస్క
రః । స కాలః కుతపో నామ పితౄణాం [illegible] దత్తమక్షయమితి । కుతపాత్పూర్వోత్తరయోర్గాంధర్వరౌహిణయోర్గౌణోపక్రమ
కాలత్వం సూచితం భవతి [illegible] యోరష్టేముహూర్తత్రయం కుతపశబ్దేన వ్యవజహార । నారదః । మధ్యాన్వహ్నస్త్రి ముహూర్తం తు య
దా భవతి భాస్కరః । స కాలః కుతపో నామ పితౄణాం దత్తమక్షయమితి । కుతపే ప్రక్రాంతస్య సాయాహ్నాదర్వాచీనః సర్వోపి
ముఖ్యానుష్ఠానకాలః । తదుక్తం మత్స్యపురాణే । అష్టమే [illegible] హూర్తా [illegible] విఖ్యాతా దశ పంచ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యః
స కాలః కుతపస్స్మృతః । అష్టమే భాస్కరో యస్మాన్మందీ భవతి సర్వదా । తస్మాదనంతఫలదస్తత్రారంభో విధీయతే । ఊర్ధ్వం ముహూర్తా
త్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయం । ముహూర్తపంచకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యత ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్యాంతిమో భాగో నిషిద్ధః । తథా చ య
మః । చతుర్థప్రహరే ప్రాప్తే యశ్శ్రాద్ధం కురుతే నరః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతా తు నరకం వ్రజేదితి । స్మృత్యంతరేపి ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యశ్శ్రా
ద్ధం కురుతే ద్విజః । తదన్నం రాక్షసా భుంజ్తే నిరాశాః పితరో గతా ఇతి । నైష దోషః । ఇహాపరాహ్ణస్యాంతిమేన పాదస్వరూపేణ ముహూ
ర్తేన సహ సాయాహ్నశ్చతుర్థప్రహరో భవతి । తత్ర సాయాహ్నభాగైకటాక్షే [illegible] సాయం నిషేధో న త్వపరాహ్ణభాగకటాక్షేణ
తావేతౌ వివక్షాం విశదీకర్తుం యమో వచనాంతరేణ సాయాహ్నం నిరాచకార । తచ్చ వచనం పూర్వముదాహృతం । నన్వపరాహ్ణస్య ము
ఖ్యకాలత్వం న ప్రతినియతం శుక్లపక్షే వ్యభిచారాత్ । తథా చ మార్కండేయః । శుక్లపక్షే తు పూర్వాహ్ణే శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః । కృష్ణపక్షే
పరాహ్ణే తు రౌహిణం న తు లంఘయేదితి । నైష దోషః । అత్ర శుక్లకృష్ణశబ్దయోర్దైవపిత్ర్యపరత్వాత్ । దేవానుద్దిశ్య క్రియమాణం శ్రాద్ధం
దైవం తచ్చ ఫలకామినాముత్సాహహేతుత్వాచ్చిత్తప్రసాదం జనయతీతి । శుక్లశబ్దేనాభిధీయతే । ఏవం పితౄనుద్దిశ్య క్రియమాణం

ది

స్య సౌరపురాణయోరపి। ప్రాయః ప్రాం తదుపోష్య పాతి తిథిద్వైర్వఫలేష్వను ఇతి। మూలం పాపత్వతత్వప్రవర్తం ప్రైత్రం చోక్తం మహాహిషభిరితి। అస్త

మయవ్యాప్తిశ్రీః ప్రాశస్త్య మాహా మనుః। యసాశీ మస్తం రవిరాప్యతి పతరస్త్రాముపాసతే। సపితత్భాగ్యయుతో దత్త్వా పూర్వాపరాహ్ణస్సుప్రయం ఘు

వేతి। ఏతత్రాసి పూర్వద్రమేవోత్తరవిద్ధాం ప్రతిషేధతి వ్యాసః। అపరాహ్నేస్తమయవేళాయాం కలామాత్రాపియా తిథిః। సైవప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే నేతే

రాపుత్రపౌర్నిదేతి। నబాపరాహ్ణవేళాయామసు విద్యమానతత్ యాకర్మకాలవ్యాప్తిరహితేయాంస్తిథిరనుపాదేయత్వమితి శంకనీయం। ఆపాదాన్య

యాంస్తదాపోపె విద్యమానతాపత్। అతఏవ వ్యాసిష్ఠః। పిత్రేవస్తమయవేళాయాం స్వల్పాపూర్ణాశౌనగచ్ఛతితఇతి। నారదీయపురాణేపి। పారణే మరణే నౄణాం

తిథిస్తాత్కాలికీ స్మృతా। పిత్ర్యేవస్తమయవేళాయాం సవ్యేపాపూర్ణాశౌనిగచ్ఛతఇతి। ఉదాహృతాభ్యాం మస్తమయసంపర్కవాకాశీ భాగ్యం కలామాత్రవ్యా

ఖ్యానం చ పూర్వేద్యుః। సాయంకాలవ్యాప్తివిరవక్షితా। పరేద్యురపరాహ్ణసంపర్కాభావస్య పూర్వదినే సాయంవ్యాప్తేశ్చవశ్యంభావాత్। అనయాధ్యా

న్యాపా తత్కర్తృత్వప్రసంగాత్। ఏతదేవాభిప్రేత్యగోభిలః। సా యా ప్రాహ్ణవ్యాపినీ యాంతు పార్వణస్సోసోడదాహృతేతి। ఆదర్శే విషయే పూర్వవిద్ధాయాః

కర్తవ్యతా। ప్రవరహస్య బ్రహ్మవైవర్తస్యారనారదీయపురాణేషు వ్యక్తరేకముత్తరదర్శితా। దర్శంచపూర్ణిమాసంచ పితుస్సాంవత్సరం దినం। పూర్వవి

ద్ధమకుర్వాణో నరకం ప్రతిపద్యతఇతి। ననవాస్త్వేవముభయత్ర పరాహ్ణసంపర్కాభావే, తథాపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యామప్యుత్తరతిథిగతే

వృద్ధిక్షయాభ్యాం నిర్ణయోపపస్తుదుత్తరతిథేసామ్యే తు కథం? కింతిథిమూలతాయాస్తమయవ్యాప్తిగుణద్వయవశాత్పూర్వవిద్ధా కర్తవ్యా

కింవాకుతపసఖ్యావశాదుత్తరవిద్ధా తత్రాపరాహ్ణద్వయసంపర్కాభావవిషయస్యైవ పూర్వవిద్ధాయాం ప్రాప్తాయాం దేవసావమివ

చనాదుత్తరవిద్ధేతి నిశ్చయః। వచనం హి న్యాయాద్బలీయః। యదాతు దినద్వయే పరాహ్ణైకదేశవ్యాప్తిస్తదాపి వైషమ్యేణ తదాదిత్రామ

హ్లాపనని స్ఫోటతదనం। తదాహ మరీచిః। ఉద్భాపరాహ్ణవ్యాపినీ చేదాబ్దికస్య యదాతిథిః। మహతీయత్ర తద్వృద్ధ్యాం ప్రశంసతి। మహాంశ్చ

య ఇతి। సామ్యేనోభయత్ర వ్యాప్తిశ్చేత్తత్తిథిగతే వృద్ధిక్షయసామ్యే తు స్త్రీగ్రాహ్యదత్తే। తథాపాపూర్వేద్యురపరాహ్ణస్య ద్వితీయయా

ఘటికామారభ్యపరేద్యురపరాహ్ణస్య పంచఘటికాసు యదాతిథిర్వర్తతే తదా పూర్వాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాం ద్వితీయయా

పరాహ్ణస్య చరమఘటికాం చవిహాయాన్యాస్వష్టాసు ఘటికాసు వర్తమానతాయాస్సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి। తిథిక్షయే ఘటికాచతుష్ట

యేన వర్ధతే యదా పూర్వాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాం ఉత్తరాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాయాం వర్తతే తదాపి సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి।

ఘటికాచతుష్టయేన తదా తిథిః క్షీయతే యదా పూర్వాపరాహ్ణస్య చరమే ఘటికాత్రయే ద్వితీయాపరాహ్ణస్య చాదౌ ఘటికాత్రయే పివర్తతే

తదాపిసామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిస్తదవస్థా తిథిస్తు నవర్ధతే నాపి క్షీయతే। కింతు సమైవ। ఈ ద్వయో విషయే ఖర్వదర్పహింసాన్నిర్ణయః। తదేవం ప్ర

తిపది పారణరూపమాబ్దికం నిర్ణీతం। పారణరూపస్యకామ్యస్య తు దర్శవికారత్వాత్ ప్రాతిస్వికవిశేషాభావాచ్చ వక్ష్యమాణేన దర్శనిర్ణ

యేనైవ నిర్ణయోవగంతవ్యః॥ ఇతి మాధవీయే కాలనిర్ణయే ప్రతిపన్నిర్ణయాఖ్యం తృతీయం ప్రకరణం॥ అథ ద్వితీ యరూణ్యమారభ్యపవా

ఆదిభాగః

విసదృశయోస్స
రాహ్ణవ్యాప్తే

తదా

వ

అం.శేన

2

3౪

కాలనిర్ణయ ధర్మ॥

34

యయూపరాహ్ణవ్యాపితైవ పారిభాషికౌ స్మార్తప్రక్రియయాం తదవ్యాపితావత్। తత్ర [illegible] యతే। తిథ్యాదౌ [illegible]
వాన్ప్రాహ్ణో వ్యక్షిః పరేహ్ని తిహాస్త్ర వ్యాః సపూర్వేద్యుర్వరదవ్యాప్తావపి సర్వకర్మణోక్తిః। తిథ్యాదావితి [illegible] శబ్దైన నక్షత్ర [illegible]
తే। తిథినక్షత్ర [illegible] యోగేషు క్షేయమాణేషు సత్సు అహో అహో వద్ధుదిరా పరిమితో భవతి తావద్దుదిరా పరిమితః [illegible] భః పూ
ర్వేషు తిథినక్షత్రం యోగేషు జ్ఞాతిశ్శాస్త్రణౌదవ్యాప్తావపి స్మార్తపరిభాష యాగ్రస్తో [illegible] వ్యా। ఏవ [illegible] తథాసతి ప్రక్యతేపి ద్వితీ
య్యాయాంపరాహ్ణే యావాన్ క్షయస్తావాను పూర్వేద్యుః ప్రతిపది యోజనీయః। తథాసతి ఉత్తరవిద్ధా ప్రతిపన్నా పరాహ్ణ [illegible] పూర్వవిద్ధా తు వ్యాపి
నీతి సైవ గ్రాహ్యా భవతి న నవమ్యా న వాచనే సకర్మణీ త్యుచ్యతే। తత శ్చ సకర్మనిమిత్తో వవృద్ధి [illegible] ద్యతే న చ ప్రకృతం ప్రత్యా
కం ద్వితీయాయాః సకర్మ అతః కథం తదీయ వృద్ధిక్షయయో వచనస్యాస్య విషయతా భవతః [illegible]। యా భూ [illegible] తాఖిల కం ద్వితీయాయాః సకర్మ
ప్రతిపదస్తు తద్భవత్యేవ। తథాసతి ప్రతిపదో యత్సకర్మ తస్మిన్నిమిత్తభూతే సతి తస్యాం ప్రతిపది వృద్ధిక్షయయో ప్రక్షేపణో యావ ఇతి వచనార్థః సంపద్య
తే తౌ చ వృద్ధిక్షయో ప్రక్షేపాధికరణతిథ్యా దేరుత్తరతిథ్యా విగతావితి లభ్యతే। నను తిథ్యం తరగతయో [illegible] థ్యంతర ప్రక్షేపేసతి జ్యోతిశ్శా
స్త్రప్రసిద్ధ పూర్వ త్రవిప్లవే [illegible] స్త్రప్రసిద్ధి ముపజీవ్య ప్రవర్తమానః స్మార్తనిర్ణయః సర్వోపి విప్లవే [illegible] లవయం వృద్ధిక్షయ ప్రక్షేప
న్తేయతిథి నిర్ణయో యోః న్యస్యతే కింతర్హి శాస్త్రాంతరేణౌ నుక్తే యతిథౌ నిర్ణీతాయాం [illegible] తావాపాదౌ వృద్ధిక్షయ
ముపన్యస్యతే। యథా దాన వ్రతం తెలాం శాస్త్రాంతరేణ ప్రతిముహూర్తే వ్యాపనాయాం తిథౌ నిర్ణీతాయాం కర్మకాల వ్యాప్త్యభావశంకాయాం పునే
తు సా తిథిః సకలాజ్ఞేయేతి వచనేనావిద్యమానమపి సాకల్య మాపాద్యతే। ఏవమత్రాపూర్వాపరాహ్ణవ్యాపినీత్యనేన చాధాయ నవచనేన జ్యోతిశ్శా
స్త్రప్రసిద్ధం ద్వితీయాయాః క్షయముపజీవ్య పూర్వవిద్ధాయాం ప్రతిపది నిర్ణీతాయాం కుతపాదికర్మకాల వ్యాపిన్యుత్తరవి
ద్ధా ప్రతిపత్తు తో న గ్రాహ్యేతి శంకాయాముత్తు నేత్యుతిథ్యాదావితి వచనే నొత్తరవిద్ధాయాం ప్రతి యద్యపరాహ్ణ క్షయ ఆపాద్యతే
తో జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధేః స్మార్తనిర్ణయస్య వానకోపి విరోధః। యదాదిన ద్వయే ప్యపరాహ్ణ ముస్తుం వ్యాపకం చిత్కాలం వ్యాప్నోతి తదా
పూర్వవిద్ధా ప్రతిపద్గ్రాహ్యేతి తద్వాహ మనుః। దర్శే పాప్యవ్యాపినీ చేత్సాన్య స్మృతా పాతు యదా తిథిః। పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా త్రిముహా
త్తార్య భవేద్యదీతి సుమంతురపి దర్శ పౌర్వ్యాపిన చేత్సాన్య స్మృతా పాస్య తు యా తిథిః। పూర్వసాం న వర్ణపేత్యం తమిత్యాం
గిరస భాషిత మితి। న నవపరాహ్ణే సపుర్ణయోర్య యత్రాపి సమానః ప్రారంభకాలే తు పరేద్యుః కుతపే సజ్జాయోర్విశేష్యతే। తతః పరవిద్ధైవ కుతేో
న గ్రాహ్యేతి చేత్। గుణాధికాదితి బ్రూమః। పరేద్యుః కుతప ప్రాప్తిరేకవ గుణో పూర్వేద్యుస్తు తిథిమూలత్వమస్తమయవ్యాప్తిశ్చేతి గు
ణద్వయం। మూలస్య ప్రాశస్త్యం నారదీయ పురాణే దర్శితం। ప్రత్యక్షమూలం తథా ప్రోక్తం శాస్త్రజ్ఞైః కాలకో [illegible] విద్భిః। ఇతి శివరహ

నస్తోరసవివచనస్యనియామకత్వాత్ నచాత్రపరాన్వితత్వం ప్రసక్తమస్తి పూర్వస్య దినస్య సంపూర్ణతిథిత్వేన పూర్ణాఖండయోః

తావత్। అతఉపవాసవిషయత్వం పరిశిష్యతే। కదాచిదేకభక్తాదితిథౌ యుగ్మాదిశాస్త్రస్య సంవాదో భవతి తదా తచ్ఛాస్త్రముపోద్బలకం భవతు న వయం వా
రయామః ప్రవచనాంతరే తు యుగ్మతిథేరుపోష్యత్వం సాక్షాత్ప్రతీయతే తథా చ ప్రతిపత్ప్రకరణే ప్రతిపదమావాస్యాయుగ్మస్యోపోష్యత్వే వచనముదాహృతం
అత్రాపి యుగ్మతావాభిప్రాయేణైవ ద్వితీయాయాం పరవిద్ధాయామేవోపోష్యత్వం [..]గుస్యతి విష్ణుధర్మోత్తరాభ్యాం దర్శితం। ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ ద్వి
యాం చ చతుర్దశీ। త్రయోదశీ చతుర్థీ చ ఉపోష్యాః స్యుః పరాన్వితా ఇతి। యదా పూర్వేద్యురుదయమారభ్య పరేద్యురుదయస్యోపరి త్రిముహూర్తా
తేం వర్ధతే తదా పూర్వేద్యురేవోపవాసః। న బాధ్యతే న పరాన్వితా ఇతి వచనే న విరోధః। శంకన్యయోః పరాన్వితపూర్వాన్వితయోః ప్రసక్తయోః
సంపూర్ణస్యాస్య సందేహాత్తేవనోబ్బలత్వాత్। అసంఖ్యాతవిరోధిత్వకవత్సు కర్మకాలవ్యాప్తిభ్యాం పూర్వదినస్యైవ ప్రాబల్యం। తస్మాత్తత్రైవోపవాసః
నస్పూర్వాన్నోపవాసం ప్రతిషేధతి వాక్యశేషః। తృతీయా యా యుతా కార్యా ద్వితీయా న తు పూర్వయుతేతి। నైవం। అస్యవచనస్య ఖండతిథివిషయత్వాన్
సంపూర్ణతిథావప్రవృత్తేః। ఖండతిథివిషయత్వం చ పూర్వయా యుతా నైవకారేణ త్వభిధానాదవగమ్యతే। నను ఖండతిథావపి ద్వితీయాయాః పూర్వ
విద్ధోపోష్యత్వం ప్రతిపత్సద్వితీయాయాస్సాధ్యద్వితీయాయాః ప్రతిపద్యుతే। తథాపస్తంబవచనప్రతిపద్ద్వితీయయోర్యుగ్మతాభిధానాత్। ఏతదేవ వచనముప
జీవ్య కథ్యతే ప్రతిపత్పరవిద్ధా వా పాష్యేతి పూర్వం నిర్ణీతం। ఏవం తర్హి ద్వితీయాపి కర్మచతుర్వర్గవిద్ధా భవతు తదుక్తం స్కందపురాణే। ప్రతిపత్సంము
ఖీ కార్యా యా భవేదాపరాహ్ణికీ। పూర్వాహ్ణికీ చ కర్తవ్యా ద్వితీయా తాదృశీ విభో। ఇతి। తాదృశీ సంముఖీ పూర్వయుతేత్యర్థః। పూర్వే
ద్యురుదయే ముహూర్తాన్ పరిత్యజ్యావశిష్టపూర్వాహ్ణసంబంధినీ యదా భవతి తదా వేధకారిణ్యాః పూర్వతిథేః ముహూర్తత్రయాభా
వేన వేధసామర్థ్యాత్ తస్యా ఉదయంఖండాపి సతీ సంపూర్ణేవ తత్పూర్వత్రైవోపవాసే పూజ్యతే। అత్ర ద్వితీయా నవధా భిద్యతే పూర్వేద్యురుదయమా
రభ్య ప్రవృత్తా ఉదయం పరిత్యజ్య ప్రవృత్తా పూర్వాహ్ణం సర్వం పరిత్యజ్య ప్రవృత్తేతి త్రయో భేదాః। సైకైకస్య పరేద్యుస్త్రిముహూర్తత్వ తన్న్యూన
త్వశూన్యత్వైస్త్రైవిధ్యే సతి మిళిత్వా నవవిధత్వం సంపద్యతే। అత్ర పూర్వేద్యురుదయమారభ్య ప్రవృత్తాయాః సంపూర్ణత్వేన పరేద్యుర్ము
హూర్తత్రయతన్న్యూనత్వశూన్యత్వేషు త్రిష్వపి పక్షేషు వివాదాభావాత్ పూర్వత్రోపవాసో యుక్తః। ఉదయం పరిత్య
జ్య కియత్పూర్వాహ్ణభాగం ప్రక్రమ్య ప్రవృత్తాయాః పరేద్యుస్త్రిముహూర్తాయాస్సత్యపి పరయుగ్మత్వే ఉపవాససంభవే తత్పరిత్య
జ్య పూర్వాహ్ణకాలేన పూర్వాహ్ణపూర్వేద్యురేవోపవాసో విధీయతే। పరేద్యుస్త్రిముహూర్తన్యూనత్వే చ వేధకారిణ్యాః తృతీయా
యాః సత్యపి వేధే సామర్థ్యేన ద్వితీయాయాస్త్రిముహూర్తత్వాభావేన వేధయోగ్యతాభావాత్ తత్రోపవాసో న యుక్తః। అ
తః పరిశేషాత్పూర్వాహ్ణవాక్యాచ్చ పూర్వత్రోపవాసః। పూర్వేద్యుః పూర్వాహ్ణం సర్వం పరిత్యజ్య ప్రవృత్తాయాః పరేద్యుస్త్రిముహూర్త
తయోర్భయత్రాపి తిథిసత్వాత్ తత్రోపవాసః ఇతి సందేహే సతి వ్యాసేనోత్తరవిధానాత్ పూర్వదిననిషేధాచ్చాత్ర తత్రోపవాసః। నత్ర శుక్ల
కృష్ణపక్షే ఏవ వ్యవస్థా శంకనీయా యుగ్మవాక్యేన శుక్లపక్షే పరదినవిధానాత్ కృష్ణపక్షే తత్ప్రవృత్తౌ బాధాభావాచ్చ। అంత్యయోస్తు పక్షయోః
పూర్వవేధానర్హత్వేన పూర్వేద్యుః పూర్వాహ్ణికత్వాభావేపి పరిశేషాదాపస్తంబోక్తయుగ్మవాక్యాచ్చ పూర్వత్రోపవాస ఇతి స్థితం

౩ ద్వితీయాయాం ప్రతిపద్వేధే శుక్లకృష్ణవ్యవస్థా న శంకనీయా

34

రా = వా
= వం =

35

వసానాచ్చతుర్దశతిథయో ఽస్మిన్ప్రకరణే నిర్ణీయంతే। ప్రథమద్వితీయాద్యాదీనాం పంచదశకళానాం క్రమేణ చంద్రమండలప్రవేశనిర్గమాభ్యాం శుక్లకృష్ణప
క్షయోః ప్రతిపద్ద్వితీయాద్యాదినామధేయాస్తిథయో భవంతి। తత్ర ప్రతిపది యో నిర్ణయః పూర్వప్రకరణేఽభిహితః స ఏవాత్రాసు తిథిషు సామాన్యేన సం
చారితవ్యః। విశేషస్తు తత్ర తత్రాభిధాస్యతే। ప్రతిపది దైవం పిత్ర్యం చ ద్వయమప్యపేక్షితం। దైవం షడ్విధం। ఉపవాసైకభక్తనక్తాయాచితదానవ్రతభేదేన। తీర్థస్నాన
జపహోమాదయస్తు వ్రతశబ్దేనైవ సంగృహీతాః। పిత్ర్యం ద్వివిధం। ఏకోద్దిష్టం పార్వణం చేతి। తత్ర సర్వత్ర కర్మకాలవ్యాప్తిర్యుక్తా। యోఽహ ఏవ తిథేరను
ష్ఠానాంగత్వం స్వరసతోఽభిప్రేతం। కర్మకాలశ్చ ద్వివిధో ముఖ్యో గౌణశ్చేతి। తద్యథా ఏకభక్తే మధ్యాహ్నో ముఖ్యః। ఆసాయమపరశిష్టో గౌణః। తి
థివ్యాప్తిశ్చ ద్వివిధా। స్వాభావికతిథివ్యాప్తిః। సాకల్యాపాదితతిథివ్యాప్తిశ్చ। యదా సంగవపర్యంతామావాస్యా తదానీముపరితనో మధ్యా
హ్నే ముఖ్యోఽత్రైవ ప్రతిపదా వ్యాప్తో భవతి। యదా త్వపరాహ్ణాదిమారభ్య తిథిక్షయవశాత్పరేద్యుః సంగవాంతా ప్రతిపద్భవతి తదా పూర్వేద్యు
ర్గౌణకాలవ్యాప్తిముపజీవ్యైకభక్తానుష్ఠానం యుక్తం తస్యాకాలే సతి మధ్యాహ్నవ్యాప్త్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ తత్ర స్వాభావికప్రతిపద్వ్యాప్త్యభావేపి సాకల్య
వచనాపాదితప్రతిపద్వ్యాప్తిః స్వీకృతా। ఏవం చ సతి కర్మకాలవ్యాప్తౌ సర్వస్య తిథీనాం ముఖ్యత్వం తదభావే దర్శనాత్ కర్మకాలవ్యాప్తిశాస్త్ర
మితరేభ్యః ప్రబలమితి నిశ్చీయతే। తదనుసారేణ ద్వితీయాదావుక్తాస్తిథయ ఉపవాసాదౌ దైవే ఏకోద్దిష్టాదౌ పిత్ర్యే చ కర్మకాలవ్యాప్తియుక్తాః
స్వకర్తవ్యాః। ఉపవాసస్తు సర్వతిథిషు నారదీయేన దర్శితః। శుక్లా వా యది వా కృష్ణా ప్రతిపత్ప్రభృతిస్తిథిః। ఉపోష్యైవ బలిం దత్త్వా
విధినైత్యపరే దినే। బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా తు సర్వపాపైః ప్రముచ్యత ఇతి। ఉపవాసస్య చాహోరాత్రః కర్మకాలః। తస్మాత్తద్వ్యాపినీ తిథిః గ్రాహ్యా
తదసంభవే ఖండతిథిః కా గ్రాహ్యేతి నిరూప్యతే। తత్ర సూర్యోదయే త్రిముహూర్తా తతోధికా వా ప్రతిపద్భవతి ఉత్తరదినే చాస్తమయాదర్వాక్
త్రిముహూర్తా తతోధికా వా తృతీయా భవతి సేయముభయవిద్ధా ద్వితీయా తత్ర వేధకతిథేరుదయేఽస్తమయే వా త్రిముహూ
ర్తత్వం వేధప్రయోజకం న తు తతో న్యూనత్వం। తదేవ పైఠీనసివాక్యేన పూర్వముదాహృతం। వేధవతి తిథౌ చ త్రిముహూర్తాంతః సద్భా
వాపేక్షిత ఇతి ద్విముహూర్తో త్రిరహ్నశ్చేత్యనేన సుమంతువచనేన దర్శితం। ఉదయాస్తమయయోరేవ వేధ ఇత్యయముదయే సా తిథి
గ్రాహ్యా విపరీతా తు పైతృక ఇత్యాదిభిః కాత్యాయనవచనైరవగంతవ్యం। ఏవం చ సతి యథోదాహృతే పూర్వవిద్ధోత్తరవిద్ధయోర్ద్వి
త్వే తయోరుత్తరవిద్ధా ద్వితీయోపోష్యేత్యయుగ్మాగ్నివాక్యేనాన్యయో వ్యతిరేకాభావ్యముత్తరవిద్ధాయాః ప్రాశస్త్యాభిధానా
త్ ఇయం ద్వితీయా పూర్వపర్యుపోష్యత్వం సాక్షాన్నాభిహితం। తథాపి కర్మాంతరవిశేషస్యానుపాదానాత్ ఉపవాసవిషయత్వం పరిశిష్యతే।
తథాహి। న తావత్పిత్ర్యవిషయత్వం సంభవతి వ్యాసనయుగ్మాదిశాస్త్రస్య యుగాదిశాస్త్రస్య చ దైవేపి త్ర్యవిషయత్వేన వ్యవ
స్థాపితత్వాత్। నాప్యేకభక్తనక్తవిషయత్వం తయోర్మధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్త్యధీనత్వేన యుగ్మాదిశాస్త్రానధీనత్వాత్। అయాచితస్య
తూపవాసవదనుష్ఠేయత్వేన న పృథగ్విషయత్వం। న చ దానాదివిషయత్వం దానాదేః పూర్వాహ్ణికతిథౌ కర్తవ్యత్వేన నిర్ణీత

రదినం న్నాప్యయోః ప్రాపకాభావాత్। నాపి ముఖ్యానుకల్ప వ్యతిరిక్తం కల్పాంతరం సంభవతి। యేన ప్రాపక మాశంక్యేత నాపి పూర్వదినం న్నాప్యయస్య
నిషేధ బాహుళ్యాభావాత్। వసిష్ఠవచనోక్త ప్రతిప్రసవేన నిషేధో బాధ్యత ఇతి చేత్। మైవం। తస్య వచనస్య పరేద్యుర్గతత్వం తాసత్యేవోపపన్నత్వాత్ తస్మాదాగ
మనాద్యయోరత్రాప్రవృత్తే రయోగినోస్మదాదేర్ధర్మసాక్షాత్కారాసంభవాచ్చ శిష్టాచార ఏవాత్ర శరణం। అత ఏవ వ్యాసః। తర్కోऽప్రతిష్ఠః శ్రుతయో
(శ్రుత్యాప్రవృత్తే)పి భిన్నా నవారుషేర్దర్శనమస్తి కించిత్। ధర్మస్య తత్త్వం నిహితం గుహాయాం మహాజనో యేన గతస్స పంథా ఇతి॥ శిష్టాశ్చ ముఖవాయా
త్రకమాత్రసద్భావమాత్రే త్వ గౌణప్రవృత్తం పరేద్యురనుతిష్ఠంతి అతో లాంగా అప్రవృత్తం పరేద్యుః శివానుష్ఠేయం। అన్యేషు భవిష్యత్పురాణశౌద్యుక్తేషు వి
తే శపూజాదిషు ముఖ్యకల్పేన అనుకల్పేన వా పరేద్యురనుష్ఠానం తద్దివస యోర్వా పూర్వవిద్ధా నిషేధాః। కల్పద్వయాసత్త్వే తు విద్ధమానా
యోమపి పరేద్యుః సర్వథా యోః [illegible] తత్ర తిథ్యోర్యాం తాం పరిత్యజ్య జనవసిష్ఠవచనేన పూర్వేద్యురనుష్ఠానం। ఏకభక్తనక్తే తు వ్రతాంగే వ్రతాను
సౌరే నక్తానుష్ఠేయే స్వతంత్రయోస్తు మధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్తివశేనానుష్ఠానం। కర్మభావ్రతేష్వస్తమయాదర్వాక్ తత్ర తిథ్యోర్యాప్తిర్ముఖ్యవాం
తేస్సష్ఠావైతే స్యాదేవ పూర్వవిద్ధాయామనుష్ఠానం। తద్విధాయకవాక్యేషు సంముఖావేత్యభిధానాత్। సాముఖ్యస్య చ సాయంయోం వ్యాప్తిపూ
పతావత్ ముఖ్యతాతః కల్పయుగ్మాసత్యేవ సతి పూర్వవిద్ధాయాః ప్రాపకాభావాద్యం భావ్రతే పరవిద్ధాయా అనిషిద్ధత్వాచ్చ సాముఖ్యస్య వచనైః పర
విద్ధాప్రశంసకైః పరేద్యురనుష్ఠానం। యో నిద్వితీయాద్విద్ధాయుక్తాని వాక్యాని తేషు ద్వితీయాం తృతీయాం చ యుతా వివక్షితే ఇతి చేత్ ముఖ్యతాతః కల్పత్రయ
పరిమితే తిథ్యాదయః వేధశాస్త్రే తథాభిధానాత్ యత్ర తు కలాకాష్ఠాపి తిథివచనం తత్రైవ ముహూర్తికన్యాయేన త్రిముహూర్తకద్వ్యం ధ్రువిధీయతి॥
ఇతి తృతీయానిర్ణయః॥ అథ చతుర్థీనిర్ణయ ఉచ్యతే। సా చ యుగ్మవాక్యాత్ తృతీయావిద్ధా పూజ్యా॥ న చ శుక్లపక్షే తథాత్వేపి కృష్ణపక్షే పూ
ర్వైవ స్యాదితి శంకనీయం। యుగ్మవాక్యస్య పక్షద్వయసాధారణత్వాత్। చతుర్దశ్యా చ పూర్ణిమేత్యత్ర శుక్లపక్ష(ద్వయ)సాధారణ్యస్య వక్తుం విషయ
తేవ లింగమితి చేత్। న। తేనైకస్య యుగ్మస్య శుక్లపక్షవిషయత్వేపి ద్వితీయాదికానాం యుగ్మానాం పక్షద్వయసాధారణ్యస్య వక్తుం శక్యత్వా
త్॥ సహాచర్యాత్తాన్యపి శుక్లపక్షవిషయాణ్యేవేతి చేత్। న। ప్రతిపదమావాస్యయోః తత్త్వేన పక్షద్వయసుఖానాం యుగ్మే న సహా
చరాదితరేషామపి పక్షద్వయస్పర్శిత్వం కిం న స్యాత్। ఏవం తర్హి సాహచర్యయోర్ద్వయోరపి పరస్పరకలహోదనిర్ణయ ఇ
తి చేత్। ద్వితీయాదియుగ్మైః సదృశం ప్రతిపదమావాస్యాయుగ్మం తు భిన్నపక్షద్వయవర్తితిథిద్వయరూపత్వాత్ విలక్షణం
తః పూర్ణిమాయుగ్మస్య సహాచరస్యైవ నిర్ణాయ ఇతి చేన్మైవం। శ్రుతత్వాత్ సహాచరస్య బాధ్యమానత్వాత్। ద్వితీయాదిశబ్దా ముఖ్యయా
వృత్త్యా పక్షద్వయవర్తిన సిద్ధిస్స్యాత్తే। సా యుగ్మశ్రుతి లింగాదిషు షట్సు ప్రథమప్రమాణం। సాహచర్యం తు సంనిధిః। స చ స్థానాపాం
తరభేదత్వాత్ షష్ఠం చరమం ప్రమాణం। తస్య ప్రథమాదత్యంతదుర్బలం। సా యుగ్మశ్రుతిః పూర్వవిరోధిహి సాంయోం తత్ర తిథ్యోర్భావ్యం అమేశ్రు
తిలింగాదిసూత్రే మహాతాప్రపంచితం సప్రపంచతః సూత్రం చైతత్। శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యానాం సమవాయే పారదౌర్బల్య
మర్థవిప్రకర్షాదితి। ఇమమేవ శ్రుతిసన్నిధ్యోర్విరోధమభిప్రేత్య యేనాత్ర బ్రహ్మమీమాంసాయాం గుణోపసంహారే విచారితం॥ తథాహి తాం దిశా
స్వకారణస్థాం తేనైవ నిర్ణీతవ్యత్వాత్। తర్హి చతుర్దశీపూర్ణిమాయుగ్మమేకపక్షవర్తితిథిద్వయాత్మకత్వాత్॥ ౬

ప్రస్తార ఉల్లేఖ ఉపద్రవ నిధన

త్ర
విద్ధ

36

కాలమాధవం

ఏకభక్తాదిపారణాన్తానాం తేషు కర్మసు దివాతిథ్యా ప్రయుక్తస్య విశేషస్య కథంచిదప్యస్మరణాత్ ... తూష్ణీం వా కర్తవ్యో యో జ్ఞేయః ||

ఇతి ద్వితీయానిర్ణయః || అథ తృతీయా నిర్ణీయతే || తత్ర త్రిధా వచనాని సన్తి | కానిచిత్పూర్వవిద్ధావిధాయకాని కానిచిత్పరవిద్ధానిషేధకా
నికానిచిదుత్తరవిద్ధావిధాయకాని | తత్ర యుగ్మవాక్యం తావత్పూర్వవిద్ధావిధాయకం ప్రసిద్ధం పూర్వవిద్ధానిషేధకం వాక్యమాపస్తంబః || తృతీయా
తు న కర్తవ్యా ద్వితీయామోహపరిహృతా విభో | ద్వితీయయా యుతాం తాం తు యః కరోతి నరాధమః || సంవత్సరకృతేనైవ పాసతు ధర్మేణ లుప్య
తే | ద్వితీయాశేషసంయుక్తాం తృతీయాం కురుతే తు యః | స యాతి నరకం ఘోరం కాలసూత్రం భయంకరం || ద్వితీయాశేషసంయుక్తాం యా
కరోతి విమోహితా | సా వైధవ్యమవాప్నోతి ప్రవదన్తి మనీషిణ ఇతి | స్కన్దపురాణేపి | తృతీయా తు న కర్తవ్యా ద్వితీయాసంయుతా తిథిః | యా కరోతి విమూ
ఢా స్త్రీ పురుషా వాపి విధవా ... || ద్వితీయాసంయుతాం తాం తు పూర్వధర్మాణి లుప్యతే | విధవాత్వం మహద్దుర్గతత్వం భవేన్నాత్ర సంశయః || కలాకాష్ఠా
పి వా చైవ ద్వితీయా సంప్రదృశ్యతే | సా తృతీయా న కర్తవ్యా కర్తవ్యా గణసంయుతా | యది ... పుణ్యం వ్రతకర్తా ... భవేదితి || అత్ర పూర్వవి
ద్ధాయా నిషేధ భావాయుక్తా తాన స్తావో ... | యుగ్మవాక్యం తు రంభావ్రతవిషయం భవిష్యతి | రంభావ్రతం తు భవిష్యత్పురాణే దర్శితం | భద్రే కురుష్వ యత్నేన
రంభాఖ్యం వ్రతముత్తమం | జ్యేష్ఠే శుక్లతృతీయాయాం స్నాతా నియమతత్పరా ... | తత్ర వాపరం రంభావ్రతం పఠితం | భద్రే కురుష్వ యత్నేన
సప్రణాశినం | మార్గశీర్షే ధవా మాసి తృతీయాయాం ... రాధిప | శుక్లాయాం ప్రాతరుత్థాయ దన్తధావనపూర్వకమిత్యాది నా వ్రతముభిధాయోపసంహృ
తం | సౌభాగ్యవర్ధనం పుణ్యం కీర్తనం రంభయా రాజసత్తమ | తేన రంభాతృతీయేయం పరమా భాగవదాయినీతి | ఏతస్య రంభావ్రతస్య పూర్వవిద్ధాయాం
కర్తవ్యత్వం స్కందపురాణే దర్శితం | బ్రహ్మోత్త ... తథా రంభా సావిత్రీ ... తృతీయాకే | కృష్ణాష్టమీ చ భూతా చ కర్తవ్యా సంముఖీ తిథిరితి | తత్రైవ
పూర్వవిద్ధా నిషేధో రంభావ్రతాతిరిక్తవిషయత్వేన ... | ద్వితీయయా యుతా తు విద్ధా చ తృతీయా న కదాచన | కర్తవ్యా వ్రతిభిః స్నాత ధర్మకామ
ధర్మతత్పరైః | విహాయైకాం చ రంభాం చ తృతీయాం పుణ్యవర్ధినీమితి | ఉత్తరవిధాయకం తు బ్రహ్మవైవర్తే దర్శితం || చతుర్థీసంయుతా యా
తు సా తృతీయా ఫలప్రదేతి | ఆపస్తంబోపి | చతుర్థీసంయుతా యా చ సా తృతీయా ఫలప్రదా | అవైధవ్యకరీ స్త్రీణాం పుత్రసౌభాగ్యవర్ధినీతి | బ్రహ్మా
ండ ... పి || ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ పౌర్ణమాసీ చతుర్దశీ | అమావాస్యా తృతీయా చ తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి అస్య చోత్తరవిద్ధావిధాయ
కస్య రంభావ్రతాతిరిక్తవిషయత్వం బ్రహ్మవైవర్తే దర్శితం | రంభాఖ్యాం వర్జయిత్వా తు తృతీయాం ద్విజసత్తమ | అన్యేషు సర్వకార్యేషు
గణాయుక్తా ప్రశస్యత ఇతి | కేచిత్తు సర్వత్రాపి తేషు పూర్వవిద్ధైవ తదా పావస్యః | ఏకాదశీ తృతీయా చ షష్ఠీ చైవ త్రయోదశీ | పూర్వ
విద్ధా తు కర్తవ్యా యది న స్యాత్పరేహనీతి | అత్ర పరేహనీ సత్త్వం త్రిధా భిద్యతే సర్వథా వాసత్త్వం ద్విముహూర్తాత్ న సత్త్వం త్రిముహూర్తా
సత్త్వం చేతి | సర్వథా వాసత్త్వే పూర్వదినానుష్ఠానమస్తు యదా తు పరేహ్ని ఘటికాత్రయం ఘటికాపంచకం వా భవతి తదా కథమస్త్విది మహా
న్సంశయః | త్రిముహూర్తసత్త్వే ... కల్పితా తత్పంచఘటికా పక్షే ముఖ్యాసంభవః ద్విముహూర్తసత్త్వే వాసాను కల్పితావత్
ఘటికాత్రయపక్షే తస్యాప్యసంభవః | తదా కిం ముఖ్యానుకల్పయోరభావాత్ పూర్వేద్యురనుష్ఠానం కిం వా పూర్వవిద్ధాయా నిషేధబా
హుల్యాద్ ... అల్పమపి సత్త్వమాశ్రిత్యానుష్ఠానం తత్ర కించిన్నియామకం వచనమస్తి నాపి న్యాయో న నిర్ణేతుం శక్యత ఇత్యతావతు

సుధా

లక్షద పురాణేపి। వినాయకవ్రతే కార్యా సర్వమాసేషు షణ్ముఖ। చతుర్థీ తు జయాయుక్తా గణనాథసుతోషిణీతి।

త్రి

ణేతి తాదృశే విషయే పంచమీవేధనిషేధో వచనస్థాపనీయః। తథా పూర్వవిద్ధాప్రశంసా చ తస్మిన్నేవ విషయే ద్రష్టవ్యా। అత ఏవ బ్రహ్మవైవర్తే పూర్వోత్తరవిద్ధ
యోః విధినిషేధౌ స్మర్యేతే। చతుర్థీసంయుతా కార్యా తృతీయా చ చతుర్థికా। తృతీయాయుతాం యుతా నైవ పంచమ్యా కారయేత్ క్వచిదితి। తథా తత్రైవ
పూర్వవిద్ధా ప్రశస్యతే। చతుర్థీసంయుతా యా చ సా తృతీయా ఫలప్రదా। చతుర్థీ తు తృతీయాయాం మహాపుణ్యఫలప్రదేతి। తస్యాశ్చ వినాయకవ్రతవిషయత్వం
తత్రైవ సూచితం। కర్తవ్యా వ్రతిభిర్వత్స గణనాథసుతోషిణీతి। వినాయకవ్రతానుష్ఠానే చ చతుర్థ్యా మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం ముఖ్యప్రయోజకం॥ తదాహ బృ
హస్పతిః। చతుర్థీ గణనాథస్య మాతృవిద్ధా ప్రశస్యతే। మధ్యాహ్నవ్యాపినీ చేత్ స్యాత్ పరతశ్చేత్ పరేఽహనీతి। యదా పూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నవ్యాపినీ భవతి తదా ము
ఖ్యప్రయోజకస్య విద్యమానత్వాత్ మాతృవిద్ధత్వగుణసద్భావాచ్చ సా గ్రాహ్యేత్యర్థః। తదా శేషవిషయే పరేద్యుస్సత్వమపి మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యాం సాల్పత్వాజ్జ్యా। అత ఏవ
ప్రశస్యత ఇత్యుక్తం। పరేద్యురేవ యదా మధ్యాహ్నవ్యాపినీ తదా మాతృవిద్ధత్వగుణాభావేపి ప్రధానప్రయోజకానుసారేణ పరవిద్ధైవ గ్రాహ్యా॥ తథా చ స్మృ
త్యంతరం। మాతృవిద్ధా ప్రశస్తా స్యాచ్చతుర్థీ గణనాయకే। మధ్యాహ్నే పరతశ్చేత్ స్యాన్నాగవిద్ధా ప్రశస్యత ఇతి। నను బహుషు వచనేషు పూర్వవిద్ధాయా గణ
నాథసంతోషహేతుత్వముక్తం। అతః పూర్వవిద్ధత్వమేవ ముఖ్యప్రయోజకం తాయుక్తో॥ మైవం। మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వస్యైవం వైయర్థ్యప్రసంగాత్। అవశ్యంభా
వి తదా మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం ప్రసంగాద్భవతి। అతస్తద్విధానం వ్యావర్త్యాభావాత్। అథోచ్యేత పక్షాంతరే పూర్వేద్యునేకవచనవిహితస్య పూర్వవిద్ధస్య వైయర్థ్యం త
దవస్థం మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వేనైవ తన్నిర్ణయాదితి। తన్న॥ యదా తిథిక్షయవశాదుభయత్ర మధ్యాహ్నవ్యాప్తిర్నాస్తి యదా చోభయత్ర కృత్స్నమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం
తదేకదేశవ్యాపిత్వం వా సమానం తత్ర సర్వత్ర మధ్యాహ్నవ్యాప్త్యా నిర్ణయాభావే సతి పూర్వవిద్ధత్వేనైవ నిర్ణేతవ్యత్వాత్। ఏవం సతి సావకాశనిరవకాశయోర్నిర
వకాశం బలీయ ఇతి న్యాయేన మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వస్య నిరవకాశతయా ప్రాబల్యమిత్యేవ వక్తవ్యం న తు ముఖ్యతయేతి చేత్॥ న॥ ముఖ్యత్వస్యాపి సంభవాత్
తిథినిర్ణయే కర్మకాలవ్యాప్తిశాస్త్రస్య ముఖ్యత్వమస్య ప్రకరణస్య ప్రారంభే దర్శితం। కర్మకాలశ్చ వినాయకవ్రతస్య మధ్యాహ్నః ప్రాతః శుక్లతిలైః స్నాత్వా మ
ధ్యాహ్నే పూజయేన్నృపేతి తత్కల్పే విధానాత్। అతో ముఖ్యత్వాదపి మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం ప్రబలమితి। నను కేషాంచిత్తౌ పూర్వవిద్ధత్వేన మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వ
బాధ ఉపలభ్యతే। జయా చ యది సంపూర్ణా చతుర్థీ ప్రాప్యతే యది। జయాయాస్సహ కర్తవ్యా నాగవిద్ధాం న కారయేదితి స్మరణాన్మైవం అస్య వచనస్య దినద్వయే మ
ధ్యాహ్నస్పర్శాభావవిషయత్వేనాప్యుపపత్తేః। తథాహి పూర్వదినే వినాయకవ్రతప్రయోజకే మధ్యాహ్నే జయాసంపూర్ణా పరేద్యుర్మధ్యాహ్నాత్ పూర్వం తిథిక్షయవశాన్మ
ధ్యాహ్నాదర్వాగేవ చతుర్థీ సమాప్తా తదా దినద్వయే కర్మకాలవ్యాప్త్యభావాత్ చతుర్థ్యా అభావాద్వినాయకవ్రతే కిం దినముపాదేయమితి వీక్షాయాం పూర్వదినం వి
ధాయ పరదినం ప్రతిషేధతి అథోచ్యతే। జయా చ యది సంపూర్ణా ఇత్యనేన కర్మకాలరూపమధ్యాహ్నం వ్యాప్య సమాప్తిపర్యంతత్వం న వివక్షితం కింతు ప్రావర్తస్త్రమయ
పర్యంతత్వమితి ఏవం తర్హి పూర్వవిద్ధైవ నాస్తి వేధికాయాః పూర్వతిథేః సంపూర్ణత్వే సతి వేధ్యాయాశ్చతుర్థ్యా అనవకాశత్వాత్। అథ వా భూత్పూ
ర్వవిద్ధత్వం తథాపి జయాయాం విహితాయాం పరేద్యుర్మ[illegible]ధ్యాహ్నవ్యాప్తిత్వం బాధ్యత ఇతి చేన్నైవం। నహ్యత్ర పరదినవిహితేవ మధ్యా
హ్నవ్యాపిత్వం కారణత్వేనోపన్యస్యతే। కింతు నాగవిద్ధత్వం। అతో నాగవిద్ధత్వనిందాయాం వచనస్య తాత్పర్యం న చతుర్థీరహితజయావిధానే అన్య
థా చతుర్థీనిందాయామపి తాత్పర్యం ప్రసజ్యేత న చ తదుక్తం। న హి వరఘాతాయ కన్యా ముదాహ్యతే ఇతి। వచనభాష్యప్రత్యేన నాగవిద్ధాయా
యుతత్వాత్తుక్తౌ ముతిః కన్యా ఉపలభ్యతే యది శబ్దప్రయోగాత్। యద్య[illegible] జయాసంపూర్ణా తథాపి నాగవిద్ధా హేయేతి మంతజయా

ఽపక్షద్వయసంధివిషయకం। ఏవం వ్యవస్థితా సతాం యుగ్మశాస్త్రేణ పక్షద్వయేఽపి చతుర్థీ పరవిద్ధైవ ప్రాప్నోతి। న సువచనాంతరేణ చతుర్థీ

౩౭ ద్వీ కాలమా ధవం 37 విరో సా ధి యుగ్మవా క్యాదవ గతం ష ద య	షష్ఠ్యాం శ్రావయతే। ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేతి। అస్యాయమర్థః పంచభక్తియుక్తస్య సామ్న ఉద్గీథాఖ్యా భక్తిః కశ్చిదవయవ ఏకదేశః। తం చావయవముద్గాతా యాగకాలే గాయతి। గీయమానం చ తముద్గీథం సర్వో ధ్యాతా ఆ... శాఖాగతేనోపనిషద్వాక్యేన తైరనేకైర్గుణైరుపాసీతేతి తేషు శాస్త్రాంతరే శాఖాంతరే వా విహితాః ఉద్గీథభక్తిస్తు తాండి శాఖాయాం శ్వాముక్త్యాది... కాలకారాదిషు సర్వాసు సామ శాఖాసు పఠితా తత్ర యదిదం తాండి శాఖోక్తగుణముపాసనం తత్కిం తాండిశాఖాగత ఏవోద్గీథవిశేషే వ్యవతిష్ఠతే కిం వా సర్వశాఖాగతోద్గీథసామాన్యే సంచరతీతి సంశయః। తత్ర స న్నిధివశాదుద్గీథవిశేషే వ్యవతిష్ఠత ఇతి పూర్వః పక్షః। ఉద్గీథశబ్దః ముఖ్యయా వృత్త్యా ఉద్గీథసామాన్యం బ్రూతే। న చ సంనిధినాపంచమప్రమాణేన ప్రథమప్రమాణస్య శక్తేః సంకోచో యుక్తః। తస్మాదుపాసనముద్గీథసామాన్యే సంచరతీతి రాద్ధాంతః। అనేన న్యాయేన ప్రకృతేఽపి సమాచరాణ స్యైవ సంనిధినాదివ... తిథ్యాది శక్తేః సంకోచాయోగాద్యుగ్మాది శాస్త్రం పక్షద్వయవిషయం ద్రష్టవ్యం। యది చతుర్దశీ పూర్ణిమయోః కృ ష్ణపక్షవిషయత్వం న సంభావ్యతే తర్హి తత్రైకత్ర శుక్లపక్షవిషయత్వమస్తు। తథా దర్శప్రతిపద్యుగ్మస్యాపి గతత్వం తరాభావాత్ పక్షద్వయస్య వ్యవస్థా ప్రతీయతే। తథా చ మార్కండేయః॥ శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామభ్యుదితో రవిః। కృష్ణపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామస్తమితో రవిరితి। అత్ర చ వక్తవ్యం కిమిదం శుక్లాది వాక్యం యుగ్మాది శాస్త్రనియమవదపరాతిథీనాం వ్యవస్థాపకం ఉత సావతంత్ర్యేణ యది నియమవ త్త్వాత్ తర్హి పూర్వతిథ్యయముత్తరవిద్ధానాం పూజ్యత్వేన శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామభ్యుదితో రవిరిత్యేతత్ పూర్వార్ధమవిరో ధి। ఉత్తరార్ధం తు తథా తేష్వేవ యుగ్మేషు చరమతిథీనాం పూర్వవిద్ధానాం పూజ్యత్వేన కృష్ణపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామస్తమితో రవి రిత్యుత్తరార్ధమవిరోధి। పూర్వార్ధం తు విరోధి తథా దర్శప్రతిపద్యుగ్మే కృష్ణపక్షగతస్య దర్శస్యైవ పూజ్యత్వం శుక్లపక్షగతాయాః ప్రతిపదోఽస్తమయే పూజ్యత్వం తథా సతి। తత్రోభయత్ర విరోధః స్ఫుటతరః తస్మాన్న యుగ్మాది శాస్త్రవదనేన నియమం తు శక్యం నాపి స్వాతంత్ర్యేణ తి థీనాం వ్యవస్థాపకం। తత్ర యుగ్మాది శాస్త్రవిరోధస్యాపరిహార్యత్వాత్। అవిరోధేన తు శుక్లాది వాక్యస్య దశమీవిషయత్వం ప్రతిపత్త్రి కరణే ప్రసంగాదుదాహృతం। తస్మాచ్ఛుక్లకృష్ణయోరుభయోరపి పక్షయోర్యుగ్మాది శాస్త్రాచ్చతుర్థీ పరవిద్ధా గ్రాహ్యా। బ్రహ్మాండవసిష్ఠాఽపి। ఏక దశీ తథా షష్ఠీ అమావాస్యా చతుర్థికా। ఉపోష్యాః పరసంయుక్తాః పరాః పూర్వేణ సంయుతా ఇతి। ననుపరవిద్ధోపవాస నిషేధః। కవచిత్స యతే। దివతంయాన్ పంచమీం వై ధాన్యశమీ... చతుర్దశీ। చతుర్దశీ చాపవాసే హన్యుః పూర్వాత్తరే తిథీ ఇతి। అయమర్థః। పంచమీ ప్రతిపదేన పూర్వాం చతుర్థీం తిథిముత్తరాం ష్ఠీం తిథిముపవాసవిషయే హంతి। అతః పంచమీవిద్ధాయాం నోపవాస ఇతి నైష దోషః। ప్రతిపదేన వ్యవస్థాపపత్తేః। సంతి హి చతుర్థ్యాం భిన్నదేవతావిషయాణి బహూని వ్రతాని తత్ర విఘ్నేశ్వరోత్తరప్ర క్తే చతుర్మూర్తి వ్రతే మూర్తిచతుష్టయోపేతో విఘ్నో దేవతా। స్కందపురాణప్రోక్తే అంగారకచతుర్థీ వ్రతే భౌమో దేవతా। బ్రహ్మపురాణోక్తేయమవ్రతే యమో దేవతాఽస రపురాణాదిప్రోక్తేషు దూర్వాగణపత్యాది వ్రతేషు వినాయకో దేవతా। కూర్మపురాణ ఏవ ప్రోక్తే నాగచతుర్థీ వ్రతే శేషవాసుకితక్షకాదయః సర్వే దేవతాః తత్ర వినాయకనాగవ్రతాదికేష్వేతేష్వపి పరదిద్ధోపవాసః వినాయకనాగయోస్తు వ్రతేషు భావప్రధానత్వాత్ కదాచిత్పూర్వవిద్ధోపవాసః ప్రా

స్తాసు చ తిథిషు యత్ర యత్ర పరవిద్ధోపవాసః శాస్త్రాంతరేణ ప్రాప్తస్తస్య సర్వస్య తద్విషయే ఉపపత్తేః న చ తేనైవ శాస్త్రేణ తదుపవాససిద్ధేః కృ
తమనేన వచనేనేతి శంకనీయం । సామాన్య విశేషరూపేణ శాస్త్రద్వయస్య పరిచరితార్థత్వాత్ । తస్య చ సామాన్య శాస్త్రరూపస్య ప్రాంతో
పవాస వచనస్య విరోధినాం షష్ఠీయుక్త పంచమీ నిషేధకేన విశేషశాస్త్రరూపేణ పారితవచనేన సహా[illegible]థా యుజ్యతే ఏతాదృశం బాధమఖిల
స్యైవప్రాయః ప్రాంతఉపేష్యతి ప్రాయః శబ్దః ప్రయుక్తః ప్రతిపన్నాద్యాన పారావ విద్ధాకా ఇతి వచనబలాత్ పంచమ్యామపి దానవ్రత
యోః । పరదినానుష్ఠానప్రాప్తౌ తత్ప్రావృత్త్యై పారితవచనేనైవ కర్మణో తుల్యత్వే తేన చ ద్వైవ కర్మణి పూర్వాహ్న స్య కర్మకాలత్వాత్
త్కర్మకాల శాస్త్ర ప్రాబల్యస్య వర్ణితత్వాత్ తద్బాధా న యుక్తా ఇతి శంకనీయం । విధేర్నిషేధస్య వా ప్రతిపదోక్తస్య ప్రబలతర
త్వాత్ స్వభపూర్వదినపూర్వాహ్నస్య ప్రసక్తత్వం తన్మ కర్మకాలత్వం సాకల్యవచనాపాదిత కర్మకాలత్వస్య సద్భావాత్ ఈదృశమేవవి
షయమభిలక్ష్య సాకల్యవచనస్య ప్రవర్తత్వాత్ । సావభావిక తిథి వ్యాప్తి యుక్తే విషయే సాకల్యవచనస్య నిరర్థకత్వాత్ । తస్మా
ద్దైవకర్మణో పరవిద్ధాయాః పంచమ్యా నిషేధానవిరుధ్యతే న నైవమపి విత్రేయ తన్నిషేధో నిరర్థకః । పిత్ర్యస్య సర్వత ఏవ పరవిద్ధాయామ
ప్రాప్తత్వాత్ । మైవం । ద్వష్టాంతతయాపి [illegible]త్తదుపన్యాసోపపత్తేః । యథా పిత్ర్యకర్మణి ఉత్తరవిద్ధా న గ్రాహ్యా । తథా దైవేపి తిథివృద్ధి
యాం దైవపిత్ర్యయోః సమోపన్యాసః । నను వ్యాస నిగమగత యుగ్మశాస్త్రముదాహృత్య భవతా పంచమ్యాః పూర్వవిద్ధత్వమభి
ధీయతే । ఆపస్తంబాదయస్తు తదివ పరత్వలాంతా యుగ్మాసుగ్వదాహ్యతః । ప్రతిపత్సు దివతీయాం స్యాద్ద్వితీయా ప్రతిపద్యుతా ।
చతుర్థీసంయుతా యా చ సా తృతీయా ఫలప్రదా ॥ పంచమీ చ ప్రకర్తవ్యా షష్ఠ్యా యుక్తా చ నారదేతి ॥ అత ఏవ యుగ్మశాస్త్ర
పర్యాలోచనే పంచమ్యాః పరవిద్ధత్వం ప్రాప్నోతి ॥ బాఢం ॥ అత ఏవాత్ర శుక్లకృష్ణ శాస్త్రేణ వ్యవస్థా ప్రసక్తా । తాం నిషేద్ధుం పారిత
న శుక్లపక్షే తథాసిత ఇత్యుక్తం న చ సా వ్యవస్థా వచనేన నిషేద్ధుమశక్యా । కిం వచనం న కుర్యాన్నాస్తి వచనస్యాతిభార ఇతి న్యాయాత్ । త
స్మాత్ పారితవచనేన పంచమీ పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । స్కాందపురాణేపి ॥ పంచమీ చ తథా కార్యా చతుర్థీసంయుతా విభో ఇతి । తథా ప
ద్మపురాణ భవిష్యోత్తర పురాణయోః పూర్వోత్తర విద్ధా విషయా విధి నిషేధౌ స్మర్యతే । పంచమీ తు చతుర్థ్యా తు కార్యా న షష్ఠ్యా
న సంయుతేతి । యత్తు బ్రహ్మవైవర్తే [illegible]భిహితం । పంచమీ తు ప్రకర్తవ్యా షష్ఠ్యా యుక్తా తు నారదేతి తద్వచనం స్కందోపవాసవి
షయతయా సంకోచనీయం । వాక్యశేషే తథాభిధానాత్ । స్కందోపవాసే స్వకార్యా న పంచమీ పరసంయుతేతి వాక్య
శేషః । న చాసంజాత విరోధి నోపాక్రమస్య సంజాతవిరోధినా వాక్యశేషేణ కథం సంకోచ ఇతి శంకనీయం । అసందిగ్ధోప
క్రమస్య ప్రాబల్యేపి సందిగ్ధోపక్రమస్య వాక్యశేషేణ నిర్ణీతవ్యత్వాత్ । అత ఏవ జైమినినాపి సూత్రితం । సందిగ్ధే తు వాక్యశేషాదితి

శాస్త్రద్వయ
స్త్వాత్ । మీమా

ష

కమర్ణాః

౩౭

౩ల

కాలమూ భవం॥

38

యుక్తాయాం చతుర్థ్యాం సంభవత్వాన్మిత్యాపి వచనవ్యక్త్యర్థతాన్నమస్తావ్యాప్త్యా విద్యే తేర్భక్తిః సుతత్వేనేతిచేత్। చతుర్థీ రవివారయాం శుద్ధత్వతి యాన్య
యాంతథాపి కుతో భక్తిరితి సమానం పరస్పరసుయోగః వచనబలాదిత్యత్ర రమస్తాకమపి వచనం దాః పరస్పరకలహపూర్వోక్తభ్యాం నిత్యత్వనిరవ
కాశాభ్యాం మధ్యాహ్నవ్యాప్తివచనమేవాతిప్రబలం। సిద్ధివినాయకవ్రతే తస్యప్రతిపదోక్తత్వాదపి ప్రబలత్వం। జయావచనంతు గౌర్యాదివ్రతే చరి
తార్థం। తచ్చవ్రతం భవిష్యత్పురాణే భిహితం। వినాయకం సముద్దిశ్య చతుర్థ్యాం యదునందన। సర్వవిఘ్నవినిర్ముక్తః కార్యసిద్ధిమవా
ప్నుయాదిత్యభిధాయానంతరమిదం పఠ్యతే। నిద్రాశీతాంశువాం భ్రాంత్రిం మేధాం సరస్వతీం। ప్రగ్రాహ్యంతు ష్టింతథాకాంతిం తత్రైవావాహనపూ
జయేత్। విద్యాకామో విశేషేణపూజయేచ్చసరస్వతీమితి। లింగపురాణేపి। చతుర్థ్యాంతుగణేశస్య గౌర్యాశ్చైవ విధానతః। పూజాం కృత్వా
లభేత్సిద్ధిం సౌభాగ్యంచ నరః క్రమాదితి। నారదీయపురాణేపి। మాఘశుక్లచతుర్థ్యాంతు గౌరీమారాధయేద్బుధః। చతుర్థీవరదానామ గౌరీ
తత్రసుపూజితేతి॥ అతో యథోక్తరీత్యా వినాయకవ్రతే మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వేనైవ నిర్ణయః। గౌరీవ్రతేతు జయావచనం ద్రష్టవ్యం। త
త్రయదాదినద్వయేపి వైషమ్యేన మధ్యాహ్నవ్యాప్తిః ఏకదేశవ్యాపినీ తదా పూర్వదినే తత్స్వరూపత్వం చేత్ తదేవోపాదేయం। ఉత్తరదినే తత్స్వరూపత్వే కిం
మహాత్వగుణేన తదుపాదేయం కిం వామాత్వవిశిష్టత్వగుణేన పూర్వముపాదేయమితి సంశయే పూర్వమితి బ్రూమః। పరస్య నాగవిద్ధ
త్వాదాషాపేతత్వాత్। పూర్వస్యచ తదభావాత్। ఏతదేవాభిప్రేత్య స్కందపురాణే పఠ్యతే॥ జ్యేష్ఠాచవటసావిత్రీ తథానంగత్రయో
దశీ। వినాయకచతుర్థీచ కర్తవ్యాసంముఖీతిథిరితి। వినాయకవ్రతవన్నాగవ్రతేపి చతుర్థీ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యా। నాగవ్ర
తంచభ్రపురాణే దర్శితం। తిథౌ యుగవ్యాంయాం చ సముపోష్య యథావిధి॥ శంఖపాలాదినాగానాం శేషస్యచమహాత్మనః పూ
జాం కాంమూర్తి పుష్పగంధక్షీరాపాయసపూర్వకం విషాణితే సన్ననశ్యంతి నచతాన్ దృష్ట్వంతి పన్నగా ఇతిపురాణాంతరేపి। యుగం మధ్యా
యత్రదినేతత్రోపోష్యఫణేశ్వరాన్। క్షీరేణ స్నాప్య యత్నపంచమ్యాం పారయేత్ప్రయతో నరః। విషాణితస్యనశ్యంతి నతం హిం
సంతిపన్నగా। ఇతి। యుగంచతుర్థీ వినాయకచతుర్థీ నాగచతు[illegible]ర్థీత్యర్థః యా నిష్కృష్టః ఏకభక్తనాచ్చ యేన మధ్యాహ్నవ్యాప్తిః
షష్ఠాష్టాభేదేసతి యదాపరేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిస్తదా వినాయకచతుర్థీ పరా। ఇతరేషుతు పంచసుభేదేషు జయాయోగస్య
ప్రశస్తత్వాద్యుత్తరాభవతి। అత్రాపి శక్తత్వంచ చతుర్థీపంచమీయుక్తా నాగప్రతిపత్తినీ। ప్రతాస్తుసః పూజితాస్తస్యాం నాగాస్తే తత్ర
పూజయేదితివచనాదవసీయతే ఇతిచతుర్థీనిర్ణయః॥ అథపంచమీనిర్ణయతే॥ యుగ్మశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా। నసుప్రాయః ప్రాం
తథాషష్ఠ్యాహి తిథిర్దేవషలే[illegible]భిరితిశివరహస్య సౌరపురాణాభ్యాం స్తిథౌ గ్రభాగస్యోపవాసాంగత్వాభిధానాత్తుంచమ్యుపవాసః
పరేద్యుః ప్రాప్నోతి తన్న। హారీతేన పరవిద్ధాయాః ప్రతిషిద్ధత్వాత్। చతుర్థీసంయుతాకార్యా పంచమీ పరయాన్వితా। ద్వైవేకమర్ణో
పిత్రైవ[illegible] చ శుక్లపక్షే తథాసిత ఇతి॥ నచైతావతా ప్రాయఃప్రాంత ఇతి వచనస్య నివిషయత్వం శంకనీయం। నిర్ణీతాసు నిర్ణేయస్యాదూ

యుత్తాపరేద్యురేవసాభవతి। యదాతు పూర్వేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ తదా నాగచతుర్థీ పూర్వా। ఇతరేషు తు పంచసు భేదేషు పంచమీయోగ
స్యప్రశస్తత్వా

కూర్మ

ఉక్తా శివవ్రతేష్వేవ పరం భా తృతీయా పూర్వవిద్ధా ఫలవతీ తృతీయా పరవిద్ధా కాచిదేకదేవతాక ఏకస్మిన్ వ్రతే కర్మకాలవ్యాప్తిభేదేన వ్యవతిష్ఠతే తదన్యథా

నాపి సర్వాణి వ్రతాని నాగవిద్ధాయాం కర్తవ్యాని। తథాహ వసిష్ఠః। ఏకాదశీ తృతీయా చ షష్ఠీ చైవ త్రయోదశీ। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా యది న స్యాత్ పరేऽహని। నేతి। నాగవేధశ్చ షణ్ముహూర్తాత్మకః। తథా స్కందపురాణే। నాగో ద్వాదశనాడీభిర్దిక్ పంచదశభిస్తథా। భూతోऽష్టాదశనాడీభిర్దూషయత్యుత్తరాం తిథిమితి। ఇతి షష్ఠీనిర్ణయః॥ అథ సప్తమీనిర్ణయః ఉచ్యతే। సంతి హి సప్తమ్యాం నానాదేవతాకాని బహూని వ్రతాని। తత్ర భవిష్యోత్తరే శ్రీకృష్ణముమామహేశ్వరదేవతాకమముక్తాభరణసప్తమీవ్రతం ప్రోక్తం పురాణే। తథా భవిష్యత్పురాణే సూర్యదేవతాకం విజయసప్తమీవ్రతముక్తం। సూర్యదేవతాకమారోగ్యసప్తమీవ్రతం। వరాహపురాణేऽభిహితం। విష్ణుదేవతాకం మంగల్యవ్రతం గరుడపురాణేऽభిహితం। ఏవమన్యాన్యపి బహువిధాని। తత్ర కాశ్చిత్తిథయో దేవతాభేదేన వ్యవతిష్ఠమానా లక్ష్యంతే తద్యథా స్కందషష్ఠీ పూర్వవిద్ధా మందారాదిషష్ఠీ పరవిద్ధా। కాశ్చిత్ సతామప్యేకస్యాం దేవతాయాం వ్రతభేదేన వ్యవతిష్ఠంతే। తద్యథా వినాయకవ్రతే పూర్వేద్యుః పరేద్యుర్వా చతుర్థీ వ్యాపినీ గ్రాహ్యేతి కాశ్చిచ్ఛుక్లకృష్ణపక్షభేదేన వ్యవతిష్ఠంతే। తద్యథా శుక్లప్రతిపత్ పూర్వవిద్ధా కృష్ణప్రతిపదుత్తరవిద్ధేతి తత్ర కేచన సప్తమీవ్రతవ్యవస్థాపనే ప్రతిపద్యంతే। సకలాపి ప్రతిజ్ఞాన్ మహాసప్తమ్యాం పూర్వవిద్ధా నిందకస్యోత్తరవిద్ధా విధాయకస్య వచనస్య దర్శనాత్। తద్విపరీతమన్యే పూర్వవిద్ధా విధాయకస్యోత్తరవిద్ధా నిషేధకస్య సర్వత్రోపలంభాత్ సర్వాసు దేవతాసు సర్వేషు వ్రతేషు శుక్లకృష్ణపక్షయోరపి సర్వాః సప్తమీః పూర్వవిద్ధా ఏవ గ్రాహ్యా ఇత్యాదిశంతి। షణ్ముఖేనార్కేత్యభిధానాత్ స్కందపురాణే కర్తవ్యా సప్తమీ తత్ర షష్ఠ్యాం చ ప్రవర్తతే। షష్ఠీ తు సప్తమీయుక్తా తత్ర సన్నిహితో రవిరితి। భవిష్యత్పురాణే బ్రహ్మపురాణే చ। షష్ఠ్యా చ సప్తమీ తాత ఆదినాస్య తు సమాశ్రితే। పూర్వవిద్ధా దివాకరేష్టా కర్తవ్యా సప్తమీ తిథిరితి। శిష్ఠైః శిష్టైః పంచమీ సప్తమీ చైవ దశమీ చ త్రయోదశీ। ప్రతిపన్నవమీ చైవ కర్తవ్యా సంముఖీ తిథిరితి। ఉత్తరవిద్ధా ప్రతిషేధః స్కందపురాణే దర్శితః। షష్ఠ్యేకాదశ్యమావాస్యా పూర్వవిద్ధా తథాష్టమీ సప్తమీ పరవిద్ధా చ నోపోష్యం తిథిపంచకమితి। న చ పూర్వవిశేషణాపునరుత్తరవిద్ధాయామపి కర్తవ్యా। తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే। సప్తమీ నాష్టమీయుక్తా న సప్తమ్యాయుతాష్టమీ। సర్వేషు వ్రతకల్పేషు అష్టమీ పరతః శుభేతి। యదా పూర్వేద్యురస్తమయపర్యంతా షష్ఠీ పరేద్యుస్త్రిధిక్షయేణాస్తమయాదర్వాగష్టమీ త్రిముహూర్తా తదా పూర్వవిద్ధాయా అలాభాదుత్తరవిద్ధాయాశ్చ ప్రతిషిద్ధత్వాత్ త్రాసపద్ధానమితి చేత్ నిషేధముల్లంఘ్య పరేద్యురుత్తరవిద్ధాయామేవ ఉపవాసః। యద్వా పర్వస్మిన్ దినే వచనం నోపలభ్యతే। తథాపి శేషిలోపస్య నాన్యయత్వాదుత్తరవిద్ధాగ్రహణం కాలత్వేన స్వకర్తవ్యాలబ్ధౌ తత్ర ప్రత్యాప్తం స్కందవ్యతిరిక్తవ్రతేషు పూర్వవిద్ధాయాః షష్ఠ్యాః నిషేధముల్లంఘ్య యది న స్యాత్ పరేऽహని తి వాక్యేన పూర్వవిద్ధా గవపోతా తథాకం భావ్యతిరిక్తగా శ్రీవ్రతేషు దివసేషు యామ్యం తులోపస్వకర్తా తేనైవ న స్యాదయేనాత్రాష్టమీ విద్ధాయాః గ్రాహ్యా కారోపస్తు॥ ఇతి సప్తమీనిర్ణయః॥ అథాష్టమీనిర్ణయ ఉచ్యతే బహువిధా హి తత్ర నిర్ణయః వ్రతసామాన్యవిషయో వ్రతవిశేషవిషయశ్చేతి। వ్రతసామాన్యే తు శుక్లకృష్ణపక్షభేదాద్వ్యవతిష్ఠతే। తత్ర శుక్లాష్టమీ పరా గ్రాహ్యా షణ్ముఖేనావసు సంధ్యయోరితి యుగ్మశాస్త్రాత్। యద్యప్యేతచ్ఛాస్త్రం పక్షద్వయసాధారణమితి చతుర్దశ్యాం ప్రస్తావే ప్రతిష్ఠితం। తథాపి శాస్త్రాంతరబలాచ్ఛుక్లపక్షే పరత్వపసర్వతి। తథా చ నిగమః। శుక్లపక్షేऽష్టమీ చైవ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా కర్తవ్యా పరసంయుతా।

౩౮

కాలమాధవం ॥ —

తి। అతః స్కందోపవాసే పంచమీ పరవిద్ధా అన్యత్ర పూర్వవిద్ధేతి స్థితం ॥ ఇతి పంచమీనిర్ణయః ॥ అథ షష్ఠీనిర్ణయః ఉచ్యతే ॥ ॥ సా చ యుగ్మ
శాస్త్రద్వయేన ద్విధా ప్రతిభాతి। తత్ర షణ్ముఖైనార్థితైకం యుగ్మశాస్త్రం తత్ర షష్ఠ్యాః సప్తమీవిద్ధత్వం ప్రతీయతే। పంచమీ తు ప్రకర్తవ్యా
షష్ఠ్యా యుక్తా తు నారదేత్యపరం యుగ్మశాస్త్రం। తేన షష్ఠ్యాః పంచమీవిద్ధత్వం ప్రతీయతే। తయోః శాస్త్రయోః శుక్లకృష్ణభేదేన వ్యవస్థా కా
ర్యా కిం వా దైవపిత్ర్యభేదేన ఉత స్కందవ్రతాన్యవ్రతభేదేన తత్ర న తావత్ప్రథమః కల్పః। సుమంతునా పక్షద్వయే వ్యవస్థాం నిరాకృత్య దైవపిత్ర్యభే
దేన వ్యవస్థాపితత్వాత్ ॥ తథా చ తద్వచనం। నాగవిద్ధా న షష్ఠీ స్యాత్ పక్షయోరుభయోరపి। ఏకవర్ణా స్థితా యుక్తా పిత్ర్యే పూర్వేణ సంయు
తామితి ॥ నాపి ద్వితీయః। దైవపిత్ర్యభేదేన వ్యవస్థాయామపి అయుక్తత్వాత్। తథా హి। యదేతత్సుమంతునా దైవే ఏకవర్ణత్వే శుక్లకృష్ణపక్షద్వ
యగతాయాః షష్ఠ్యా నాగవిద్ధత్వం ప్రతిషిధ్యతే తత్ర తథాస్తు యస్మాన్నాగవిద్ధాయాః పిత్ర్యే వ్యవస్థాపనం। తత్ర వక్తవ్యం కిం పూర్వవిద్ధత్వమేకో
ద్దిష్టవిషయం కిం వా పార్వణవిషయం నోభయమప్యుపపద్యతే మధ్యాహ్నే పరాహ్ణవ్యాప్తిర్భావ్యమేవ తయోర్నిర్ణయే సతి పూర్వవిద్ధతా
యా అకించిత్కరత్వాత్ నచైవం। తదన్యం పరేద్యుస్సత్త్వామపి మధ్యాహ్నే పరాహ్ణవ్యాప్తే తత్పరిత్యాగాయ పూర్వవిద్ధత్వవిధానమితి యు
క్తం కర్మకాలవ్యాప్తేః పరిత్యాగాయోగాత్ అన్యథా దుర్నాషకృత్యే అమావాస్యగత పాందహతతి న్యాయః ఆపతేత్। తర్హి సుమంతువచనస్య కా గతిరి
తి చేత్। ఉచ్యతే। న ఖల్వేతద్వచనం పిత్ర్యే పూర్వవిద్ధాం విధాతుం ప్రవృత్తం। కిం తర్హి దైవే తాం నివారయితుం తత్ప్రవృత్తం। అత్రార్థవాదత్వేన పిత్ర్యే సా భవ్య ను గ్రాయ
తే। తత్రేయం వచనవ్యక్తిః। యది నామ కథంచిత్పూర్వవిద్ధా భవేత్ భవతు నామ సా పిత్ర్యే తిథిమూలస్సర్వో యేనాపి తత్తుష్టిహేతుత్వాత్ దైవే సర్వథా పూ
ర్వవిద్ధా న గ్రాహ్యేతి తస్మాత్తృతీయః పక్షః పరిశిష్యతే। స్కందవ్రతే పూర్వవిద్ధా వ్రతాంతరేషు తూత్తరవిద్ధేతి తత్ర స్కందషష్ఠ్యాః పూర్వవిద్ధత్వమాహాప
స్తంబః। కృష్ణాష్టమీ స్కందషష్ఠీ శివరాత్రిశ్చతుర్దశీ। ఏతాః పూర్వయుతాః కార్యాః తిథ్యంతే పారణం భవేదితి। స్కందషష్ఠీ లింగపురాణే దర్శితా। ప్రత్యే
కం మపి షష్ఠ్యాం చ షష్ఠీర్యాగా గుహాస్య చ। దిక్పాలైః సంముఖీ చ సా న్యత్ర స్కందగామి వత్సర ఇతి ఫలషష్ఠీ మందార షష్ఠ్యాదివ్రతాని చ భవిష్యోత్త
రే ప్రోక్తాని। తత్ర తత్ర రవ్యాదివ్రతేషు పరవిద్ధా గ్రాహ్యా। తదుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ పౌర్ణమాసీ చతుర్దశీ। అమావాస్యా తృతీయా చ
తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి। యద్యప్యత్ర వ్రతవిశేషానుపాత్తస్తథాపి స్కందవ్రతస్య పూర్వవిద్ధాయాం విహితాయాం పరిశేషాదన్యేషాముత్తరవిద్ధా
భవతి। తేషామప్యవిరోధాత్ పూర్వవిద్ధా స్యాదితి చేత్ న ప్రతిషేధాత్ న ప్రతిషేధాత్తథా చ నిగమః। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ రుద్రవిద్ధా దివాకరం
కామవిద్ధా భవేద్విష్ణుర్న గ్రాహ్యాస్తే తు వాసరాః। నాగః పంచమీ రుద్రః షష్ఠీ దివాకరః సప్తమీ। కామస్త్రయోదశీ। విష్ణుర్ద్వాదశీ। శివరహ
స్యసౌరపురాణయోః। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ శివవిద్ధా తు సప్తమీ। దశమ్యేకాదశీ విద్ధా నోపోష్యా తు కథంచనేతి। తథా పూర్వవిద్ధా ప్రతిషేధః
ఉత్తరవిద్ధా విధిశ్చ తత్ఫలం చ సహైవ స్కందపురాణే పఠ్యతే। నాగవిద్ధా తు కర్తవ్యా షష్ఠీ తు న కదాచన। సప్తమీసంయుతా కార్యా షష్ఠీ ధర్మార్థి
భిః కథితా। (ప్ర)దోషస్తు వర్తతే పి। న హి షష్ఠీ నాగవిద్ధా కర్తవ్యా తు కదాచన। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ క్రత(ప)క్షయా భవేత్। సప్తమ్యాం సహ కర్తవ్యా
మహాపుణ్య ఫలప్రదేతి। పుణ్యాన సత్క్షయోయసావసాపుణ్యాన్యక్షయాయ దిక్ కదాచిత్తిథిక్షయే శాదుత్తరవిద్ధా షష్ఠీ న లభ్యతే। తదాస్కంద వ్రతవద
న్యా తత్రైవ రవిషష్ఠీదర్శితా। షష్ఠ్యాం మహోపవాసం తు భవేత్ కృష్ణపక్షకే సాయం చ ఏవ యస్య। నిత్యాం భాగరు క్షైవ సంప్రాప్నోతీప్సితం
ఫలమితి।

(margin:) స(౯)

(margin:) తా

(margin:) త్రు

(margin:) సాయాహ్నాపా(చ్)ప్తే

(margin:) రుద్రః

(margin:) పుణ్య

౪ గా భావే శుక్లపక్షే వర్తితత్వాత్పరైవాష్టమీ గ్రాహ్యా। యదా తు పూర్వదినే రాత్రౌ నక్షత్రయోగః ౪

స్యే క్షేత్రే మనస్యుత్సవో జాయతే తత్రోత్సవః [illegible] కర్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి। నక్షత్రాదియోగే వ్రతవిశేషోపజీవే నిర్ణయ ఉదాహ్రియతే। స్కందపురాణే వ్రత
తవిశేషః పఠ్యతే। మాసి భాద్రపదే శుక్లే పక్షే జ్యేష్ఠర్క్షసంయుతే। యస్మిన్కస్మిన్దినే కుర్యాజ్జ్యేష్ఠాయాః పరిపూజనమితి। తస్య జ్యేష్ఠావ్రతస్య నక్షత్రయోగవ
శేనాష్టమీ గ్రాహ్యేతి వాక్యం। నాష్టమీ సప్తమీవిద్ధా సప్తమీ చాష్టమీయుతా। నవమ్యాం సహ కార్యా స్యాదష్టమీ నాత్ర సంశయః। మాసి భాద్రపదే శుక్లపక్షే జ్యే
ష్ఠర్క్షసంయుతా। రాత్రిర్యస్మిన్దినే కుర్యాజ్జ్యేష్ఠాయాః పరిపూజనమితి। అయమర్థః। అష్టమ్యాం నక్షత్రయోగోఽస్తి తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా। సోఽయం శు[illegible]
క్లపక్షస్య యుక్తస్య సామాన్యశాస్త్రస్య నక్షత్రప్రయుక్తవిశేషశాస్త్రేణాపవాద ఇతి। [illegible]యం పూర్వదినే రాత్రౌ నక్షత్రయోగః సోఽపి క్వచిదపోహ్యతే। తథా చ స్కందపురాణే। యస్మి
న్దినే భవేజ్జ్యేష్ఠా మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమప్యణుః। తస్మిన్పూర్వాహ్ణం పూజా చ న్యూనా చేత్పూర్వవాసర ఇతి। అత్రైకవలతిథినో నక్షత్రస్య ప్రశస్తత్వాత్కేవలతిథి
ప్రయుక్తం నిర్ణయమపోహ్య యథా నక్షత్రప్రయుక్తో నిర్ణయః। ఆదృతస్తథా నక్షత్రయుక్తతిథౌ వారవిశేషయోగస్య తతోఽపి ప్రశస్తత్వాత్తేన యోగేన నిర్ణ
యః కర్తవ్యః। తదేవాభిప్రేత్య స్కందపురాణే పఠ్యతే। నభోఽష్టమ్యాం యదా వారో భానోర్జ్యేష్ఠర్క్షమేవ చ। నీలజ్యేష్ఠేతి సా ప్రోక్తా దుర్లభా బహుకాలికేతి
తదేవం త్రిధా నిర్ణయః సంపన్నః। స్వసంభావ్రతసంతానాష్టమీవ్రతాదౌ శుక్లకృష్ణభేదేన నిర్ణయః। దూర్వాష్టమ్యాం వ్రతవిశేషేణ నిర్ణయః। నీలజ్యేష్ఠా
ష్టమ్యాం యోగవిశేషేణ [illegible] నిర్ణయ ఇతి తదేతన్నిర్ణయత్రయం ద్రష్టవ్యం। కృష్ణజన్మాష్టమీ విచార్యతే। సా కిం పక్షభేదేన నిర్ణేతవ్యా ఉత వ్రత
విశేషేణ ఆహోస్విద్యోగవిశేషేణేతి। అత్ర విభాగపరం చింత్యతే। కిం జన్మాష్టమీవ్రతమేవ జయంతీవ్రతం ఉత తయోర్భేద ఇతి। తథా స్యాదపి చింతనీయం
కింతిథ్యం। తత్ర వదత్రాపవేధః। ఉత మధ్యరాత్రవేధ ఇతి। ప్రథమం వ్రతస్వరూపే నిశ్చితే పశ్చాదస్య వ్రతే కో వా శీతతిథిరిత్యాకాంక్షాయాం దేతి తిథౌ చ పూర్వవిద్ధత్వే
న వా నిశ్చితాయాం పశ్చాత్కీదృశో వేధ ఇత్యాకాంక్షా తస్మాదాదౌ వ్రతం నిశ్చీయతే। తత్ర జన్మాష్టమీజయంతీభ్యాం వ్యపదిశ్యమానం వ్రతమేకమేవేతి
తావత్ప్రాప్తం। కుతః। రూపభేదాభావాత్। యథా యాగస్య ద్రవ్యదేవతే రూపం యథా వోపాసనస్య గుణవిశేష్టయుక్తా దేవతా। యథా చ తత్త్వవిద్యాయాం వే
ద్యం తత్త్వం రూపం తథా వ్రతే నియమవిశేషః। స్వరూపం నియమశ్చాత్రోపవాసో జాగరణం కృష్ణపూజా చంద్రార్ఘ్యదానమిత్యాదిలక్షణః స చాభయత్ర న భిద్యతే
అథోచ్యేత రూపాభేదేఽపి నిత్యకామ్యయోరివ భేదో భవిష్యతి నిత్యా జన్మాష్టమీ అకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాత్ తథా చ స్మర్యతే। గౌతమ్యాం సుగంధా[illegible] వ్యాసం చ ము
నిసత్తమ। మాంసం వా ద్విపదాం భుక్తం కృష్ణజన్మాష్టమీదినే। జన్మాష్టమీదినే ప్రాప్తే యేన భుక్తం ద్విజోత్తమ। త్రైలోక్యసంభవం పాపం తేన భుక్తం ద్విజోత్తమేతి
భవిష్యత్పురాణే। శ్రావణే బహులే పక్షే కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। న కరోతి నరో యస్తు భవతి క్రూరరాక్షసః। కృష్ణజన్మాష్టమీం త్యక్త్వా యోఽన్యద్వ్రతముపాసతే
నాప్నోతి సుకృతం కించిదిష్టాపూర్తమథాపి వా। వర్షే వర్షే తు యా నారీ కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। న కరోతి మహాప్రాజ్ఞ వ్యాలీ భవతి కానన ఇతి। స్కందపురా
ణేఽపి। యే న కుర్వంతి జానంతః కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। తే భవంతి నరాః ప్రాజ్ఞ వ్యాలా వ్యాఘ్రాశ్చ కాననే। [illegible] పురాణేఽపి భూయో భూ
యో మహామునే। అతీతానాగతం తేన కులమేకోత్తరం శతం। పాతితం నరకే ఘోరే భుంజతా కృష్ణవాసరే ఇతి। జయంతీ చ కామ్యా ఫలవి
శేషస్మరణాత్। విష్ణుధర్మోత్తరే। [illegible] జయంతీం ప్రకృత్య పఠ్యతే। యద్బాల్యే యచ్చ కౌమారే యౌవనే వార్ధకే తథా। బహుజన్మకృతం పాపం హంతి సోపో
షితా తిథిరితి। వహ్నిపురాణేఽపి। సప్తజన్మకృతం పాపం రాజన్యత్త్రివిధం నృణాం। తత్క్షాలయతి గోవిందస్తథా తస్యాం సుభార్చితః। ఉపవాసశ్చ తత్రోక్తో మహా
పాతకనాశనః। జయంతీం జాగతీపాల విధానాన్నాత్ర సంశయః॥ ఇతి॥ పద్మపురాణేఽపి। ప్రేతయోనిగతానాం తు ప్రేతత్వం నాశితం నరైః। యైః కృతా

త్ర

కృ

న పర విద్ధత్వే

౪ ఫలవి
పాదక

శం

కాలమా
శవం

వా

ఉపవాసాదికార్యేషు ఏషధర్మస్సనాతన ఇతి। బ్రహ్మవైవర్తే। సప్తమీ నాష్టమీయుక్తా న సప్తమ్యాయుతాష్టమీ। సర్వేష్వపి వ్రతకల్పేషు అష్టమీ పర
రతశ్శుభా తథా పద్మపురాణే। నాష్టమీ సప్తమీయుక్తా సప్తమీ నాష్టమీయుతా। నవమ్యా సహ కర్తవ్యాష్టమీ నవమీ నాత్ర శం సయుగ్మత్వాత్। స్కందపు
రాణేపి। అష్టమీ నవమీ మిశ్రా కర్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా। సప్తమ్యా చాష్టమీ చైవ న కర్తవ్యా శిఖిధ్వజేతి। తాన్యేతాని ప్రశ్యమ్యైవ వర్తాణాది నివచనాని య
ద్యపి పక్షద్వయసాధారణ్యేన పూర్వవిద్ధా నిషేధముత్తరవిద్ధా విధించ కుర్వంతి తథాప్యనుదాహృతనిగమానుసారేణ శుక్లపక్షవిషయతయా వ్యాఖ్యే
నియాని। తథా చ శుక్లపక్షాభిప్రాయేణైవ పూర్వవిద్ధాం ప్రతిషేధతి జాబాలిః। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ భానువిద్ధా మహేశ్వరః। చతుర్దశీ కామవిద్ధా
తిస్రస్తా మలినాః స్మృతా ఇతి। స్కందపురాణేపి నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ సప్తమ్యా తు యదాష్టమీ। భూతవిద్ధా ప్యమావాస్యా న గ్రాహ్యా మునిపుంగవేతి
తథా చ శుక్లపక్షే ఏవాభిప్రేతోత్తరవిద్ధా విధీయతే। విష్ణుధర్మోత్తరే। ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ ద్వితీయా చ చతుర్దశీ। అమావాస్యా తృతీ
యా చ తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి కృష్ణపక్షే। శంకరగీతాయాంతు। సాక్షాదేవ శుక్లపక్షే పరవిద్ధా విహితా। ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ। అ
మావాస్యా తృతీయా చ తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి। కృష్ణపక్షే పూర్వవిద్ధా విధిరుత్తరవిద్ధా ప్రతిషేధశ్చ నిగమే పఠ్యతే। కృష్ణపక్షేష్టమీ యత్ర కృష్ణ
పక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా పరవిద్ధా న తు క్వచిత్। ఉపవాసాదికార్యేషు ఏష ధర్మస్సనాతన ఇతి। నారదోపి। కృష్ణాష్టమీ
తథా శంభా తృతీయా వశిష్ట తర్కే। ఏకాదశ్యాం యామిత కార్యా కర్తవ్యా సంముఖీ తిథిరితి। అత్రాష్టమ్యాః శుక్లకృష్ణపక్షవ్యవస్థా సామాన్యేన సర్వ
తద్విషయాం వ్రతవిశేషస్యానుపాదానాత్। వ్రతాని బాధ్యప్రాయాణ్యంతే। తత్ర మహాపురాణే। నభోమాసే కృష్ణపక్షేష్టమ్యాం కాలాష్టమీవ్రతం పఠితం। వి
ష్ణుధర్మోత్తరే। కృష్ణపక్షే సంతానాష్టమీవ్రతమేతదుభయం యథోక్తరీత్యా పూర్వవిద్ధాయామనుష్ఠేయం। దేవీపురాణే। శ్రావణమాసే శుక్లాష్టమ్యాం
దేవీవ్రతం గరుడపురాణే శుక్లాష్టమ్యాం నక్షత్రవ్రతం ఏతద్ద్వయముత్తరవిద్ధాయామనుష్ఠేయం। ఏవమన్యాన్యప్యుదాహర్తవ్యాని॥
వ్రతవిశేషాష్టమీనిర్ణయో ద్వివిధః॥ వ్రతవిశేషమాత్రోపజీవనేన ప్రవృత్త ఏకః। నక్షత్రాదియోగం వ్రతవిశేషం చోపజీవ్య ప్రవృత్తోపరః। తత్ర దూ
ర్వాష్టమీసంగ్రహః కశ్చిత్ వ్రతవిశేషో భవిష్యత్పురాణే పఠ్యతే। బ్రహ్మన్ భాద్రపదే మాసి శుక్లాష్టమ్యాముపోషితః। మహేశం పూజయేద్దేవస్తు దూర్వ
యా సహ తం విభుం ఇతి అస్మిన్ వ్రతవిశేషే శుక్లపక్షవర్తిత్వేన సోత్తరవిద్ధాయాం ప్రాప్తాయాం అపవాదమాహ నారదః॥ శ్రావణీ కృష్ణాష్టమీ దూర్వా
సావిత్రీ వటపైతృకే। అనంగత్రయోదశ్యాం శంభాకే కర్తవ్యా సంముఖీ తిథిరితి। పద్మపురాణేపి। శ్రావణే దుర్గనవమీ తథా దూర్వాష్టమీ చ యా।
పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా శివరాత్రిర్బలేర్దినమితి। తథా శివశక్తిమహోత్సవో నామ కశ్చిద్ వ్రతవిశేషః। తస్య పూర్వోక్తన్యాయేన శుక్లకృష్ణవ్యవస్థా
యాం ప్రాప్తాయాం తదపవాదః పద్మపురాణే పఠ్యతే। అష్టమీ నవమీ విద్ధా నవమ్యా చాష్టమీ యుతా। అర్ధనారీశ్వరప్రాయా ఉమామహేశ్వరీ
తిథిః। అష్టమీ నవమీ యుగ్మే మహోత్సవో మహోత్సవః। శివశక్త్యోశ్చ పక్షేత్ర పక్షయోరుభయోరపి। మహానుత్సవో యస్మిన్నితి
చవాలు ప్రోష్యాహం। తత్తదంతి తిథియుగ్మస్య సత్క్షేత్ర విశేషణం। యదా యుగ్మస్య విశేషణం తదా తాదృశం యుగ్మముపలభ్య సులభం
గ్రహాణాం తథా ఓర్థాదయో వివమనసంపత్తీనాం ప్రాప్యతే వితరాత్సవః కర్తవ్య ఇత్యుక్తం భవతి॥ యదా తు క్షేత్రవిశేషణం తదా కాశీ శ్రీగిరావపాయ

స

(॥

మేతత్ప బ్ధాభ్యాం ॥ ఏవ జ్యోతిష్టోమేన సహస్రదక్షిణేనాయష్య గుణవిధిః ఉత యాగాంతరవిధిరితి। ఏష జ్యోతిరేతేనైతావ్యాఖ్యాతః ప్రకృత॰

ఖెదాన్నిమిత్తఖెదాద్వాపఖెదాచ్ఛుద్ధమిశ్రత్వఖెదాన్నిర్దేశఖెదాచ్చ। తథాహి పూర్వోదాహృతేషు అకరణప్రత్యవాయప్రతిపాదకస్యవతివాక్యేషు జ
న్మాష్టమీవ్రతమిత్యేవ నామవన్న వహృతం। తథా పూర్వోదాహృతేషు జయంతీవ్రతమితి నామవ్యవహారః। నామఖెదాచ్చ కర్మఖెదో జ్యోతిరాద్యధికర
ణే వ్యవస్థితః। అస్య చాధికరణస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః। అథైష జ్యోతిరిత్యత్ర గుణో వా కర్మ వా పృథక్। గుణః సహస్రదానాత్తు జ్యోతిష్టో
మే హ్యనూదితే। అథేతి ప్రకృతే భంగ్న ఏతచ్ఛబ్దాగ్రగం వదేత్। సంఖ్యావిధానాన్యకర్మత్వముత్పత్తిగతసంగయేతి। అయమర్థః। అథైష జ్యోతిరథై
ష విశ్వజ్యోతిరథైష సర్వజ్యోతిరేతేన సహస్రదక్షిణేన యజేతేతి శ్రుతం। తత్ర సంశయః। కిం ప్రకృతే జ్యోతిష్టోమే సహస్రాద్యగుణవిధి
రితి పూర్వః పక్షః। అథా తెరదాహృతే కేనాథశబ్దేన ప్రకృతస్య జ్యోతిష్టోమస్య విచ్ఛేదః క్రియతే। ఏతచ్ఛబ్దశ్చ ప్రత్యాసన్నం బ్రూతే। ప్రత్యాసత్తిశ్చ ద్వివిధా।
అతీతా ఆగామినీ చేతి। తత్రాతీతాయాః ప్రత్యాసత్తేర్విచ్ఛేదే సతి ఆగామిప్రత్యాసత్తిపరత్వేనైతచ్ఛబ్దోపపన్నః। తథాప్యేకకర్మత్వం మా
భూత్। కర్మఖెదే తు కిం ప్రమాణమితి చేత్। అపూర్వసంజ్ఞేతి వదామః। ఏష జ్యోతిరిత్యస్మిన్నుత్పత్తివాక్యే పూర్వప్రకృతకర్మవిషయాయా
జ్యోతిష్టోమసంజ్ఞాయా అన్యా జ్యోతిరిత్యేషా సంజ్ఞా శ్రూయతే। తత్ర యథా పూర్వాధికరణే సప్తదశ ప్రాజాపత్యాన్పశూనాలభేతేత్యత్రోత్ప
త్తివాక్యగతయా సంఖ్యయా కర్మఖెదో నిరూపితస్తథాత్రాప్యుత్పత్తిగతయా నూతనసంజ్ఞయా కర్మఖెదోఽభ్యుపగంతవ్య ఇతి। ఏవం చ
సతి ప్రకృతేప్యనేనన్యాయేనోత్పత్తిగతాభ్యాం జన్మాష్టమీవ్రతజయంతీవ్రతసంజ్ఞాభ్యాం వ్రతఖెదోఽభ్యుపగంతవ్యః। తథా నిమిత్తఖె
దాదపి వ్రతఖెదః। జన్మాష్టమీవ్రతే తిథిరేవ నిమిత్తం జయంతీవ్రతే తు రోహిణీయోగో నను జన్మాష్టమీత్యస్మిన్నపి వ్యవహారే యోగ[illegible]వివక్షిత ఏవవి
శేషః నక్షత్రయుక్తాయామేవ తిథౌ దేవకీనందనస్యోత్పత్తేః। మైవం। తజ్జన్మన్యష్టమ్యా ఏవ ప్రధానప్రయోజకత్వాత్॥ రోహిణీత[illegible]ద్వాగతయో
ర్విద్యమానయోరపి బుధవారాదివదుపలక్షణత్వాత్। అత ఏవ శాస్త్రేషు జన్మాష్టమీత్యేవ సమాఖ్యాయతే। అన్యథా జన్మరోహిణీతి వా
జన్మయోగ ఇతి వా సమాఖ్యాయేత। తత్ర తత్సద్భావమాత్రేణ ప్రయోజకత్వే బుధవారోపి ప్రయోజకః స్యాత్। అస్త్వితి చేన్న అతిప్రసంగా
త్। తజ్జన్మకాలే దావపరావసానస్య సంవత్సరవిశేషస్య చ సద్భావేన తయోరపి ప్రయోజకత్వం కేన నివార్యతే। తస్మాజ్జన్మన్యష్టమ్యా ఏవ
ప్రాధాన్యం। తత్ప్రాధాన్యే చ శ్రుతిలింగాదిషు షట్సు సమాఖ్యారూపం షష్ఠం ప్రమాణముపన్యస్తం వేదితవ్యం। తథా ప్రత్యక్షాదిషు సంభవేతి
హ్యంతేష్వష్టసు ప్రమాణేషు విధిహ్యరూపమాగమరూపం చ ప్రమాణమిత్యుక్తం భవతి। నను నిరర్థకోఽయం వాగ్వాదలక్షణః కాలాపాలః॥
యద్యేకం యది వా వ్రతద్వయముభయథాప్యనుష్ఠానే కో నామాతిశయః స్యాత్। అస్త్యేవ మహానతిశయః। యస్మిన్ సంవత్సరే శ్రావణబహు
లాష్టమీం పరిత్యజ్య నవమ్యాం రోహిణీ భవతి తస్మిన్ సంవత్సరే జయంతీ స్వరూపేణ నాస్తి। అతో జయంతీవ్రతస్య తత్ర
లుప్తత్వాత్। తన్నైవ జన్మాష్టమీవ్రతత్వేన తదపి న ప్రాప్నుయాత్। ఖెదపక్షే తు వ్రతద్వయమపి జయంత్యాం జన్మాష్టమీవ్రతం తత్ర ప్రవర్తత ఇత్య
యమనుష్ఠానే అతిశయః। భవత్వేవం తథాపి నాస్తి నిమిత్తఖెదో వ్రతఖెదమావహతి కర్మఖెదహేతుషు శబ్దాంతరాభ్యాససంఖ్యా
గుణప్రక్రియానామధేయేషు షట్సు ప్రమాణేషు నిమిత్తస్యానంతర్భావాదితి చేత్। మైవం। తథా హి పూర్వార్ధం సంజ్ఞాఖెదసంపాదితం వ్రత
ఖెదం నిమిత్తఖెద ఉపోద్బలయతీతి స్యాదత్ర నిమిత్తఖెదాద్వ్రతఖెదః। తథా రూపఖెదాదపి వ్రతఖెదోఽవగంతవ్యః। రూపఖెదస్య కర్మ

ప్రకరణం

తి

తా

౪౧

కాలమాధవం॥

శ్రావణే మాసి అష్టమ్యాం రోహిణీసంయుతా॥ కిం పునర్బుధవారేణ సోమేనాపి విశేషత ఇతి। స్కాందపురాణేపి। మహోజ్జయాధర్మం కురు త్వం జయంతీవ్రతముత్తమమేన ఘ। ధర్మ
మర్థం చ కామం చ మోక్షం చ మునిపుంగవ। దదాతి వాంఛితానర్థాన్ న్యానాన్యాన్ సుదుర్లభానితి। భవిష్యోత్తరేపి జయంతీకల్పే। ప్రతివర్షం విధానేన మద్భక్తో ధర్మనం
దన। నరో వా యది వా నారీ యథోక్తఫలమాప్నుయాత్। పుత్రసంతానమారోగ్యం సౌభాగ్యమతులం లభేత్। ఇహ ధర్మరతో భూత్వా మృతో వైకుంఠమాప్ను
యాదితి ఏవం జన్మాష్టమ్యా అకరణే ప్రత్యవాయశ్రవణాత్। జయంత్యాః ఫలవిశేషశ్రవణాచ్చ క్రమేణ నిత్యత్వం కామ్యత్వం చాభ్యుపేతవ్యమితి। ఏవం। గుణఫలాధి
కారతా విభ్యుపగమే విజ్ఞయం తాన్యం ఫలవిశేషపపత్తేః। గోదానదధ్యాదిష్విత్ర దృష్టాంతః। చమసేనాపః ప్రణయేద్గోదోహనేన పశుకామస్యేతి నిత్యస్య దర్శపూర్ణ
మాసయోరపాం ప్రణయనవిధానాత్తదేవాశ్రిత్య పశుఫలాయ గోదోహనమాత్రం విహితం। దధ్నేంద్రియకామస్య జుహుయాదితి పూర్వప్రకృతే నిత్యాగ్నిహోత్రే ఫలాయ
దధివిధిః। ఏవం నిత్యాం జన్మాష్టమీమాశ్రిత్య ఫలవిశేషాయ జయంతీనామకో రోహిణీయోగో విధీయతాం నచ రోహిణీలక్షణస్య కాలవిశేషస్యానుపాదేయ
త్వాత్। అవిధేయత్వం శంకనీయం। కాలవిశేషస్య స్వరూపేణ పురుషప్రయత్నాపాద్యత్వేప్యనుష్ఠానాంగత్వం శాస్త్రేణావగతస్య అనుష్ఠానాయత్తత్వాత్ క్షయా
కత్వం శక్యత్వాత్। అన్యథా వసంతే వసంతే నిమిత్తత్వేన విధేయత్వం వసంతస్య విధ్యమావాస్యాయామమావాస్యయా యజేతేత్యాదౌ షాయ జై
తేత్యాదికర్మసహాపి కాలవిధిర్న స్యాత్। రోహిణీయోగస్య జయంతీనామకత్వం జయంతీలక్షణప్రతిపాదకైః స్మృతివాక్యైర్ద్రష్టవ్యం। తాని చ
వాక్యాన్యుదాహరామః। విష్ణుధర్మే। రోహిణ్యాం చ యదా కృష్ణపక్షేష్టమ్యాం ద్విజోత్తమ। జయంతీనామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపహరా తిథిరితి। సనత్కుమారసం
హితాయాం। శ్రావణే బహులే పక్షే రాజన్యస్య మయానఘ। శ్రావణస్య చ మాసస్య కృష్ణాష్టమ్యాం నరాధిప। రోహిణీ యది లభ్యేత జయంతీ నామ
సా తిథిరితి స్కాందే। ప్రాజాపత్యేన సంయుక్తా అష్టమీ తు యదా భవేత్। శ్రావణే బహులే సా తు సర్వపాపప్రణాశిని। జయంతీ పుణ్యం చ కురు తే జయ
పుణ్యం చ తాం విదురితి। విష్ణురహస్యే। అష్టమీ కృష్ణపక్షస్య రోహిణీ ఋక్షసంయుతా। భవేత్ ప్రౌష్ఠపదే మాసి జయంతీ నామ సా స్మృతేతి
పౌర్ణమాస్యం తేషు మాసేషు స్వకృతేషు శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శ్రావణమాసస్య సమాప్తత్వాదుపరితనః ప్రతిపదమారభ్య భాద్రప
దమాస ఇత్యభిప్రేత్య ప్రౌష్ఠపద ఇత్యుక్తం। విష్ణుధర్మోత్తరే। ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా కృష్ణా నభసి చాష్టమీ। సోపవాసో హరేః పూజాం తత్ర కృత్వా
న సీదతి। వసిష్ఠసంహితాయాం। శ్రావణే వా నభస్యే వా రోహిణీసహితాష్టమీ। యదా కృష్ణా నరైర్లబ్ధా సా జయంతీతి కీర్తితా॥ శ్రావణే నభసి
ద్వేగాన్ నభస్యే భవేద్ధ్రువం। తయోరభావే యోగస్య తస్మిన్ వర్షే న సంభవ ఇతి। అత్ర శ్రావణ ఇతి ముఖ్యః కల్పః। నభస్య ఇత్యనుకల్పః। యది
వా శ్రావణే యది వా నభస్యే సర్వథాపి రోహిణీ కృష్ణాష్టమీయోగో జయంతీత్యత్ర వివాదః। పురాణాంతరేపి। రోహిణ్యాం చ యదా కృష్ణపక్షే
ష్టమ్యాం ద్విజోత్తమ। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపహరా తిథిరితి తదేవమేతైః స్మృతివాక్యైర్జయంత్యాః కృష్ణాష్టమీ రోహిణీయోగ
స్వరూపే సతి పూర్వోదాహృత ఫలకామినస్తద్యోగో దానదధ్యాదివద్గుణత్వేన విధీయతే। కామ్యే తు జన్మాష్టమ్యా గుణవిశేషాః క్కా
వి ఫలాయ విహితాః॥ అతః కామ్య జన్మాష్టమ్యై షష్ట్యాద్ గోదాన దధ్యాది సామాన్యచ్చ। పూర్వోదాహృత ఫలవాక్యాని ప్రకృతే నిత్యజన్మాష్టమీ
వ్రతే గుణఫలప్రతిపాదకత్వేనోపపద్యంతే। తథా సతి యథా దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం యజేత కృష్ణే తే ఫలకోపశుగోదోహనసంగ్రహోయాగో నాస్తి కింతు
గుణఫలప్రతిపాదకత్వేనోపపద్యంతే। తథా సతి యదా దర్శపూర్ణమాసాభ్యామన్యః కృష్ణే ఏవ కేవలం గోదోహనం తథా న జన్మాష్టమీవ్రతాదన్య
జ్జయంతీవ్రతం కింతు ప్రకృత ఏవ వ్రతే రోహిణీయోగఫలాయ గుణవిధిరిత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః। వ్రతద్వయవిధానం భవితుమర్హతి కుతః నామ

ఫలాయ గుణ విధి త్వా భ్యుపగమేపి

అనను ష్ఠేయ త్వాత్

యజేతేత్యాదౌ తేషు సంత్రై

41

షు విధివాక్యేషు దానాదియుక్త ఉపవాసో జయంతీవ్రతరూపత్వేన ప్రతీయన్తే। అతో రూపభేదాద్వ్రతభేదః। తథాంశుద్ధమిశ్రత్వభేదాద్ద్రష్టవ్యః। అకరణే ప్రత్య
వాయమాత్రస్మరణాచ్ఛుద్ధం నిత్యం జన్మాష్టమీవ్రతం। కరణే ఫలవిశేషస్మరణాత్। అకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ। నిత్యత్వేన కామ్యత్వేన చ మిశ్రరూపం జ
యంతీవ్రతం। తత్ర ఫలవాక్యాని పూర్వపక్ష ఏవ ప్రసంగాదుదాహృతాని। అకరణే ప్రత్యవాయశ్చ జయంతీం ప్రకృత్య తన్న కర్తుం శ్చ తు బ్రాహ్మణస్య స్మర్యతే। అకుర్వ
న్యాతి నరకం యావదింద్రాశ్చతుర్దశ ఇతి। స్కాందపురాణేపి। శూద్రాన్నేన తు యత్పాపం శవహస్తస్య భోజనే। తత్పాపం లభతే కుంతి జయంతీవిముఖో నర ఇతి। క్రి
యాహీనస్య మూర్ఖస్య పరాన్నం భుంజతోపి వా। న కృతఘ్నస్య లోకోస్తి జయంతీవిముఖస్య చ। బ్రహ్మఘ్నస్య సురాపస్య గోవధే స్త్రీవధేపి వా। న లోకో యదుశా
ర్దూల జయంతీవిముఖస్య చ। న కరోతి యదా విష్ణో జయంతీసంభవం వ్రతం। యమస్య వశమాపన్నః సహతే నారకీం వ్యథాం। జయంతీవాసరే ప్రాప్తే కరోత్యు
దరపూరణం। సంపద్యతే ఇతి మాత్రం తు యమదూతైః కశేబరం। యో భుంక్తే విమూఢాత్మా జయంతీవాసరే నృపతి। తత్ర తైః కరణప్రత్యవాయవాక్యైః
నిత్యత్వం చ జయంత్యాః। నన్వేవముక్తే రకరణే ప్రత్యవాయవాక్యైః కేవలేనోపవాసేనేతి పాపక్షయవాక్యైశ్చ। జన్మాష్టమీవ్రతమపి నిత్యకామ్య
ం స్యాత్। మైవం। పాపక్షయఫలత్వమాత్రేణ కామ్యత్వే సంధ్యావందనాదేరపి కామ్యత్వప్రసంగాత్। అతః సత్యపి పాపక్షయే ఫలాంతరస్మరణే కేవలని
త్యత్వం జన్మాష్టమీవ్రతస్య। యుక్తం తతః కేవలమిశ్రత్వభేదాద్వ్రతయోర్భేదః। తథా నిర్దేశభేదాదపి వ్రతభేదో ద్రష్టవ్యః। నిర్దేశభేదశ్చ భవిష్యవాక్యే
దర్శ్యతే। జన్మాష్టమీ జయంతీ చ శివరాత్రిస్తథైవ చ। పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా తిథిభాంతే చ పారణమితి। యత్ర జన్మాష్టమీ రోహిణీ చేతి పాఠః। తత్ర
పి రోహిణీశబ్దేన తదుపలక్షితా తిథిర్వివక్షితా। న తు కేవలరోహిణీ। తస్యా నావకేవల్య నిర్దిష్టం యోః। పూర్వోత్తరత్ర జన్మాష్టమీ శివరాత్ర్యోస్తిథిత్వాత్। యు
ద్వైకమేవ వ్రతం స్యాత్తర్హి నిర్దేశభేదో నోపపద్యేత। నను వ్రతభేదేప్యస్తి దోషః। యదా దినద్వయేప్యష్టమీ వర్తతే రోహిణీ చాత్ర దినే ఏవ తదా
పూర్వదినే జన్మాష్టమ్యుపలభ్యతే తథా జన్మాష్టమీ[illegible]మీ వ్యతిరిక్తా ఫలజయంతీ కాపి వత్సర ఉపలభ్యతే। [illegible] నత్వేవముపలభ్యతే అతో వ్రతభే
దోపి దుష్ట ఏవ। అత్రోచ్యతే। న తావత్తావదస్యోపవాససాం కర్తవ్యలక్షణౌ దోషోస్తి॥ అష్టమ్యాం నోదకపానాదినా పారణేషు సంభవతి తేష్వుపవాసభంగాభావాత్।
అనద్ధా ద్వాదశీపారణాత్రయోదశీనక్తయోః క్వచిత్తాసాం కర్తవ్యం కేన వా యోర్నతనాప్యుపవాసద్వయనైరంతర్యం తు సంయోగసంభవే జన్మాష్టమ్యా
అపి తత్ర వ్రతకర్తవ్యతావత్। సర్వత్ర తిథిప్యలభ్యయోగస్య కేవలతిథేరుత్కృష్టత్వేన కేవలాయామష్టమ్యాం తేష్వపేక్షణీయయుక్తత్వాత్। అతఏవ వ్యతిరేకే
కాను ఫలం భోపవ్యలం రారాయునతు దోషాంశః। జన్మాష్టమ్యా రోహిణ్యా నిరపేక్ష్యత్వేన తయోరేకదోపలభ్యతాం నామ జయంత్యాస్తు యో
గరూపత్వేన రోహిణ్యా అష్టమ్యా అపి సాపేక్షత్వేన తయోరేకత్వం వ్యతిరేకశంకావకాశః। వ్రతద్వయపక్షే న కోప్యస్తి దోషః। కించ యదా రోహి
ణీయోగోస్తి తదా జన్మాష్టమీ జయంత్యోః సహప్రయోగసాధ్యత్వం భావిత్వేన జయంతీవ్రతమేవ జన్మాష్టమీవ్రతమంతర్భవతి తస్మాదపి నోపవా
సద్వయప్రసంగః। తదేవం వ్రతభేదే దోషాభావాత్। తస్మాదుక్తానాం చ నామభేదాదీనాం పంచానాం హేతూనాం సద్భావాద్వ్రతభేద ఏవా
వశ్యమభ్యుపేయః। ప్రత్యేకమప్యుక్తమస్తు తంత్రోరుక్త యుక్త్యనుసంధానాభావాత్ అష్టమ్యుపవాససాధ్యత్వాచ్చ। కేషాంచిదుదేతి। సాధ్యత్వం గు
ణావికల్పతి తావదాశ్రయాశ్రయిభావాచ్చ సంభావ్యతే యథా దర్శయాగస్య గుణావికల్పతః సాకంప్రస్థాయీయో యోగః। తత్ర దశ
యాం గేయావంతేరాంగాంగ విషయాః। క్రతుంత్రోరంగాస్తే సర్వేపి సాకం ప్రస్థాయీయో యేవ విధత్తే భేదస్తు స్వల్ప ఏవ భవతి। దర్శయాగే సా
న్నాయ్యవ్యవహారనిర్ధారణాయానాం పృథగవదానం సాకంప్రస్థాయీయేంతు సహైవ ప్రస్థానం ఏతావతా భేదేన గుణావికల్ప ఇతి తత్ర భీయతే

మో:

నామక

ఆ

ఉపవాసః పరేద్యుర్జయంతీ తత్రోపవాస ఇతి నైరంతర్యేణోపవాసద్వయం ప్రసజ్యేత తత్ప్రసజ్యతాం నామ ప్రమాణవత్త్వాదితి చేన్న। పరదినే భోజనస్యోపవాసలక్షణ
విరుద్ధధర్మప్రసంగాత్ ఉపవాససాంగపారణమితి హావకాశేన తజ్జయంత్యుపవాసాంగస్య పారణస్య జయంత్యుపవాసస్య ప్రత్రప్రాప్తిః
సోయమేవ మహాదోషః ఏవం తిథిభాంతేను ఫలం భక్ష్యాపరోపదోషః। తథాహి। యథా జయంతీ వ్రతం తిరిక్తజన్మాష్టమ్యా

శ్రీ

నాలుగపారా ధృవం

౨ ఉత్పత్తిశిష్టగుణావరుద్ధే ఉత్పన్నశిష్టగుణానవకాశః।

ఖేత హేతుత్వమామిక్షాధికరణే నిర్ణీతం। అస్య చాధికరణస్య సంగ్రహశ్లోకౌ భవతః। గుణః కర్మాంతరం వా స్యాద్వాజిభ్యో వాజి నం తు విధేః। గుణపక్షే వా నసూదేర్వాక్యైః సముచ్చయో వికల్పతః। ఆమిక్షా ఉత్పత్తిశిష్టత్వాత్ప్రబలాత్తత్ర గుణో ప్రవిశ్య కర్మాంతరత్వం యేద్వా వాజినం జిదే వకవింతి తత్ప్రప ఎవ సిద్ధత్వాన్నయతి సాపేక్ష దేవాత్ ఆమిక్షా వాజిభ్యో వాజినమితి శ్రుతం। అల్పదధి సంబంధాత్ రసరయోర్విభేదే సతి యోమోపశు నీభూతః క్షీరాంశః సా ఆమిక్షా తస్యాశ్చ విశ్వేదేవా దేవతా తత్ర యుత్పన్న ధనాస్తాతం సరంత ద్వాజినం। తస్యాచ వాజినో దేవతా। తత్ర చామిక్షాద్రవ్యకం విశ్వేదేవదేవతాకమేకం కర్మ। తథా సతి కిమయం పఠితనేన వాజిభ్యో వాజినమితి తద్వనేన వాక్యేన పూర్వస్మిన్నేవ కర్మణి వాజిన గుణో విధీయతే ఉత కర్మాంతర విధిరితి సంశయః। తత్ర వాజ్యోన్నమామిక్షా సాయం పయసాం దేవానామస్తీతి వాజినత్వతి వస్తుత్వాత్ ప్రకృతే దేవానసూద్య వాజినం గుణో విధీయతే। స చామిక్షయా సహ వికల్పతే సముచ్చీయతే వేతి పూర్వః పక్షః। ఉత్పత్తి శిష్టామిక్షా గుణావరుద్ధే సకర్మణో గుణాంతరాకాంక్షా భావాత్। వాజినస్య తత్ర ప్రవేశాసంభవే సత్యన్యథానుపపన్నో వాజినగుణో వాజిశబ్దార్థస్య ప్రకృత దేవతా వ్యతిరిక్త దేవతత్వం కల్పయిత్వా కర్మభేదం పరస్యవస్య ప్రతి సిద్ధాంతః। అత్ర యథా ద్రవ్య దేవతా లక్షణస్య యాగరూపస్య భిన్నత్వాత్కర్మభేదః తథా ప్రకృతేపి రూపభేదాద్వ్రతభేదో ఽభ్యుపగమ్యతాం। ఉపవాస మాత్రం జన్మాష్టమీ వ్రతరూపం తదుత్పత్తి వాక్యే తస్మాత్సర్వ ప్రతీయమానత్వాత్। నను జయంతీ వ్రత ఏవోపవాసం కురాదిత్యుత్పత్తి వాక్యం స్మర్యతే। న తు జన్మాష్టమీ వ్రతే బాధం। తథా పర్యత్ర విధిరుపన్నతే పవః। అన్నభోజనే ప్రత్యవాయ స్మరణానుపపత్తేః। సమోన్నీయమానో విధిరుపవాస మాత్రం విధత్తే న తు మండప నిర్మాణ జాగరణ ప్రతిమా దానాదికం విధేరున్నయనహేతు ష్వకరణ ప్రత్యవాయ వాక్యేషు భోజన మాత్ర నిషేధస్మరణాత్। న హి తత్ర నిద్రా దానాభావే వా ప్రత్యవాయః స్మర్యతే। అత ఉపవాస మాత్రం తస్య స్వరూపం న తు దానాదికం అత ఏవాకరణ ప్రత్యవాయ వాక్య శేషే జయంతీ ప్రయుక్త దానాది శంకా వ్యావర్తయే కేవల శబ్ద ఉపవాస విశేషణత్వేనపఠ్యతే। కేవలేనోపవాసేన తస్మిన్ జన్మదినే మమ। శతజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతే నాత్ర సంశయ ఇతి। తస్మాజ్జన్మాష్టమీ వ్రతస్యోపవాసమాత్రం స్వరూపం యది శిష్టాస్తత్రాపి జాగరణ దానాదికమనుతిష్ఠంతి అనుతిష్ఠంతు నామ అదృష్టః పుణ్యవిశేషః ఫలసంభవాత్। శాస్త్రేణ తు ప్రాపిత ముపవాసమాత్రం జయంతీ వ్రతస్య తు దానాది సహిత ఉపవాసస్వరూపం తద్విధాయకేషు శాస్త్రేషు తథాభిధానాత్। తథా చ పురాణే। ఉపవ్యథంగదేవక్యా సూనో జయంతీ సంభవం వ్రతం। కర్తవ్యం విత్తమానేన భక్త్యా భక్తజనే రపతి। భవిష్యోత్తరేపి। మాసి భాద్రపదేష్టమ్యాం నిశీథే కృష్ణపక్షగే। శశాంకే వృషరాశిస్థే ఋక్షే రోహిణీ సంజ్ఞకే। యోగేస్మిన్ వసుదేవాద్ధి దేవకీ మామజీజన త్। తస్మాన్మాం పూజయేత్తత్ర శుచిస్సమ్యగుపోషితః। బ్రాహ్మణాన్ భోజయ... యేద్భక్త్యా తతో దద్యాచ్చ దక్షిణాం। హిరణ్యం మేదినీం గావో వాసాంసి కుసుమాని చ। యద్యదిష్టతమం తత్తత్కృష్ణో మే ప్రీయతామితి। భవిష్యద్విష్ణుధర్మోత్తరయోః। జయంత్యాముపవాసశ్చ మహాపాతక నాశనః। సర్వైః కార్యో మహాభక్త్యా పూజనీయశ్చ కేశవ ఇతి। విష్ణుపురాణే। కృష్ణాష్టమ్యాం భవేద్యత్ర కలైకా రోహిణీ యది। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా ఉపోష్యా సా ప్రయత్నత ఇతి। స్కందేపి। ప్రాజాపత్యర్క్ష సంయుక్తా శ్రావణస్యాసితాష్టమీ। వర్షే వర్షే తు కర్తవ్యా తుష్ట్యర్థం చక్రపాణిన ఇతి। నారదీయ సంహితాయాం। జయంతీం ప్రకృత్య స్మర్యతే। ఉపోష్య జన్మచిహ్నాని కుర్యాజ్జాగరణం తు యః। అర్ధరాత్ర యుతాష్ట... మ్యాం సోశ్వమేధ ఫలం లభేదితి। ఏవమేతే

42

సన్

వాయ

రు

యదా భాద్రపదే భవతి తస్మిన్నష్టమీ శుక్లపక్షాది మాసవివక్షయా శ్రావణే భవతి। అత ఏవ హేమాద్రౌ వత్సరః। రోహిణ్యాం సహితా కృష్ణా మాసే చ శ్రావణేऽ-
ష్టమీ। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం కలయాపి యదా భవేత్। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపప్రణాశినీతి। కలా యథా అతి సూక్ష్మ లేవ నదుర్లక్ష్య
క్ష్యత్వాత్ తత్సూక్ష్మాంతర మాహ। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకా ఘటికా నిశా। రోహిణ్యష్టమీగ్రాహ్యో ఉపవాసవ్రతే విధిష్యతి॥
ఏకా చార్ధఘటికా చేకార్ధఘటికే తాభ్యాం న్యూనవ్యాప్తావకలావ్యాపేక్ష్యార్ధఘటికాస్థాలా తావుపేక్ష్య ఘటికాస్థాలా। తత్రాయమర్థః। సంపద్యతే। పూ-
ర్వభాగావసాన ఏకో ఘటికో ఉత్తరభాగాదౌ చైకా మిలిత్వా తన్నిశీథశబ్దవాచ్యం ముహూర్తం తావత్పరిమాణం సర్వైరపి సులక్ష్యత్వాత్ తస్య ముఖ్యః
కల్పః తదసంభవే అర్ధఘటికా న్యేవ వ్యాప్తిః స్యాత్ అస్యాసంభవే కలేతి తత్ర ముఖ్యం పక్షమభిప్రేత్య। భవిష్యోత్తరే। నిశీథే కృష్ణపక్షగ ఇత్యుక్తం। తచ్చ వచనం సా-
కల్యేన పూర్వమేవోదాహృతం। అత్ర జయంత్యాం చంద్రార్ఘ్యస్య అవశ్యకర్తవ్యతా తస్య చ చంద్రోదయకాలీనత్వాత్। నిశీథే యోగః ప్రశస్తం। ఏతదేవ
విష్ణుధర్మోత్తరే అభిహితం। అర్ధరాత్రే తు యోగోऽయం తారాపత్యుదయే తథా। నియతాత్మా శుచిస్నాతః పూజాం తత్ర ప్రవర్తయేదితి। సోऽయమ-
ర్ధరాత్రయోగో ముఖ్యః కల్పః। యస్తు కృత్స్నాహోరాత్రయోగః సోऽయం ముఖ్యతరః। యశ్చ యదా కదాచిదపి దేవ్యాగః సోऽనుకల్పః। స చ వసిష్ఠసంహి-
తాయాం దర్శితః। అహోరాత్రం తయోర్యోగో హ్యసంపూర్ణో భవేద్యది। ముహూర్తమప్యహోరాత్రే యోగశ్చేత్తాముపోషయేదితి। పురా-
ణాంతరేऽపి। రోహిణీ చ యదా కృష్ణపక్షేऽష్టమ్యాం ద్విజోత్తమ। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపహరా తిథిః। వాసరే వా నిశాయాం వా యత్ర స్వల్పాపి
రోహిణీ। విశేషేణ నభోమాసే సైవోపోష్యా మనీషిభిరితి। యోऽయం జయంతీవ్రతే యోగనిర్ణయః స ఏవ జన్మాష్టమీవ్రతేऽపి ద్రష్టవ్యః। యస్మిన్ వత్స-
రే యోగో నాస్తి తస్మిన్ వత్సరే జన్మాష్టమీవ్రతమేకమేవ ప్రవర్తతే। తత్రాపి నైతరాష్టమీవద్దివసే వేధః కింత్వర్ధరాత్రవేధః। తథా చ తస్మిన్నేవ పురాణాంతరే।
దివా వా యది వా రాత్రౌ నాస్తి చేద్రోహిణీకలా। రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత విశేషేణేందుసంయుతాం। అనన్తరాపి। అష్టమీం శివరాత్రిం చ హ్యర్ధరాత్రాదధో యది
దివసశ్చైతే ఘటికా యా సా పూర్వవిద్ధా ప్రకీర్తితేతి। ఇతి వేధో నిరూపితః॥ అథ గ్రాహ్యా తిథిః నిరూప్యతే॥ సా చ సంవత్సరభేదేన ద్విధా భవతి। రోహి-
ణీసహితా తద్రహితా చేతి। తత్ర రోహిణీసహితాష్టమీ సాపి ద్వివిధా। శుద్ధా సప్తమీవిద్ధా చేతి। సూర్యోదయమారభ్య ప్రవర్త-
మానా అష్టమీ శుద్ధా నిశీథాదర్వాక్ సప్తమ్యా కియత్యాపి యుక్తా విద్ధా। శుద్ధాపి పునర్నిశీథవ్యాప్త్యవ్యాప్తిభ్యాం ద్వివిధా। తత్ర నిశీథవ్యా-
పిన్యాం జన్మాష్టమీవ్రతేముఖ్యా। విశేషేణేందుసంయుతామితి వచనాత్। నిశీథవ్యాప్తిరహితాపి రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీతేతి వచనేన గ్రాహ్యో-
తవ్యా। భవతి। ననుపూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వమారభ్య పరేద్యుర్నిశీథాదర్వాగ్యా సమాప్యతే తస్యా ఉభయత్ర రాత్రిసంబంధిత్వాత్ కుత్రో-
పవాస ఇతి చేత్। పరేద్యురితి బ్రూమః। ఉభయత్ర నిశీథవ్యాప్త్యభావస్య రాత్రిసంబంధస్య చ తుల్యత్వేऽపి పరేద్యుః ప్రాతః సంకల్పకాలమారభ్య
వర్తమానత్వ యుక్తః ప్రాశస్త్యం ద్రష్టవ్యం। సప్తమీవిద్ధాపి త్రివిధా। పూర్వేద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీ పరేద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీ ఉభయత్ర వ్యాపినీ చేతి।
తత్ర ప్రథమదివసే యద్యయో నిశీథవ్యాప్తేః ప్రయోజకత్వేన తయా నిశీథవ్యాపినీ సా విశేషేణేందుసంయుతామితి। వచనేన గ్రాహ్యా భవతి। యదా
తు ద్వితీయేऽపి నిశీథవ్యాపినీ తస్యా ముఖ్యయత్ర నిశీథయోగస్య రాత్రియోగస్య చ తుల్యత్వాద్ న్యూనేన వచనేన నిర్ణయః సంభవతి। నాపి కృష్ణపక్షే
ష్టమీ చైవేత్యాది భిరష్టమీమాత్రముపజీవ్య ప్రవృత్తైర్నిర్ణేతుం శక్యతే। తేషామహాష్టమీవిషయత్వాత్। అన్యథా ప్రత్యంతరేష్వపి నిశీథవేధః ప్రస-
జ్యేత। తస్మాన్న్యాయః పరిశిష్యతే। న్యాయశ్చ పరేద్యురుపవాసం ప్రాపయతి। సంకల్పకాలమారభ్య తిథిసద్భావాత్। న చ సాకల్యాభిధాయివచనేన పూ-

యదా భాద్రపదే భవతి। సైవాష్టమీ శుక్లపక్షాదిమాసవివక్షయా శ్రావణే భవతి। అత ఏవ ...। రోహిణీసహితా కృష్ణా మాసే చ శ్రావణేఽ-
ష్టమీ। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం కలయాపి యదా భవేత్। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపప్రణాశినీతి। కలా యదా అతి సూక్ష్మా తేన దుర్ల-
క్ష్యతా తేన ఏవ పక్షాంతరమాహ। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికా నివేశాత్। రోహిణీ చాష్టమీ గ్రాహ్యా ఉపవాసవ్రతే సదేతి॥
ఏకా చార్ధఘటికా చైకార్ధఘటికేతి తాభ్యాం మునివతాం కలామపేక్ష్య ఘటికా స్థూలా తామపేక్ష్య ఘటికా స్థూలా। అత్రాయమర్థః। సంపద్యతే। పూ-
ర్వభాగావసానే ఏకా ఘటికా ఉత్తరభాగాదౌ చైకా మిలిత్వా తన్నిశీథశబ్దవాచ్యం ముహూర్తం తావత్పరిమాణం సర్వైరపి సులక్ష్యం తావన్ముఖ్యః
కల్పః తదసంభవే ఘటికాన్యూనత్వేఽపి స్వల్పస్య సంభవే కలేతి తత్ర ముఖ్యం పక్షమభిప్రేత్య। భవిష్యోత్తరే। నిశీథే కృష్ణపక్షగ ఇత్యుక్తం। తచ్చ వచనం సా-
కల్యేన పూర్వమేవోదాహృతం। అత్ర జయంత్యాం చంద్రోదయకాలీనతాయాః నిశీథే యోగః ప్రశస్తః। ఏతదేవ
విష్ణుధర్మోత్తరేఽభిహితం। అర్ధరాత్రే తు యోగోయం తారాపత్యుదయే తథా। నియతాత్మా శుచిస్నాతః పూజాం తత్ర ప్రవర్తయేదితి। సోయమ-
ర్ధరాత్రయోగో ముఖ్యః కల్పః। యస్తు కృత్స్నాహోరాత్రయోగః సోయం ముఖ్యతరః। యశ్చ యదాకదాచిదుపదేశ్యా యోగః సోనుకల్పః। స చ వసిష్ఠసంహి-
తాయాం దర్శితః। అహోరాత్రం తయోర్యోగో హ్యసంపూర్ణో భవేద్యది। ముహూర్తమప్యహోరాత్రే యోగశ్చేత్తాముపోషయేదితి। పురా-
ణాంతరేపి। రోహిణీ చ యదా కృష్ణపక్షేష్టమ్యాం ద్విజోత్తమ। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపహరా తిథిః। వాసరే వా నిశాయాం వా యత్ర స్వల్పాపి
రోహిణీ। విశేషేణ నభోమాసే సైవోపోష్యా మనీషిభిరితి। సోయం జయంతీవ్రతే యోగనిర్ణయః। స ఏవ జన్మాష్టమీవ్రతేపి ద్రష్టవ్యః। యస్మిన్ వత్స-
రే యోగో నాస్తి తస్మిన్ వత్సరే జన్మాష్టమీవ్రతమేకమేవ ప్రవర్తతే। తత్రాపి నేతరాష్టమీవద్దివసే వేధః కింత్వర్ధరాత్రవేధః। తథా చ తస్మిన్నేవ పురాణే। తథా
దివా వా యది వా రాత్రౌ నాస్తి చేద్రోహిణీ కలా। రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత విశేషేణేందుసంయుతాం। అనన్తరాపి। అష్టమీ శివరాత్రిశ్చ హ్యర్ధరాత్రాదధో యది
దృశ్యతే ఘటికా యా సా పూర్వవిద్ధా ప్రకీర్తితేతి। ఇతి వ్రతాని నిరూపితాని॥ అథ గ్రాహ్యా తిథిః నిరూప్యతే॥ సా చ సంవత్సరభేదేన ద్వివిధా భవతి। రోహి-
ణీరహితా రోహిణీయుక్తా చేతి। తత్ర రోహిణీరహితాష్టమీ సాపి ద్వివిధా। శుద్ధా సప్తమీవిద్ధా చేతి। సూర్యోదయమారభ్య ప్రవర్త-
మానా అష్టమీ శుద్ధా నిశీథాదర్వాక్ సప్తమ్యా కియత్యాపి యుక్తా విద్ధా। శుద్ధాపి పునర్నిశీథవ్యాప్త్యవ్యాప్తిభ్యాం ద్వివిధా। తత్ర నిశీథవ్యా-
పినీ జన్మాష్టమీవ్రతే ముఖ్యా। విశేషేణేందుసంయుతామితి వచనాత్। నిశీథవ్యాప్తిరహితాపి రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీతేతి వచనేన గ్రాహ్యా-
త్వా। భవతి। నను పూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వమారభ్య పరేద్యుర్నిశీథాదర్వాగేవ సమాప్యతే తస్యా ఉభయత్ర రాత్రిసంబంధిత్వాత్కుత్రో-
పవాస ఇతి చేత్। పరేద్యురితి బ్రూమః। ఉభయత్ర నిశీథవ్యాప్త్యభావస్య రాత్రిసంబంధస్య చ తుల్యత్వేపి పరేద్యుః ప్రాతః సంకల్పకాలమారభ్య
వర్తమానత్వాత్ ప్రాశస్త్యం ద్రష్టవ్యం। సప్తమీవిద్ధాపి త్రివిధా। పూర్వేద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీ పరేద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీ ఉభయత్ర వ్యాపినీ చేతి।
తత్ర ప్రథమద్వితీయయోర్నిశీథవ్యాప్తేః ప్రయోజకత్వేన యా నిశీథవ్యాపినీ సా విశేషేణేందుసంయుతామితి వచనేన గ్రాహ్యా భవతి। యదా
తు దినద్వయేపి నిశీథవ్యాపినీ తస్యాముభయత్ర నిశీథయోగస్య రాత్రియోగస్య చ తుల్యత్వాద్ వచనేన న నిర్ణయః సంభవతి। నాపి కృష్ణపక్షే
ష్టమీ చైవేత్యాది భరద్వాజాద్యుక్తముపజీవ్య ప్రవృత్తైర్నిర్ణేతుం శక్యతే। తేషాం మహావేధవిషయత్వాత్। అన్యథా వ్రతాంతరేష్వపి నిశీథవేధః ప్రస-
జ్యేత। తస్మాన్న్యాయః పరిశిష్యతే। న్యాయశ్చ పరేద్యురుపవాసం ప్రాపయతి। సంకల్పకాలమారభ్య తిథిసద్భావాత్। న చ సాకల్యాభిధాయి వచనేన పూ-

౮౨ అ

రా

కాలమాధవం।।।

43

థాగ్నిష్టోమసగుణావిశేషతిరుక్తః। అగ్నిష్టోమె ద్వాదశశస్త్రాత్రాణిస్తోత్రాధికాని త్రిస్తోత్రతో గుణాధిక్యాద్గుణావిశేషతి తథామిహాపి జన్మాష్టమ్యాము
పవాసోనుష్ఠేయః। జయంత్యాం తు దానాదిరధికో గుణః। అతశ్చ గుణావిశేషతిః। ఆశ్రయాశ్రయిభావశ్చ జన్మాష్టమ్యాం తదంగావరుద్ధోపవాసోనేదపృష్టః। తత్ర
జన్మాష్టమ్యా ఆశ్రయః। తస్యాంగానృత్యవాద్యాదీని దృష్టాని నామ బహువ్యాపారాధ్యయనాచర్యాత్రాశయమానం ఆజన్మమరణత్వభియనిష్ఠావల్యాదినామకం తస్య
తచ్చాష్టమ్యామాశ్రిత్యబహ్వాచరస్తానోపనిషదుపాసనానివిహితాని। తథాచ శ్రుతిః। ఉక్థముక్థమితివైప్రజావదేతి తదిదమెవోక్థమియమెవపృథివీతి అపోమద్ధ్యే
[illegible]తి విద్యాదితిచ ఉద్గీథో నామ సామవేదినోంద్గాత్రాయాగె గేయవరూసః। సామ్నోభాగవిశేషః। తంచోద్గీథమాశ్రిత్యచ్ఛాందోగ్యోపనిషద్యుపాసనానివిహి
తాని। ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేతి ఏవంప్రకృతేపి జన్మాష్టమీవ్రతెయయం శ్రావణకృష్ణాష్టమీతామాశ్రిత్యరోహిణీయోగనిమిత్తం
దానాదికం జయంతీవ్రతెవిధీయతె। అతోగుణావిశేషతిత్వేనాశ్రయాశ్రయిభావేనచసాద్వయోశ్శాస్త్రసద్భావాదనయోర్వ్రతైక్యభ్రమోపయుక్తః
శిజ్ఞాయతాంనామప్రమాణనాన్యాయదర్శిభిస్తుసరభేదైవవ్రతభేదాంగీకారాంయనఃగన్ననతసంక్షేపతదేతదివచారత్రయం పూర్వమప్యుక్తం। వ్రత
ద్వైతేతిథినిర్ణయమెవేధైవేతి తత్ర వ్రతద్వైధానినిర్ణీతః। అథతిథినిర్ణయతయా। తన్నిర్ణయశ్చ వేధాధీనః। అ[illegible]తోవేధః పూర్వముపభధీయతె। తి
థ్యంతరెప్రవృత్తా ఏవ ప్రాంచెనకర్మకాలత్వాదుదయాస్తమయవేళాయాం త్రిముహూర్తా త్వోరెవేధస్తామాన్యేననిరూపితః। పంచవర్షాదంత్యవి
శేషతః। షణ్ముహూర్తా వేధాదర్శితః। జన్మాష్టమ్యా జయంత్యాశ్చరాత్రిప్రధానత్వాద్రాత్రియోగప్యశిష్యతఇతి। ఉయద్యప్యుపవాసవ్రతత్వా
దహనిరాత్రౌచముఖ్యంతథాయుక్తిః। తః సమానం తథాప్యర్ధరాత్రస్యముఖ్యకాలత్వముక్తం। వసిష్ఠసంహితాయాం। అష్టమీరోహిణీయు
క్తానిశ్యర్ధేదృశ్యతెయది। ముఖ్యకాలఇతి। ఖ్యాతస్తత్రజాతోహరిస్స్వయమితి ఏవంసత్యర్ధరాత్రసద్భావ ఏవాత్రకర్మకాలవ్యాప్తిరి
త్యభిప్రేతె। వతిశవాద్విష్ణుకర్మాస్యపతన్తే। కామిన్యామర్ధరాత్రెతుయదాకృష్ణాష్టమీభవేత్। తస్యాముపవర్తనంశావేశాంతిపా
పంత్రిజన్మజమితి। తస్మిన్నర్ధరాత్రేకియత్పరిమాణమపేక్షితమిత్యపేక్షాయాం మాధవీయపురాణెదర్శితం। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం కలయాపియ
దాభవేత్। జయంతీనామసాప్రోక్తా సర్వపాపప్రణాశినీతి। వరాహసంహితాయామపి। సింహార్కేరోహిణీయుక్తా నభః కృష్ణాష్టమీయది। రా
త్ర్యర్ధపూర్వాపరగాజయంతీ కలయాపిచేతి। రాత్ర్యర్ధం రాత్ర్యర్ధం పూర్వంచ అపరంచ పూర్వాపరె రాత్ర్యర్ధచతేపూర్వాపరెచ రాత్ర్యర్ధ
పూర్వాపరె। తయోర్గచ్ఛతి వర్తతఇతి రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా। షట్పంచాశద్ఘటికాయామత్యధికతతమో భాగః కలాంతావతాపరిమాణా
నపూర్వార్ధావసానె ఉత్తరార్ధాదౌచవర్తమానాశ్రవిష్టావ్యాప్తిః తిథిరూపాకృష్ణాష్టమీద్వివిధా। పూర్వేద్యుస్సప్తమీయుక్తా
పరేద్యుర్నవమీయుక్తాచేతి। తత్రసప్తమీయుక్తాయాం రాత్రిపూర్వార్ధావసానెకలాసద్భావోవిధీయతె। ఉత్తరార్ధాదావత్తస్సిద్ధత్వాన్నా
విధేయత్వాత్తద్విపర్యయేణనవమీయుక్తాయాముత్తరార్ధాదౌకలాసద్భావోవిధీయతె। పూర్వార్ధావసానకలాయాంసప్తమీయుక్త
విషయత్వం। విష్ణుధర్మోత్తరెసప్తమ్యభిహితం। రోహిణీసహితాకృష్ణామాసిభాద్రపదెష్టమీ। సప్తమ్యామర్ధరాత్రాధఃకలయాపియదాభవేత్।
తత్రజాతోజగన్నాథః కౌస్తుభీహరిరీశ్వరః। తమెవోపవసేత్కాలంకుర్యాత్తత్ర[illegible]వజాగరమితి। ఇయమష్టమీకృష్ణపక్షాదిమాసవివక్షా

గాత్రప్రశస్తః। తత్తజ్జాబాలివస్వష్టగాతమాధ్యాం దర్శితం। అహస్తుతిథయః పుణ్యాః కర్మానుష్ఠా
నతోదివా। నక్తాదివ్రతయోగేషురాత్రియోగా

ము థ

మి

పక్షే

ధీ యస్య

ఇయం

వ

3x

తు

రొహిణీశిథయోగవతీ సాప్యాష్టమీ పరెద్యూరెవ తాదృశీ శుభయుక్తాపి తాదృశీ సాపూర్వా హ్యా। తదుక్తం పద్మపురాణె। కాంత్యాహూర్త విశాఖా సప్తమ్యాం సొవి
ద్ధా సప్తమీ సాష్టమీ। తత్రొపవాసం కుర్వీత తిథి భాంతె చ పారణమితి। తత్రాప్యష్టమీషు తిథిషు పక్షేషు పరదిన ఏవోపవాసః। తత్ర దినద్వయె నిశీథ
యోగ రుఖిలక్షణ ప్రవ్యావర్తెప రత్వతె। వర్జనీయా ప్రయత్నేన సప్తమీ సంయుతాష్టమీ। సా సఋక్షాపి న కర్తవ్యా సప్తమీ సంయుతాష్టమీ
మీ। అవిద్ధాయాం సఋక్షాయాం జాతో దెవకీనందనః ॥ యదా దినద్వయెపి యోగె పరత్రొపవాసస్తదా కిముపక్తవ్యం పరెద్యురెవ నిశీథయో
గె దినద్వయెపి నిశీథయోగరాహిత్యం బహుధా జాయతె। తద్యథా పూర్వెద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వం తిథినక్షత్రద్వయం ప్రవర్తం తచ్చ పరె
ద్యుర్నిశీథాదర్వాగెవ సమాప్తమిత్యెకః ప్రకారః। పూర్వెద్యుర్నిశీథాదర్వాగెవ ప్రవర్తం నక్షత్రమష్టమీ తు నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవర్తా ఇత్య
పరః। అష్టమీ చ నిశీథాదర్వాక్ప్రవర్తా ఋక్షం చ నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవర్తం పరెద్యుర్నిశీథాదర్వాగెవ సమాప్తమితి తృతీయః। త్రిష్వప్యె
తెషు ప్రకారెషు పరెద్యురుపవాసః దినద్వయెప్యర్ధరాత్రయోగవిషయె పూర్వముదాహృతస్య వర్జనం యత్ప్రయత్నేనేతి వచనస్యాత్రాపి సంచా
రయితుం శక్యత్వాత్। కించ ప్రథమప్రకారె సార్ధయామో పుణ్యప్రదః సంకల్పకాల ఉపాశ్వత్థ తిథినక్షత్రయోగస్య బహుకాలవ్యాప్తత్వా
త్సు ప్రశస్తత్వం ద్రష్టవ్యం। ద్వితీయప్రకారె పరెద్యురష్టమీ బాహుల్యెపి నక్షత్రయోగస్యాల్పత్వాదనుపాదెయత్వమితి శంకా న క
ర్తవ్యా। అత ఏవ స్కందపురాణె పఠ్యతె। సప్తమీసంయుతాష్టమ్యాం భూత్వా ఋక్షం ద్విజోత్తమ। ప్రాజాపత్యం ద్వితీయె వి ముహూ
ర్తార్ధం భవెద్యది। తదాష్టయామికం జ్ఞెయం ప్రోక్తం వ్యాసాదిభిః పురా ఇతి। తృతీయప్రకారె పరెద్యుర్నక్షత్రాభావెప్యష్టమీయోగ
స్యాల్పత్వాదనుపాదెయత్వమితి శంకా భవతి। సా చ పద్మపురాణె నివర్త్యతె। పూర్వవిద్ధాష్టమీ యా తు ఉదయె నవమీదినె। ముహూ
ర్తమపి సంయుక్తా సంపూర్ణా సాష్టమీ భవెత్। కలాకాష్ఠా ముహూర్తాపి యదా కృష్ణాష్టమీ తిథిః। నవమ్యాం సైవ గ్రాహ్యా స్యాత్ సప్తమీ
సంయుతా న [illegible] ఇతి। తదెవం జన్మాష్టమీభెదా జయంతీభెదాశ్చ నిరూపితాః। తత్ర జయంతీభెదెషూపవాసదినె యది సొమవా
సరొ బుధవాసరొ వా భవతి తదా ఫలాధిక్యం భవతి। తదుక్తం పద్మపురాణె॥ ప్రెతయోనిం గతానాం తు ప్రెతత్వం నాశితం నరైః। యైః కృతా
శ్రావణె మాసి అష్టమీ రోహిణీయుతా। కిం పునర్బుధవారెణ సొమెనాపి విశెషతః। కిం పునర్నవమీయుక్తా కులకోట్యాస్తు ముక్తిదా ఇతి
॥ స్కందపురాణెపి। ఉదయె చాష్టమీ కించిన్నవమీ సకలా యది। భవెత్తు బుధసంయుక్తా ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుతా। అపి వర్షశతెనా
పి లభ్యతె యది వా న వెతి। విష్ణుధర్మొత్తరెపి। అష్టమీ బుధవారెణ రోహిణీసహితా యదా। భవెత్తు మునిశార్దూల కిం కృత్యైర్వ్రతకోటి
భిరితి। యథోక్తరీత్యా విహితె తిథౌ ఉపవాసం కృత్వా పరెద్యుః పారణం కుర్యాత్। పారణం నామ ఉపవాససమాప్తౌ వి
స్మాభిరత్ర నిర్ణీయతె। పారణశబ్దః యద్యప్యుపవాససమాప్తిమాత్రమభిధత్తె। తథాప్యుపవాససమాప్తెర్వెలాకర్తృత్వయొః ప్రయోగా
త్। [illegible] దెవాగరూఢో ద్రష్టవ్యః। తథా చ రూఢోప్యుపవాసచరమాంగం భోజనమభిధత్తె। అంగత్వం చోపవాసవిధివా
క్యెషు తిథిభాంతె చ పారణమితి విధానాదవగంతవ్యం। న చ రాగప్రాప్తస్య భోజనస్యావైవచనె నోపవాసాంగతిథినక్షత్రశెషయో
ర్నిషెధః క్రియతె న తు పారణనామకం కించిదంగం విధీయతె। ఇతి శంకనీయం। తదా సతి పారణశబ్దప్రయోగానుపపత్తెః। రాగప్రా
ప్తె హ్యశనె పారణె భోజనశబ్దః ప్రసిద్ధః ఉపవాసాంగె పారణశబ్దస్తత్ర పారణశబ్దేన రాగప్రాప్తభోజనవివక్షాయాం ముఖ్యార్థ

యొసాన్యాయత్నః
సొమబుధౌ

౪౪

కాలవ్యా ప్తం

వేద్యురపి సంకల్పకాలే తిథిరస్తీతి శంకనీయం। తస్యాముక్తతిథిత్వాభావాత్। కించ సా తిథిః సకలా జ్ఞేయా యస్యామస్తమితో రవిరితి వచనం నిశీథవ్యా
పిన్యష్టమీం న విషయీకరోతి। తస్మాత్పరేద్యురేవోపవాసః। తదేవం చతుర్విధా రోహిణీరహితాష్టమీ నిర్ణీతా॥ అథ రోహిణీసహితాష్టమీ
నిర్ణీతా। [రోహిణీసహితా] సాపి చతుర్విధా॥ శుద్ధా విద్ధా శుద్ధాధికా విద్ధాధికా చేతి॥ తత్ర శుద్ధాయాం సంపూర్ణయోగో నిశీథయోగో యత్కించిత్స్పర్శ
యోగశ్చేతి త్రైవిధ్యం భవతి। ఏవం విద్ధాయామపి ద్రష్టవ్యం। ఏతేషు షట్సు భేదేషు దినాంతరే యోగాభావాదుపవాససందేహ ఏవ నాస్తి। కింతు కే
వలం యోగతారతమ్యాత్ఫలస్య తారతమ్యం భవతి। యత్కించిత్స్పర్శయోగః ప్రశస్తః। అర్ధరాత్రయోగః ప్రశస్తతరః। సంపూర్ణయోగః ప్రశ
స్తతమః। సర్వేష్వపి యోగేషు యోగముపజీవ్య ఉపవాసో విహితో విష్ణురహస్యే ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా కృష్ణా నభసి చాష్టమీ। ముహూ
ర్తమపి లభ్యేత సోపోష్యా సుమహాఫలా॥ ముహూర్తమప్యహోరాత్రే యస్మిన్యుక్తం హి లభ్యతే। అష్టమ్యా రోహిణీ ఋక్షం తాం సుపుణ్యాముపావ
సేత్। శుద్ధాధికా తు సూర్యోదయమారభ్య ప్రవృత్తా పరేద్యుః సూర్యోదయముహూర్తత్రయమేవ వర్తతే। సా చ త్రివిధా॥ పూర్వేద్యురేవ రోహిణీయు
క్తా పరేద్యురేవ రోహిణీయుక్తా దినద్వయేపి రోహిణీయుక్తా చేతి। తత్రాద్యయోర్ద్వయోః పక్షయోః నాస్త్యుపవాససందేహః। రోహిణీయుక్తాయా
ద్వితీయస్య కోటేరభావాత్। తృతీయపక్షే తు రోహిణీయోగస్యోభయత్ర సమానత్వేపి గుణాధిక్యాత్పూర్వైవోపోష్యా। గుణాధిక్యం చ దర్శయి
ష్యతే। ఉదయమత్రోపోష్యత్వేనోక్తా పూర్వా తిథిః సాపి రోహిణీయోగభేదాత్త్రిధా భిద్యతే। అష్టమీవత్పూర్వా సూర్యోదయమారభ్య ప్రవృత్తా రోహి
ణీ కదాచిత్పరేద్యురపి కియతీ వర్తతే। కదాచిత్పూర్వేద్యుర్నిశీథమారభ్య రోహిణీ ప్రవర్తతే। కదాచిన్నిశీథాదూర్ధ్వమారభ్య ప్రవర్తతే। తత్ర ప్ర
థమపక్షే సంపూర్ణయోగత్వమేకో గుణః। సంకల్పకాలమారభ్య కృత్స్నకర్మకాలవ్యాప్తిరపరో గుణః। నిశీథవ్యాప్తిస్తృతీయో గుణః। స చైతే
త్రయో గుణాః పరేద్యురసంభవంతి। ద్వితీయపక్షే నిశీథే జయంతీతి సంజ్ఞా యోగో గుణః। న చ పరేద్యుః సోస్తి। తృతీయపక్షే దినద్వయేపి నిశీ
థయోగో నాస్తి పూర్వేద్యుః కేవలాష్టమీ పరేద్యుః కేవలరోహిణీ తత్రాష్టమ్యాః ప్రాధాన్యాత్తత్రాపి బలీయస్త్వమేవం। సర్వత్ర హి జయంతీ

వాక్యేషు రోహిణీసహితాష్టమీతి వ్యవహారాదష్టమీసహితరోహిణీతి వ్యవహారాభావాచ్చ। తిథినక్షత్రయోః క్రమేణ ప్రధానోపసర్జ
నభావోవగంతవ్యః। అతో గుణాధిక్యాచ్ఛుద్ధాధికా పూర్వైవోపోష్యా। నిశీథాదర్వాక్సప్తమ్యా యుక్తా పరేద్యురపి విద్యమానా విద్ధాధి
కా। న చాత్ర నిశీథవేధో గ్రాహ్య ఇత్యుక్తం బాధ్యం। వేధావ్యాప్త్యా అష్టమ్యా నిశీథే సద్భావాత్ అత్ర నిశీథవేధః। న తు వేధికాయాః సప్తమ్యాః
సద్భావః। విద్ధాధికాయామపి పక్షత్రయం। ద్వయోః పక్షయోశ్చ సందేహాభావః। పూర్వవద్వ్యాఖ్యానీయః। తత్ర యా పూర్వేద్యు
రేవ రోహిణీయుక్తా విద్ధాధికా తస్యాముపవాసః। ఆదిత్యపురాణే స్మర్యతే॥ వినా ఋక్షం న కర్తవ్యా నవమీసంయుతాష్టమీ॥ కా
ర్యా విద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ॥ విష్ణుధర్మేపి। జయంతీ శివరాత్రిశ్చ కార్యే భద్రాజయాన్వితే। కృత్వోపవా
సం తిథ్యంతే తథా కుర్యాత్తు పారణమితి॥ గరుడపురాణేపి। జయంతీం పూర్వవిద్ధాయాముపవాసం సమాచరేత్। తిథ్యంతే వో
త్సవాంతే వా వ్రతీ కుర్వీత పారణమితి। యా పరేద్యురేవ రోహిణీయుక్తా విద్ధాధికా తత్రోపవాసః। పూర్వత్ర తిథ్యా న యుక్తః

అపి

। రోహిణీయోగాభావాత్। పరేద్యుస్తు తత్సద్భావాత్తపూర్వాదావ్యాప్తే న ప్రాజాపత్యదినా విష్ణురహస్యవచనేనోపవా
సో విధీయతే। యా తూభయత్ర రోహిణీయుక్తా విద్ధాధికా సాపి నిశీథే జయంతీయోగమపేక్ష్య చతుర్ధా భిద్యతే। పూ
ర్వేద్యురేవ నిశీథయోగవతీ పరేద్యురేవ తాదృశీ। ఉభయత్రాపి తాదృశీ। ఉభయత్రాపి నిశీథయోగరహితా చేతి। తత్ర యా పూర్వేద్యు

౬ విధినిషేధావపి ద్రష్టవ్యౌ దర్శితౌ। అష్టమ్యా నవమీ విద్ధా కర్తవ్యా ఫలకాంక్షిభిః। న కుర్యాన్నవమీం తాత దశమ్యా తు కదాచనేతి।౮
దివోదాసీయే [illegible] మిలితవచనం కేవలనక్షత్రోపవాసవిషయం పూర్వోక్తానుకల్పవిషయం చేత్యవగంతవ్యం। అనక్తస్య తు తిథినక్షత్రయోరు
భయోరనువర్తమానయోరపి ప్రాతర్దేవం సంపూజ్య శ్రీరామం పారణం సమాచరేత్। తథా [illegible] తేవాన్తే కుర్వీత పారణమితి। స్మరణాత్
। ఇతి జయంతీనిర్ణయః। అథ నవమీ నిర్ణీయతే। సా చ విధినిషేధరూపాభ్యాం వచనాభ్యాం [illegible] పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా। తదిదం [illegible] శాస్త్రేణ
సుకరం [illegible] పద్మపురాణే। అష్టమ్యా నవమీ విద్ధా నవమ్యా చాష్టమీ యుతా। అర్ధనారీశ్వర [illegible] ప్రాయేణ [illegible] తిథిరితి।
విష్ణుధర్మే [illegible] నవమ్యా సహ కార్యా స్యాదష్టమీ నవమీ తథా। నిషేధస్తు స్కాందపురాణే [illegible] నవమీ తాత దశమ్యా
తు [illegible] పూర్వవిద్ధైవ [illegible] శుక్లనవమీ పరవిద్ధా [illegible]।। శుక్లపక్షే తిథి
[illegible] వచనాత్। మైవం। పూర్వోక్తేషు వచనేషు దశమీవిద్ధాయాః సాక్షాన్నిషేధాత్। నను తస్య నిషేధస్య సామాన్య
రూపత్వాత్ కృష్ణపక్షే సంకోచో భవిష్యతీతి చేత్। న సంకోచో [illegible] సామాన్యరూపత్వాత్ [illegible] యోరుభయోరపి పూర్వవి
ద్ధైవ గ్రాహ్యా। రామనవమీ తు। చైత్రశుద్ధా తు నవమీ పునర్వసుయుతా యది। సైవ మధ్యాహ్నయోగేన మహాపుణ్యతమా భవేత్। నవమీ చాష్టమీ
విద్ధా త్యాజ్యా విష్ణుపరాయణైః। ఉపోషణం నవమ్యాం వై దశమ్యాం పారణం భవేదితి। వచనాదష్టమీవిద్ధా సనక్షత్రాపి నోపోష్యా। ఉత్తరదినే నవమ్యా మధ్యా
హ్నే యోగే తు పూర్వైవ పోష్యా। మధ్యాహ్నయోగే తు ఉత్తరైవేతి। ఉభయత్ర తదయోగే తూత్తరైవేతి [illegible]। చైత్రమాసే నవమ్యాం తు జాతో
రామః స్వయం హరిః। పునర్వసునక్షత్రసంయుక్తా సా తిథిః సర్వకామదా। శ్రీరామనవమీ ప్రోక్తా కోటిసూర్యగ్రహాధికా। సైవ మధ్యాహ్నయోగేన
[illegible] ఇతి సర్వవాక్యపర్యాలోచనయా నక్షత్రరహితాపి మధ్యాహ్నవ్యాపినీ [illegible] ఇతి నవమీనిర్ణయః। అథ దశమీ నిర్ణీ
యతే। [illegible] తిథిద్వయం [illegible] నాస్తి [illegible] పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా [illegible] ఉత్తరవిద్ధా న తు తథా దశ
మ్యాం కించిన్నియామకమస్తి। ఏతదేవాభిప్రేత్యాంగిరా ఆహ। సంపూర్ణా సదశమీ గ్రాహ్యా పరయా పూర్వయాథవా। యుక్తా న దూషితా [illegible]
సర్వతోముఖీతి। యథా సంపూర్ణా [illegible] తథా విద్ధాపి। ప్రతిపత్ [illegible] పూజ్య [illegible]। దశమ్యాస్తు [illegible]
రుభయోరపి [illegible] యత్ర సమానం। ఏవం స్థితే [illegible] కిం [illegible] పూర్వోత్తరయోరనయోర [illegible] గ్రాహ్యా। కిం
వా నియామకం శాస్త్రమస్తి [illegible] కిం చిత్ శాస్త్రం [illegible]। ప్రత్యక్ష [illegible] పూర్వోత్తర [illegible] రుభయోరప్యవిశేషాత్
[illegible]। [illegible] ఇతి శంకాయాం
అత్ర [illegible] ఇతి। తస్మాద్వైకల్పిక ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అస్త్యత్ర వచనం వ్యవస్థాపకం। తథా చ [illegible]। శుక్లపక్షే తి
థిర్గ్రాహ్యా [illegible]। కృష్ణపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా [illegible] రవిరితి।। [illegible] వికల్ప ఆశ్రితః। తథా సతి దో
[illegible]। [illegible] ఇతి చేత్। మైవం। సతి వ్యవస్థాపకే శాస్త్రే పురుషేచ్ఛాయా అప్రసరాత్। అత ఏవ స్మ
[illegible] శాస్త్రార్థే న పురుషేచ్ఛా నియామికేతి। నను పక్షభేదేన వ్యవస్థానుపపన్నా।। స్కాందపురాణే।। పూర్వవిద్ధా యా ఏవ గ్రాహ్యా [illegible]

ని

వినిగమనా

రు

బాధకత్వాభావాత్। కించ యది పారణామంగం న స్యాత్తదా ప్రతినిధివిధానం నోపపద్యేత। తద్విధానం చ దేవల ఆశ్వలాయనాద్యుక్తం వేదితవ్యం। సంకటే విషమే ప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారయేత్కథం। అద్భిస్తు పారణం కుర్యాత్పునర్భుక్తం న దోషకృదితి। అతః పారణాశాస్త్రబలాత్ప్రతినిధిబలాచ్చ పారణాసాధ్యం గతవేందిష్టవ్యం। అతఏవ వాదిత్యపురాణే। పారణాంతం వ్రతం జ్ఞేయం వ్రతాంతే ద్విజభోజనం। అసమాప్తే వ్రతే పూర్వే నైవ కుర్యాద్వ్రతాంతరమితి। తచ్చ పారణమపి ఉపవాసదినాత్పరదిన ఏవ పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యం। ఉపవాసేషు సర్వేషు పూర్వాహ్ణే పారణం భవేదితి దేవలస్మరణాత్। ఏవం సామాన్యతః పూర్వాహ్ణే పారణప్రాప్తే కృష్ణజయంత్యాదౌ తిథిభాంతే చ పారణమిత్యపవాదః క్రియతే। తత్ర తిథ్యధికా యా పూర్వేద్యుర్వర్జయంతీ యోగః। ఉభయత్రాపి జయంతీ యోగ ఇత్యనయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురుపవాసవిధానాత్ పరేద్యుః కేవలతిథినక్షత్రయోర్వా సత్త్వాత్తదంతే పారణావిధిః। విద్ధాధికా యా మధ్యపూర్వేద్యుర్వర్జనశిష్టే జయంతీయోగ ఇత్యస్మిన్పక్షే తత్రైవోపవాసవిధానాత్ పరేద్యుః కేవలతిథినక్షత్రయోర్వా సత్త్వాత్తదంతే పారణం విధీయతే। తథా శుద్ధాధికా విద్ధాధికయోరుభయోరపి యదా పరేద్యురేవ జయంతీ యోగః తదా పరతిథావుపవాసవిధానాత్పారణదినే తిథ్యభావేపి కదాచిన్నక్షత్రశేషసంభవాత్తదంతే పారణం విధీయతే। తిథివా నక్షత్రస్య వా అవశేషకాలే పారణం। బ్రహ్మవైవర్తే ప్రతిషిధ్యతే। అష్టమ్యామథ రోహిణ్యాం న కుర్యాత్పారణం క్వచిత్। హన్యాత్పురాకృతం కర్మ ఉపవాసార్జితం ఫలం। తిథిరష్టగుణం హంతి నక్షత్రం చ చతుర్గుణం। తస్మాత్ప్రయత్నతః కుర్యాత్తిథిభాంతే చ పారణమితి। స్కందపురాణేపి। తిథినక్షత్రనియమే తిథిభాంతే చ పారణం। అతోన్యథా పారణే తు వ్రతభంగమవాప్నుయాదితి। తిథిభాంతశ్చ ద్వివిధః। ఉభయాంతః ఏకతరాంతశ్చేతి। దినద్వయే జయంతీ యోగవత్సు ఉభయాంతస్య [illegible] తత్ర యది దివైవ సమాప్యేత। తత్ర యది తదా [illegible] మతి బాహ్యేవ పారణం కుర్యాత్। ఉభయాంతస్య ముఖ్యత్వాత్। యది రాత్రౌ సమాప్తిస్తదా తత్సమాప్తిర్న ప్రతీక్షణీయా। రాత్రిపారణాస్య నిషిద్ధత్వాత్। తథా చ బ్రహ్మవైవర్తే। సర్వేష్వేవోపవాసేషు దివా పారణమిష్యతే। అన్యథా పుణ్యహానిః స్యాత్ తేధారణాపారణమితి। గరుడపురాణేపి। అన్యతిథ్యాగమే రాత్రౌ తామసస్త్వై జపేద్దివా। తామసే పారణం కుర్యాత్। [illegible] దివా పారణం [illegible] నాష్టమీ రోహిణ్యంతం కుర్యాత్। ఏకతరాంతస్య ప్రాప్యభావాత్। అష్టమీమంతే [illegible] రాత్రౌ రోహిణ్యంతం వర్తమానా యా మపి పారణం కార్యం। అత ఏవ నారదీయే। తిథినక్షత్రసంయోగ ఉపవాసో యదా భవేత్। పారణం తు న కర్తవ్యం యావన్నైకస్య సంక్షయః। [illegible] ఉపవాసే విధీయతే। తత్రైవ పారణం కుర్యాదేవం వేదవిదా విదురితి। పూర్వేద్యుర్నశిష్టే జయంతీ యోగవత్యాం విద్ధాధికా యాం పారణాదినే తిథిభాంతే చ పారణం ఖిద్యతే। సంభావ్యతే। అపాస్య ఉభయాంతైకతరాంతయోర్వా రాత్రావేకతరాంతే పారణం భవపరే పాదితి। దివసే యదుభయాంతస్తదా పారణమిత్యుక్తాః కల్పాః। నక్షత్రాంతమిత్యనేనైకతరాంతత్వం వివక్షితం। [illegible] భయాంతే చ ఏకతరాంతే వా భవతి। తదాదివసే ముఖ్యాః కల్పయోరుభయోరప్యసంభవాద్రాత్రౌ పారణస్య నిషిద్ధత్వాదుపవాసప్రాప్తే పారణస్య ప్రతిప్రసవః క్రియతే। అర్ధరాత్రేపి వా కుర్యాదితి। ననుపారణస్య నిషిద్ధత్వే తిథినక్షత్రయోరుభయోరపి తోనప్రతీక్షణీయః। యాః కాశ్చిత్తిథయః ప్రోక్తాః పుణ్యా నక్షత్రసంయుతాః। ఋక్షాంతే పారణం కుర్యాదివా శ్రవణరోహిణీమితి। స్మరణాత్। మైవం। నక్షత్రం చ చతుర్గుణమితి ప్రత్యవాయాధిక్యదర్శనాత్। తస్మా

ససా ర్సాధకత్వోపపన్నం స్యాత్। తథా చ సూత్రం। ఏకస్య తూభయత్వే సంయోగపృథక్త్వమితి। అతః కేవలపురుషార్థస్యాప్యుపవాస

త్రైవర్గ్య

విష్ణుప్రీత్యర్థాంగాస్మృతిం చాత్ర। తదుపలక్షణం। ఏకాదశ్యాముపవసేత్ పక్షయోరుభయోరపీతి। నారదోఽపి। ఏకాదశీసమం కించిత్ పాపత్రాణం న విద్యతే। స్వర్గమోక్షప్ర
దా హ్యేషా శత్రునాశినీ పుత్రప్రదాయినీ। సుకళత్రప్రదా హ్యేషా శరీరారోగ్యదాయినీతి। తదేవం ఫలశ్రవణాత్ కామ్యత్వం సిద్ధం। నను కామ్యత్వే కథం నిత్యత్వం। అసతి కామే పరి
త్యక్తుం శక్యత్వాత్। తథా సత్యేకస్య కర్మణో నిత్యత్వకామ్యత్వాభ్యాం ద్వైరూప్యం గృహ్యేత। నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః। ప్రాప్నోతి నాయం దో
షః। ఖాదిరాదివత్ ప్రమాణద్వయబలేనైకస్యైవ రూపోపపత్తేః। తథా హి। ఖాదిరో యూపో భవతీతి శ్రవణాన్నిత్యః ఖాదిరో విహితః। ఖాదిరం వీర్యకామ
స్య యూపం కుర్వీతేతి। తస్మిన్నేవ క్రతౌ కామ్యత్వేనాపి ఖాదిరో విహితః। తత్ర యథా ప్రమాణద్వయబలాదేకస్యాపి ఖాదిరస్య ద్వైరూప్య
మంగీకృతం। తద్వదత్రాపి ద్వివిధప్రమాణసద్భావాదుపవాసస్య ద్వైరూప్యం కిం న స్యాత్। నను విషమో దృష్టాంతః। నిత్యః ఖాదిరః క్రత్వర్థః। కామ్యస్తు
పురుషార్థః। ఉపవాసస్తు నిత్యోఽపి పురుషార్థ ఏవ। తస్య ఖాదిరవత్ క్రత్వంగత్వబోధకప్రమాణస్యాభావాత్। బాఢం। అస్త్వేవం వైషమ్యం। ప్రయోజ
కం తు ద్వైరూప్యే ప్రమాణద్వయమస్త్యేవ। సూత్రకారేణ ప్రమాణద్వయస్యైవ ద్వైరూప్య ~~...~~ మవిరుద్ధం। యది బహ్వృచశాఖాయాం స్వశాఖ
ష్టం। తదపేక్షితస్తు వ్యాపారోఽగ్నిహోత్రాదిదృష్టాంతోఽస్తు। నన్వగ్నిహోత్రం క్రత్వర్థం తస్య స్వరూపమేవ క్రతుత్వాత్। తస్య చ నిత్యత్వే
కామ్యత్వే వాక్యద్వయముదాహ్రియతే। యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతీతి నిత్యత్వావగమకం వాక్యం। అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వ
ర్గకామ ఇతి కామ్యత్వావబోధకం। తస్య చ క్రత్వర్థత్వాభావేన కేవలపురుషార్థత్వేన। అతోఽగ్నిహోత్రే నిత్యత్వం కామ్యత్వం
చేతి ద్వైరూప్యమస్తు। తచ్ఛబ్దాంతరాభ్యాసాదికప్రమాణషడ్భేదహేత్వభావేనైకస్యైవ కర్మణః సతః ప్రయోగభేదాదవగంతవ్యం। ప్రయో
గభేదశ్చ యావజ్జీవాధికరణే నిర్ణీతః। తస్య చాధికరణస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః। యావజ్జీవం జుహోతీతి ధర్మః క
ర్మణి పుంసి వా। కాలత్వాత్ కర్మధర్మోఽత్ర కామ్య ఏకః ప్రయుజ్యతాం। న కాలో జీవనం త్వేతన్నిమిత్తం ప్రవిభాగతః। కామ్యః
ప్రయోగో భిన్నస్స్యాద్యావజ్జీవప్రయోగత ఇతి। అయమర్థః। అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామ ఇతి కామ్యాగ్నిహోత్రం
శ్రూయతే తథా వాక్యాంతరం పఠితం। యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతీతి తత్ర సంశయః। కిం యావజ్జీవమిత్యనేనాధికారాంతరం
బోధ్యతే। కిం వా కామ్యాగ్నిహోత్రే గుణవిధిరితి। తదర్థం సంధానం తత్రచింతా। కిం యావజ్జీవమిత్యస్యార్థః కర్మధర్మః ఉత పురుషధర్మః

నిమిత్తం

ఇతి। యావజ్జీవశబ్దేన పురుషాయుష్మితః కాలోఽభిధీయతే। కామ్యేన చాగ్నిహోత్రేణ కాలవిశేష ఆకాంక్షితః। తస్య చ కాలస్యానేన
సమర్పణాదయం కర్మధర్మః। తస్మాద్గుణవిధిః। తథా చాగ్నిహోత్రస్య కామ్యప్రయోగ ఏక ఏవ న త్వన్యో నిత్యప్రయోగ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః।
యావజ్జీవశబ్దః కాలస్య వాచకః కిం తు లక్షకః। వాచ్యార్థస్తు కృత్స్నజీవనం। తచ్చ న కర్మధర్మత్వేన విధాతుం శక్యం। పురుషధర్మత్వాదితి। ప్రాణ
ధారణమభిధత్తే న తు కాలం। ప్రాణధారణం చ పురుషధర్మః। కాలస్య తదసంభవాత్। తేన స్వర్గకామనేవ జీవనముపలక్షితం నిమిత్తం। త

అనుష్ఠాన

నిత్యకామ్యనిత్య
త్వయోస్సహా
స్థితిర్విరోధః

గమ

౪౮

కాలమా ధవం||

ఏకాదశీని ర్ణయః||

నాత్| దశమ్యాం చైవ కర్తవ్యా సదుర్గా ద్విజసత్తమేతి| సదుర్గా నవమీమిశ్రా| వేష్వం| పక్షద్వయేపి పూర్వవిద్ధా స్వకాలే| పూర్వయాపరయా
ధవేతి| పరవిద్ధావిధానస్య నిరవకాశత్వప్రసంగాత్| నవమీమిశ్రత్వవచనం తు కృష్ణపక్షే చరితార్థం| న చ పరవిద్ధానిషేధో ప్యుపోష్యా వై వర్జనపక్షే
తే| ప్రతిపత్సం చ యా భూతా సావిత్రీ వటపూజనే| నవమీ దశమీ చైవ నోపోష్యాః పరసంయుతా ఇతి| కూర్మపురాణేపి| సంధ్యావిద్ధా తు
యా పూర్ణా నార్చ్యా ద్వాదశీ మకరే తథా| భృగుగుప్తౌ న పుష్యంత్యా చ| ఏతా వై నిష్ఫలాస్తస్య ఏతా ఇతి| అథైకాదశ్యాః సంధ్యాత్ప్రశమయా| పూర్వా
త్యావదేకాదశీవిద్ధా దశమీ నిష్ఫలేతి గదన్తే| బాధో|| అయమపి నిషేధః పూర్వోక్తన్యాయేన కృష్ణపక్షవిషయతయా యోజనీయః| తస్మాత్ పూర్వోత్తరవిద్ధ
యోర్దశమ్యోః పక్షభేదేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా|| ఇతి దశమీనిర్ణయః|| అథైకాదశీనిర్ణయతే|| తత్రైకాదశ్యాముపవాసో దానాదికం చేత్యుభయం విహితం| ఉపవా
సో జయంతీవన్నిత్యకామ్యరూపః ద్వైరూప్యం చ తస్య ద్వివిధప్రమాణబలాదవసీయతే| ఉపవాసవిధివాక్యేషు నిత్యశబ్దసదాశబ్దాదీనాం నిత్యత్వసాధకానాం
స్మరణాన్నిత్యత్వసిద్ధిః|| తాని చ సాధకాని సంప్రవక్ష్యామి| నిత్యం సదా యావదాయు ర్నకదాచిదతిక్రమేత్| ఇత్యుక్త్వాతిక్రమే దోషశ్రవణాత్ త్యాగబాధనాత్| ఫల
శ్రుతేః నిష్ఫలం చ తన్నిత్యమితి కీర్తితమిత్యత్ర చ నిత్యశబ్దాదిత్వం స్పష్టం నిత్యసాధకాని| నిత్యశబ్దస్తు దానాద్యే గరుడపురాణే ఉపోష్యైకాదశీ నిత్యం పక్షయోరుభయోర
పీతి| సదాశబ్ద ఉక్తః| సనత్కుమారసంహితాయాం| ఏకాదశీషు దూపోష్యా పక్షయోః శుక్లకృష్ణయోరితి| యావదాయుశ్శబ్ద ఉక్తో విష్ణురహస్యే| ద్వాదశ్యాం సప్రమోక్తవ్యా యా
వదాయుస్సు వర్తతే భరితి| ఆగ్నేయపురాణేపి| ఉపోష్యైకాదశీ రాజన్యావదాయుస్సు వర్తతే భరితి|| అతిక్రమనిషేధః| కరావేన దర్శితః| ఏకాదశ్యాముపవాసం న కదాచిదతిక్రమే
దితి| విష్ణునాపి| ఏకాదశ్యాం న భుంజీత కదాచిదపి మానవ ఇతి| అకరణే దోషమాహ సనత్కుమారః| న కరోతి యో మూఢ ఏకాదశ్యాముపోషణం| స నరో నరకం యాతి రౌ
రవం తమసా వృతం| ఏకాదశ్యాం మునిశ్రేష్ఠ యో భుంక్తే మూఢచేతనః| ప్రతిగ్రాసం స భుంక్తే తు కిల్బిషం శ్వావిదర్భసమం| నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రే మనీషిభిః|
ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిః క్వాపి నోదితా| మద్యపానాన్మునిశ్రేష్ఠ పాతకే నరకం వ్రజేత్| ఏకాదశ్యన్నకామస్తు పితృభిస్సహ మజ్జతి| నారదీయేన్య| యాని కాని చ పా
పాని బ్రహ్మహత్యాసమాని చ| అన్నమాశ్రిత్య తిష్ఠంతి సంప్రాప్తే హరివాసరే| తాని పాపాన్యవాప్నోతి సంప్రాప్తే హరివాసరే| స్కాందే| మాతృహా పితృహా చైవ భ్రాతృహా గు
రుహా తథా| ఏకాదశ్యాం తు యో భుంక్తే పక్షయోరుభయోరపి| అకరణ ఇవ అసమాపనేపి దోష ఉక్తో విష్ణురహస్యే| సమారభ్య వ్రతం ద్వాదశీవ్రతముత్తమం| తత్స్వభ
గం నరః కృత్వా రౌరవం నరకం వ్రజేత్| పరిగృహ్య వ్రతం సమ్యగేకాదశ్యాదికం నరః| అసమాప్య యతేత్ తస్య గతిః పాపీయసీ భవేదితి| నారదీయేపి| ద్వాదశీవ్రతమా
దాయ వ్రతభంగం కరోతి యః| ద్వాదశాబ్దం వ్రతం చీర్ణం నిష్ఫలం తస్య జాయత ఇతి| అత్యాగబాధనం దర్శితా| విష్ణురహస్యే| పరమాపదమాపన్నో హర్షే వా సము
పస్థితే| సూతకే మృతకే చైవ న త్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమితి| ఫలశ్రవణం చ కేషుచిద్వచనేషు విస్పష్టం| తత్ర కాత్యాయనః| ఏకాదశ్యాం న భుంజీత పక్షయోరు
భయోరపి| స్కాందేపి| ఉపోష్యైకాదశీ సమ్యక్ కృష్ణశుక్లౌ భయోరపి| కూర్మపురాణేపి| వదంతి పుణ్యపురాణాని భూయో భూయో వరాననే| న భోక్తవ్యం
న భోక్తవ్యం సంప్రాప్తే హరివాసరే| ఇతి| విష్ణుమహా| సనత్కుమారః| పక్షే పక్షే చ కర్తవ్యమేకాదశ్యాముపోషణమితి| నారదీయేపి| నిత్యం భక్తిసమాయు
క్తైర్నరైర్విష్ణుపరాయణైః| పక్షే పక్షే చ కర్తవ్యమేకాదశ్యాముపోషణమితి| తదేవం నిత్యశబ్దాదిభిరష్టభిః హేతుభిరుపవాసస్య నిత్యత్వం సిద్ధం| కామ్య
త్వం చ సాయుజ్యాదిఫలశ్రవణాదవగమ్యతే| తదుక్తం విష్ణురహస్యే| యదీచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం సంపదమాత్మనః| ఏకాదశ్యాం న భుంజీత పక్షయో
రుభయోరపి| కూర్మపురాణేపి|| యదీచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం శ్రియం సంతతిమాత్మనః| ఏకాదశ్యాం న భుంజీత పక్షయోరుభయోరపి| కాత్యాయనః|| సంసా
రసాగరోత్తారమిచ్ఛన్ విష్ణుపరాయణః| ఐశ్వర్యం సంతతిం స్వర్గం ముక్తిం వా యద్యదిచ్ఛతి| ఏకాదశ్యాం న భుంజీత పక్షయోరుభయోరపి| స్కందపురాణేపి| యదీచ్ఛే

తృష్ణన్యరుణోదయం వేధోపాయం ... ఘటికాత్రయం ... [illegible] ... ప్రాతః ... దశమీ ... యోగ వేధా ...

మాపేక్షయా ... పూర్వం ఘటికా ... ప్రాతః ... అరుణోదయ ... [illegible] ... తత్ర ... [illegible]

దశవ్రతమితి అరుణోదయస్య ప్రమాణం స్కందనారదాభ్యాముక్తం। ఉదయాత్ప్రాక్ చతస్రస్తు నాడికా అరుణోదయ ఇతి తత్ర అరుణోదయవేధ

స్యాన్యత్వార్థం తు ఘటికాత్రయం। అతివేధాదివ ఘటికః ప్రభాసందర్శనాద్రవేః। మహావేధో ... తత్ర ... దశమీ ... [illegible]

వాతిరా యోగః సూర్యోదయ ... ఇతి। అయమర్థః। వేధాతివేధ మహావేధ యోగాఖ్యా ... [illegible] ... ప్రభాసందర్శ

నాత్ పూర్వం సార్ధఘటికాత్రయమేకాదశ్యా వ్యాప్తం తతః ప్రాచీనా ఘటికా దశమీ అరుణోదయ సంబంధి దశమీ ... వేధ ఇత్యుచ్యతే। యదా

తు ఉదయాత్ ఘటికాద్వయముపరితనమేకాదశీ వ్యాప్తం పూర్వం తు ఘటికాద్వయం దశమీ వ్యాప్తం తదానీమతివేధ ఇత్యుచ్యతే। యదా

సూర్యస్య దర్శనసందేహ కాలమేకాదశీ వ్యాప్నోతి। తతః ప్రాక్ కృత్స్నోపి అరుణోదయ కాలో దశమీ వ్యాప్తః తదా మహావేధః। యదా సూర్యో

దయే సత్యేకాదశీ ప్రవృత్తా। తతః ప్రాచ్యముదయవేళాయాం దశమీ విద్యతే తదా యోగ ... [illegible] ... దోషాభవతి। స చ వేధా

ద్వాపరే యా తురీయో భవతీతి। న ... అరుణోదయ ... మధ్యరాత్రాదనంతరం దశమీ కలా విద్యతే। తదా ఉపవాసః

దశభావే ... ఉపవాసః కర్తవ్యః। తథా చ స్మృతిః। అర్ధరాత్రాత్పరా యత్ర ఏకాదశ్యుపలభ్యతే। తత్రోపవాసః కర్తవ్యో నతు ... దశమీ

కవేతి। ... [illegible] ... అర్ధరాత్రే ... వక్తవ్యమరుణోద

య వేధ ఇతి వక్తుం అర్ధరాత్రే ... నతు వేధాభిప్రాయేణ। తదేవ ... తిథౌ ... అర్ధరాత్రే తు కేషాంచిద్

దశమ్యా వేధ ఇష్యతే। అరుణోదయ వేళాయాం ... కపాలవేధ ఇత్యాహురాచార్యా యే హరిప్రియాః। నతన్మమ

తం యస్మాత్ త్రియామా రాత్రిరిష్యత ఇతి। యత ఏతే వేధాతివేధ మహావేధ యోగాః। పూర్వమభిహితాస్తే ... అరుణోదయవే

ధాః ... [illegible] ... దానవేభ్యః ప్రదానార్థం ద

త్తవాన్ ... ఇతి। ... దశ ... ప్రోక్తమాచార్యైః ... పంచదశ ... [illegible] ... ప్ర

చదశనాడీ వేధ ... దశనాడీ వేధస్య వేధాంతరస్య ... [illegible]

రాం తిథిమితి। తదేవం వేధత్రయం నిరూపితం। తత్ర పంచదశనాడీ ... వేధాయం బాధ ... సర్వప్రకారేణ ... కలాకాష్ఠాదియో

కార వేధే ... ఉపవాసస్య దూషకః। సార్ధసప్త ... వేధ ... కలాద్యాదికమపి పర్యాప్తం తే

వేధాతివేధాదయో ... [illegible] ... స్కాందపురాణో

దుక్తం నారదీయే చ। ... విప్రేంద్ర దశమ్యైకాదశీం ... సువ్యక్తం ... [illegible] ... కలార్ధేనాపి విద్ధా ...

పి। కలాకాష్ఠాది ... దశమీ ... ఏకాదశ్యాం న కర్తవ్యం వ్రతం ... [illegible]

... అరుణోదయ వేధాః ... ఏకాదశీ ... యోగ వేధా ... అరుణ॥ ౨౧

... యా భాగం ... ఘటికాః ప్రాతరరుణోదయ నిశ్చితః। చతుష్టయ విభాగాత్ర వేధాదినాం కిలాదితః॥ ౨౧

ఽపరశ్వరంభిదివితెజతిసిద్ధాంతః। అనెనాగ్నిహోత్రనాగ్యయనప్రకృతసాంవత్సరోపవాసస్య నిమిత్తభేదేన నిత్యప్రయోగః కామ్యప్రయోగశ్చ

౪౨

కాలయా భవం

స్మాదధికారాంతరబోధనాత్। తథా సతి జీవనేనిమిత్తేన నిత్యప్రయోగః కామనిమిత్తః కాదాచిత్కప్రయోగశ్చ ... ఏకస్యైకమంగః కాలభేదేన నిత్య
ప్రయోగః కామ్యప్రయోగశ్చైకస్యైకకర్మణః భేదేన కర్తృభేదేన వా వినా ద్వౌప్రయోగౌ న సంభవతః। న చాత్ర కాలభేదః సంభవతి। నిత్యకా
మ్యోపవాసయోరుభయోరప్యేకాదశ్యామేవ విధానాత్ నాప్యత్ర కర్తృభేదోస్తి యద్యపి కామ్యం పరిత్యజ్య కేవలనిత్యమనుష్ఠాతుం శక్యం తథా
పి కామ్యమనుతిష్ఠాసునా నిత్యస్య పరిత్యక్తుమశక్యత్వాత్। అతః కర్త్రైక్యాత్ ఏకకాలత్వాచ్చ నిత్యకామ్యరూపౌ ద్వౌ ప్రయోగౌ న ఘటేతే। నాయ
దోషః। వివిదిషాధికరణన్యాయేన సకృదేవానుతిష్ఠతః ప్రయోగద్వయసిద్ధేః। తస్య చాధికరణస్య సంగ్రహకారేణ శ్లోకో భవతి। వేదానధర్మ
మాత్రమార్థం బాధివా ప్రయోగాద్భవాసకృత్। ప్రయోగభేదేన ప్రయోగోపి విభిద్యతే। శ్రాద్ధార్థభుక్త్యా తృప్తిః స్యాద్ధి ఏకావృత్తినా
శ్రపుస్తథా। అనిత్యనిత్యసంయోగశక్తిభ్యాం బాధితావుత ఇతి। అయమర్థః। తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి। యజ్ఞేన
జ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి శ్రుతివాక్యేన యజ్ఞాదయః పరమాత్మవిద్యాదయాం వివిహితాః। గృహస్థాద్యాశ్రమధర్మత్వం తు యజ
జ్ఞాదీనాం సర్వత్ర శ్రుతివాక్యేన యజ్ఞాదీనాం పరమాత్మనః స్మృతిషు ప్రసిద్ధం। తత్ర సంశయః। కిం యజ్ఞాదీనాం ద్వౌ ప్రయోగావుత సకృదితి।
తత్ర ప్రయోజనభేదాత్ప్రయోగభేద ఇతి పూర్వః పక్షః। నిమంత్రితేన బ్రాహ్మణేన క్రియమాణస్య భోజనస్యైకస్య ప్రయోజనే అన్యకర్తృక
కశ్రాద్ధనిష్పత్తిః। స్వతృప్తిశ్చేతి ద్వయం జాయతే। తద్వద్బ్రహ్మవిద్యార్థమనుష్ఠితేన యజ్ఞాదికర్మణా ప్రయోజనద్వయం సిధ్యతి
న చ నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః ఖాదిరవదావృత్త్యేనోపపత్తేః। తత్పూర్వపక్షముపపాదితం। తస్మాత్సకృదేవ ప్రయోగ ఇ
తి। ఏవమత్రాపి సకృదేవోపవాసం కుర్వతః। కామ్యప్రయోగాన్నిత్యప్రయోగశ్చైతదుభయం సిధ్యతి ననుసకృదనుష్ఠానేకార్థసిద్ధిర్దృష్టా
భవతి। తంత్రేణ ప్రసంగేన వా తద్యథా దర్శపూర్ణమాసయోః షణ్ణాం ప్రధానయాగానాం మధ్యే త్రయాణాం సకృత్సకృదనుష్ఠితేన
ప్రయాజాద్యంగేనోపకారస్సిధ్యతి। తదిదం తంత్రం। పశ్వర్థమనుష్ఠితేన ప్రయాజాదినా పశుతంత్రమధ్యపాతినః పశు
పురోడాశయాగస్యాప్యుపకారః సిధ్యతి సోయం ప్రసంగః। ఏవం సతి ప్రకృతేపి తంత్రప్రసంగ[illegible]యోః కతరస్స్యాదా
న వింతి చేత్ ప్రసంగ స్యాదితి బ్రూమః। కామ్యప్రయోగేణైవ నిత్యప్రయోగస్యాపి సిద్ధత్వాత్ తథా చ స్మృతిః। కామ్యేపి నిత్యసిద్ధిః స్యాత్ప్ర
సంగేనోభయాత్మక ఇతి। తదేవమేకాదశ్యుపవాసస్య నిత్యత్వకామ్యత్వలక్షణం ద్వైరూప్యం విరోధాభావాత్। ద్వైరూప్యం ముఖ్యమప
యమితిస్థితం। అథోపవాసాంగతిథినిర్ణయస్య వేధాధీనత్వాత్ ప్రథమం దశమీవేధో నిరూప్యతే। స చ వేధస్త్రివిధః। అరుణో
దయవేధః సూర్యోదయవేధః పంచదశనాడీవేధశ్చేతి। తత్రారుణోదయవేధో భవిష్యత్పురాణే దర్శితః। అరుణోదయకాలే తు ద
శమీ యది దృశ్యతే। సా విద్ధైకాదశీ తత్ర పాపమూలముపోషణమితి। అరుణోదయవేలాయాం దశాంగం ధిగ్భవేద్యది। దుష్టం
తత్తు ప్రయత్నేన వర్జనీయం నరాధిపేతి। గారుడపురాణేపి। దశమీవేధసంయుక్తో యది స్యాదరుణోదయః। నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినే

యయు

47

ప్రసంగయాగార్థః

ప్రసంగయాగముధ్యపతిత

కాల

నానె

యాగ

రు

వేధరహితాయాం శుద్ధైకాదశీ సా ద్వేధా। అధికేన న యుక్తా తద్రహితా చేతి అధికత్వం చ త్రివిధం। ఏకాదశ్యాధిక్యం ద్వాదశ్యాధిక్యం ఉభయాధి
క్యం చేతి త్రిష్వపి తేషు పక్షేషు అరుణోదయమారభ్య ప్రవృత్తాం శుద్ధామప్యేకాదశీం పరిత్యజ్య పరేద్యురుపవాసః కర్తవ్యః। తత్రైకాద
శ్యాధిక్యే నారదః। సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ద్వాదశ్యాం వర్ధతే యది ద్వాదశ్యాం లంఘనం కార్యం త్రయోదశ్యాం తు పారణమి
తి। [illegible]ద్వాదశ్యాధిక్యే వాయుః సర్వత్ర ఏకాదశీ కలా ప్రాప్తా యేన ద్వాదశ్యుపోషితా। తుల్యం క్రతుశతేనోక్తం త్రయోదశ్యాం తు పారణా
మితి। ద్వాదశ్యాధిక్యే వ్యాసః అపి। ఏకాదశీ యదా లుప్తా పరతో ద్వాదశీ భవేత్। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్పరమాం
గతిమితి। ఉభయాధిక్యే యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। తత్రోపోష్యా ద్వితీయా తు పరతో ద్వాదశీ యదీతి। సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్ర
భాతే పునరేవ సా। సర్వైరేవోత్తరా కార్యా పరతో ద్వాదశీ యదీతి। స్మృత్యంతరేపి। ఏకాదశీ భవేత్పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ యది
। ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేదితి। ఉభయాధిక్యరహితాయాం తు శుద్ధాయాం న కోపి సందేహోస్తి। ఇత్థం ప్రాప్త వ
ర్జ్యా యుక్తా నామైకాదశీ నిర్ణీతా। అథ శ్రౌతస్మార్తవైష్ణవభేదేన ఉపవాసనిర్ణయ ఉచ్యతే। అత ఏవ స్మర్యతే। అతివేధా మహావేధాం
వేధాస్త్రివిధాః స్మృతాః। సర్వే పర్వవేధా విజ్ఞేయా వేధసూర్యోదయేన తు। ఏవం చ సతి సూర్యోదయవేధయుక్తైకాదశీ దు
ష్టా భవతి। శుద్ధా విద్ధా చేతి। తత్ర శుద్ధాయాం పూర్వవచ్ఛ్రౌతస్మార్తభేదో భవతి। ఏకాదశ్యాధిక్యం ద్వాదశ్యాధిక్యముభయాధి
క్యం చేతి। ఏవం విధాయాం మహిమతాం స్మార్తానాం చ। శుద్ధాయామేకాదశ్యాధిక్యే దశమ్యాం సిద్ధాయాముపవాసయోగ్యతా పూర్వా। వసిష్ఠవచ
నః। సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తస్యాముపవాసః కథం భవేత్। ఉపోష్యా దేవలోకే తత్ర విష్ణుప్రీణనతత్ప
రైరితి। ఉభయో రధికారిభేదేన వ్యవస్థా స్కాందపురాణే దర్శితా। ప్రథమేహని సంపూర్ణా వ్యాప్యాహోరాత్రసంయుతా। ద్వాదశ్యాం చ త
థా తద్వత్ వర్తతే పునరేవ చ। పూర్వా కార్యా గృహస్థైస్తు యతిభిశ్చోత్తరా విభో ఇతి। ఏతచ్చ పరేద్యుర్ద్వాదశ్యాభావవిషయం। తథా
చ స్మృత్యంతరే। పునః ప్రభాతసమయే ఘటికైకా యదా భవేత్। అత్రోపవాసో విహితో వనస్థస్య యతేస్తథా। విధవాయాశ్చ తత్రైవ పర
తో ద్వాదశీ న చేదితి। పురాణాంతరే। ఏకాదశీ యదా పూర్ణా పరతః పునరేవ సా। పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాం తు పా
రణమితి। ఏవమేకాదశ్యాధిక్యే పక్షద్వయం వ్యవస్థాభిహితా। ద్వాదశ్యాధిక్యే పూర్వేద్యురుపవాసమాహ। నారదః। న
చేదేకాదశీ విష్ణో ద్వాదశీ పరతః స్థితా। ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్పరమం పదమితి। స్కాందేపి। శుద్ధా యదా సమా పోష
ణశక్తౌ నాధికోత్తరా। ఏకాదశ్యాముపవసేన్న శుద్ధాం వైష్ణవీమపి। దశమీవేధరహితా శుద్ధైకాదశీ యదా పరేద్యుర్దశ్యమానా భవత్యుం నా
స్తి కిం తు అదయం సమా। తతో న స్యాన్నా। దశమీశేషయుక్తా అద్వాదశీ పరేద్యుర్యదా సమానా నాధికా వా భవతి। తత్ర సర్వే
త్ర శుద్ధైకాదశ్యుపోష్యా। నతు విద్ధా వైష్ణవ ద్వాదశీముపవసేదిత్యర్థః। ఏవం చ సతి ప్రకృతే ద్వాదశ్యాధిక్యేపి ఏకాదశ్యాం సమన్యాయ

[illegible] పరత్వపసితానాం పంచరాత్రాదిదీక్షారహితానామేకాదశ్యాం నిర్ణీయతే। అరుణోదయం తు వేధసంబంధవైష్ణవవిషయత్వేన వసిష్ఠతేన తూదయ

వేధః స్యాత్। ఉక్తం త్రోపవాసో విహితస్తత్ర... [illegible] తత్రైవ స్థిత తోదాద్వదశ్యనచేదితి। గరుడపురాణేపి। పు
నః ప్రభాతసమయే ఘటికైకా యదా భవేత్।

వి
త్రి

విష్ణు పరః

ధికేన యుక్తా రహితా
సంపూర్ణైకా

ఉభయాధిక్యం

మాత్ర

నారదోపి

పె

౪౮

కాలనిర్ణయం

48

ద్వాదశ్యామేవ కాదశ్యాం యది తదాపైకాదశీం విహాయ ద్వాదశీం సముపోషయేదితి । సా యం కలాకాష్ఠాదివేధోరుణోదయే సూర్యోదయే చ సమా
నః । తత్రారుణోదయవేధో వైష్ణవవిషయః । తదుక్తం గారుడపురాణే సప్తమీపఞ్చమ్యుక్తే దశమీశేషసంయుక్తో యది స్యాదరుణోదయః ।
నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రతమితి । వైఖానసపఞ్చరాత్రాది వైష్ణవాగమోక్తదీక్షాం ప్రాప్తో వైష్ణవః । అత ఏవ స్కందపురాణే వైష్ణ
వస్వరూపమభిహితం । పరమాపదమాపన్నో హర్షే వా సముపస్థితే । నైకాదశీం త్యజేద్యస్తు యస్య దీక్షాస్తి వైష్ణవీ । సమాత్మా సర్వభూతేషు
నిజాచారాదవిప్లుతః । విష్ణ్వర్పితాఖిలాచారః స హి వైష్ణవ ఉచ్యత ఇతి । విష్ణుపురాణేపి । న చలతి నిజవర్ణధర్మతో యః సమ
మతిరాత్మసుహృద్విపక్షపక్షే । న హరతి న చ హంతి కించిదుచ్చైః స్థిరమనసం తమవేహి విష్ణుభక్తమితి । యథోక్తగుణసంపన్నో వైష్ణవదీక్షాం
ప్రాప్తో యస్తం ప్రతి తిథిరేవం నిర్ణేతవ్యా ఏకాదశీ ద్వివిధా । అరుణోదయవేధవతీ శుద్ధా చేతి । తత్ర వేధవతీ సర్వథా త్యాజ్యా । తథా
నైకాదశీవ్రతమితి గారుడపురాణే సామాన్యేన ప్రతిషేధాత్ । విశేషతస్తు సంపూర్ణాదిభేదేన ప్రతిషేధః ప్రపఞ్చ్యతే । వేధాతివేధమహా
వేధయోగాఖ్యదోషాః పూర్వముక్తాః । తేషు సత్స్వేకాదశీ సంపూర్ణా సంధిష్టా సంయుక్తా సంకీర్ణా నామభిర్వ్యపదిశ్యతే । అరుణోదయ
స్య ప్రథమఘటికాయాం దశమీసద్భావో వేధ ఇత్యుక్తః । స చతుర్విధః । ఘటికాప్రారంభే కలామాత్రే ఘటికాయాం చ దశమీవ్యాప్తిభేదా
త్ । తత్ర ప్రారంభమాత్రే దశమీయుక్తైకాదశీ సంపూర్ణేత్యుచ్యతే । కలాత్మా ఘటికావర్తి దశమీసద్భావయుక్తైకాదశీ సంధిష్టా
అరుణోదయప్రథమఘటికోత్తరదశమీవ్యాప్తిరతివేధస్తద్యుక్తైకాదశీ సంయుక్తేత్యుచ్యతే । సూర్యదర్శనసంధివేళా
వేళాయాం దశమీసద్భావో మహావేధస్తద్యుక్తైకాదశీ సంకీర్ణేత్యుచ్యతే । తా ఏతాః సంపూర్ణాదయశ్చతస్రోపి త్యాజ్యాః । తథా చ గా
రుడః । అరుణోదయవేళాయాం దశమీం యది సంగతా । సంపూర్ణైకాదశీం తాం తు మోహినీ నైవ దత్తవానివ ఘురితి ॥ గారుడపురాణే
॥ ఉదయాత్ప్రాక్ త్రిఘటికావ్యాపినైకాదశీ యదా । సంధిష్టైకాదశీ నామ వర్జ్యేయం ధర్మకాంక్షిభిః । ఉదయాత్ప్రాక్ త్రి
ఘటికావ్యాత్రై నవ్యాపినైకాదశీ యదా । సంయుక్తైకాదశీ నామ వర్జయేద్ధర్మవృద్ధయే । అదితేరుదయవేళాయాం
మాత్ర్యా షష్టినాడికా । సంకీర్ణైకాదశీ నామ త్యాజ్యా ధర్మఫలేప్సుభిః । పుత్రపౌత్రప్రవర్ధనార్థం ద్వాదశ్యాముపవాస
యేత్ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాం తు పారణమితి । యద్యపి పూర్వత్ర వేధవాక్యే సార్ధం తు ఘటికాత్ర
యమిత్యుక్తం । అత్ర తు సంధిష్టైకాదశీ వాక్యే త్రిఘటికేత్యుక్తం । తథాపి నైతావతా పౌరుషేయేణ విరోధః శంకనీయః । సా
ర్ధదవయస్యాపి దశమీవేధత్యాగపరత్వాత్ తదేవం సామాన్యవిశేషాభ్యాం ప్రతిషిద్ధత్వాదరుణోదయవిద్ధైకాదశీ
వైష్ణవేన పరిత్యాజ్యా । యస్తు యోగసంజ్ఞకశ్చతుర్థో వేధస్తత్ర త్యాజ్యత్వమర్థాత్సిద్ధం । అరుణోదయవేధోపి యం
దా త్యజ్యతే తదా కిము వక్తవ్యం । సూర్యోదయవేధ ఇతి వచనం తత్ర ఖర్వప్రోక్తం పూర్వమేవోదాహృతం । యా తు చతుర్వి

శమీం యది దృశ్యతే। తత్రైకాదశ్యా యామధర్మకామార్థనాశనీతి॥ కౌత్సః॥ అరుణోదయవేళాయాం దశమీవిద్ధా కాచిదుపోషితా।
తస్యాః పుత్రశతం నష్టం తస్మాత్తాం పరివర్జయేదితి। ... । ఏతాదృశాని సర్వాణి వైష్ణవవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని। అరుణోదయానువాదమపి
రేణ దశమీవిద్ధానిందకాని బహూని వచనాన్యుపలభ్యంతే। తదన్యథా హానాకరదశమీయుక్తానుగతాం యుత్రితిథిరేకాదశీ భవేత్। తత్రాపత్యవినా
శస్తు పరత్ర నరకం వ్రజేదితి। బ్రహ్మవైవర్తే। దశమీశేషసంయుక్తాం యః కరోతి విమూఢధీః। ఏకాదశీఫలం తస్య న స్యాద్ద్వాదశ
వార్షికమితి। విష్ణురహస్యే। దశమీశేషసంయుక్తా యదు పోషితైకాదశీకిల। సంవత్సరకృతేనైవ హానమూథమేర్గణాముచ్యత ఇతి। ఏ
తాదృశాని సర్వాణి అరుణోదయవేధపరాణి దశమీవేధపరాణి యుసామాన్యేన ప్రవృత్తానాం వైష్ణవస్మార్తయోర్భయవిషయాణి।
తత్ర వైష్ణవవిషయమేవ నిరంకుశం ప్రవర్తనాత్తే స్మార్తవిషయమేతుభయోరాధికైవ ద్వాదశ్యాద్యధికైవ చ సర్వప్రకరోషవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని। ద
శమీవిద్ధాభావనుగ్నా ... కానికాని బహూవచనాన్యుపలభ్యంతే। తదన్యథా స్కందపురాణే। త్రయోదశ్యాం న లభ్యేత ద్వాదశీ యది కించన। ఉపో
ష్యైకాదశ తత్ర దశమీమిశ్రితాపి చేతి। స్మృత్యంతరే। ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర ద్వాదశీ న భవేద్యది। దశమ్యాం పారిమిశ్రైవ ఏకాదశ్యేవ ధర్మకృదితి। వృ
హంద్వసిష్ఠః। ద్వాదశీ సకలాపిము లాభపి యుదిన స్యాత్తయ రేహాని। దశమీమిశ్రితాం కాం పూర్ణమహాపాతకనాశనీతి॥ వృష్యశృంగః। ఏకాదశీ న లభ్యే
త ద్వాదశీ సకలా భవేత్। ఉపోష్యైకాదశీ విద్ధా ఋషిరుద్దాలకోబ్రవీదితి॥ హారీతోపి। త్రయోదశ్యాం యదా నష్టా ద్వాదశీ ఘటికాద్వయం। ద
శమ్యైకాదశీ విద్ధా సైవోపోష్యా సదా తిథిరితి॥ ఏతాదృశాని వాక్యాని సర్వాణ్యుభయోరధికైవ సర్వవిషయాణ్యేకాదశ్యాధికైవ
తు స్మార్తగృహస్థమాత్రవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని। తత్రైవ తాని వైష్ణవవిషయాణి। వైష్ణవప్రకరణేషు విద్ధాభావనుగ్నాం యా అదర్శనాత్। సంపూర్ణై
కాదశీపరిత్యాగవిషయాణి కాని బహూవచనాన్యుపలభ్యంతే। తదన్యథా స్కందపురాణే। ఏకాదశీ భవేత్పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ యది। తదా హ్యేకా
దశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేదితి॥ తథా చ కార్ష్ణికేపురాణే। ఏకాదశీ యదా పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ భవేత్। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర
తిథివృద్ధిః ప్రశస్యత ఇతి॥ గారుడపురాణే। పూర్ణా భవేద్యదానందా భద్రా చైవ వివర్ధతే। తదోపోష్యా తు భద్రా స్యాత్తిథివృద్ధిః ప్రశస్య
త ఇతి। ఏతాదృశాని సర్వాణి వైష్ణవవిషయాణి। దినత్రయవిషయకాణి కాని బహూవచనాన్యుప... లభ్యంతే॥ నారదః॥ యది దైవా
త్సంస్పృశేదేకాదశ్యాం తిథిత్రయం। తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం ద్వాదశ్యాం పారణే భవేదితి॥ కూర్మ... పురాణేపి। దివస్పృగేకాదశీ యత్ర త
త్ర సన్నిహితో హరిః। తామేవోపవసేత్కామీ అకామో విష్ణుతత్పర ఇతి॥ అత్రాద్యం తయోర్దశమీద్వాదశ్యోర్మధ్యే ఏకాదశ్యేవ
తద్దినత్రయం యదా ప్నోతి తదా పరతో ద్వాదశీ వృద్ధిరవృద్ధిస్త్వత్ర తద్భవం యం సంభవతి। తత్ర యదన్యవృద్ధిస్తదా య
థోక్తదినత్రయముపోష్యం॥ తదుక్తం స్కందపురాణే॥ దినత్రయమ్యుతే దేవి సోమపాషావ్యదశమీ యుతాం॥ సైవోపోష్యా స

తో రన్యతరతావత్ప్రథమేపి వా హి షష్ఠ్యా (సైవ విష్ణువైష్ణవే) ఇత్యుక్తం భవతి। ఉభయోరాధిక్యే పరేద్యురుపవాసః ... గారుడపురాణే దర్శితః। సం
పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। తత్రోపోష్యా పరా ప్రోక్తా పరతో ద్వాదశీ యది॥ వారాహపురాణేపి॥ ఏకాదశీ విష్ణునా చేత్ ద్వా
దశీ పరతః స్థితా। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్ పరమం పదం। స్కాందేపి। సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। వైష్ణవీ తత్ర యోదశ్యాం
ఘటికైకాపి దృశ్యతే। గృహస్థోపి పరాం కుర్యాత్ పూర్వాం నోపవసేత్తదా। పూర్ణాప్యేకాదశీ త్యాజ్యా వర్ధతే దివసత్రయం యది॥ ఏవమేకై
కాధిక్యే ద్వయోరాధిక్యేపి నిర్ణయో దర్శితః। అనుభయాధిక్యే తు నాస్తి సందేహః॥ ఇతి శుద్ధాయాం చత్వారో భేదా వ్యవస్థితాః॥ అథ విద్ధా
యాం చత్వారో భేదా వ్యవస్థాప్యంతే॥ తత్రాప్యేకాదశ్యాధిక్యే పూర్వవద్ద్వయోపోష్యత్వేన వ్యవస్థా దృష్టవ్యా। తదాహ ప్రచేతాః। ఏకాద
శీ వివర్ధమానా చేత్ [illegible] విశేషతః। ఉత్తరాం తు యతిః కుర్యాత్ పూర్వాముపవసేద్గృహీ॥ నచైతద్వాక్యం శుద్ధాధికే చరితార్థమితి శం
కనీయం॥ [illegible] విద్ధాధిక్యేపి తద్వచనప్రవృత్తేర్నివారయితుమశక్యత్వాత్ ద్వాదశ్యాధిక్యే పరేద్యురుపవాసః। తదాహ వ్యా
సః। ఏకాదశీ యదా యుక్తా పరతో ద్వాదశీ భవేత్। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్ పరమాం గతిమితి। యుక్తా ఆదౌ దశమీమిశ్రితా వా తత్పర
తో వర్ధతే చ సా। క్షయం గతేతి యావత్। ఉభయోరాధిక్యేపి పరేద్యురుపవాసః। తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే॥ ఏకాదశీం దశాయుక్తాం వర్ధ
మానే వివర్జయేత్। క్షయమార్గం గతే రుద్రే కుర్యాత్ దశమీయుతామితి॥ ఉభయోరాధిక్యేపి పరేద్యురుపవాసః। తదుక్తేత్తు నాస్తి సందే
హః॥ కౌతుకం తథా [illegible] భావాత్। నచ విద్ధత్వాదస్తి సందేహ ఇతి వాచ్యం। అసతి క్వాప్యంతరే విద్ధాయా అప్యుపాదేయత్వాత్। తథా చ విష్ణు
[illegible] శుద్ధవిద్ధయోరుభయోః [illegible] తిథిః। వర్ధిపక్షే భవేద్గ్రాహ్యా క్షయపక్షే తు పూర్వాదేతి॥ ఇతి విద్ధాభేదా వ్యవస్థాపితాః॥ అ
ప్యవ [illegible] పూర్వేద్యుశ్చైకాదశీ మాత్రవృద్ధౌ [illegible] త్వాద్వ్యవస్థా। ఏకాదశీ ద్వాదశ్యోరుభయోరపి వృద్ధౌ పరేద్యురుపవాసః। [illegible] యోర
విద్ధాయాం పరేద్యురితి। తదేవం శాస్త్రార్థవ్యవస్థితే యాని యానివంతి ముని వాక్యాని విధాయకాని నిషేధకాని వా తాని సర్వా
ణి యథోక్తే నిర్ణయే విరోధేన వ్యవస్థాపనీయాని। తత్ర వ్యవస్థాప్రకారం దర్శయామః। స్కాందే॥ ప్రతిపత్ప్రభృతయస్సర్వా
ఉదయాదుదయాద్రవేః। సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జితా ఇతి। హరివాసరే తు సంపూర్ణత్వం ప్రకారాంతరేణోక్తం
తం॥ గారుడే। ఉదయాత్ప్రాగ్యదా విప్ర ముహూర్తద్వయసంయుతా। సంపూర్ణైకాదశీ జ్ఞేయా తత్రైవోపవసేద్వ్రతీతి। భవి
ష్యత్పురాణేపి। ఆదిత్యోదయవేలాయాః ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా ఏకాదశీ తు సంపూర్ణా విద్ధాన్యా పరికల్పితా॥ తదేతద్ద్వ
చనద్వయమరుణోదయవేధాపత్తేనప్రవృత్త్వాద్వైష్ణవవిషయం। దశమీవేధనిందకాని తు వచనాని ద్వివిధాన్యు
పలభ్యంతే। కానిచిదరుణోదయానువాదేన ప్రవృత్తాని। కానిచిత్తదనువాదేనేతి। తథా భవిష్యే॥ అరుణోదయకాలే చ ద

ర్ణ
కాలభేదా
భేదాః
49
వేధా
ద
నా
చ
భ
౧౧
న

విశేషణం పుత్రవతో దోషవిశేషప్రదర్శనార్థం। తథాచ పద్మపురాణే। సంక్రాంత్యాముపవాసేన పారణేన యుధిష్ఠిర। ఏకాదశ్యాం చ కృష్ణాయాం జ్యేష్ఠః పుత్రో వినశ్యతీతి। నారదీయేఽపి। ఇందుక్షయార్కసంక్రాంత్యోరేకాదశ్యాం సితేతరే। ఉపవాసం న కుర్వీత యదీచ్ఛేత్సంతతిం ధ్రువమితి॥ అత్ర సంక్రాంత్యాదిషూపవాసస్య నిత్యత్వాత్ సంక్రాంత్యాద్యుపవాసస్య నిషేధః। సంక్రాంత్యాదినిమిత్తకస్య। తథాచ కాత్యాయనః। ఏకాదశీషు కృష్ణాసు రవిసంక్రమణే తథా। చంద్రసూర్యోపరాగే చ న కుర్యాత్పుత్రవాన్ గృహీతి॥ తత్పుత్రయుక్తోపవాసస్య నిషేధోఽయముదాహృతః। ప్రత్యయుక్తం న తదయుక్తస్య। న విధిర్న నిషేధనమితి। జైమినిరపి॥ తస్మిన్నిత్యోపవాసస్య। నిషేధోఽయముదాహృతః॥ నానుషంగకస్య తోగ్రావేశ్యాయతో నిత్యముపోషణమితి। అయమర్థః॥ ఏకాదశ్యుపవాసస్య నిత్యత్వాత్ సంక్రాంత్యాద్యుపవాసస్య చ కామ్యత్వాత్ కామ్యోపవాసనిషేధేన నిత్యోపవాసనిషేధః। సిధ్యతీతి। సంక్రాంత్యాదినిమిత్తకోపవాసః॥ సంవర్తేనోక్తః॥ అమావాస్యా ద్వాదశీ చ సంక్రాంతిశ్చ విశేషతః। ఏతాః ప్రశస్తాస్తిథయో భానువారస్తథైవ చ। అత్ర స్నానం జపో హోమో దేవతానాంచ పూజనం। ఉపవాసస్తథా దానమేకైకం పావనం స్మృతమితి॥ గృహస్థస్య తు శుక్లాయామేవ నిత్యోపవాస ఇత్యుక్తం। నైమిత్తికకామ్యోపవాసౌ తు కృష్ణాయామపి కర్తవ్యౌ। తత్ర నైమిత్తికః॥ స్మృత్యంతరే పఠ్యతే। శయనీబోధినీమధ్యే యా కృష్ణైకాదశీ భవేత్। సైవోపోష్యా గృహస్థేన నాన్యా కృష్ణా కదాచనేతి। కామ్యస్తు స్కాందపురాణే పఠ్యతే। పితౄణాం గతిమన్విచ్ఛన్ కృష్ణపక్షైకాదశ్యాం సముపోషణమేవేతి॥ సనత్కుమారః॥ భానువారేణ సంయుక్తా కృష్ణపక్షే సంక్రాంతిసంయుతా। ఏకాదశీ సదోపోష్యా సర్వపాపప్రణాశినీతి। మత్స్యపురాణేఽపి। ఏకాదశ్యాం తు కృష్ణాయాముపోష్య విధివన్నరః। పుత్రానాయుః సమృద్ధిం చ సౌభాగ్యం చ సమశ్నుతేతి। దినక్షయే పుత్రవతో గృహస్థస్యోపవాసో నిషిద్ధః। తథాచ పితామహః। ఏకాదశ్యాం దినక్షయే ఉపవాసం కరోతి యః। తస్య పుత్రా వినశ్యంతి ... పిండదో యథా। మత్స్యపురాణే॥ దినక్షయేఽర్కసంక్రాంతౌ గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః। ఉపవాసం న కుర్వీత పుత్రపౌత్రధనార్థవానితి। దినక్షయలక్షణం పద్మపురాణే। త్రితయం యదా। తదా దినక్షయః ప్రోక్తస్తత్ర సాహస్రికం ఫలమితి। ఫలమత్రోపవాసవ్యతిరిక్తదానాది జన్యం ద్రష్టవ్యం। ఉపవాసస్య నిషిద్ధత్వాత్। కిం చ ... యాం వాయుపురాణే పఠ్యతే। ఉపవాసే నిషిద్ధే తు భక్ష్యం ... కిం చిత్ప్రకల్పయేత్। న దుష్యత్యుపవాసేన ఉపవాసఫలం భవేత్। నక్తం హవిష్యాన్నమనోదనం వా ఫలం తిలాః క్షీరమథాంబు చాజ్యం। యత్పంచగవ్యం యది వాపి వాయుః ప్రశస్తమత్రోత్తరముత్తరం చేతి॥ ఉపవాసే సమర్థస్త్వేకభక్తాదీని కుర్యాత్। తథాచ స్మృతిః। ఉపవాసే త్వశక్తానామశీతేరూర్ధ్వజీవినాం। ఏకభక్తాదివాక్యాదుర్ణ ... బాధా

౧౦

కాలమాధ
వం॥

దూష
ని

గృహస్థః

50

ప్ర
ణి

దాపూర్ణాయాం పరతస్త్వత్ర త్రయోదశీతి॥ ద్వాదశీ వర్ధతే చైకాదశ్యుదాలుప్తేత్యనేన వ్యాసవచనేన పరేద్యురుపవాస ఇతి పూర్వమేవ నిర్ణీతం
ఏతత్ స్మార్తవిషయం। యదా తావదుభయోరేకాదశీత్రయోదశ్యోర్మధ్యే ద్వాదశీ త్వేతావదుభయం దినత్రయం తదా నారదేన స్మర్యతే
ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ। తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాం తు పారణమితి॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయో
దశీ త్రిస్పృశా నామ సా ప్రోక్తా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతీతి॥ తదేతద్వైష్ణవవిషయం। యతివిషయం వా ద్రష్టవ్యం। గృహస్థే తు
తన్నిషిద్ధం। తథా చ కూర్మపురాణే॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ। ఉపవాసం న కుర్వీత పుత్రపౌత్రసమన్విత ఇతి॥ పద్మ
పురాణేపి॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ। త్రిస్పృక్ తదహోరాత్రం నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిరితి॥ యత్తు ఋష్యశృం
గోక్తం। అవిద్ధాని నిషిద్ధేషు న లభ్యంతే దినాని తు। ముహూర్తైః పంచభిర్విద్ధా గ్రాహ్యైవైకాదశీ తిథిః। తదర్థవిద్ధాన్యసాధ్యాని దినాన్యుప
వసేత్ సుధీః। పూర్వవిద్ధానేకతరవాక్యే షష్ఠ్యైకాదశ్యుపోష్యమా। ఏకాదశీం తు కుర్వీత తక్ష్యయతే ద్వాదశీ యది॥ అత్ర నిషేధో యతి
విషయః। విధిర్గృహస్థవిషయః। వైధవా బహుశ్చ పోయిత్వ శంకా ఽమాంభూదితి ప్రోష్ఠ ముర్తవాక్యైరితి తదుక్తం తదేవం నానావిధవచనవ్య
వస్థాపనప్రకారో వ్యాఖ్యాతో దితః అన్యథా పునస్తత్తాన్మందబుద్ధిః॥ రపివ్యవస్థాపయితుం శంక్యా త్వేవ॥ ఇత్యుపవాసతిథిర్నిరూపితా॥
అథాధికారీ నిరూప్యతే। తత్ర నారదః॥ అష్టాబ్దాదధికో మర్త్యో హ్యపూర్ణాశీతివత్సరః॥ భుంక్తే యో మానవో మోహాదేకాదశ్యాం స
పాపకృదితి॥ కాత్యాయనోపి॥ అష్టవర్షాధికో మర్త్యో హ్యశీతిర్న హి వత్సరః। ఏకాదశ్యాముపవసేత్ పక్షయోరుభయోరపి॥
గృహస్థస్య తు శుక్లైకాదశ్యామేవ నిత్య ఉపవాసః॥ తథా చ కూర్మపురాణే॥ ఏకాదశ్యాం న భుంజీత పక్షయోరుభయోరపి॥ వానప్రస్థ
యతీనాం చ శుక్లామేవ సదా గృహీతి॥ భవిష్యోత్తరే॥ ఏకాదశ్యాం న భుంజీత పక్షయోరుభయోరపి॥ బ్రహ్మచారీ చ నారీ చ శుక్లామేవ సదా గృహీ
నారీ విధవా। తస్యా ఏవ యతిధర్మతావత్॥ పతిమత్యాస్తూపవాసం నిషేధతి॥ విష్ణుః॥ పత్యౌ జీవతి యా నారీ ఉపోష్య వ్రతమాచ
రేత్॥ ఆయుష్యం హరతే భర్తుర్నరకం చైవ గచ్ఛతీతి। మనుః॥ నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్యజ్ఞో న వ్రతం నాప్యుపోషణం॥ మార్కండేయః॥
నారీ ఖల్వననుజ్ఞాతా భర్త్రా పిత్రా సుతేన వా। నిష్ఫలం తు భవేత్తస్యాః యత్కరోతి వ్రతాదికమితి॥ ఆదిశబ్దాద్వస్త్రాలంకారగంధ
ధూపాంజనానాముపసంహారః॥ తదాహ మనుః॥ పుష్పాలంకారవస్త్రాణి గంధధూపానులేపనమితి॥ పత్యురనుమత్యా తు పత్నీవ్రత
దిప్రవృత్తిర్భవతి॥ తదాహ కాత్యాయనః॥ భార్యా పత్యుర్మతేనైవ వ్రతాదీనాచరేత్సదేతి। శుక్లామేవేత్యేవకారః కృష్ణై
కాదశ్యాముపవాసనిషేధపరః। తథా చ కూర్మపురాణే॥ సంక్రాంత్యాం కృష్ణపక్షే చ రవిశుక్రదినే తథా। ఏకాదశ్యాం న కుర్వీత ఉపవా
సం చ పారణమితి॥ గాలవోపి॥ ఆదిత్యవారసంక్రాంత్యామసితైకాదశీషు చ। వ్యతీపాతే కృతే శ్రాద్ధే పుత్రీ నోపవసేద్గృహీతి॥ అత్ర పుత్రీతి

గృహస్థః
పంచ

వైష్ణవస్త్వజేదితి। విష్ణుధర్మే। అసంభాష్యాన్వహిస్సంభాష్య తులసీదలం। ఆమలకస్య ఫలం వాపి పారణే ప్రాశ్య శుధ్యతీతి॥ అసకృజ్జ
లపానంచ దివాస్వాపంచ మైథునం। తాంబూలచర్వణం మాంసం వర్జయేద్వ్రతవాసర ఇతి। వసిష్ఠః। ఉపవాసే తథా శ్రాద్ధే న ఖా
దేద్దంతధావనం। దంతానాం కాష్ఠసంయోగో హంతి సప్త కులాని చేతి॥ దంతధావనే ప్రాయశ్చిత్తం చ విష్ణురహస్యే। శ్రాద్ధోపవా
సదివసే ఖాదిత్వా దంతధావనం। గాయత్ర్యాః శతసంపూతమంబు ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి। హారీతః। పతితపాషండినాస్తికసం
భాషణమనృతాశ్లీలాదికముపవాసాదిషు వర్జయేదితి। కూర్మపురాణే। బహిర్గ్రామాంత్యజసూతికాపతితం చ రజస్వ
లాం। న స్పృశేన్నాభిభాషేత నేక్షేత వ్రతవాసర ఇతి। విష్ణురహస్యే। స్వతాంబూలాక్తనగంధాదిసావధసంపరికీర్తనం। అన్నస్య వర్జయే
త్సర్వం గ్రాసానాం చాభికాంక్షణం। గాత్రాభ్యంగం శిరోభ్యంగం తాంబూలం చానులేపనం। వ్రతస్థో వర్జయేత్సర్వం యచ్చాన్యన్ని
రాకృతమితి। బ్రహ్మాండపురాణే। కాంస్యం మాంసం సురాం క్షౌద్రం లోభం వితథభాషణం। వ్యాయామం చ ప్రవాసం చ దివాస్వప్నం త
థాంజనం। తిలపిష్టం మసూరాంశ్చ ద్వాదశైతాని వైష్ణవః। ద్వాదశ్యాం వర్జయేన్నిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యత ఇతి। ఏకాదశ్యాం
శ్రాద్ధం కృత్వాపి న భోక్తవ్యం। తదాహ కాత్యాయనః। ఉపవాసో యదా నిత్యః శ్రాద్ధం నైమిత్తికం భవేత్। ఉపవాసం తదా కుర్యా
దాఘ్రాయ పితృసేవితమితి। తథా॥ మాతాపిత్రోః క్షయప్రాప్తే భవేదేకాదశీ యదా। అభ్యర్చ్య పితృదేవాంశ్చ ఆ
జిఘ్రేత్పితృసేవితమితి। యత్తు వచనం। శ్రాద్ధం కృత్వా తు యో విప్రో న భుంక్తే పితృసేవితం। హవిర్దేవా న గృహ్ణంతి కవ్యం
చ పితరస్తథేతి। తదేకాదశీవ్యతిరిక్తవిషయం। అఘ్రాణేనాపి భోజనకార్యం సిధ్యతి। తస్య భోజనకార్యేణ విధానాత్
అయమిహ వ్రతానుష్ఠానక్రమః। ప్రథమం దశమ్యామేకభక్తం కృత్వా అనంతరం దంతధావనం కుర్యాత్। తథా చ స్మర్యతే
దశమ్యామేకభుక్తస్తు ఖాదేద్దంతధావనమితి। తదనంతరం దశమ్యాం రాత్రౌ నియమగ్రహణం కుర్యాత్। తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే। ప్రాప్తే
హరిదినే సమ్యగ్విధాయ నియమం నిశి। దశమ్యాముపవాసస్య ప్రకుర్యాద్వైష్ణవం వ్రతమితి। నియమో నారదీయే స్మర్యతే। అష్టాక్షరలవణో స్నేహవర్జా విష్ణు
స్నానేషిణః। అవనీతల్పశయనాః ప్రియాసంగవివర్జితాః। ఇతి। తతః ప్రాతరుత్థాయ ప్రాతరుత్థాయైకాదశ్యాం బాహ్యాభ్యంతరశుద్ధిం విదధ్యాత్।
తత్ప్రకారస్తు। శారీరమంతఃకరణోపపూతం వాచశ్చ విష్ణుర్భగవాననంతః। ఏవం తదుత్తమస్తు మమేహా స్మరణీయా యాదనంతే హ్యాదిస
న్నివిష్టో। అతః శుద్ధిం బహిశ్శుద్ధిం శుద్ధోధ్యాత్మయో చున్నతః। సకలేంతు మమైతస్మిన్ శుద్ధ ఏవాస్మి సర్వదా। బాహ్యోప పూతా నఘోరంచ
ద్ధాంశ్చ భగవానజః। ఏవం నయతనంతాత్మా విష్ణుశ్చేతసి సంస్థిత ఇతి। అనంతరం ప్రాతస్సంకల్పం కుర్యాత్॥ తదుక్తం వరాహపురాణే ॥
గృహీత్వౌదుంబరం పాత్రం వారిపూర్ణముదఙ్ముఖః। ఉపవాసం తు గృహ్ణీయాద్యద్వా వాచయేద్వధారయేదితి। ఔదుంబరం తామ్ర

౫౧

కాలమాధవం

51

యమోమునిరితి। మార్కండేయపురాణేపి॥ ఏకభక్తేన నక్తేన తథైవాయాచితేన చ। ఉపవాసేన దానేన న నిర్ద్వాదశికో భవేదితి॥ కూర్మపురా
ణేపి। ఏకభక్తేన నక్తేన క్షీణవృద్ధాతురః క్షిపేత్। నాతిక్రమేద్ద్వాదశీం తు ఉపవాసవ్రతేన చేతి। స్మృత్యంతరేపి। ఏకభక్తేన నక్తేన బాలవృద్ధాతురః క్షిపే
త్। పయోమూలఫలం వాపి న నిర్ద్వాదశికో భవేదితి। భవిష్యత్పురాణేపి। ఏకాదశ్యాముపవసేన్నక్తం వాపి సమాచరేదితి। నిత్యకామ్యయోరశక్తౌ
ప్రతినిధిభిర్వ్రతం కారయేయుః। తథా చ విష్ణురహస్యే। అసామర్థ్యే శరీరస్య వ్రతే చ సముపస్థితే। కారయేద్ధర్మపత్నీం వా పుత్రం వా వినయా
న్వితమితి। పైఠీనసిః॥ భార్యా పత్యుర్వ్రతం కుర్యాత్ భార్యాయాశ్చ పతిర్వ్రతం। అసామర్థ్యే పరస్తాభ్యాం వ్రతభంగో న జాయత
ఇతి। స్కాందపురాణే। పుత్రం వా వినయోపేతం భగినీం భ్రాతరం తథా। ఏషామభావ ఏవాన్యం బ్రాహ్మణం వినియోజయేత్। అన్యత్రాపి। భ్రాతరం భ
గినీం శిష్యం కారాన్యస్త్రాహ్మణదక్షిణాదిభిరితి। స్మృత్యంతరేపి। పితృమాతృపతిభ్రాతృశ్వశ్రూగుర్వాదిభూభుజాం। ఉద్దిశ్యార్థముపోషితా వా
సహాయం చ ఫలభాక్స్యాదితి। కాత్యాయనః। పితృమాతృసహస్వభ్రాతృగురుభర్తృ చ విశేషతః। ఉపవాసం ప్రకుర్వాణః పుణ్యం క్రతుశతం
లభేత్। దక్షిణా నాత్ర దాతవ్యా శుశ్రూషా విహితా చ సా। నారీ చ పతిముద్దిశ్య ఏకాదశ్యాముపోషితా। పుణ్యం క్రతుశతం లభేత్। ద
క్షిణాం ప్రాహుర్మునయః పారదర్శినః। ఉపవాసఫలం తస్యాః పతిః ప్రాప్నోత్యసంశయం। రాజన్యస్య క్షత్రియార్థే చ ఏకాదశ్యాము
పోషితః। బ్రాహ్మణాః క్షత్రియస్యార్ధఫలం ప్రాప్నోతి నిశ్చితం। పితామహాదీనుద్దిశ్య ఏకాదశ్యాముపోషణే। కృతే తు ఫలం విప్రాః స
మగ్రం ఫలమాప్నుయుః। కర్తా దశగుణం పుణ్యం ప్రాప్నోత్యత్ర న సంశయః। ఆత్మవద్ధి శక్తిం కృత్వా సోపి సంపూర్ణం ఫలమాప్నుయా
దితి॥ ప్రతినిధౌ చ కశ్చిద్విశేషః స్మర్యతే। కామ్యే ప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యే నైమిత్తికే చ సః। కామ్యేష్వప్యుపక్రమాదూర్ధ్వం కేచి
త్ప్రతినిధిం విదురితి॥ అయమర్థః। నిత్యం నైమిత్తికం చ ప్రతినిధినాప్యుపక్రమ్య కారయేత్। కామ్యం తు స్వసామర్థ్యము
ధర్వం పరీక్ష్య స్వయమేవోపక్రమ్య ● కుర్యాత్॥ అసామర్థ్యే ఉపక్రమాదూర్ధ్వం ప్రతినిధినాపి తత్కారయేత్। ఉ
పవాసాకరణే ప్రాయశ్చిత్తం స్మర్యతే। అష్టమ్యాం చ చతుర్దశ్యాం దివా భుక్త్వైందవం చరేత్। ఏకాదశ్యాం దివారాత్రౌ నక్తం
చైవ తు పర్వణోరితి। స్మృత్యంతరే। అకర్ణే పరవాదయే రాత్రౌ చతుర్దశ్యష్టమీ దివా। ఏకాదశ్యామహోరాత్రం భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్। అథ కామ్యోపవాసక్రమః॥ తత్రాంగిరాః। సాయమాద్యంతయోరహ్నోః సాయంప్రాతశ్చ మధ్యమే। ఉపవా
సఫలం ప్రేప్సుర్జహ్యాద్భక్తచతుష్టయమితి॥ దేవలః। దశమ్యామేకభక్తస్తు మాంసమైథునవర్జితః। ఏకాదశీముప
వసేత్పక్షయోరుభయోరపి। దేవతాస్తస్య తుష్యంతి కామితం చాస్య సిధ్యతీతి। వ్యాసోపి। దివానిద్రాం పరాన్నం చ త్యజే
దుపవసంస్త్రియమితి। స్మృత్యంతరేపి। శాకం మాంసం మసూరాంశ్చ పునర్భోజనమైథునే। ద్యూతమత్యంబుపానం చ దశమ్యాం

త్రీ

తె

౧ం. వా కల్యశేషే స్యాన్నదా నజపాదిష్వ తల్యభిధానాత్। పారణే తు సాకల్య
తిథిస్తత్కాలి... కజ్జ్యాయే తి విశేషవచనాత్।

౧ం. అథ విప్రేంద్ర ద్వాదశ్యామరుణోదయే। ౧ం॥ వచనం న ప్రవర్తతే

పాపా

శుక్లా। యా

ధాచ స్మృతిః। స్నాతా భర్తుశ్చతుర్థేహ్ని శుద్ధా స్యాత్ పరిచారణే। పంచమేహని శుద్ధా స్యాద్దైవపిత్ర్యే చ కర్మణీతి॥ నిత్యోపవాస ప్రకారో వి
ష్ణురహస్యేభిహితః। అథ నిత్యోపవాసే చేత్తో స్యం ప్రాతర్భర్తృజిక్రియాం। వర్జయేత్తదుపవాసాన్ ప్రస్కం సంప్రాప్తే హరివాసరే॥ ఇతి
బ్రహ్మవైవర్తేపి। ఇతి విజ్ఞాయ కుర్వీత అవశ్యమేకాదశీవ్రతం। విశేషనియమాశక్తో హోరాత్రం భుక్తివర్జితః। నిగవ్రో తేంద్రియః శ్రద్ధాసవి
యో విష్ణుతత్పరః। ఉపోష్యైకాదశీం ప్రయాయమస్య ... నాత్రసంశయః। శక్తౌ సత్యాం నియమానాచరేత్। తథాచ కాత్యాయనః॥ శక్తిమాం
స్తు పునః కుర్యాన్నియమం స విశేషణమితి। యదా ద్వాదశ్యాం శ్రవణనక్షత్రం భవేత్తదా శుద్ధైకాదశీమపి పరిత్యజ్య ద్వాదశ్యామేవోపవసేత్॥
తథాచ నారదీయే। శుక్లా వా యది వా కృష్ణా ద్వాదశీ శ్రవణాన్వితా। తయోరేవోపవాసః స్యాత్త్రయోదశ్యాం చ పారణమితి॥
తథా। ఏకాదశ్యాం త్వవిద్ధాం సంప్రాప్తే శ్రవణే తదా। ఉపోష్యా ద్వాదశీ శుద్ధా సర్వపాపక్షయావహేతి। యదా పారణాపరాహ్నే ద్వాదశీ
స్యాత్తదా తస్యామేవ పారణా కార్యా। న తు త్రయోదశ్యాం। తదుక్తం। భవేద్యత్ర త్రయోదశ్యాం ద్వాదశ్యాస్తు కలాద్వయం। ద్వాదశీ ద్వా
దశీ హన్తి త్రయోదశ్యాం తు పారణమితి। కలార్ధం ముహూర్తం వాపి ద్వాదశీం న తు లంఘయేత్। పారణే మరణే నౄణాం తిథిస్తాత్కాలికీ స్మృతే
తి। నను ద్వాదశ్యతిక్రమేపి నాస్తి దోషః। సా తిథిస్సకలా జ్ఞేయేతి వచనే సాకల్య వచనాదితి చేన్నైవం। సాకల్యస్య స్నానాది విషయత్వాత్॥ ద్వాదశీ
కాలే యదా పారణే తదా స ద్విః ప్రాగేవ సర్వాః క్రియాః కర్తవ్యాః। తదుక్తం నారదీయే। అల్పాయామథ విప్రేంద్ర ద్వాదశ్యామరు
ణోదయే। స్నానార్చనక్రియాః కార్యాః దానహోమాది సంయుతాః। ఏతస్మాత్కారణాదేవ ప్రత్యూషే స్నానమాచరేత్। పితృ
తర్పణ సంయుక్తం స్వల్పాం దృష్ట్వా చ ద్వాదశీం। మహాహానికరీ హ్యేషా ద్వాదశీ లంఘితా నృణాం। కరోతి ధర్మహరణ
మస్నాతేవ సరస్వతీతి। గారుడపురాణేపి। యదా త్వల్పా ద్వాదశీ స్యాదపకృష్య భుంజీత భవేత్। ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికస్యాపి తత్ర
స్యాదపకర్షణమితి। స్కాందపురాణేపి। యదా భవేదతీవాల్పా ద్వాదశీ పారణాదినే। ఉషఃకాలే ద్వయం కుర్యాత్ప్రాతర్మాధ్యా
హ్నికం చ తదితి। తత్ర పారణాసంభవే అద్భిః పారణం కుర్యాత్॥ తదాహ కాత్యాయనః। సంధ్యాదికం భవేన్నిత్యం పారణం నిమిత్తతః।
అద్భిస్తు పారయిత్వా ... ధ్యాహ్నికం చ తదితి। తత్ర పారణాం ధర్మైత్యనన్తే భుంజీత వేదితి॥ దేవలోపి। సంకటే విషమే ప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పా
రణం కుర్యాత్త్రియేత్యథ। అద్భిస్తు పారణం కుర్యాత్పునర్భుక్తం న దోషకృదితి। యదా కలామాత్రాపి ద్వాదశీ నాస్తి తదా త్రయోద
శ్యామపి పారణం కుర్యాత్। తదుక్తం నారదీయే॥ త్రయోదశ్యాం తు శుద్ధాయాం పారణం పృథివీఫలం। శతం యజ్ఞాధికం వాపి
నరః ప్రాప్నోత్యసంశయమితి। పారణం చ నైవేద్యమిశ్రితం కుర్యాత్। తదుక్తం స్కాందపురాణే। కృత్వా చైవోపవాసం తు యో భుంక్తే
తి ద్వాదశీ దినే। నైవేద్యం తులసీసమిశ్రం హత్యాకోటివినాశనమితి॥ అథైకాదశీమహిమా॥ తత్ర వసిష్ఠః। ఏకాదశీ సముద్దిష్టా పవిత్రా
నాం పాతకేంధనం। భస్మతాం యాతి రాజేంద్ర అపి జన్మశతోద్భవం। నేదృశం పావనం కించిన్నరాణాం భువి విద్యతే। యాదృశం పద్మనాభస్య

ఉకారయేత్। తదుక్తం బ్రహ్మపురాణే। ఏకాదశ్యాం శుభే పక్షే నిరాహారస్సమా[...] [...] పుష్పమండపం

కాలమాధవం॥

పాత్రం। సంకల్పమాహ విష్ణుః। ఏకాదశ్యాం నిరాహారః స్థిత్వాహమపరేహని। భోక్ష్యామి పుండరీకాక్ష శరణం మే భవాచ్యుత। ఇత్యుచ్చార్య తతో
విద్వాన్ పుష్పాంజలిమథార్పయేదితి। అనంతరం తత్పాత్రగతం జలం పిబేత్। తదాహ కాత్యాయనః। అష్టాక్షరేణ మంత్రేణ త్రిర్జప్తే
నాభిమంత్రితం। ఉపవాసఫలం ప్రేప్సుః పిబేత్పాత్రగతం జలమితి। విష్ణ్వేకాదశ్యుపవాసరాత్రౌ సంకల్పః। తథా చ నారదీయే। విష్ణోపవా
సే సకలం దినం త్య[...]స్థితః। రాత్రౌ సంపూజయేద్విష్ణుం సంకల్పం చ తదాచరేదితి। మధ్యరాత్రాదుపరి దశమీయుక్తా చేదేకాదశీ
తస్యాం మధ్యాహ్న ఏవాస్యాః పరిసంకల్పః। తథా చ స్మృతిః। దశమ్యాస్సంగదోషేణ మధ్యరాత్రాత్పరేణ తు। వర్జయేత్తు బుధో యామాంస్తత్రాం
కలావచర్యయో[...]దేతి। ఏకాదశ్యాం దేవస్యోపరి మండపం కృత్వా బావరణం పుష్పైర్జాగరం కారయేన్నిశీతి। తస్మిన్ మండపే దేవమ
ర్చయేత్। తదుక్తం బ్రహ్మపురాణే। ఏకాదశ్యాం శుభే పక్షే నిరాహారః సమాహితః। స్నాత్వా సమ్యగ్విధానేన సోపవాసో జితేం
ద్రియః॥ సంపూజ్య విధివద్విష్ణుం శ్రద్ధయా సుసమాహితః। పుష్పైర్గంధైస్తథా ధూపైర్దీపైర్నైవేద్యకైః పరైః। ఉపచారైర్బహువి
ధైర్జపైర్హోమైః ప్రదక్షిణైః। స్తోత్రైర్నానావిధైర్దివ్యైర్గీతవాద్యైర్మనోహరైః। దండవత్ప్రణిపాతైశ్చ జయశబ్దైస్తథోత్తమైః।
ఏవం సంపూజ్య విధివద్రాత్రౌ కృత్వా ప్రజాగరం। యాతి విష్ణోః పరం స్థానం నరో నాస్త్యత్ర సంశయః॥ ద్వాదశ్యాం కర్తవ్యమాహ
కాత్యాయనః। ప్రాతః స్నాత్వా హరిం పూజ్య ఉపవాసం సమర్పయేత్। అజ్ఞానతిమిరాంధస్య వ్రతేనానేన కేశవ। ప్రసీద సుముఖో
నాథ జ్ఞానదృష్టిప్రదో భవ। మంత్రం జపిత్వా హారయేన్నివేద్యోపోషణం వ్రతీ। ద్వాదశ్యాం పారణం కుర్యాద్వర్జయిత్వా తు తత్ప్ర
తుర్యపాదకమితి। సూతకాదౌ దానార్చనరహితముపవాసమాత్రం కుర్యాత్। తదుక్తం కూర్మపురాణే। కామ్యోపవాసే ప్ర
క్రాంతే త్వంతరా మృతసూతకే। తత్ర కామ్యవ్రతం కుర్యాద్దానార్చనవివర్జితమితి। వారాహపురాణే। సూతకే చ నరస్స్నాత్వా ప్ర
ణమ్య మనసా హరిం। ఏకాదశ్యాం న భుంజీత వ్రతమేవం న లుప్యతే। మృతకేఽపి న భుంజీత ఏకాదశ్యాం సదా నరః। ద్వాదశ్యాం తు సమ
శ్నీయాత్స్నాత్వా విష్ణుం ప్రణమ్య చేతి। తత్ర పరిత్యక్తం దేవార్చనం సూతకాంతే కుర్యాత్। తదుక్తం మత్స్యపురాణే। సూ
తకాంతే నరస్స్నాత్వా పూజయిత్వా జనార్దనం। దానం దత్వా విధానేన వ్రతస్య ఫలమశ్నుత ఇతి। స్త్రీణాం రజోదర్శనేఽపి న వ్ర
తత్యాగః। కిం తు దేవతార్చనాదిరహితం సూతకాదావివోపవాసమాత్రం కార్యం। తదాహ పులస్త్యః। ఏకాదశ్యాం న భుంజీ
త నారీ దృష్టే రజస్యపి॥ ఇతి॥ ఋష్యశృంగః॥ సంప్రవృత్తేఽపి రజసి న త్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమితి। సత్యవ్రతోఽపి॥ ప్రారబ్ధదీర్ఘ
తపసాం నారీణాం యద్రజో భవేత్। న తత్రాపి వ్రతస్యాస్య దుపరోధః కదాచనేతి। శుద్ధస్నానంతరం దేవతార్చనాదికం కుర్యాత్। త

52

శ్రూయతే। ఉదకేనాశ్నన్నుపవాసే తత్క్షుత్కాసాన్నదన్దశ్నీయాద్వ్రతోపవాసే నోనభివనేన తాపాశ్శాంతి తస్మై పాశితం నైవానశితం నక్షోదుకో
భవతి నాసన్నరుద్రః పశూనభిమననత ఇతి। తస్మాదుదకపారణే నోపవాసద్వయనిర్వాహః। ఏతచ్చ సర్వతిథిసాధారణం ప్రసక్తే తేనైకాదశీద్వాదశ్యో
ర్నవతైకాద్యుదకపారణా మంత్రేణాపి నకర్తవ్యాపాకః॥ అతఏవస్మర్యతే। ఏకాదశీముపోష్యైవ ద్వాదశీం సముపోషయేత్। నతత్ర విధి
లోపః స్యాదుభయోర్దైవతం హరిరితి। ఉపవాసద్వయాశక్తౌ కేవలద్వాదశ్యుపవాసే నోభయోః ఫలం సిద్ధ్యతి। తథా చ స్మృత్యర్థః
ఏకామేకాదశీం భుక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్। పూర్వోపవాసజం పుణ్యం సర్వం ప్రాప్నోత్యసంశయమితి॥ ద్వాదశ్యాం తు కా
మ్యోపవాసో మార్కండేయేన దర్శితః॥ ద్వాదశ్యాముపవాసేన సిద్ధార్థో భూయ సర్వశః। చక్రవర్తిత్వమతులం సంప్రాప్తో అతు
లాం శ్రియమితి॥ ఇతి ద్వాదశీనిర్ణయః॥ అథ త్రయోదశీనిర్ణయతే॥ సా చ శుక్లకృష్ణపక్షభేదేన వ్యవతిష్ఠతే। తత్ర శుక్లత్ర
యోదశీ పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే। త్రయోదశీ ప్రకర్తవ్యా ద్వాదశీసహితా మునే। భూతవిద్ధా నకర్తవ్యా
దర్శేనః పూర్ణేన కదాచన। వర్జయిత్వా మునిశ్రేష్ఠ సావిత్రీవ్రతముత్తమమితి॥ యద్యప్యత్ర శుక్లపక్షశబ్దో నాస్తి తథా
పి కృష్ణత్రయోదశ్యాః పరవిద్ధతాయా వాచనికత్వాత్ పూర్వవిద్ధతాయాః శుక్లపక్షవిషయత్వం పరిశిష్యతే। సా యుక్తా
లత్రిముహూర్తా కర్తవ్యాపి తేన పూర్వవిద్ధతాయాం ప్రాప్తాయాం ప్రతిపదమావాస్యాపరాహ్ణే సంబంధాపేక్షితమి
తి ద్రష్టవ్యం। తదుక్తం స్కందపురాణే॥ త్రయోదశీ ప్రకర్తవ్యా యాంభవేదా పరాహ్ణకీతి॥ కృష్ణత్రయోదశ్యాః పరవి
ద్ధత్వముక్తం। నిగమే। షష్ఠ్యష్టమ్యమావాస్యా కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ। ఏతాః పరయుతాః పూజ్యాః పరాః పూర్వేణ
సంయుతాస్త్వితి॥ యత్తు బృహద్వసిష్ఠః। ద్వితీయా పంచమీ వేధాద్దశమీ చ త్రయోదశీ। చతుర్దశీ చోపవాసే
హన్యుః పూర్వోత్తరే తిథీ ఇతి। శుక్లపక్షవిషయం॥ యదా తు కృష్ణపక్షే పరవిద్ధా నలభ్యతే। తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యేతి
దాహ వసిష్ఠః॥ ఏకాదశీ తృతీయా చ షష్ఠీ చైవ త్రయోదశీ। పూర్వవిద్ధాపి కర్తవ్యా యది న స్యాత్పరేహనీతి॥ అనంగత్ర
యోదశీ భవిష్యత్పురాణే దర్శితా। మార్గశీర్షే సమలే పక్షే ఇత్యుపక్రమ్య వ్రతం విధాయానంగేన కృతా పూర్వ్యా షాతే
నానంగత్రయోదశీతి ఉపసంహారాత్। నవమలే పక్షే ఇతి। శుక్లపక్షే తద్వ్రతం విహితం। తథా చ। త్రయోదశీ ప్రకర్తవ్యా
ద్వాదశీసహితేత్యనేన సామాన్యశాస్త్రేణైవానంగత్రయోదశ్యాం పూర్వవిద్ధత్వం ప్రాప్తం సత్యం। తదేవానేన విశేష
శాస్త్రేణానువాదపక్రియతే॥ ఇతి త్రయోదశీనిర్ణయః॥ అథ చతుర్దశీ నిర్ణయతే॥ అత్రాపి శుక్లకృష్ణభేదేన వ్యవస్థా భవ
తి। తత్ర యుగ్మశాస్త్రేణ శుక్లచతుర్దశీ పరవిద్ధా గ్రాహ్యా॥ తథా వ్యాసః॥ శుక్లా చతుర్దశీ గ్రాహ్యా పరవిద్ధా సదా వ్రతేష్వితి॥ పూ
ర్వవిద్ధానిషేధ ఉత్తరవిద్ధావిధిశ్చైతు న్యభయంభవిష్యత్పురాణే పఠ్యతే। సదా కార్యా త్రయోదశ్యా న తు యుక్తా చతుర్దశీ। పౌర్ణ

అపర

అనంగత్రయోదశీ చ పూర్వవిద్ధా। తదాహ సంవర్తః। కృష్ణాష్టమీ బృహత్తపా సావిత్రీ వటపైతృకీ। అనంగత్రయోదశీ రంభా ఉపోష్యాః
పూర్వసంయుతా ఇతి।

౫౩

కాలమాధవం॥

53

దినం పాతకహానిదం। తావత్పాపాని దేహేఽస్మిన్ తిష్ఠంతి మనుజాధిప। యావన్నోపవసేజ్జంతుః పద్మనాభ శుభం దినం। అశ్వమేధసహస్రాణి వాజపేయ
శతాని చ। ఏకాదశ్యుపవాసస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం। ఏకాదశేంద్రియైః పాపం యత్కృతం భవతి ప్రభో। ఏకాదశ్యుపవాసేన తత్సర్వం విలయం వ్ర
జేత్। ఏకాదశీసమం కించిత్ పాపత్రాణం న విద్యతే। స్వర్గమోక్షప్రదా హ్యేషా రాజ్యపుత్రప్రదాయినీ। సుకళత్రప్రదా హ్యేషా శరీరారోగ్యదా
యినీ। న గంగా న గయా భూప న కాశీ న చ పుష్కరం। న చాపి కౌరవం క్షేత్రం న రేవా న చ దేవికా। యమునా చంద్రభాగా చ తుల్యా భూప హరేర్దినాత్।
అనాయాసేన రాజేంద్ర ప్రాప్యతే వైష్ణవం పదం। చింతామణిసమా హ్యేషా రాజన్ పుత్రీ హ్యథవాపి నిధిసువరా। సాకల్పపాదపస్త్వాఖ్యా వేదవాదేరా
పమా తథేతి। అస్యామేకాదశ్యాం యే నుపవాసప్రతినిధిరూపాణ్యేకభక్తనక్తాయాచితదానాని తేషాం ప్రతిపదుక్తన్యాయేనైవో
పవాసతిథావేవానుష్ఠానం। యాని తు స్వతంత్రాణ్యేకభక్తనక్తాదీని తేషాం పూర్వోక్తన్యాయేన మధ్యాహ్నవ్యాపితిథిగ్రహణప్రాప్తౌ
దశమీవిద్ధా ప్రతిషిధ్యతే ద్వాదశీకలైవ పూర్ణా విద్ధాం తిథిం నార్థేన సదాం పూర్ణామపి త్యజేత్। యది షడాత్మసంతానం నియమేషు
చతుర్ష్వపి। నైవోపోషితం చ నక్తం చ నైకభక్తమయాచితం। సోదాయాం పూర్ణవిద్ధాయాం కుర్యాద్వైశవర్యమోహితః। ఏకాదశీయుతాశ
స్తు ద్వాదశీ సముపోషణే। నక్తే చాయాచితే నిత్యమేకభక్తే తథానఘ। నక్తం వాయాచితం వాథ నైకభక్తముపోషణే దితీ॥ దశమీసహితేం
దానమనర్థం హరివాసర ఇతి॥ దినార్ధేన సార్ధసప్తముహూర్తైరిత్యర్థః। ఏతదేవాభిప్రేత్య దీక్షాం చ దశమీమిశ్రితత్వం దాహృతం
తథా సార్ధసప్తముహూర్తైస్తు వేధోఽయం బాధతే వ్రతమితి చణ్ణతో నన్యూనవేధేపి తిథ్యంతరస్య మధ్యాహ్నవ్యాప్తిగ్రహీతవ్యా
॥ ఇత్యేకాదశీనిర్ణయః॥ అథ ద్వాదశీనిర్ణయః॥ సా చ యుగ్మాదిశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా॥ స్కాందపురాణేపి॥ ద్వాదశీ చ ప్రకర్త
వ్యా। ఏకాదశ్యా యుతా విభో। సదా కార్యా చ విద్వద్భిర్విష్ణుభక్తైశ్చ మానవైరితి। ఉత్తరవిద్ధాం ప్రతిషేధతి వృద్ధవసిష్ఠః॥ దివసే యోపవాసం
చమీ వేధాద్దశమీ చ త్రయోదశీ। చతుర్దశీ చోపవాసే హన్యుః పూర్వోత్తరే తిథీ ఇతి॥ నత్వేవం సత్యేకాదశ్యుపవాసో ద్వాదశ్యు
పవాసస్త్వేత్యుభయమేకస్మిన్నేవ ప్రాప్నోతి। సత్యం తథాపి బాధ
తి। న చైవైకం వ్రతమసమాప్య వ్రతాంతరమనుష్ఠాతుమశక్యం। యస్యాన్యోన్యస్య విరోధాభావాత్స్వైరం వానుష్ఠానం భవిష్య
త్॥ మైవం॥ ఇదం హి శాస్త్రమేకస్య వ్రతస్య మధ్యే వ్రతాంతరం నిషేధతి। అసమాప్తే వ్రతే పూర్వే నైవ కుర్యాద్వ్రతాంతరమితి శాస్త్రా
ణౌ సుష్ఠానం భవిష్యతి నన్వస్త్వేవం ఖండతిథౌ సంపూర్ణతిథౌ త్వేకాదశీ ద్వాదశ్యుపవాసౌ। ప్రకృతే తు వ్రతద్వయస్యాపి సమాప్తౌ వా పక్షే ఇతి తంత్ర
రేణ ప్రథమోపవాసస్యాసమాప్తత్వాద్ద్వితీయోపవాసప్రక్రమో న సంభవతీతి చేన్నైవం। ద్వావప్యేకస్మిన్నహోరాత్రే ప్రాప్నుతః। తత్ర పారణమంత
ప్రక్రమితుం శక్యత్వాత్। తాదృశం తు పారణమశితానశితరూపత్వాత్మకం। అబ్భిః పారణం కృత్వా ద్వితీయోపవాసస్య। తత్రాశితరూపత్వాత్ పూర్వోపవాసం పరిసమా
పయతి। అనశితరూపత్వాన్నోత్తరోపవాసం న విహంతి। ఏతచ్చ ద్వాదశ్యాత్మకత్వం దర్శపూర్ణమాసప్రకరణే యాజమానబ్రాహ్మణే

ద్వ ఏవ విచారః। తత్రాహోనస్యాంశేన రూఢిమేవాద్రియామహే। తస్య చ న్యాయస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః। అహోనస్య ద్వాదశేతి ప్రకృ
తౌ వికృతౌ వా వృతౌ। న హోన ఇతి యోగేన ప్రకృతౌ తదివ కల్పనాత్। శీఘ్రధీహేతుతో రూఢిరహోనే వికృతావిదం। ఉక్తవత్యాం ద్వాదశత్వం సావర్ణే త్వప్రకృ
తకర్మణః। అయమర్థః। జ్యోతిష్టోమప్రకరణే శ్రూయతే। తిస్ర ఏవ సాహ్నస్యోపసదో ద్వాదశాహోనస్య యజ్ఞస్య సవీర్యత్వాయేతి। అత్యాసప్ర
వర్తత ఇతి। సాహ్నః। ఏకదిననిష్పాద్యో జ్యోతిష్టోమః। తస్య ప్రాచీనేషు త్రిషు దినేష్వంగత్వేనానుష్ఠేయా హోమరూపా ఉపసచ్ఛబ్దవాచ్యాః తాస్తిస్రః
ఉపసదో విధాయ పునరహోనశబ్దవాచ్యస్య కర్మణో ద్వాదశోపసదో విధీయంతే। తత్ర సంశయః। కిమిదం ద్వాదశోపసత్త్వం ద్విరాత్రాదహ=
హోనప్రకృతిభూతే సాహ్నశబ్దవాచ్యే ప్రకృతే జ్యోతిష్టోమే నివిశతే ఆహోస్విదహోనశబ్దవాచ్యే వికృతిరూపే ద్విరాత్రాదావుత్కృష్యత ఇతి। తద
ర్థమిదం చింత్యతే। అహోనశబ్దో యౌగికో రూఢో వేతి। తత్ర న హోన ఇతి వ్యుత్పత్తేర్విస్పష్టం ప్రతిభాసాద్యౌగిక ఏవాయం। తదర్థశ్చ ప్రకృతావుప
పన్నః। సాంగస్య ప్రధానస్య సర్వస్య సాక్షాద్వాచకశబ్దేనైవాపదిష్టత్వేన న హీనత్వాభావాత్। వికృతౌ తు విశేష ఏవ వాచకశబ్దైరుపదిశ్యతే। ఇత
రత్సర్వమతిదేశాత్ప్రాప్యతే। అత ఉక్తసంకోచాదివికృతే హీనత్వం। ఏవం చ సత్యహోనశబ్దస్య జ్యోతిష్టోమే ప్రవృత్తిసంభవాత్ప్రకరణానుగ్రహా
చ్చ। తత్రైవ ద్వాదశత్వం నివిశతే। న చ పూర్వవాక్యవిహి[illegible]తేన త్రిత్వేన బాధః శంకనీయః। వాక్యయోః సమానబలత్వేన వ్రీహియవవద్వికల్పో
పపత్తేః। తస్మాజ్జ్యోతిష్టోమ ఏవ ద్వాదశత్వవిధిరితి ప్రాప్తే బ్రూమః। వికృతిరూపే ద్విరాత్రాదావిదం ద్వాదశత్వం విధీయతే। కుతః। అహోనశబ్దస్య
శ్రౌతప్రయోగబాహుల్యేన తత్రైవ రూఢత్వాత్। రూఢిశ్చ శీఘ్రబుద్ధిహేతుత్వేన యోగాద్బలీయసీ। యోగే త్వవయవార్థం ప్రథమతో నిశ్చి=
త్యాపశ్చాత్సముదాయార్థో నిశ్చేతవ్య ఇతి విలంబః। న చాత్ర ప్రకరణావిరోధః శంకనీయః। బలీయసా వాక్యేన ప్రకరణస్య బాధితత్వాత్।
తస్మాదిదం ద్వాదశత్వం ప్రకృతత్వాత్ జ్యోతిష్టోమాదుత్కృష్య వికృతిషు ద్విరాత్రాదిషు నివేశనీయమితి। అత్ర యథా రూఢోఽహోనశబ్దస్తథా
శివరాత్రిశబ్దోఽపి రూఢ ఇతి ప్రథమః పక్షః। అపర ఆహ। యౌగిక ఏవాయం శివరాత్రిశబ్దః। కుతశ్శివసంబంధముపజీవ్య తచ్ఛబ్దస్య ప్రవృ
త్తత్వాత్। తథా చ స్కందపురాణే। మాఘసన్కృష్ణపక్షే యా తిథిస్స్యాచ్చతుర్దశీ। శివరాత్రిస్తు సాఖ్యాతా సర్వపాపనిషూదినీ। తస్యా రాత్రిః స
మాఖ్యాతా శివరాత్రిశ్శివప్రియా। తస్యాం సర్వేషు లింగేషు సదా సంక్రమతే హరః। యానికానత్ర లింగాని చరాణి స్థావరాణి చ। తే
షు సంక్రమతే దేవి తస్యాం రాత్రౌ యతో హరః। శివరాత్రిస్తతః ప్రోక్తా తేన సా హరవల్లభేతి। శివరహస్యే। తత్ప్రభృత్యేవ దేవేశ
మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। శివరాత్రిస్సమాఖ్యాతా ప్రియేయం త్రిపురద్విష ఇతి। అవంతీఖండే। మాఘఫాల్గునయోర్మధ్యే అసితా=
యా చతుర్దశీ। శివరాత్రిస్తు సాఖ్యాతా సర్వపాపనిషూదనీతి॥ తస్మాచ్ఛివసంబంధినీ రాత్రిః శివరాత్రిరితి యౌగికోఽర్థః। ప్రోక్షణీశబ్ద
వదయం ప్రహీతవ్యః। తస్య చ న్యాయస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః। సంస్కారజాతియోగేషు కంబుక్తా ప్రోక్షణీరితి। సంస్కారం సావ
ఘాముతావబాధతి ముదేవ జనోక్తితః। అన్యోన్యాశ్రయతో నాద్యో న జాతిః కల్ప్యశక్తితః। యౌగికః క్లుప్తశక్తిత్వాత్ క్లుప్తివాన్కరణేష్వి[illegible]తి।

కృ

యౌగార్థః

ప్ర

౫౪

కాలమాధవం

54

మాసీ యుతా సా సా చ్ఛ్రుతుర్దశ్యా చ పూర్ణిమేతి॥ నారదీయేఽపి॥ భవతి యా ఏకాదశీ షష్ఠీ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా న కర్త
వ్యా కర్తవ్యా పరసంయుతేతి॥ యత్తు భాద్రపదశుక్లచతుర్దశ్యామనంతవ్రతం భవిష్యోత్తరే విహితం। తత్ర పూర్వవిద్ధా పరవిద్ధా వా ముహూర్త
వ్యాపినీ గ్రాహ్యేతి కేచిదాహుః। లింగం చ తత్ర ప్రమాణత్వేనోదాహరంతి। మధ్యాహ్నే భోజ్యవేళాయాం సముత్తీర్య సరిత్తటే। దదర్శ
శీలా సా స్త్రీణాం సమూహం రక్తవాససాం। చతుర్దశ్యామర్చయంతం భక్త్యా దేవం పృథక్ పృథగితి। అత్ర మధ్యాహ్నే భోజ్యవేళాయామిత్యు
క్తేన మధ్యాహ్నస్య కర్మకాలత్వం ప్రతీయత ఇతి। అతస్తద్వ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేతి। నైతత్సారం। యథా వినాయకవ్రతే మధ్యాహ్నే పూజయేన్నృ
పేతి మధ్యాహ్నః కర్మకాలత్వేన విహితః నాత్ర తథా విధిరస్తి। ఉదాహృతం లింగమర్థవాదగతత్వాత్ స్వసాపేక్షం త్వ లోకస్య విధర్థస్య ప్రమా
పకం కింతు సతి ప్రమాణాంతరే తస్యోపోద్బలకం భవతి। న చాత్ర ప్రమాణాంతరముపలభ్యామహే। అతో న మధ్యాహ్నః కర్మకాలః। తథా సతి దై
వే హ్యౌదయికీ గ్రాహ్యేతి వచనేన యుగ్మశాస్త్రాదిభిశ్చౌదయవ్యాపినీ గ్రాహ్యా। సా చ త్రిముహూర్తా తత్ర ముహూర్తాత్మకేతి ముఖ్యః కల్పః।
ద్విముహూర్తాత్మకత్వేనానుకల్పః। ఏవం సతి శిష్టాచారోపన్యాసః సమంజసో భవతి। చైత్రశ్రావణచతుర్దశ్యౌ శుక్లే అహోరాత్రవ్యాపిన్యౌ గ్రాహ్యే ఇతి। తథా చ బౌ
ధాయనః। మధోః శ్రావణమాసస్య శుక్లా యా తు చతుర్దశీ। సా రాత్రివ్యాపినీ గ్రాహ్యా పరా పూర్వాహ్ణగామినీతి॥ పరా మాసాంత్యవర్తినీ
శుక్లచతుర్దశీ॥ కృష్ణచతుర్దశీ తు పూర్వయుతైవ గ్రాహ్యా॥ తథా చాపస్తంబః। కృష్ణపక్షే హి మాఘే వ కృష్ణపక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా
పరవిద్ధా న కస్యచిదితి। అపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తు శుక్లచతుర్దశ్యపి పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా॥ తథా చ స్కందపురాణే। చతుర్దశీ చ కర్తవ్యా త్రయో
దశ్యా యుతా విభో। మమ భక్తైర్మహాబాహో భవేద్యా చాపరాహ్ణికీ। దర్శవిద్ధా న కర్తవ్యా రాకావిద్ధా కదాచనేతి। అత్ర మమ భక్తైశ్శివ
రోక్తిలింగాచ్ఛివచతుర్దశీవిషయత్వం ద్రష్టవ్యం। తదేవం వ్రతాంతరేషు చతుర్దశీ నిర్ణీతా॥ అథ శివరాత్రివ్రతే నిర్ణీయతే॥ తత్రేదం
చింత్యతే॥ కిమయం శివరాత్రిశబ్దో రూఢః॥ కింవా యౌగికః। ఉత లాక్షణికః। అథవా యోగరూఢ ఇతి॥ రూఢ ఇతి తావత్ప్రాప్తం తిథివిశేషే శి
వరాత్రిశబ్దస్య సంజ్ఞారూపేణ స్మరణాత్। తథా చ నాగరఖండే। మాఘమాసస్య శేషా యా ప్రథమా ఫాల్గుణస్య చ। కృష్ణా చతుర్దశీ సా తు శివ
రాత్రిః ప్రకీర్తితా ఇతి॥ కామికే॥ మాఘమాసే సితే పక్షే విద్యతే యా చతుర్దశీ। తద్రాత్రిశ్శివరాత్రిస్స్యాత్ సర్వపుణ్యశుభావహేతి। యద్య
ప్యత్ర శివస్య రాత్రిరిత్యవయవార్థః ప్రతీయతే। తథాపి యోగాద్రూఢిర్బలవత్త్వాద్దేవాగోత్ర న గ్రాహ్యః। ప్రాబల్యం చాశ్వకర్ణాదిశబ్దేష్వ
వగమ్యతే। అశ్వస్య కర్ణ ఇత్యవయవార్థప్రతీతావపి తముపేక్ష్య రూఢ్యా వృక్షవాచిత్వస్వీకారాత్। ననుకాకదంతపరీక్షా[illegible]మా
నోఽయం విచారః। యద్యయం శివరాత్రిశబ్దో రూఢః। యది వా యౌగికః। ఉభయథాప్యనుష్ఠానే విశేషాభావాన్నైవం। అస్త్యేవ మహా
న్విశేషః। యౌగికత్వే శివసంబంధివ్రతజాతం సర్వం యస్యాం యస్యాం రాత్రావనుష్ఠీయతే। సా సర్వా శివరాత్రిః స్యాత్। మాఘమాసప
దం చ తదానీముపలక్షణం భవేత్। రూఢిపక్షే తు మాఘమాసాదివిశేషణాత్తావత్తద్విశిష్టాయా ఏకస్యా ఏవ తిథేః శివరాత్రిత్వం। అతః[illegible]

౮

రితీ

పదప్ర

కర్తవ్య

ధర్మవస్తుతాపాదకేన లుట్ప్రత్యయేన నిష్పాదితత్వాద్యౌగిక ఏవాయం ప్రోక్షణీశబ్దః। తస్మాత్ప్రోక్షణీశబ్దవచ్ఛివరాత్రిశబ్దో యౌగిక
ఇతి ద్వితీయః పక్షః। అన్యే పునరేవం మన్యంతే। లాక్షణికో ఽయం శివరాత్రిశబ్దః తిథివాచకేన తేన శబ్దేన తత్తిథౌ క్రియమాణస్య వ్రతవిశే సం
షస్య లక్ష్యమాణత్వాత్। అత ఏవేశానసంహితాయాముక్తం। శివరాత్రివ్రతం [ప్రతి] నామ సర్వపాపప్రణాశనం। ఆచండాల
మనుష్యాణాం భుక్తిముక్తిప్రదాయకం। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం యుక్తా యత్ర చతుర్దశీ। తత్తిథావేవ కుర్వీత శివరాత్రివ్రతం వ్ర
తీ। శివరాత్రివ్రతం కార్యం భూతాన్విత మహానిశి। శివరాత్రివ్రతం దేవ కరిష్యే శివసన్నిధౌ। నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ భక్తగ్రాహ్య మ
హేశ్వరేతి। నారదీయసంహితాయాం। అర్ధరాత్రయుతా యత్ర మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। శివరాత్రివ్రతం తత్ర సోఽశ్వమేధఫలం లభేదితి॥
స్కాందేఽపి॥ భవేద్యత్ర చతుర్దశ్యాం భూతవ్యాప్తా మహానిశా। శివరాత్రివ్రతం తత్ర కుర్యాజ్జాగరణం తథేతి॥ పద్మపురాణేఽపి॥ అ
ర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం యుక్తా యత్ర చతుర్దశీ। తత్తిథావేవ కుర్వీత శివరాత్రివ్రతం వ్రతీతి। స్కందపురాణేఽపి॥ శివరాత్రివ్రతం దేవ క
చ ధయస్వ మహేశ్వరేతి। వచనేష్వకాలవాచకస్య శబ్దస్య లక్షకత్వమభ్యుపగతమితి శంకనీయం। కాలవాచకాభ్యామమావాస్యాపూర్ణ
మాసశబ్దాభ్యాం యాగత్రయరూపయోరిష్ట్యోస్తత్కాలసంబంధినోర్లక్షితత్వాత్। అత ఏవ శ్రూయతే। య ఏవం విద్వా
న్పౌర్ణమాసం యజతే య ఏవం విద్వానమావాస్యాం యజత ఇతి॥ స్మృతిష్వపి సర్వత్ర తిథివాచకైః శబ్దైస్తత్సంబంధినో వ్రత
విశేషా ఉపలక్ష్యంతే॥ స్కందపురాణే। జన్మాష్టమీ విద్ధా నైవ కర్తవ్యా కదాచిత్తల్యావ్యాయుతం పద్యతే గౌరవేష్వతి। రుష్యశ్వంగాఽపి।
ఏకాదశీం తు కుర్వీత క్షీయతే ద్వాదశీ యదీతి। ఏవమన్యత్రాప్యుదాహార్యం। తస్మాల్లాక్షణికో ఽయం శివరాత్రిశబ్ద ఇతి
తృతీయః పక్షః। అథ సిద్ధాంతం బ్రూమః। యోగరూఢ ఏవ శివరాత్రిశబ్దః। యోగో ద్వితీయపక్షోపన్యాసేన దర్శితః। రూఢి
శ్చ ప్రథమపక్షోపన్యాసేన తత్ర కస్య స్వకాలే సత్యన్యవిషయం శాస్త్రం తదనుగ్రాహక ఉదాహృతయోర్నాన్యయోశ్చ బాధ్యేత। న
చ యౌగికత్వే సతి శివవ్రతేష్వన్యేషు త్రయోదశ్యాదితిథిషు తేషు శివరాత్రిత్వం ప్రసజ్యేతేతి వాచ్యం। తస్యాతిప్రసంగస్య రూ
ఢ్యా నివారణాత్। యథా పంకజశబ్దే పంకాజ్జాయత ఇతి యోగం స్వీకృత్య భేకాదిష్వతిప్రసంగో రూఢ్యా సావకాశే
ణ నివార్యతే। తద్వదత్రాపి యోగరూఢతాయాం న కోఽప్యతిప్రసంగః। న చ వక్ష్యమాణే సంభవతి లక్షణాశ్రయణముచితం
అభ్యుపేతలక్షణాయా అభావే వ్రతపరత్వం న స్యాదితి। తన్న। బహువ్రీహిస్వీకారే యోగేనైవ తత్సిద్ధేః శివస్య ప్రియా రా
త్రిర్యస్మిన్ వ్రతేఽంగత్వేన విహితా తద్వ్రతం శివరాత్రాఖ్యం। తస్మాన్నిమంథ్యవన్నామధేయే నాత్ర యోగరూఢః శివరాత్రిశ
బ్దః। తస్య చ నామధేయస్య సంగ్రాహకః శ్లోకః। నిర్మంథ్యేనా యౌగికో యోగరూఢో వా యోగశాసనాత్। యౌగికో చిరజాతే నవ
నీయతే యోగరూఢిభాక్। అస్యాయమర్థః। ఇష్టకాచయనే శ్రూయతే। నిర్మంథ్యేనేష్టకాః పచంతీతి। తత్ర సంశయః। కిమయం

౫౫

కాలమూ భవ॥

55

అయమర్థః। దర్శపూర్ణమాసాంగతయా శ్రూయతే ప్రోక్షణీరాసాదయతీతి తత్ర సంశయః కిమయం ప్రోక్షణీశబ్దః ఆసాదనాభిమంత్రణాద్యను
దకసంస్కారం బ్రూతే కిం వా జలాంతర జాతివిశేషం ఆహోస్విత్ప్రోక్ష్యంతే పాత్రాణ్యాభిరితి యోగం తత్ర సంస్కారం బ్రూతే ఇతి తావత్ప్రాప్తం కుతః సా
ర్వత్రామతత్వాత్। సర్వేషు హి సంస్కారవిధివాక్యాదిప్రదేశేషు ప్రోక్షణీశబ్దః శ్రూయతే ప్రోక్షణీరాసాదయేధ్మాబర్హిరుపసాదయేతి ప్రైషవాక్యే । పరనియోజక
ప్రయోగః ప్రోక్షణీరాసాదయతీతి చ విధివాక్యేన ఏవమభిమంత్రణాదివాక్యాన్యప్యుదాహరణీయాని। తస్మాత్సంస్కారం బ్రూత ఇత్యేకః ప
క్షః జాతిం బ్రూత ఇతి పక్షాంతరం లోకే హి జలక్రీడాసు ప్రోక్షణీభిరుదేవ జితాః స్మ ఇత్యుదకజాతౌ ప్రయోగో దృశ్యతే। తత్ర న తా
వత్సంస్కారం బ్రూత ఇత్యాద్యః పక్షః ఉపపద్యతే కుతః అనన్యాన్యాశ్రయాత్। నాపి జాతిం బ్రూత ఇతి ద్వితీయః పక్షో యుక్తః। ఉదక
జాతౌ ప్రోక్షణీశబ్దస్య వ్యవహారేణ పూర్వమక్లుప్తత్వేన తతః పరం క్లుప్తేః కల్పనీయత్వప్రసంగాత్। న చ యోగోపి శక్తిః కల్పనీయేతి శంకనీయం
వ్యాకరణేనైవ క్లుప్త[illegible]త్వాత్। వ్యాకరణే హి ఉక్షసేచన ఇత్యస్మాద్ధాతోః కరణే ల్యుట్ప్రత్యయేన శబ్దో నిష్పద్యతే వ్యుత్పాది
తః। తథా సతి ప్రకర్షేణోక్ష్యంతే నేనేతి యోగేన సేచనసాధనముదకాదికం సర్వం ప్రోక్షణశబ్దవాచ్యం సంపద్యతే। ప్రకృతే తు స్త్రీశబ్దవాచ్యా
నాం అపాం సేచనసాధనత్వాత్తద్వాచకస్య ప్రోక్షణశబ్దస్య జీం ప్రత్యయేన తతేవ ప్రోక్షణీరితి ద్వితీయా బహువచనాంతః
శబ్దో నిష్పద్యతే। నన్వపోనాధికరణే రూఢేః ప్రాబల్యముక్తం ప్రోక్షణ[illegible]ష్వధికరణే చ యోగ[illegible]స్య ప్రాబల్యముచ్యతే। అతః పరస్పరవిరో
ధః। మైవం। లఘూత్రికాహి రూఢిర్యోగమపహరతి న చ ప్రోక్షణీశబ్దే రూఢిర్లభ్యతే। వృద్ధవ్యవహారేణ జ్ఞాతావప్యుత్పాదితే
త్వాత్। అపోనశబ్దోపి ద్విరాత్రాదిషు న [illegible] వృద్ధై వ్యుత్పాదిత ఇతి చేన్న। వ్యాకరణే వ్యుత్పాదితత్వాత్॥ అపోనః ఖః క్రతావిత్యనే
ఖ నవారరుచేన వార్తికేనాహ[illegible] శబ్దాత్[illegible]ప్రత్యయముత్పాద్యతత్సేనాదేశం కృత్వా క్రతువిషయత్వయా వ్యుత్పాదితో వి
న శబ్దః। న నైవం సతి ఘట్టకుటీప్రభాతన్యాయస్తత్ప్రసజ్యేత। యతో హి అపోనశబ్దే యోగం పరిహర్తుకామేన భవతా వ్యాకరణ
ముపజీవ్య యోగే పర్యవసానం కృతం నాయం దోషః। పూర్వపక్షిణో హి అభిమతే సమాసలక్షణే యోగపర్యవసానస్యాభిధా
ది నాత్॥ న చ న ఞ్ సమాసోపి వ్యాకరణేషు వ్యుత్పాదితః శంకనీయం। న ఞ్ సమాసస్వకారేసతి అయజ్ఞో వా ఏష ఇత్యాద్యా
విహాపోనశబ్దస్యాద్యుదాత్తత్వప్రసంగాత్। మధ్యోదాత్తో హ్యయం శబ్ద ఆమ్నాయతే తస్మాత్పక్షద్వయేపి యోగసామ్యేపి
సమాసరూపం యోగం పూర్వపక్ష్యభిమతం నిరాకృత్య శ్రౌతరూఢిః స ఞ్ తి నాసమాస్త్రితా। తామేవ రూఢిం ప్రకటయితుం వ
రురుచినా వార్తికం కృతం। అతస్తత్ర పి ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగం కృత్వా గచ్ఛతీతి గౌరితి వ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా। తద్వదత్రాప్యవ
గంతవ్యం। ప్రోక్షణీశబ్దే తు న రూఢిగ్లాపనాయ కించిత్తంత్రం సూత్రం విహితమస్తి। కింత ర్హి సర్వధాతుసాధారణేనావయవా
ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగో యౌగికత్వాన [illegible] ం కితుం శక [illegible] గ [illegible] సాధ్యే పి యోగశబ్దసాధారణాదిక సూత్రేషు గమేద ఇతి
ప్రకృప్రత్యయవిభాగం కృత్వా

ఇతి సముదాయ ఏవాత్రానుష్ఠేయః। తస్య చ నాన్యాయసంభవః గ్రాహకాపేక్షా శ్లోకాస్తే। వైశ్వానరముపాస్తే ఇత్ర ప్రతీకస్య సముదాయత్వః। వికల్పః

ముముక్షూణాం భుక్తిముక్తిప్రదాయకమితి॥ అధికారినియమాః॥ స్కందపురాణే దర్శితాః॥ మాఘమాసే తు కృష్ణాయాం
ఫాల్గునాదౌ చతుర్దశీ। సా చ పుణ్యా తిథిర్జ్ఞేయా సర్వపాతకనాశనీ। అహింసా సత్యమక్రోధో బ్రహ్మచర్యం దయా క్షమా।
శాంతాత్మా క్రోధహీనశ్చ తపస్వీ వ్రాహ్మణః సూయకః। తస్మై దేయమిదం దేవి గురుపాదానుగాయ చ। అన్యథా యో దదాతీదం స యాతి
నరకం ప్రజేదితి॥ దత్రాధికారిణాం స్వష్టేయం వ్రతస్వరూపం త్రివిధం। ఉపవాసో జాగరణం పూజా చ। తదుక్తం నాగరఖండే। ఉపవా
సప్రభావేన బలాదపి చ జాగరాత్। శివరాత్రే స్తథా తస్య లింగస్యాపి ప్రపూజయా। అక్షయాం లభతే భోగాన్ శివసా
యుజ్యమాప్నుయాదితి॥ సత్యాఖండే॥ స్వయం చ లింగమభ్యర్చ్య సోపవాసస్స జాగరః। అజానన్నపి నిషాదో నిషాదేభ్యో గణా
తాం గత ఇతి॥ అత్రేదం విచారవ్యతే। కిమేతా ఉపవాసజాగరణపూజాః వ్రతస్వరూపే వికల్ప్యంతే। ఉత సముచ్చీయంతే। ఇతి। తత్ర
వికల్ప్యంతే ఇతి తావత్ప్రాప్తం। కుతః ఏకైకస్య తత్ర నిరపేక్షతయా విధానాత్। తథా హి స్కందపురాణే। కేవలోపవాసవి
ధిః పఠ్యతే। అఖండితవ్రతో యో హి శివరాత్రిముపోషయేత్। సర్వాన్ కామానవాప్నోతి రుద్రేణ సహ మోదతే।
తథా కేవలజాగరణం పఠ్యతే। కశ్చిత్పుణ్యవిశేషేణ వ్రతహీనోపి యః ప్రమాన్। జాగరం కురుతే తత్ర స రుద్రస్య సమతాం
ప్రజేదితి॥ తథా కేవలపూజా పఠ్యతే॥ యః పూజయతి భక్త్యా శమనైకఫలతాం ప్రజేదితి॥ తస్మాదుపవాసాదిత్రయోపి వికల్ప్యంతే। య
ది నాగరఖండే సంహాఖండే యోః సముచ్చయవిధిరస్తి తథాపి చ తే। తథాపి ప్రత్యేకం వాసముదాయో వాయ ఇచ్ఛమనుష్ఠీయతా
ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। వైశ్వానరవిద్యాయాం వ్యస్తసముదాయోపాసనియతో విధానాద్వికల్ప ఇతి చేత్ తత్ర సముదాయ ఏవ ప్రద
ర్శితః। అవయవోపాసనాపవాదేన ప్రత్యేకో క్తస్య నుపపత్తితః ఇతి। అయమర్థః। ఛాందోగ్యే రాజామ్నాయతే। వైశ్వానరముపాస్తే ఇతి। ద్యు
లోకాదిత్యవాయ్వాకాశోదకపృథివీరూపైః షడ్భిరవయవైః ఉపేతో వయవీ సర్వాత్మకో విరాట్పురుషో వైశ్వానరశబ్దవాచ్యః
తత్ర సంశయః। కిం ద్యులోకాద్యవయవ బాధాకాశాదివయవావయవీ చ ప్రత్యేకం వికల్పేనోపాస్యః। ఉత అవయవవ్యస్త నియ
మేనోపాస్య ఇతి వికల్ప ఇతి తావత్ప్రాప్తం। కుతః ద్వివిధోపాసనవిధిః శ్రూయమాణత్వాత్॥ ప్రాచీనశాలసత్యయజ్ఞ
ఇంద్రద్యుమ్నజనబుడిలోద్దాలకనామభిః షడ్భిర్మహర్షిభిః క్రమేణ ద్యులోకాదయః షడవయవాః ప్రత్యేకముపాసితాః
తద్వృత్తాంతకథనపరేషు వాక్యేషు షట్స్వవయవానాం ప్రత్యేకముపాస్తి విధయః ఫలసహితా ఉపలభ్యంతే
పునశ్చాంతేషు అశ్వపతి రాజా సముదాయోపాస్తిముపాచష్ట। అతో ద్వివిధవిధిబలేన య
థేచ్ఛం వికల్ప ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। సముదాయ ఏవాత్ర నియమేనోపాస్యతే। కుతః తత్రావగతేః। అవయవోపాస్తి
వాక్యాని తత్ర యుక్త్యా అనువాదరూపత్వేనాప్యనుపపద్యంతే। తస్మాత్సముదాయ ఏవోపాస్య ఇతి రాద్ధాంతః। అనేన న్యా
యేన ప్రకృతేపి ఉపవాసాదీనాం త్రయాణాం సముదాయస్యైవ వ్రతస్వరూపత్వం। నను కథం ఉపవాసాదిత్రయం విధాయ

౫౬

కాలమాధవ

వం॥

నిర్మంథ్య శబ్దో యౌగికః। కింవా యోగరూఢ ఇతి। నిర్మథ్యతే నిర్మథ్య ఇతి। యోగస్య ప్రతీయమానత్వాత్ప్రాక్షణో నిర్మంథ్యో
న యౌగిక ఇతి పూర్వపక్షః। అత్ర దావాగ్నిర్విధీయతే చిరనిర్మథితో చిర నిర్మథిత ఇత్యేతి। తత్ర చ యనోపక్రమాత్రావగపి విద్య
మానే యోగార్థే పత్నీనాం నిత్యం ధృతో గ్నిరాధాన కాలే మథిత తావత్ చిరనిర్మథితః చ యనం ప్రక్రమోన్ఖాం నిర్మాణ యత్తస్
ముఖ్యాయాం కించిత్కాలం ధారణాయో గ్నిర్నిర్మంథ్యం తే। సో చిరనిర్మథితః తేనేష్టకాః పచ్యంతే। తేస్వేవ ప్రతావస న్నత్వా
త్। తథాచ మథనస్యాగ్నిద్వితయ సాధారణ్యేప్య చిరనిర్మథితే శబ్దం నియంతుం రూఢిరాశ్రయణీయా॥ యథానవనీతం
ఘృతమిత్యత్ర నవనీత జనక త్వ యోగస్య చిరాచిర యోరుభయోః సాధారణ్యేపి నూతన ఏవ ఘృతే నవనీత శబ్దో లోకప్రసిద్ధ్యా
నియమ్యతే। తద్వదత్రాపన్న వగంతవ్యం। తథాచసతి ప్రతీయమాన యోగస్యాపరిహార్యత్వాత్ నియంత్రైవ రూఢిస్స్వీకార్యా
యోగరూఢో యం నిర్మంథ్య శబ్ద ఇతి రాద్ధాంతః। అనేన నిర్మంథ్యన్యాయేన శివరాత్రి శబ్దోపి యోగరూఢిరాశ్రీయతే। త
త్ర శివస్య రాత్రిరితి తత్పురుష సమాసేన యోగేన ప్రవర్తమానః శబ్దో రూఢ్యా మాఘకృష్ణ చతుర్దశీరూపే కాలవిశేషే
నియమ్యతే। శివస్య రాత్రిర్యస్మిన్వ్రత ఇతి బహువ్రీహి సమాసేన యోగేన ప్రవృత్తశ్శబ్దో రూఢ్యా వ్రతవిశేషే నియమ్య
తే। తచ్చ శివరాత్రివ్రతమేకాదశీ జయంతీ వ్రతవత్సంయోగ పృథక్త్వన్యాయేన నిత్యం కామ్యంచేత్యుభయవిధం తత్ర నిత్యత్వం
ప్రకరణ ప్రత్యవాయ వివక్షా నిత్య నిష్ఫల శబ్దైరవగంతవ్యం। తత్రాకరణే ప్రత్యవాయః స్కందపురాణే పఠ్యతే। పరాత్పరతరం నాస్తి శివ
రాత్రిః పరాత్పరం। న పూజయతి భక్త్యేశం రుద్రం త్రిభువనేశ్వరం। జంతుర్జన్మసహస్రేషు భ్రమతే నాత్ర సంశయ ఇతి॥ విష్ణోపి
తత్రైవ పఠితా। వర్షే వర్షే మహాదేవీ నరో నారీ పతివ్రతా। శివరాత్రౌ మహాదేవం కామం భక్త్యా ప్రపూజయేదితి॥ నిత్య ది
నిష్ఫలశబ్దౌ చ తత్రైవ। మాఘకృష్ణ చతుర్దశ్యాం యుజ్యేవంశం సతవ్రతః। ముముక్షుస్సుపూజయేన్నిత్యం సఫలే దీప్సితం ఫలం। ఇతి। ఆ
గ్నేయ పురాణే దివాశుక్ల తిథియతే పరమవాని ప్రిం। మేరుస్సుమంకారశ్చ శ్రీశైలో వింధ్య ఏవచ। చలంత్యేతే కదాచిద్వై నిశ్చలం హి శివవ్రత
మితి। కామ్యత్వంచ ఫలశ్రవణాదవగంతవ్యం॥ తచ్చ స్కందపురాణే పఠ్యతే। శివంచ పూజయిత్వా యో జాగర్తి చ చతుర్ద
శీం। మాతుః పయోధర రసం నపిబేత్సకదాచన। యదిష్టా దానం భి తాన్సోగాన్ప్రాప్య దేవమనోహరాన్॥ ఆగమోక్త విధిం కృత్వా ప్రాప్నో
తి పరమం పదం। మమ భక్తస్తు భాదేవి శివరాత్రిముపోషకః। గణత్వమక్షయం దివ్యమక్షయం శివశాసనం। సర్వాన్సుక్త్వా మహా
భోగాన్ సతో భూయో న జాయత ఇతి॥ కామ్యవ్రతస్యేశాన సంహితాయాం వర్షసంఖ్యా పఠ్యతే। ఏవమేతద్వ్రతం కుర్వ
న్ప్రతి సంవత్సరం వ్రతీ। ద్వాదశాబ్దికమేతత్తాని చతుర్వింశాబ్దికం తు వా। సర్వాన్కామానవాప్నోతి ప్రేత్య చేహ చ మానవ ఇ
తి। నిత్యకామ్య రూప సాధ్య సర్గం కృతవమీశాన సంహితాయాముక్తం॥ శివరాత్రి వ్రతం నామ సర్వపాప ప్రణాశనం। ఆచండాల

మంచ

సర్వాధి

యస్యాం తు లభ్యతే యా చతుర్దశీ। తస్యామేవ వ్రతం కార్యం మత్ప్రసాదార్థిభిర్నరైః। పూర్వేద్యుర్వా పరేద్యుర్వా మహానిశి చతుర్దశీ। వ్యాప్తా
సా దృశ్యతే యస్యాం తస్యాం కుర్యాద్వ్రతం నరః। లింగార్చనపరాణాం తు వ్యాప్తా గ్రాహ్యా చతుర్దశీ। తదూర్ధ్వాద్ధ్యాన్యాతాభూతా సా కార్యా తత్ర తాభి
స సదా। మమ ప్రియకరీ హ్యేషా మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। మహానిశాన్వితా యా తు తత్ర కుర్యాదిదం వ్రతమితి। ఏవం సతి పూర్వేద్యురేవ వా పరేద్యురేవ వా
త్ర ప్రదోషనిశీథోభయవ్యాప్తిస్తత్ర వ్రతమాచరణీయం। పూర్వేద్యుః పరేద్యురుభయవ్యాప్తౌ స్కందపురాణే పఠ్యతే। త్రయోదశీ యదా దేవి దినభుక్తిప్రమాణతః
జాగరే శివరాత్రిః స్యాన్నిశి పూర్ణా చతుర్దశీ॥ దినభుక్తిరస్తమయః। పరేద్యురేవోభయవ్యాప్తౌ కామికే పఠ్యతే। నిశాద్వయే చతుర్దశ్యాం పూర్వా త్యాజ్యా
పరా శుభేతి। దినద్వయేఽప్యుభయవ్యాప్తిస్తు న సంభావ్యతే। యామద్వయవృద్ధేరభావాత్॥ దినద్వయేఽప్యుభయవ్యాప్త్యభావోఽపి న సంభావ్యతే। యా
మద్వయక్షయస్యాభావాత్॥ ఏకైకస్మిన్దిన ఏకైకవ్యాప్తౌ కథమితి చేత్। సాప్యేవం ప్రసజ్యతే। పూర్వేద్యుర్వోపవాసః। జయాయోగప్రాశస్త్యం చానేక
వచనైరాదృతతావదవగమ్యతే। తథా చ స్కందపురాణే పఠ్యతే। కృష్ణాష్టమీ స్కందషష్ఠీ శివరాత్రిచతుర్దశీ। ఏతాః పూర్వయుతాః కార్యాస్తిథ్యంతే
పారణం భవేత్। జన్మాష్టమీ రోహిణీ చ శివరాత్రిస్తథైవ చ। పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా తిథిభాంతే చ పారణం॥ శ్రావణీ దుర్గనవమీ తథా దూర్వాష్టమీ చ యా
పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా శివరాత్రిర్బలేర్దినమితి॥ జయంతీ శివరాత్రిశ్చ కార్యే భద్రాజయాన్వితే। ఇతి చ॥ నాగరఖండే। మాఘఫాల్గునయోర్మధ్యే
అసితా యా చతుర్దశీ। అనంగేన సమాయుక్తా కర్తవ్యా సా సదా తిథిరితి॥ పద్మపురాణే॥ అర్ధరాత్రాత్పురస్తాచ్చేజ్జయాయోగో యదా భవేత్। పూర్వ
విద్ధైవ కర్తవ్యా శివరాత్రిః శివప్రియైరితి॥ బ్రహ్మవైవర్తే॥ రుద్రవ్రతేషు కర్తవ్యా కర్తవ్యా సంముఖీ తిథిః॥ అన్యేషు వ్రతకల్పేషు పరయుక్తాముపావ
సేదితి। దర్శయోగనిందా చ స్కందపురాణే దర్శితా॥ మహతామపి పాపానాం దృష్టా వై నిష్కృతిః పురా। న దృష్టా కుర్వతాం పుంసాం కుహూయుక్తాం తిథిం
శివామితి॥ అస్యాన్యాన్యపి బహూని కానిచిద్దర్శయోగనిందావచనాని తత్ర తత్ర స్మర్యంతే। తాని సర్వాణ్యస్మిన్విషయే యోజనీయాని॥ యదా పూర్వేద్యుర్
నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తా చతుర్దశీ పరేద్యుః క్షయవశాన్నిశీథాదర్వాగేవ సమాప్తా తదా పూర్వేద్యుః ప్రదోషనిశీథవ్యాప్త్యోరుభయో
రప్యసంభవాత్పరేద్యుః ప్రదోషవ్యాప్తేరేకస్యాః సద్భావాచ్చ। పరవిద్ధైవ గ్రాహ్యా। ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మర్యతే। మాఘమాసి తథా భూతదినం కదాచి
దుపైతి యోగం యది పంచదశ్యా। జయాప్రయుక్తాం న తు జాతు కుర్యాచ్ఛివస్య రాత్రిం ప్రియకృచ్ఛివస్యేతి॥ యదా పూర్వేద్యుః ప్రదోషాదూర్ధ్వం
ప్రవృత్తా చతుర్దశీ పరేద్యుః క్షయవశాత్ప్రదోషాదర్వాగేవ సమాప్తా తదా పరేద్యుర్వ్యాప్తిద్వయాభావాత్పూర్వేద్యుర్నిశీథవ్యాప్తేః సద్భా
వాజ్జయాయోగాచ్చ। పూర్వేద్యురేవోపవాసః। అత్రాయం వివేకః। సంపన్నః। దినద్వయేఽపి నిశీథవ్యాప్తౌ తదవ్యాప్తౌ చ ప్రదోషవ్యాప్తిర్నియా
మికా। తథా దినద్వయేఽపి ప్రదోషవ్యాప్తౌ తదవ్యాప్తౌ చ నిశీథవ్యాప్తిర్నియామికా। ఏకైకస్మిన్దిన ఏకైకవ్యాప్తౌ జయాయోగో నియామక ఇతి
నను అస్య శివరాత్రివ్రతస్యాహోరాత్రసాధ్యత్వేనాహని రాత్రౌ చ సంబంధే సాధారణే సతి పూర్వాహ్ణాదికముపేక్ష్య ప్రదోషనిశీథయోరే
వ కుతః। శాస్త్రాణాం పక్షపాతః ఇతి చేత్॥ రాత్రేరత్ర ప్రధానత్వాదితి బ్రూమః। తత్ర ప్రాధాన్యే చోపపత్తిః స్కందపురాణే నిశి చరంతి భూతాని శ
క్తయః। శూలభృద్యతః। అతస్తస్యాం త్రయోదశ్యాం సత్యాం తత్పూజనం భవేదితి। తస్యాం త్రయోదశ్యామితి। వద్ధికరణే సప్తమ్యా
౧౮ నిశీథవ్యాప్తిః పరేద్యుః ప్రదోషవ్యాప్తిః॥ ఇతి॥ తత్రైకవ్యాప్తేర్దినద్వయేఽప్యసమానత్వేఽపి జయాయోగస్య ప్రశస్తత్వాద్దర్శయోగస్య
నిందితత్వాచ్చ। పూర్వేద్యుః॥ ౧౮

కాలమాధవం॥ ౫౭

పునః పక్షాంతరరూపెణోపవాస వ్యతిరిక్తద్రవ్యయం ప్రశస్యతే। అథవా శివరాత్రింబ పూజాజాగరణ్యౌ నేతాయెదితి। నాయం దోషః॥ ఉ
ధవేత్యనుకల్పప్రక్రమేణాశక్తవిషయతోపపత్తేః। అత్ర వ్రతే విహితానాం త్రయాణాం పరస్పరమంగాంగిభావబాధకప్రమాణాభావాదా
గ్నేయాదిషడ్యాగవత్ప్రత్యేకం కాలసంబంధవిధానాత్ ఫలసంబంధాచ్చ సముప్రాధాన్యం ద్రష్టవ్యం। అనెన్యాహాపోద్ఘాతకం లింగముఖ్యదీయతే। లు
బ్ధకస్య భద్రాశ్యజన్మప్రాప్తవత్తెలం దూరావాస సాసవాసం వాదె ప్రశస్యతే। కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం నరకం బిల్వగమూప్రవాన్। అజ్ఞా
పిప్రోరక్షాధరఃక్షుధాసంపీడితో వసదితున్ప్రక్రమ్య ధనుః కోటావ్యాహతానేన వ బిల్వపత్రాణి మానద। పతితాని మహారాజ శంభో
శ్శిరసి భూతలె। తత్రైవ తస్థౌ రాజేంద్ర సర్వరాత్రమతంద్రితః॥ రాత్రిశేషం స్థితో వ్యాధస్తచ్చ దృష్టిరనామిషః। ప్రభాతే విమలె జా
తెదర్శితావతత్రైవ శంకరం। బిల్వపత్రైర్నరశ్రేష్ఠ కందమూలైశ్చ పారిత ఇతి। ఏతస్మిన్నర్థే ఉక్తతిథిం నిర్ణేతుమిదం విచార్యతే। కిం వ్రతా
రంభే పాత్రాపన్నుదయాస్తమయవేధ ఆదర్తవ్యః। కిం వా ప్రదోషవేధః అహో స్విన్నిశీథవేధ ఇతి। తత్ర పూర్వేద్యురుదయం
త్రయోదశీ వేధః పరేద్యురస్తమయదర్శే వేధః। ఇత్యుదయాస్తమయవేధాయుక్తః। తస్య వ్రతాంతరేషు క్లృప్తత్వా
త్। క్లృప్తస్య చ కల్పాద్బలీయస్త్వాత్॥ మైవం॥ సామాన్యాద్విశేషస్య బలీయస్త్వాత్। సామాన్యరూపో హ్యుదయాస్త
మయవేధః। సర్వతిథిషు సమానత్వాత్॥ విశేషరూపౌ ప్రదోషనిశీథవేధౌ కృష్ణచతుర్దశ్యాం తిథౌ విశేషం శివరాత్ర్యాఖ్యం
చ వ్రతవిశేషముపజీవ్య ప్రవృత్తత్వాత్। ఏతదెవాభిప్రేత్యేశానసంహితాయాముక్తం। ఉదయెనివృత్తాః కృష్ణచతుర్దశ్యాః
కృష్ణపక్షస్తమయెనివృత్తాః। ప్రతిభిస్తిథయో యస్మాద్వర్జయిత్వా వ్రతం త్విదమితి। అస్మింస్తు వ్రతే ప్రదోషవేధో వా
యుపురాణె దర్శితః। త్రయోదశ్యస్తగె సూర్యే చతసృష్వేవ నాడిషు। భూతవిద్ధా తు యా తత్ర శివరాత్రివ్రతం చరేదితి। స్మృ
త్యంతరెపి। ప్రదోషవ్యాపినీ గ్రాహ్యా శివరాత్రౌ చతుర్దశీ। రాత్రౌ జాగరణం యస్మాత్తస్మాత్తాం సముపోషయెదితి। స్వ
మికె॥ ఆదిత్యాస్తమయెకాలె అస్తి చెద్యా చతుర్దశీ ~~చతుర్దశీ~~। తద్రాత్రిః శివరాత్రిః స్యాత్ సా భవెదుత్తమోత్తమెతి॥ నా
రదీయసంహితాయాం దర్శితః॥ అర్ధరాత్రయుతా యత్ర మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। శివరాత్రివ్రతం తత్ర సోశ్వ
మెధఫలం లభెదితి। స్మృత్యంతరెపి। భవెద్యత్ర త్రయోదశ్యాం భూతవ్యాప్తా మహానిశా। శివరాత్రివ్రతం తత్ర కుర్యాజ్జా
గరణం తథేతి। ఈశానసంహితాయాం। మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యామాదిదేవో మహానిశి। శివలింగతయోద్భూతః కోటిసూర్యసమ
ప్రభః। తత్కాలవ్యాపినీ గ్రాహ్యా శివరాత్రివ్రతే తిథిః॥ అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం యుక్తా యత్ర చతుర్దశీ॥ తత్తిథావేవ కుర్వీత శివరా
త్రివ్రతం వ్రతీ॥ నార్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం యుక్తా యత్ర చతుర్దశీ। నైవ తత్ర వ్రతం కుర్యాదాయురైశ్వర్యహానిదేతి॥ వ్యాప్యార్ధరాత్రం

నైదర్శితం। కథయామికులస్త్రీణాం మహిమ్నో వర్ధనం పరం। యథాచీర్ణం వ్రతం పూర్వం సావిత్ర్యా రాజకన్యయేతి। ఏతచ్చ పౌర్ణమాస్యా
మమావాస్యాయాం చ విహితం। తస్మిన్ వ్రతే పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా। వ్రతాంతరే పూర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా కింతు పరవిద్ధైవ కర్తవ్యేతి పరస్పరవిరు
ద్ధశాస్త్రద్వయస్య వ్యవస్థా। యదా తు చతుర్దశ్యష్టాదశఘటికా భవతి తదా సావిత్రీవ్రతమపి తత్ర పరిత్యాజ్యం।... భూతమోష్టాదశనాడీ
భిర్దూష్యయత్యుత్తరాం తిథిమితి స్మరతే:। యోऽయం పౌర్ణమాసీనిర్ణయః స ఏవామావాస్యాయామపి ద్రష్టవ్యః। తత్రాపి సావిత్రీవ్ర
తం పూర్వదినే కర్తవ్యం। వ్రతాంతరాణ్యుత్తరదినే అస్యాం చ వ్యవస్థాయాం ప్రవృత్తౌ వక్ష్యమాణవచనం పూర్వముదాహృతం। స్కందపురాణేపి। భూతవిద్ధా సినీ
వాలీ న తు తత్ర వ్రతం చరేత్। వర్జయిత్వా తు సావిత్రీవ్రతం తు శిఖివాహనేతి। ఏవం చ సతి అమావాస్యాయుగ్మశాస్త్రే సావిత్రీవ్రతవ్యతిరిక్త
విషయత్వం। తథా ప్రచేతా అపి। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ సప్తమ్యా చ తథాష్టమీ। దశమ్యేకాదశీ విద్ధా త్రయోదశ్యా చతుర్దశీ। భూతవిద్ధాప్య
మావాస్యా న గ్రాహ్యా మునిపుంగవైః। ఉత్తరోత్తరవిద్ధాస్తాః కర్తవ్యాః। కాటక శర్వతిరితి। పద్మపురాణేపి। షష్ఠ్యష్టమీ తథా దర్శః కృష్ణపక్షే త్రయోద
శీ। ఏతాః పరయుతాః కార్యాః పరాః పూర్వేణ సంయుతా ఇతి॥ యత్తు నారదీయపురాణే। దర్శం చ పూర్ణమాసం చ పితుస్సాంవత్సర
దినం। పూర్వవిద్ధమకుర్వాణో నరకం ప్రతిపద్యత ఇతి। తత్సావిత్రీవ్రతవిషయం శ్రాద్ధవిషయం వా। అమావాస్యాయామివ పౌ
ర్ణమాస్యామపి శ్రాద్ధం విహితం। తథా చ పితామహః। అమావాస్యా వ్యతీపాత పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ। విద్వాన్ శ్రాద్ధమకు
ర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీ భవేత్ ద్విజ ఇతి। అస్య చామావాస్యాశ్రాద్ధస్య పార్వణరూపత్వమపరాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్ పూర్వేద్యుస్తత్క
ర్మకాలత్వం కుతప(త్వా)స్యాప్రారంభకాలత్వమిత్యేతత్ త్రితయం ప్రతిపత్ప్రకరణే ప్రత్యాబ్దికనిర్ణయే ప్రపంచితం। తథా సత్యప
రాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్ ద్వయోర్దివసయోరపరాహ్ణవ్యాపిన్యమావాస్యా గ్రాహ్యేతి వాచ్యా తత్రాపరాహ్ణవ్యాపిన్యాః పూర్వతి
థిగ్రాహ్యతా మహావాక్యేనోక్తా। యస్యాం సంధ్యాగతే సోమో ... నశ్యతే। అపరాహ్ణే తు యా తస్యాం పిండదానం క
రణం ధ్రువమితి। యత్తు కార్ష్ణాజినినోక్తం। భూతవిద్ధామమావాస్యాం మోహాద్గృహ్ణంతి యే ద్విజాః। శ్రాద్ధకర్మణి యే కురుస్తే పాపా
యుః ప్రకీర్తితా ఇతి॥ తదపరాహ్ణవ్యాప్తివిషయం। ద్రష్టవ్యం। అపరాహ్ణవ్యాపిన్యాస్తూత్తరతిథేర్గ్రాహ్యత్వం మహావాక్యేనోక్తం॥
అపరాహ్ణః పితౄణాం తు యాపరాహ్ణానుయాయినీ। సా గ్రాహ్యా పితృకార్యేషు న పూర్వా స్వల్పానుయాయినీతి। ఉభయత్రాపరా
హ్ణవ్యాపిత్వం ద్వేధా భిద్యతే। ఏకదేశేన కార్త్స్న్యేన చేతి। ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చ ద్వేధా భిద్యతే। వైషమ్యేణ సామ్యేన చేతి। అత్ర వైషమ్యే
ణైకదేశవ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణేతవ్యం। తథా చ స్మృతిః। అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్। త
త్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణీతి। మహత్త్వేన గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః। స చ శివరాఘవసంవాదే
స్పష్టమభిహితః। అల్పాపరాహ్ణాత్త్యాజ్యా మహాగ్రాహ్యా సా ద్వాదశాదికా భవేదితి॥ సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ ఖర్వాదిశాస్త్రేణ
నిర్ణయః। సామ్యేనోభయత్రైకదేశవ్యాప్తిశ్చ తత్ర తిథిగతక్షయవృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధా భిద్యతే॥ తథా హి॥ పూర్వేద్యురపరాహ్ణస్య
ద్వితీయ... ఘటికామారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణస్య పంచఘటికాసు యదా తిథిర్వర్తతే తదా పూర్వాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాం ద్వితీ

యుప్

కాలమాధవం ॥ ౫౮

58

భద్రా

తథా చాయమర్థః । సంపద్యతే । త్రయోదశీదినే తస్యాం చతుర్దశ్యాం విద్యమానాయాం శివపూజనం భవేదితి । నాగరఖండేఽపి । మాఘమాస
స్య కృష్ణాయాం చతుర్దశ్యాం సురేశ్వర । అహం యాస్యామి భూపృష్ఠే రాత్రౌ నైవ దివా క్వచిత్ । లింగేషు చ సమస్తేషు చరేషు స్థావరేషు చ । సంక్రమిష్యా
మ్యసందిగ్ధం వర్షపాపవిశుద్ధయే । తస్యాం రాత్రౌ మామేవ పూజాం యః కరిష్యతి మానవః ॥ మంత్రైరేతైః సురశ్రేష్ఠ విపాపః స భవిష్యతీతి ॥ సా చ శి
వరాత్రిచతుర్దశీ త్రిధా భవతి । ఏకతిథ్యాత్మికా తిథిద్వయాత్మికా తిథిత్రయాత్మికా చేతి । తత్ర సూర్యోదయమారభ్య ప్రవృత్తా పరదినే సూర్యో
దయపర్యంతే ఏకతిథ్యాత్మికా సా వేధదోషాభావాత్ప్రశస్తా । తిథిద్వయాత్మకత్వం చ ద్వేధా భవతి । జయాయోగేన దర్శయోగేన చ । తత్ర యో
గద్వయమేకైకస్మిన్ పక్షే ప్రశస్తం స చ విషయవిశేషః పూర్వమేవోదాహృతః । తిథిత్రయాత్మకత్వం త్వతిప్రశస్తం । ఏతదేవాభిప్రేత్య నారదపురా
ణే పఠ్యతే ॥ త్రయోదశీ కలాప్యేకా మధ్యే చైవ చతుర్దశీ । అంతే చైవ సినీవాలీ త్రిస్పృశం శివమర్చయేదితి ॥ యథా త్రిస్పృశా ప్రశస్తా తథా వారవిశేషేణ యో
గవిశేషేణ చ ప్రశస్తా భవతి ॥ తథా చ స్కందపురాణే పఠ్యతే ॥ మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం రవివారో యదా భవేత్ । భౌమో వాథ భవేద్దేవి కర్తవ్యం వ్రతముత్తమం ।
శివయోగస్య యోగో వై తద్భవేదుత్తమోత్తమం ॥ శివరాత్రివ్రతం దేవ తత్ర దృష్టవేదుత్తమోత్తమమితి ॥ నను యదా పూర్వవిద్ధాయాము
పవాసస్తదా పరేద్యుః కిం తిథ్యంతే పారణం భవతి తిథిమధ్యే వా । శాస్త్రం తు పక్షద్వయేఽపి సమానం । తత్ర తిథ్యంతే పారణావచనాని పూర్వము
దాహృతాని । తిథిమధ్యే పారణావచనం తు స్కందపురాణే పఠ్యతే ॥ ఉపోషణం చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యాం తు పారణం । కృతైః సుకృత
లక్షైశ్చ లభ్యతే వాథవా న వా । బ్రహ్మాస్యపి యం చతుర్వక్త్రైః పంచవక్త్రస్తథాప్యహం । సకృత్ సకృత్ఫలం తస్య శక్తో వక్తుం న పార్వతి । బ్రహ్మాండో
దరమధ్యే తు యాని తీర్థాని సంతి వై । సంస్థితాని భవంతీహ భూతాయాం పారణే కృతే । తిథీనామేవ సర్వాసాముపవాసవ్ర
తాదిషు । తిథ్యంతే పారణం కుర్యాద్వినా శివచతుర్దశీమితి ॥ బాఢం ॥ అస్తి ద్వివిధం శాస్త్రం తస్య చ ద్వివిధస్య శాస్త్రస్య ప్ర
తిపత్తిప్రకారో మాధవీయేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । యదా యామత్రయాదర్వాగేవ చతుర్దశీ పరిసమాప్యతే । త
దా తిథ్యంతే పారణం । యదా తు చతుర్దశీ యామత్రయమతిక్రామతి తదా చతుర్దశీమధ్యే పూర్వాహ్ణే పారణం కుర్యా
త్ ॥ ఇతి చతుర్దశీనిర్ణయః ॥ అథ పంచదశీ నిర్ణీయతే ॥ సా చ ద్వివిధా । పౌర్ణమాస్యమావాస్యా చ । తత్ర పౌర్ణమాస్యాం పరస్పర
విరుద్ధాని వాక్యాన్యుపలభ్యంతే । తత్ర పరవిద్ధాయా గ్రాహ్యత్వం స్మర్యతే ॥ ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ పౌర్ణమాసీ చతుర్దశీ । అమావాస్యా
తృతీయా చ తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి । యుగ్మశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యత్వం స్మర్యతే । ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ పౌర్ణమాసీ
చతుర్దశీ ప్రతీయతే । పద్మపురాణే । పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా సప్తమీ ప్రతిభిర్నరైః । పౌర్ణమాస్యముపోష్యాలపరయా నియమాంగ
తేతి ॥ బ్రహ్మపురాణే చ ॥ షష్ఠ్యేకాదశ్యమావాస్యా పూర్వవిద్ధా తథాష్టమీ । పూర్ణిమా పరవిద్ధా చ నోపోష్యం తిథిపంచకమితి ।
ఏవం పరస్పరవిరోధే సతి వ్యవస్థా బ్రహ్మవైవర్తే దర్శితా । భూతవిద్ధా న కర్తవ్యా అమావాస్యా చ పూర్ణిమా । వర్జ
యిత్వా మునిశ్రేష్ఠ సావిత్రీవ్రతముత్తమమితి ॥ సావిత్ర్యాఖ్యయా రాజకన్యయా చీర్ణం వ్రతం సావిత్రీవ్రతం । తచ్చ భవిష్యోత్తరపురా

కుతపకాలికేతి॥ తదేకోద్దిష్ట విషయం॥ ఏకోద్దిష్టస్య కుతపప్రాధాన్యం ప్రతిపత్ప్రకరణే ప్రపంచితం। యదా ప్రతిపన్ముహూర్తే యామలప్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వే
భావేనిరగ్నికైరపి పార్వణశ్రాద్ధం కార్యం ప్రాహ్ణ తే కుతపవ్యాప్తి రనుకల్ప ఇత్యేవాభిధీయతే। అపరాహ్ణవ్యాప్తిః పర్వణో ముఖ్యః కల్పః। తథా చ ముఖ్యా కుతపవ్యాప్తి రనుకల్పః
సంభవే ముఖ్యస్యైవ ప్రాధేయత్వాత్ సాగ్నికైర్నిరగ్నికైః ప్రతిపన్మిశ్రితాగ్రవర్తి తు ఐకశ్యాద్ భూతవిద్ధాయాం కుతపకాలికత్వేన తాన్యపరాహ్ణికత్వమర్థతః సిద్ధం
తథా సతి ముఖ్యానుకల్పయోః శుభయోరపసవ్యాత్తు తపస్యప్రారంభకాలతావచ్ఛ ప్రత్యాప్త్యైకప్రకరణోదాహార్యతదేవ సావమివచనానుసారేణ
కర్మాణ పక్రమోపసంహారకాలవ్యాప్తి దర్శనే తాభవతి॥ తచ్చ దర్శాంతస్యైవ నోపపద్యతే। కుతపవ్యాపిని భూతవిద్ధాపాదేయాయథా
తథా ప్రతిపది వర్ధాపి కుతపవాప్త్యాపాదేయాభవతి। తచ్చ బాధాయినలభ్యతే॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యా ప్రతిపత్సు న చేత్తదా। భూతవిద్ధైవసాగ్రాహ్యా
ద్వైపిత్ర్యే చ కర్మణీతి। ప్రతిపత్సు ఘటికైకాపి కర్మకాలసంబంధిని యదినస్యాదిత్యర్థః। తదేతద్వచనం పూర్వేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ ద్రష్టవ్యం। అస్మి
న్నేవ విషయే। జాబాలిరాహ। ప్రతిపత్పూర్వపమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ యది। భూతవిద్ధైవ సాగ్రాహ్యా పిత్ర్యేకర్మణ్యసర్వదేతి॥ యత్తు హారీతవచ
నం। కర్కాద్యమకరమాసేషు తులాయాం మిథునే తథా। భూతవిద్ధైవ సర్వేషాం పూజ్యాకృష్ణా భవతి యత్నత ఇతి॥ తద్వ్రత విషయం॥ తథాచ జాబా
లిః। తులాయాం మకరే మీనే కేంద్రాయాం మిథునే పశ్యమ్యాం భూతవిద్ధా వ్రతే గ్రాహ్యాశ్శేషే తు ప్రతిపద్యుతేతి॥ ఇతి పంచదశీ నిర్ణయః॥
అథేష్టికాలోని నిర్ణయతే॥ న చేష్టిః ప్రతిపదికర్తవ్యతయా పూర్వప్రకరణే ఏవ కుతోయం నాభిహిత ఇతి శంకనీయం। పర్వచతు
ర్థాంశస్యాపి ప్రతిపద ఇష్టికాలత్వాత్। పర్వప్రతిపత్సంధిసాపేక్షత్వాచ్చ। అతః పర్వనిర్ణయానంతరం ప్రసన్నా నిర్ణయావసరః ఇత్
దానీం నిర్ణయతే॥ తత్రేదం చింత్యతే। కిం పర్వప్రతిపదోస్సంధిరిష్టికాలః కిం వా సంధిరుఖా ప్రాశర్వరవితి। తదర్థం ప్రథమం సంధి
స్వరూపం నిరూపణీయం। తన్నిరూపణం చ పర్వఖేదాధీనం। అతః పర్వఖేదో నిరూప్యతే। పర్వ చ ద్వివిధం పౌర్ణమాస్యమావాస్యా చే
తి। ననుప్రతిపదమారభ్యచతుర్దశ్యంతానాం తిథీనాం శుక్లకృష్ణపక్షయోర్నాస్తి సామ్యభేదః। పంచదశ్యాం తు కిమర్థోయం నామభే
ద ఇతి చేత్। తయోర్విశేష స్వభావగ్యాపనాయేతి బ్రూమః। ప్రథమద్వితీయాదీనాం చంద్రకళానాం మధ్యే యత్సంఖ్యాకా కళా
వర్ధతే తత్సంఖ్యాకా శుక్లపక్షే తిథిర్వ్యపదిశ్యతే। కృష్ణపక్షేపి క్షీయమాణో యాస్తసంఖ్యాః కళాయా నామ్నా తత్తిథి వ్యవహారః
తేన సా నామ్నా యేన తత్తిథేరపి పక్షద్వయేపి పంచదశీ తేన నవ్యవహారః। తత్ర శుక్లాయాం పంచదశ్యాం చంద్రమండలం సర్వకళాభిః సమాపత్స్య
నాపూర్యతే। స ఏవం మండలపూర్తిః పూర్తిః పౌర్ణమేత్యన్యేన నామ్నా గ్యాప్యతే। తదుక్తం బ్రహ్మాండవత్స్యపురాణయోః। కళాక్ష
యో వ్యతిక్రాంతే దివా పూర్ణే పరస్పరం। చంద్రాదిత్యౌ పరాహ్ణే తు పూర్ణత్వాత్తు పౌర్ణమాస్యతేతి। అన్యః పక్షోధ్యాగః పరాహ్ణః
యార్యస్తమయ కాలఇత్యర్థః। తత్ర యథాదిత్యః సంపూర్ణమండలస్సన్నస్తమేతి తథా తత్ర కృష్ణే చంద్రస్సంపూర్ణమండ
లస్సదుదేతీతి దృష్టాంతదార్ష్టాంతికభావో వివక్షితత్వాద్ ద్వయోరాదిత్యచంద్రయోరుపన్యాసః। యథా మండలపూర్ణ
త్వవివక్షయా పూర్ణిమాశబ్దః ప్రయుజ్యతే తథా మాసపూర్ణత్వవివక్షయా పౌర్ణమాసశబ్దః ప్రయుజ్యతే॥ తదుక్తం భ

కాలమాధవం॥
॥౫౯॥

యాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాం చ విహాయ శిష్టాసు పంచసు వర్తమానత్వాత్ తాసామేవ నైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి। తిథిస్తు తథా చతుష్టయే న వర్తతే యదా
చ పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణయోశ్చరమఘటికాయాం తత్రాపరాహ్ణస్య చ ప్రథమఘటికాయాం వర్తతే। తదాపి సామ్యైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి ఘటికాచ
తుష్టయే న తదా తిథిః క్షీయతే యదా పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాత్రయే దివ్యతి యా పరాహ్ణస్య చ ప్రథమఘటికాత్రయే వర్తతే తదా
సామ్యైకదేశవ్యాప్తిస్తద వస్థా తిథిస్తు న వర్తతే నాపి క్షీయతే కింతు సమైవ ఈదృశవిషయే ఖర్వదర్పవాక్యాన్నిర్ణయః। తచ్చ ఖర్వాదివాక్యం సర్వ
తిథిసాధారణేన న ప్రవృత్తత్వాత్। అమావాస్యాయామపి ప్రవర్తతే। తథామావాస్యాయామేవ విశేషేణ శివరాఘవసంవాదే స ఏవాభ్యుదర్శి
తః। అమావాస్యా తు యా పాపాసా దపరాహ్ణద్వయే సమా। క్షయే పూర్వాపరాహ్ణస్థా సామ్యే పిచపరా స్మృతేతి॥ స్వత్వం తే రా పి।
తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌ కుహూర్మతా। సామ్యే పిచ కుహూర్గ్రాహ్యా వేదవేదాంగవేదిభిరితి॥ చతుర్దశీ విద్ధా సినీవాలీ ప్రతిపన్మి
శ్రా కుహూః। తథా చ వ్యాసః। దృష్టచంద్రా సినీవాలీ నష్టచంద్రా కుహూర్మతేతి। కాత్యాయనో ఽపి యత్రాపరాహ్ణవ్యాప్తా వితిథివృద్ధి తాప
ర్వ్యాద్యవంశాయా వ్యాప్యయది దర్శస్తిథిక్షయే। అపాహ్ణే సినీవాలీ నిరగ్న్యాదిః కుహూర్మతేతి। తదా వాజసనేయిభిః॥ అపరా
చలా గార్గ్యః॥ సినీవాలీ ద్విజైః కార్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి। స్త్రీభిః శూద్రైః కుహూః కార్యా తథా చానగ్నికైర్ద్విజైరితి। ఏవం
శాస్త్రార్థ వ్యవస్థితే సతి యాని బహువిధాని వచనాని తాని సర్వాణ్యపి ప్రాక్తే ష్వమావాస్యాభేదేషు అనన్యతమవిషయత్వేన యథాయో
గం యోజనీయాని॥ తథాహి॥ తత్ర తావద్బౌధాయనః। మధ్యాహ్నవ్యాపినీ రతో యత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే। సినీవాలీ తు సా జ్ఞేయా పిత్ర్యే
చ దర్శభేదితి॥ మధ్యాహ్నవ్యాప్య వ్యాప్తా వమావాస్యా పరస్తాత్ సంప్రవర్తతే॥ భూతవిద్ధా తు సా జ్ఞేయా యాం నో సాంయం
పరేద్యుః కుర్యాదపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యోజనీయమ్॥ యత్తు కాత్యాయనవచనం। పిండాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం క్షీణే రాజని శస్య
తే। వాసరస్య తృతీయేంశే నాతిసంధ్యాసమీపత ఇతి। పిండపితృయజ్ఞం గభూతానామనుపక్షే దార్శ్యే యుక్తే క్రియత ఇతి।
పిండాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధమమావాస్యానంతర్యే క్షీణే రాజని చంద్రే కర్తవ్యం। వాసరస్య తృతీయేంశే ఇత్యనేన షష్ఠ్యా నోపరాహ్ణః
ఖిద్యతే। తత్ర నాతిసంధ్యాసమీపత ఇతి। సా యా పూర్వస్య ప్రతిషేధః సత్యపరాహ్ణః కర్మణః కాలత్వేన పరిశిష్యతే। తథా చ కర్మకాలత్వేన పరిశి
ష్యతే తథా చ కర్మకాలవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యా త్యుక్తం। తత్రేందుక్షయస్య చతుర్దశ్యా అష్టమే ప్రహరే ప్రారంభః। అమావాస్యాయాః సప్తమే ప్రహరే సమాప్తిః॥
తదితదుభయంకాత్యాయనేనోక్తం॥ అష్టమేంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చంద్రమాః। అమావాస్యాష్టమేంశే చ పునః కిల భవేదణురితి॥ యత్తు
కాలినోక్తం॥ ప్రతిపత్సప్రపన్నమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ యది। భూతవిద్ధేవ సా కార్యా పిత్ర్యే కర్మణి సర్వదేతి॥ అత్ర పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ తు విశే
షకథనాదపరాహ్ణవ్యాపిత్వం నాస్తీత్యవగమ్యతే। తాదృశీ చ ద్వివిధా। పూర్వేద్యురపరాహ్ణవ్యాపినీ తద్రహితా చ। ఆద్యపక్షే సర్వైరపి భూతవిద్ధా
కార్యా। యచ్చ హారీతేనోక్తం॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా అపరాహ్ణే న చేత్తు సా। ప్రతిపద్యపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం శ్రాద్ధవిదో విదురితి॥ తద్దివసద్వయే పూర్వాప
రాహ్ణవ్యాపిత్వాభావే సతి నిరగ్నికవిషయం॥ యదపి హారీతేనోక్తం॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితాపి వా। పిత్ర్యే కర్మణి విద్వద్భిర్గ్రాహ్యా

ఘటికా

సి

శ

59

ఆ

(శ్రీ)

కళాముపజీవ్య నిర్వచనం భాగవతపురాణే దర్శితం। కలావశిష్టా నిఃక్రాంతాః ప్రవిష్టాః సూర్యమండలం। అమాయాం విశతే యస్మా
దమావాస్యా తతః స్మృతేతి। అమావాస్యాశబ్దపర్యాయో దర్శశబ్దోపి ద్విధా నిరూప్యతే। సూర్యాచంద్రమసౌ పరస్పరం పశ్యతో యత్రేతి
దర్శః। తదుక్తం మత్స్యవాయుపురాణయోః। ఆశ్రిత్య తామమావాస్యాం పశ్యతః సుసమాగతౌ। అన్యోన్యం సూర్యచంద్రౌ తౌ య
దా తద్దర్శ ఉచ్యత ఇతి। అదృశ్యశనతే। చంద్రోత్ర తిథివ తియన్యం నిర్వచనం యద్యపి తదానీమదర్శ ఇతి వక్తవ్యం తథాపి విపరీతలక్షణయా
దర్శ ఇత్యుచ్యతే। తదేతదభిప్రేత్యాచార్యైరుక్తం। శుక్లాంతరశబ్దవదితి। చంద్రదర్శనం బహ్వృచపథవాకేన [illegible] ప్రావర్ముదాహృతం। సవత్సవి
ష ఏతాం రాత్రిం న పురస్తాన్న పశ్చాద్ద[illegible]శ్య ఇతి। అదర్శనే చ కారణం సూర్యాచంద్రమసోరత్యంతసన్నికర్షః సతి చ తస్మిన్ సన్నికర్షే మహతే
సారేణ తేజసా చాంద్రం తేజోభిభూయతే। అత ఏవ పౌర్ణమాస్యామత్యంతవిప్రకర్షే సతి అనభిభూతత్వాచ్చంద్రమండలం సంపూర్ణం దృ
శ్యతే। తావేతౌ సన్నికర్షవిప్రకర్షౌ గోభిల[illegible]వా। యః పరో విప్రకర్షః సూర్యాచంద్రమసోః పౌర్ణమాసీ యః పరః సన్నికర్షః సామా
వాస్యేతి। తదేవం పరాపరాభిధాయాః పంచదశ్యాః పూర్ణిమాదిశబ్దముఖనిర్వచనేన స్వభావవిశేషాన్నాపి తయోర్భవతి తే చ పౌర్ణ
మాస్యమావాస్యే ప్రత్యేకం ద్వివిధే తచ్చ పురాణే దర్శితం। రాకా చానుమతిశ్చైవ పూర్ణమాసీ ద్విధా స్మృతా। సినీవాలీ కుహూశ్చైవ మమా
వాస్యా ద్విధైవ తు ఇతి। ఏతాసాం చతసృణాం స్వరూపం కఠశాఖాయాం విస్పష్టం శ్రూయతే। యా పూర్వా పౌర్ణమాసీ సానుమతి
ర్యోత్తరా సా రాకా యా పూర్వామావాస్యా సా సినీవాలీ యోత్తరా సా కుహూరితి। బృహద్వసిష్ఠోపి। రాకా చానుమతిశ్చైవ పౌర్ణ
మాసీద్వయం విదుః। రాకోదితచంద్రా స్యాత్ కలానానుమతిర్మతా। పౌర్ణమాసీ దివాదృష్టే శశిన్యనుమతిః స్మృతా। రాత్రిదృష్టే పునస్త
స్మిన్ సైవ రాకేతి కీర్తితేతి। మత్స్యబ్రహ్మాండపురాణయోః। యస్మాత్తామనుమన్యంతే పితరో దైవతైః సహ। తస్మాదనుమతిర్నామ పూర్ణిమా
ప్రథమా స్మృతా। అత్యర్థం రాజతే యస్మాత్పౌర్ణమాస్యాం నిశాకరః। రంజనాచ్చైవ చంద్రస్య రాకేతి కవయో విదురితి। బృహద్వసిష్ఠః। దృ
ష్టచంద్రామమావాస్యాం సినీవాలీం ప్రచక్షతే। ఏతామేవ కుహూమమాం నష్టచంద్రాం మహర్షయ ఇతి। తదేవం చతస్రః పర్వభేదా నిరూపితాః
తేషు కుహూవ్యతిరిక్తానాం త్రయాణాం భేదానాం మధ్యే లఘ్వక్షరోచ్చారణపరిమితః కాలః సంధిరిత్యుచ్యతే। కుహ్వాస్తు అక్షరద్వయపరిమి
తః కాలః। తదేతదుక్తం భాగవతపురాణే। అనుమత్యాశ్చ రాకాయాః సినీవాల్యాస్తథా కుహ్వాం వినా। ఏతాసాం ద్విలవః కాలః కుహూమాత్రా కుహూ
స్మృతేతి। తత్ర లవస్వరూపం స్కాందే దర్శితం। లఘ్వక్షరచతుర్భాగస్త్రుటిరిత్యభిధీయతే। త్రుటిద్వయం లవః ప్రోక్తో నిమేషస్తు లవద్వయ
మితి। ఏవం చ సతి త్రుటిశబ్దాభిధేయానాం మాత్రాణాం చతుష్టయం లవద్వయరూపం లఘ్వక్షరం సమం భవతి। తస్మిన్ లఘ్వక్షరపరిమితే కా
లే ఏకః పర్వణో భాగః ద్వితీయః ప్రతిపదః తదుభయం మిలిత్వా సంధిర్భవతి। కుహ్వాః ప్రతిపదశ్చ సంధిస్తు పూర్వస్మాద్ద్విగుణోఽ
క్షరద్వయపరిమితత్వాత్। మత్స్యబ్రహ్మాండపురాణయోః। రాకా చానుమతిశ్చైవ సినీవాలీ కుహూస్తథా। ఏతాసాం ద్విలవః కాలః కుహూ
మాత్రా కుహూః స్మృతా। ఇత్యేష పర్వసంధీనాం కాలో హి ద్వివిధః స్మృత ఇతి। ఏవం సంధౌ నిరూపితే సతి యోయం ప్రక్రాంతో విచారస్తత్ర సంధిరేవేష్టి

వృత

సంపూర్ణాద
శ

వ

కాలమాధవం।। ౬౦

60

విషాన్యత్రరే॥ పౌర్ణమాసమహారాజసోమస్య దయితా తిథిః। పూర్ణో మాసో భవేదస్యాం తేన పౌర్ణమాసీ తతః స్మృతేతి॥ పూర్ణిమా
మావాస్యయోరార్థిక్యేన మాసాం తత్త్వం మాసప్రస్తావే దర్శితం। అమావాస్యేత్యనేన నామ్నా బహవో ఽర్థాః కథ్యంతే। తత్రామాశబ్దస్య
చత్వారో ఽర్థాః సహాభావః కన్యా సూర్యరశ్మిః చంద్రకలా చేతి వసుశబ్దస్య చ చత్వారో ఽర్థాః ఇంద్రశ్చంద్రః పితృవిశేషా నివాసశ్చేతి। తత్ర
సహాభావవాచినమమాశబ్దం ఇంద్రవాచినం వసుశబ్దం చాంగీకృత్య వచనమేవం ప్రవర్తతే। అమావసురస్యామిత్యమా వా
వాస్యేతి। అయమర్థః। వృత్రవధానంతరం ప్రేషితేంద్రసమాగమే సంతుష్టా దేవాః పరస్పరమవాచంత అమాస్మాభిః సహాయమింద్రో
నివసతీతి। అతస్తస్య దివసస్య అమావాస్యాత్వమితి సోయమర్థః। శతపథబ్రాహ్మణే దర్శపూర్ణమాసప్రకరణే శ్రూయతే। తే దేవా
అబ్రువన్నమా వై నో ఽద్య వసుర్వసతీతి యో నః ప్రావాత్సీదితి। తైత్తిరీయబ్రాహ్మణేపి విస్పష్టమయమేవార్థః శ్రూయతే।
ఇంద్రో వృత్రం హత్వా పరాం పరావతమగచ్ఛదపారాధమితి మన్యమానస్తం దేవతాః ప్రైషమైచ్ఛన్ తాన్ రక్షన్నపశ్యత। సోమావా
స్యాం ప్రత్యాగచ్ఛత్తం దేవా అభిసమగచ్ఛంతామా వై నో ఽద్య వసు వసతీతి। ఇంద్రో హి దేవానాం వసు తదమావాస్యాయా అమావాస్య
త్వమితి। పరాం పరావతం అత్యంతదూరదేశమిత్యర్థః। అపరం ధం డోవాంప్రకర్షణం। యదా వసుశబ్దశ్చంద్రవాచీ తదాప్యమాశబ్దస్య
వాచ్యం సహాభావమేవాంగీకృత్యైవం నిర్వక్తవ్యం। ఓషధీభిః సహ చంద్రో వసత్యస్యాం రాత్రావిత్యమావాస్యేతి। అయమర్థః। శతపథబ్రా
హ్మణే శ్రూయతే॥ ఏష వై సోమో రాజా దేవానామన్నం యచ్చంద్రమాః స ఏష ఏతాం రాత్రిం న పురస్తాన్న పశ్చాద్దదృశే తదిమం లోకమాగచ్ఛ
తి స ఇహాపశ్చౌషధీశ్చ ప్రవిశతి స వై దేవానాం వస్వన్నం [illegible] హ్యేష తద్యదేష ఏతాం రాత్రిమిహామావసతి తస్మాదమావాస్యా నామేతి। త
థా బహ్వృచారుణ్యకేపి। చంద్రప్రకృత్యై పఠ్యతే। సోమావాస్యాం రాత్రిమేతయా షోడశ్యా కలయా సర్వమిదం ప్రాణభృదనుప్రవిశ్య
తతః ప్రాతర్జాయత ఇతి। అమా వసు శబ్దౌ యదా కన్యా పితృవాచినౌ తదానీమేవం నిర్వక్తవ్యం। అమావసు ర్భద్రసానం రాత్రావి
తస్మాదమావాస్యా। అమాశబ్దాభిధేయా కాచిత్కన్యా తస్యాం రాత్రౌ వసునామానం పితరమ[illegible]చరదితి। స చ పితా ధర్మలోపాద్భీతః సం
స్తాం కన్యాం నైచ్ఛత్ తేనాసావయుక్తా పాసః పద్మపురాణే [illegible]వగంతవ్యః। అమా వసు శబ్దౌ యదా సూర్యరశ్మినివాసవాచినౌ తదా తదనుసారేణ నిర్వచనం
స్కాందే నాగరఖండే పఠ్యతే। అమానామ రవే రశ్మిః సహస్రప్రముఖః స్మృతః। యస్యాం శ్రితే జగత్సూర్యః ప్రోక్తస్త్రైలోక్యదీపకః। తస్మి
న్వసతి యేనేందు రమావాస్యా తతః స్మృతేతి। బ్రహ్మాండపురాణేపి। అమానామ రవే రశ్మిశ్చంద్రలోకే ప్రతిష్ఠితా। యస్మాత్తస్యా
మో వసేత్తస్యామమావాస్యా తతః స్మృతేతి। అమావసుశబ్దయోః సహాభావనివాసవాచిత్వమాశ్రిత్య మత్స్యవా
యుబ్రహ్మాండపురాణేషు నిర్వచనం। అమావసేతాం నక్షత్రే తు యదా చంద్రదివాకరౌ। ఏషా పంచదశీ రాత్రిరమావాస్యా
తతః స్మృతేతి। అమాశబ్దస్య చంద్రకలావాచిత్వం స్కాందే దర్శితం। అమా షోడశభాగేన దేవి ప్రోక్తా మహాకళేతి। తాం

యా

మి

౬౧

తే। తత్ర గోభిలః॥ ఆవర్తనే యదా సంధిః పర్వప్రతిపదోర్భవేత్। తదహర్యాగ ఇష్టః స్యాత్ పరతస్త్వపరేహని। పర్వప్రతిపదోస్సంధిర
వార్గావర్తనాద్యది। తస్మిన్నహని యష్టవ్యం పూర్వేద్యుస్తదుపక్రమః। ఆవర్తనాత్పరస్సంధిర్యది తస్మిన్నుపక్రమః। పరేద్యుర్ని
ష్టిరిత్యేష పర్వద్వయవినిశ్చయ ఇతి। ఆవర్తనమహ్నో మధ్యభాగః। తాం గాక్షిరపి। పూర్వాహ్ణే వాథ మధ్యాహ్నే యది పర్వసమా
ప్యతే। ఉపోష్య తత్ర పూర్వేద్యుస్తదహర్యాగ ఇష్యతే। అపరాహ్ణే థవా రాత్రౌ యది పర్వ సమాప్యతే। ఉపోష్య తస్మిన్నహ
ని శ్వోభూతే యాగ ఇష్యత ఇతి। ఏషు వచనేషు మధ్యాహ్నాదిశబ్దా అంశాభాగికాః। న తు పంచధా విభాగమాశ్రిత్య ప్రవృత్తాస్తథా
సత్యపర్యాహ్ణే మధ్యాహ్న ఇతి వ్యుత్పత్తేరావర్తనం మధ్యాహ్నశబ్దేనాభిధీయతే। అత ఏవావర్తనశబ్దః ప్రయుక్తః।
శాతాతపేనాపి మధ్యాహ్నశబ్దః ప్రయుక్తః। పూర్వాహ్ణే మధ్యమే వాపి యది పర్వ సమాప్యతే। తదైవోపవాసః పూర్వేద్యు
స్తదహర్యాగ ఇష్యత ఇతి। అహ్నః పూర్వభాగః పూర్వాహ్ణః। అహ్నః పరో భాగోऽపరాహ్ణః। అతస్తాభ్యాం శబ్దాభ్యాం ఆవర్త
నాత్పూర్వోత్తరభాగావభిధీయేతే। వాజసనేయినాం తు విశేషమాహ। భాష్యార్థసంగ్రహకారః। మధ్యందినాత్ప్రాగవ
హని యస్మిన్ప్రాక్ పర్వణః సంధిరియం తర్హి యాగ్యస్త్రిధా పర్వకాలస్యాల్పత్వాత్తాసు ఇష్టికాలో [illegible] సా ఖిలీన్ద్వా వాజసనేయి
ముత్తాశితస్యామహాహ్యాధ పరేద్యురిష్టిరితి। ఆవర్తనాదూర్ధ్వమస్తమయాదర్వాగ్యదా సంధిర్భవతి తదాహ [illegible] సం
ధితిథిః ప్రథమారాత్రౌ సంధిశ్చేత్తాసు తిథిర్ద్వితీయా। దర్శ అపేక్ష్య పూర్వాహ్ణే సంధిమతి పర్వతిథిస్తత్ యాగో భవతి। తస్యాం
త్వతియాగ్యా త్రిధా పర్వకాలస్యాల్పత్వాత్తాసు ఇష్టికాలోऽనుపద్యతే। శాఖాంతరాధ్యాయినామిందుక్షయే విషయే పూర్వేద్యురన్వా
ధానాదికం। సంధితిథావిష్టిః। వాజసనేయినాం తు సంధితిథావన్వాధానం ఉత్తరతిథావిష్టిః। ఏవం సతి వాజసనేయినాం సర్వాపి సంధిదినా
త్పూర్వేద్యురన్వాధానాదికమస్తి సోऽయం విశేషః। ఆవర్తనే తత్పురా వా యదా సంధిర్భవతి తదా వాజసనేయివ్యతిరిక్తానాం ప
ర్వచతుర్థాంశే ఇష్టిః ప్రాప్నోతి। తత్ర విశేషమాహ గార్గ్యః। ప్రతిపద్యప్రవిష్టాయాం యది చేష్టిస్సమాప్యతే। పునః ప్రణీ[illegible] కర్తవ్యేష్టి
ష్టిః కర్తవ్యా యాగవిత్తమైరితి। పర్వణశ్చతుర్థాంశః ప్రతిపదస్త్రయోంऽశాశ్చ యాగకాలత్వేన విహితాః। తత్ర పర్వచ
తుర్థాంశస్య విషయ ఉదాహృతః। ప్రతిపదంశానాం విషయ ఉదాహ్రియతే। ఉషఃకాలే ప్రతిపదస్సంధౌ ప్రథమాంశో యాగ
కాలః। నిశీథే సంధౌ ద్వితీయాంశః। రాత్రిప్రారంభే సంధౌ తృతీయాంశః। నన్వనేన న్యాయేనాపరాహ్ణే సంధౌ ప్రతిపచ్చతుర్థాంశస్య
యాగకాలత్వం ప్రాప్నోతి తచ్చ ప్రతిషిద్ధం న యష్టవ్యం చతుర్థాంశే ఇతి స్మృతేః। అతస్తాదృశే విషయే యాగ ఏవ లుప్యేతేతి చే
త్। మైవం। వృద్ధశాతాతపేన ప్రతిప్రసవాభిధానాత్। సంధిర్యద్యపరాహ్ణే స్యాద్యాగం ప్రాతః పరేహని। కుర్వాణాః ప్రతిపద్భాగే చతుర్థేऽపి
న దుష్యతీతి। ఏవం తర్హి ప్రతిషేధో నిర్విషయః స్యాదితి చేత్। మైవం। సద్యస్కాలవిషయే చరితార్థత్వాత్। తం చ విషయం దర్శయి

య

ద్యా

జపక్షితే సతి తస్య ఘోషపదార్థస్య యాసు పపత్తిప్రతిసంధానానంతరం తత్కాలక్షణం యతి తద్విధః

కాల ఇతి॥ తావత్ప్రాప్తం। సంధౌ యజేతేతి శ్రుతేః। మైవం। సంధేస్సూక్ష్మతా తత్ర యాగానుష్ఠానానుపపత్తేః। కాత్యాయనః శ్రౌతే గర్గతిః పాక్షికదర్శయల క్షణౌ తద్వ్యామః। యథా గంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర గంగాశబ్దః ప్రవాహేనుపపన్నస్తత్సమీపం తీరం లక్షయతి। తథా సంధిశబ్దోపి పాశ్చాత్యదర్శయం లక్షయతి। అత ఏవ వశ్యత్వోత్తరం సంధిమభితో యజ్ఞేతేతి। ద్రైవ్రాబౌధాయనోపి। సూక్ష్మతావత్సంధికాలస్య సంధివిషయటద్యతే సామీప్యం విషయం ప్రాహుః పూర్వేణాపరేణావేతి। అత్ర పూర్వాపరశబ్దాభ్యాం సంధేః ప్రాచీనం పర్వదినం ప్రతిపద్దినం చాభిధీయతే। తత్ర పూర్వస్మిన్ పర్వదినే ప్రయోగారంభః ఉత్తరస్మిన్ ప్రతిపద్దినే యాగసమాప్తిః। అన్వాధానమిధ్మాబర్హిః సంపాదనమగ్నిపరిగ్రహణం చోపస్తరణం చేత్యేవమాదిః ప్రయోగప్రారంభః స పూర్వేద్యురనుష్ఠేయః। తథా చ తైత్తిరీయబ్రాహ్మణే శ్రూయతే। పూర్వేద్యురిధ్మాబర్హిః కరోతి। యజ్ఞమేవారభ్య గృహీత్వోపవసతీతి॥ శతపథబ్రాహ్మణేపి॥ పూర్వేద్యురగ్నిం గృహ్ణాతి ఉత్తరమహర్యజతీతి। తత్రాగ్నిగ్రహణం నామ ధ్రువాణా ఆహవనీయగార్హపత్యదక్షిణాగ్నిషు మమాగ్నే వర్చ ఇత్యాదిభిరృగ్భిః సమిదాధానలక్షణమన్వాధానక్రియమాణే పాశ్చాత్యే వర్తిన్యాం యజమానే నాగ్నిం గృహ్ణామీత్యాది నాం మంత్రాణాం పఠనం తదిదం క్రియతే। ప్రతిపద్దినే తు కర్మణాం దేవ ఇత్యాదిభిరథవా యజుర్హోతృప్రక్ష్యా శ్చనతండుల నిర్వాపపురోడాశప్రదానాదిలక్షణం ప్రయోగం కరోతి। తదిదం యజనం। ఏతదేవాభిప్రేత్య గోభిల ఆహ। పర్వాణాం తాడుపవస్తవ్యాః పక్షాదయో ●యష్టవ్య ఇతి। అతోపవాసశబ్దేనాగ్న్యుపస్తరణాదిర్వివక్షితం। తస్మిన్ క్రియమాణే యజమానసమీపే దేవతానాం నివాసాత్। తదేతత్తైత్తిరీయబ్రాహ్మణే దర్శితం। ఉపాస్మిన్ శ్వో యక్ష్యమాణే దేవతావసంతి య ఏవం విద్వానగ్నిముపస్తృణాతీతి। ఉపవాసశబ్దాభిధేయస్య పర్వదినే కర్తవ్యస్యాన్వాధానాదేః పర్వణి చతురంగవత్త్వం అథావస్త్రయోంశా విహితః కాలః। న తు చతుర్థోంశః। యాగశబ్దాభిధేయస్య పురోడాశప్రదానాదేః పూర్వోక్తః పర్వచతుర్థోంశః ప్రతిపదంశాస్త్రయశ్చ విహితః కాలః। న తు ప్రతిపదః శ్చతుర్థోంశః। తదేతదాహ కాత్యాయనః॥ త్రీనంశానుపవస్తస్య యాగస్య చతురో విదుః। ద్వావంశౌ వృత్తస్య జేదం త్యా యాగే చ వ్రతకర్మణోతి॥ తమేతం యజ్ఞకాలం యజ్ఞపార్శ్వేపి ప్యాహ। పంచదశ్యాః పరః పాదః పక్షతేః ప్రథమాస్త్రయః। కాలః పర్వణాం యాగే స్యాదపర్వం తే తు న విద్యత ఇతి॥ వృద్ధశాతాతపోపి। పర్వణో యశ్చతుర్థోంశః ఆద్యాః ప్రతిపదస్త్రయః। యాగకాలస్స విజ్ఞేయః ప్రాతరుక్తో మనీషిభిరితి। అత్ర ప్రాతః●రితి విశేషణాత్ తృతీయాదయస్త్వపరిమిత హోరాత్రత్రయం యాగకాల ఇత్యుక్తం భవతి। ప్రతిపదశ్చతుర్థాంశం నిషేధతి నాత్యాయనః। న యష్టవ్యం చతుర్థాంశే యాగైః ప్రతిపదః క్వచిత్। రక్షాంసి తద్విలుంపంతి శ్రుతిరేషా సనాతనీతి। తదేవం పర్వణ్యన్వాధానాదికం ప్రతిపది చేష్టిరితి సంధిపార్శ్వయోరుభయోరితి ప్రారంభపరిసమాప్త్యవస్థితే యదా పర్వప్రతిపదౌ ద్వయమాత్రపసంపూర్ణతిథీ భవతః తదానసందేహః। యదా తు ఖండతిథిః తత్ర నిర్ణయోభిధీయ

కాలవాభవం

౬౫

తేతి

బ్రాహ్మణే సోక్తమాయతే। యస్య హవిర్నిరుప్తం పురస్తాచ్చంద్రమా అభ్యుదేతి। త్రేధా తండులాన్విభజేద్యే మధ్యమాః స్యుస్తానగ్నయే
దాత్రే పురోడాశమష్టాకపాలం కుర్యాత్। యే స్థవిష్ఠాస్తానింద్రాయ ప్రదాత్రే యే క్షోదిష్ఠాస్తాన్విష్ణవే శిపివిష్టాయ శృతే చరుమి
తి। సోయం దృష్టాంతః। హవిషి నిరుప్తే సతి తత ఊర్ధ్వం పూర్వస్యాం దిశి ఇందావుదితే సతి దర్శేష్టేః కర్మవిధేర్దైవగుణ్యముక్త
రితాన్వ వ్యవస్థితం। తదేవం వైగుణ్యం పౌర్ణమాసీదినే పక్షాదిషు చంద్రోదయే భవతీతి। ఏతదేవ బోధాయనమతముపోద్బలయతి
శ్రుతిః। యస్య హవీంషి పురస్తాత్పశ్చాత్తౌ నామానదృశ్యతే తదహర్యజేత। ఇతి। అయమర్థః। సన్ వాలాన్ సాక్షాచ్చంద్రదర్శనే
నాస్తి భవతి। ద్వితీయాయుక్తాయాం ప్రతిపది పశ్చాచ్చంద్రో దృశ్యతే। తయోరుభయోర్మధ్యే వర్తమానాం కుహ్వాం
దివవిధమపి చంద్రదర్శనం నాస్తి అతస్తస్మిన్దినే యష్టవ్యమితి। చంద్రదర్శనోపేతాయాం శుక్లప్రతిపది యాగానుష్ఠా
నే ప్రాయశ్చిత్తమాహ। కాత్యాయనః। యజనీయేఽహ్ని సోమశ్చేద్వారుణ్యాం దిశి దృశ్యతే। తత్ర వ్యాహృతిభిర్హుత్వా
త్వా దండం దద్యాద్ద్విజాతయ ఇతి। చంద్రదర్శనదోషం తస్యైవాభిప్రేత్య బోధాయనకారికాసు పఠ్యతే। ఇష్టిరలం
ప్రతిపదాదినాడీష్వష్టస్వపి యది భవంతి తత్తాసు తత్। క్షీణాసు నాడీషు దినసన్నపూర్వః కలాబుధవృద్ధ్యా చ భవేద్ద్వితీయా
ఇతి। అయమర్థః। అమావాస్యాతిథేః సంబంధినీషు నాడీషు క్షీణాసు సతీషు తస్మిన్దినే అస్తమయాత్పూర్వం ప్రతిప
త్సంబంధినో నాడ్యః సప్తాష్టవా యది భవంతి తదా తద్దినమిష్టికాలం యోగ్యం। సోయమేకః పక్షః। అమావాస్యా ప్రతిప
దో యదా వర్ధతే తదా ద్వితీయా కలాబ్జ భవేత్। అమావాస్యాయాం మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వం యదా ... తే ప్రతిపద్దినే యా
గః కర్తవ్య ఇతి। శ్లోకత్వం తత్రాపి। అపరాగస్తమయాదత్ర ద్వితీయాయాం తు ప్రదృశ్యతే। తత్ర యాగం న కుర్వీతేతి శౌన
దేవాః స్తుపతాష్టాంగాం ఇతి। బోధాయనమతానుసారిణో మనావేధానవద్దర్శశ్రాద్ధమపి స్వల్పామావాస్యాన్వేతాయాం చతుర్దశ్యాం
కర్తవ్యం। తథా చ బోధాయనసూక్తం। యదా చతుర్దశీయామం తురీయమనుపూరయేత్। అమావాస్యా క్షీయమాణా తదైవ శ్రాద్ధమాచరేత్।
చతుర్దశ్యాం చతుర్యామే అమా యత్ర న దృశ్యతే। శ్వోభూతే ప్రతిపద్యత్ర భూక వ్యాధికం క్రియతే। చతుర్థేయామే అమావాస్యా సం
పూర్ణా న దృశ్యతే కింత్వవసానే న స్వల్పా సా చ పరదినే క్షీయతే తదానీం చతుర్దశ్యాం శ్రాద్ధమాచరేత్। నను చంద్రదర్శనోపేతాయాం ప్రతిపది
ష్టిః సమామ్నాతా। తథా చ శతపథబ్రాహ్మణం। యదహః పశ్చాచ్చంద్రమా అభ్యుదేతి। తదహర్యజన్నివమాంల్లోకానభ్యుదేతి। తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమపి। ఏ
షా వై సుమనా నామేష్టిర్యమద్యేజానం పశ్చాచ్చంద్రమా అభ్యుదేత్యస్మిన్నేవాస్మై లోకేఽర్ధుకం భవతీతి। అయమర్థః। యేయమిష్టిశ్చంద్రదర్శనోపే
తే దినే క్రియతే సేయమిష్టిః సుమనః శబ్దవాచ్యా తాదృశీమిష్టిం కృతవంతం యజమానమభిలక్ష్య తస్మిన్దినే పశ్చాచ్చంద్రమా ఉదేతి। తస్మై యజమా
నాయాస్మిల్లోకే సమృద్ధిర్భవతీతి। బాఢం। తథాపి భవతి ద్వయం బోధాయనమతానుసారివ్యతిరిక్తవిషయం ఏతదేవాభిప్రేత్య ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే యా

పుర

శ

తు

తె

కాలమాధవం ౬౨

62

తి॥ కాత్యాయనః। సంధిశ్చేత్సంగవాదూర్ధ్వం ప్రాక్పర్యావర్తనాద్రవేః। సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా సద్యస్కాలవిధౌ తిథిరితి।
భాష్యార్థసంగ్రహకారోఽపి। అన్వాహితాగ్నేస్తు స ఏవోపవాసః పూర్వేద్యుశ్చేత్ యది పూర్ణమాసీ స్యాత్ ఆవర్తనాత్ప్రాగ్యది పర్వ
సంధిస్తదైవ యాగః క్రియతే సమస్త ఇతి। ఆపస్తంబోఽపి। పౌర్ణమాస్యామన్వాధానపరిస్తరణోపవాసాః సదైవామావాస్య సద్యస్కాలాయాం సర్వం
క్రియత ఇతి। సంగవావర్తనయోర్మధ్యే పౌర్ణమాసీప్రతిపదోః సంధౌ సతి పూర్వేద్యురన్వాధానం ... సంధిదినాత్పూర్వేద్యురన్వా
ధానాదికం ప్రాప్తం। తచ్చ సద్యస్కాలవాక్యైః సంధిదిన ఉత్కృష్యతే। న చైవ సద్యస్కాలవిషయే సంధిదినాత్పూర్వదినే యాగ ఉత్కృష్యతాం తథా సత్యపరాహ్ణే
దిసంధిష్వన్వాధానయాగయోర్విధానాత్ ... అస్తి చ దర్శేఽపి పౌర్ణమాస్యాం। వాజసనేయినామమావాస్యా విషయే అన్వాధానోత్కర్షే సతి యాగ
స్యాపి పూర్వోత్కృష్టత్వాత్। ఏవం। అన్వాధానాద్యతిరేకరూపాభ్యాం విధినిషేధాభ్యాం అసావః శంకాయా నివారితత్వాత్। తత్ర సద్యస్కాలవిషయా
స్యాపి ... రూపః ప్రతిపచ్చతుర్దశ్యోః ప్రతిషేధో వ్యతిరేకరూపో ... అసావః శంకాయా నివారితత్వాత్। తత్ర సద్యస్కాలవి
షయోఽన్వాధానాదివ్యవస్థా ఏవం చ సతి ప్రతిషేధవచనస్యావకాశో భవతి। అమావాస్యాయాం విశేషమాహ వృద్ధశాతాతపః। ద్వితీయా
త్రిముహూర్తా చేత్ప్రతిపద్యాపరాహ్ణికీ। అన్వాధానం చతుర్దశ్యాం పరతస్సోమదర్శనాదితి। సోఽయం విశేషో నాశ్వలాయ
నాపస్తంబవిషయః। అత ఏవ బౌధాయనః। ద్వితీయా త్రిముహూర్తా చేత్ప్రతిపద్యాపరాహ్ణికే। అన్వాధానం చతుర్ద
శ్యాం పరతస్సోమదర్శనాత్। చతుర్దశీ చతుర్యామా అమావాస్యా న దృశ్యతే। క్షయే భూతే ప్రతిపచ్చేత్సైవ తత్పర్వాంతే
త్రివర్గారమేత్। చతుర్దశీ చ సంపూర్ణా ద్వితీయా క్షయగామినీ। చతురష్టిరమాయాం స్యాద్భూతే కర్మాదికం క్రియే

అమా

తి। ఏతేషాం వచనానామయమర్థః। అన్వాచతుర్దశీ సంపూర్ణా అస్తమయాదర్వాగమావాస్యా స్వల్పా తత ఏవా
పరాహ్ణే వ్యాప్త్యభావాత్ప్రాధాన్యాన్వాధానయాపూర్వాంగత్వాత్ యద్యప్యనిమిత్తభావం న భజతే తథాపి ప్రతి
పది ద్వితీయాయాం సత్యాం చంద్రస్య దృశ్యమానత్వాత్తద్దర్శనే చేష్టేర్నిషిద్ధత్వాత్ప్రతిపద్యుక్తాయాం ... మమా
వాస్యాయాం మిష్టిః స్వల్పామావాస్యాపేతాయాం చతుర్దశ్యాం శ్రాద్ధాన్వాధానాదికం కర్తవ్యమితి। తదేవాభిప్రేత్య
స్మర్యంతే। అదితేస్తు మితే చంద్రః ప్రత్యచ్ఛాయ ముదయాద్యది ప్రతిపద్యతిపత్తిస్సైవ తత్పంచదశ్యాం యజేత్తదేతి॥ వ్యక్తవసిష్ఠా
పి। ఇంద్రో నిరుప్తే పరుషస్పురస్తాదుదితే విధేయం ... తస్య సర్వస్మాదపి హాతవ్యమేవేతి॥ అయమర్థః। యదా సపూర్ణా
చతుర్దశ్యామవిచాలేనామావాస్యా బుద్ధికృత్వా అన్వాధానాదికం కృత్వా పౌర్ణమాసం కరోతి కర్తే। తస్మిన్నుషఃకాలే పూర్వ
స్యాం దిశి చంద్రమా ఉదేతి। తదా న దర్శకర్మ భవితుమర్హతి। దర్శకాలస్యాప్రాప్తత్వాత్। కింతు కాలాపరాధం నిమిత్తీకృత్య
దర్శదేవతా అపనీయ దాత్రాది గుణవిశిష్టానగ్న్యాదిదేవతాంతరాణి అన్వవసాయ హవిః ప్రక్షేపాభిహితః। తదేతత్త్రైరియ్య

యదా తు మహాతాన్వృధాన షోడశదినే అమావాస్యా సంపూర్ణా స్యాత్ సప్తదశదినే ప్రతిపత్సంపూర్ణా స్యాత్ తదా న ప్రతినిష్పద్యతే। సను
బౌధాయనేనాత్ర షోడశసప్తదశదినయోరన్వాధానం యాగం వా ప్రతిషిధ్యతే। యత్రౌపవసథ్యం కర్మ యజనీయం త్రయో-
దశే భవేత్ సప్తదశం వాపి తత్ప్రయత్నేన వర్జయేదితి। అత్ర యజనీయం ప్రతిపద్దినమారభ్య పంచదశం దినమౌపవసథ్య-
క్రమేణ యజనీయం తత్ర స్యాన్ముఖ్యకాలః తిథిక్షయే చతుర్దశం దినే తిథివృద్ధౌ షోడశం దినం తథా సతి త్రయోదశసప్తదశసప్తద-
శయోః ప్రసక్త్యైవ నాస్తి తత్కథం ప్రతిషేధవచనమితి చేత్। ఏవం తర్హ్యన్యయోః ప్రతిషేధో నిత్యానువాదోస్తు। అస్తి చాప్రసక్త-
ప్రతిషేధనిత్యానువాదోస్తు। అస్తి చాప్రసక్తప్రతిషేధరూపో నిత్యానువాదః యథా నైవ పృథివ్యాం నాంతరిక్షే న దివ్యగ్నిశ్చే-
తవ్య ఇతి। పూర్వత్ర పరత్ర ప్రతిపదోః సంధిముపజీవ్యాన్వాధానేష్టికాలౌ వ్యవస్థాపితౌ। తత్ర తిథిక్షయవృద్ధిభ్యాం
సంధివిషయం కంచిద్విశేషమాహ। కాత్యాయనః। పరేద్యుర్ఘటికా న్యూనా సాస్తథైవాధికాశ్చ యాః। తదర్ధం కృత్వా పూ-
ర్వస్మిన్ హ్రాసవృద్ధీ ప్రకల్పయేదితి। లౌగాక్షిరపి। తిథేః పరస్యా ఘటికాస్తు యాః స్యుర్న్యూనాస్తథా చాభ్యధికాస్తు తా-
సాం। అర్ధం వియోజ్యం చ తథా ప్రయోజ్యం హ్రాసే చ వ్యవస్థా ప్రథమే దినే తదితి। పూర్వేద్యురమావాస్యా పంచదశఘ-
టికా పరేద్యుః ప్రతిపదాపి తావతీ తథా యథాస్థితత్వమేవోపజీవ్యం సంధిర్నిర్ణేయః। యదా తు ప్రతిపత్షడ్ఘటికా
క్షీయతే తదా ఘటికాత్రయక్షయో మావాస్యాయాం యోజనీయః। తస్యైవా జాతే ద్వాదశఘటికామావాస్యా భవతి త-
దావర్తనాత్పూర్వం సంధిః సంపద్యతే। అనేనైవ న్యాయేన ఘటికాత్రయవృద్ధౌ యోజితాయాం అమష్టాదశఘటికా
మావాస్యా భవతి తథా సత్యావర్తనాదూర్ధ్వం సంధిర్భవతి। తదేవం సంధిం నిర్ణీయ తదనుసారేణాన్వాధానేష్టీ అను-
ష్ఠాతవ్యే॥ ॥ఇతీష్టినిర్ణయః॥ ॥సనివష్టికాలవద్గ్రహణకాలోప్యత్ర నిర్ణేతవ్యః। పర్వప్రతిపత్సంధ్యుపజీ-
వనేన ప్రవృత్తత్వాత్। తథా చ వృద్ధగార్గ్యః। పూర్ణిమాప్రతిపత్సంధౌ రాహుః సంపూర్ణమండలం। గ్రసతే చంద్రమ-
ర్కం చ దర్శప్రతిపదంతరే। ఇతి। బ్రహ్మసిద్ధాంతే। యామాన్నాలః పర్వణః స్యాత్తత్రావాన్ప్రతిపదాదిమః। రవీందుగ్రహణానే-
హసప్తసేనామిశ్రాణాం క్షపేదితి। అనేహాకాలః। బాఢం। యద్యప్యస్తి సంధ్యుపజీవనం తథాపి నిర్ణేతవ్యాంశస్య తిథివిష-
యస్యాభావాదస్మిన్ప్రకరణే న తద్వ్యాఖ్యం కర్తవ్యవిశేషస్తూపరితనప్రకరణే నిరూపయిష్యతే॥ ఇతి మాధవీయే ద్వితీయా-
దితిథినిర్ణయాఖ్యం చతుర్థప్రకరణం॥ తృతీయచతుర్థయోః ప్రకరణయోః ప్రతిపదాదయః పంచదశ తిథయః
సపర్వసంధయో నిర్ణీతాః॥ అథ ప్రకీర్ణకరూపే పంచమప్రకరణే నక్షత్రవిశేషాదయః కాలవిశేషాః కర్తవ్యవిశేషాశ్చ సంక్షే-
పేణ నిరూప్యంతే। తత్రాపి తిథివత్సంపూర్ణనక్షత్రసందేహాభావాత్ ఖండనక్షత్రనిర్ణయో వక్ష్యతే। సచ నిర్ణయో దర్శితో విష్ణుధ-

కాలమాధవం ౮౨

63

గ ఉదాహృతః। నను బాధాయ నవ్యతిరిక్తా నామ పిత్రదర్శన యోగ్యం ద్వితీయాయుతం ప్రతిపద్దినమిష్టానిష్టం తథాప్యేష్టిః పర్వణోర్యో
శ్చతుర్దశ్యపకర్తనమేవేష్టిర్విజ్ఞాతమేవ। ద్వితీయాయాస్సహితం యస్మాద్దృష్టప్రయుక్తత్వాశ్చ విలాయ నాన్నతి। తదితదావర్తనతః [illegible] ర్వకాలం యోగా
సంధ్యాస తిద్రష్టవ్యం। అపరాహ్ణాదిసంధిషు చతుర్దశ్యేవ ప్రాప్తత్వాత్। తదేవం ప్రకృతిరూపా యాగేష్టిః కాలో నిరూపితః। వికృతేస్తు
కాలో నిరూప్యతే। తత్ర కాత్యాయనః। ఆవర్తనాత్ప్రాగ్యదిపర్వసంధిః కృతా వా నుసంధి తస్మిన్ప్రకృతే వికృతా వా। తత్రైవ యోగః పరతో
యది స్యాత్తస్మిన్నికృతాః ప్రకృతేః పరేద్యురితి। ఆవర్తనాత్ తతః పురా వా పర్వసంధౌ తస్మిన్సంధిదినే ప్రకృతి యాగం కృత్వా పశ్చాద్వికృ
తియాగః కర్తవ్యః। యదావర్తనస్సంధిస్తదా కేవలం వికృతి యాగస్సంధిదినే ప్రకృతి యాగం కృత్వా పశ్చాద్వికృతి యాగః।
యదావర్తనస్సంధిస్తదా కేవలం వికృతి యాగః ప్రకృతి యాగః కర్తవ్యః। ప్రకృతి యాగస్తు సంధిదినాత్పరేద్యురనుష్ఠేయ ఇత్యర్థః।
ఆవర్తనాత్ తతః పూర్వకాలే తతః పరకాలే వా సంధిరితి తేషు త్రిష్వపి పక్షేషు సంధిదిన ఏవ వికృతేరనుష్ఠానం। ప్రకృతేస్తు పూర్వోక్తరీత్యా
సంధిదినే పరేద్యుర్వానుష్ఠానం వ్యవతిష్ఠతే। ఇష్టీనాం సర్వాసాం ప్రకృతి దర్శపూర్ణమాసౌ। ఐంద్రాగ్న మేకాదశకపాలం నిర్వపేత్ప్రజా
కామ ఇత్యాదయః కామ్యాంతరపరితాః। కామేష్టయో వికృతయః। తత్ర ప్రకృతివద్వికృతిః కర్తవ్యేతి న్యాయేన వికృతేర్నామ
పి సంధిదినాత్పరేద్యుః కదాచిదనుష్ఠానం ప్రాప్తం తదేతదుదాహృతేన వచనేన నివార్యతే। ఇష్టివికృతిన్యాయః పశువికృతావపి
కృత్యోరపి ద్రష్టవ్యః। పశూనాం సర్వేషామగ్నీషోమీయః పశుః ప్రకృతిః। వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామ ఇత్యా
దయః కామ్యాంతరపరితాః। కామ్యపశవో వికృతయః। సోమయాగానాం సర్వేషామగ్నిష్టోమః ప్రకృతిః। ఉక్థ్యషోడశ్య
తిరాత్రాదయో వికృతయః। త్రివిధానామిష్టిపశుసోమవికృతీనాం పర్వైవ కాలః। తదేతదాహాపస్తంబః। యదీష్ట్యా యది ప
నా యది సోమేన యజేత పౌర్ణమాస్యాం వా అమావాస్యాం వా యజేతేతి। అత్రాపి పూర్వవత్ప్రతిపది కదాచిదిష్టిప్రాప్తేత
దాపనవ్యత్తయే పునః కాలవిధిరితి। తస్మాద్వికృతీనాం పర్వైవ కాల ఇతి స్థితం। నను ప్రకృతేర్యదుపక్రాంతకాలాత్కాలాంతరం కథం
త్తేః [illegible] ఉక్తే పాన్స భిష్టిః మర్ధ్యాపంచదశేమాని। చతుర్దశ్యాం జఘన్యేష్టిః। పాపాసప్తదశేమానీతి। అయమర్థః। పూర్వస్మిన్
ప్రతిపద్దినమారభ్యగణనాయాం మాసానామిప్రతిపద్దినం షోడశం భవతి తత్రేష్టిరఖిష్ఠాత్తమా। తతః పూర్వస్మిన్పంచదశేదినే మధ్యమా। తతః
పూర్వస్మిన్చతుర్దశేదినే జఘన్యా తదేవం కాలత్రయం విహితం। ఉత్తమకాలాత్షోడశదినాదూర్ధ్వమావర్తినే సప్తదశేదినే ప్రతి
షిద్ధా। బాధం। తత్రోత్తమమధ్యమపక్షౌ శాస్త్రీయా తిథీనాం వృద్ధిక్షయాభావే సత్యుత్తమః పక్షః ప్రాప్నోతి। ఏకస్మిన్దినే క్షీణే సతి మ
ధ్యమః పక్షః ప్రాప్నోతి (జఘన్య) పక్షస్తు న శాస్త్రీయః। దినద్వయక్షయాభావాత్। అతో జఘన్యశబ్దేన హీనవివక్షయా ప్రయుక్తః।
నతు నైకార్థపక్షాంతరవివక్షయా। నను తిథివృద్ధ్యా విష్టిః సప్తదశీతిథిః కదాచిద్భవతి। తత్తదంపాపాసప్తదశేమానీతి ప్రతిషేధః నాయం
దోషః। అలభతిథివృద్ధౌ యదా షోడశదినే అమావాస్యా దశఘటికా సప్తదశదినే ప్రతిపద్వర్తతే। తదానీం ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే సేష్టి
కాలత్వభ్రాంత్యానుష్ఠానం ప్రసక్తం వచనేన నివార్యతే। తచ్చ నావ్యయస్సం పూర్వాపరసంధ్యపి తద్దినే ఇష్టిః కర్తవ్యత్వేన నిర్ణీతత్వాత్॥

తఇ్ణతి। తత్రాపి తిథ్యన్తపూజాన్తే దానవ్రతవిషయం। నక్షత్ర పూర్వభాగపూజనీయత్వం ఉపవాసాదివిషయం। ఉపవాసాదివ్యతిరి
క్తే తుమ్భైదైవకర్మణి నక్షత్రస్యాన్త్యవ్యాప్త్యం తద్భాగపూజనీయత్వం ద్రష్టవ్యం। నక్షత్రవిశేషే పూర్వరూపస్వలింగస్య శ్రవణేన తు యత్కర్మ
ఉత్తరాషాఢసంయుతం సంవత్సరకర్తవ్యతాధ్యానయుత్ తత్ర ణాదేవ నశ్యనత్వితి। ధనిష్ఠాసంయుతం కార్యం శ్రవణం కర్మయద్భవేత్।
తత్కర్మసఫలం విద్యాదుపాకరణాసంజ్ఞకమితి నిషిద్ధత్వాత్। యోగే తు కసనబిల్లింగసన పూర్వేద్యున్నిశీథమాత్రవ్యా
ప్తి ప్రసూచకత్వాత్ తాసయం కాలాదివ్యాప్తిగ్రాహ్యా। యది యోగః పూర్వేద్యుర్నిశీథమాత్రం వ్యాప్నుయాత్ తదా పరేద్యు
రహని పారణం న ప్రాప్నుయాత్। రాత్రౌ పారణస్య నిషిద్ధత్వాత్। అతో హ్యనైవ వ్రతే పాత పారణం బలవచ్ఛాస్త్రం పూర్వేద్యుర్దివసే సా
యం కాలాది యోగస్య ప్రయోజకం సూచయతి। తస్మాద్ విష్ణుభాది యోగ ఉపవాసాదౌ పూర్వవిద్ధో గ్రాహ్యః
రుదయవ్యాపగ్రాహ్యః। శాస్త్రస్య తు కర్మకాలవ్యాప్తి నిర్ణేతవ్యం। బవబాలవాది కరణానాం తిథ్యర్ధపరిమితత్వేన దివసద్వ
యా వ్యాపితావత్ సందేహో నాస్తి తస్మాదుదయే స్తమయే వాయుస్మిన్నైకరణ సఖ్యాదస్మిన్నేవ దినే తత్కర్మ
సాయం సంధ్యామారభ్య పరేద్యురుదయాత్ ప్రాగేవ కరణం సమాప్యతే తత్ర కథమితి చేద్ భద్రాఖ్యాకరణం న్యాయేన సర్వకరణానిర్ణ తత్కర్మానుష్ఠేయం। యది తు
యద్యపి బ్రూమః। భద్రాకరణావనిర్ణయో భవిష్యోత్తరే। భద్రా ప్రతిపద్యతే। యస్మిన్ దినే భవేద్భద్రా తస్మిన్ స్నానం నిహారత। ఉపవాసస్య

షు

నియమైః కుర్యాన్నారీ నరో పి వా। యది రాత్రౌ భవేద్విష్టిరేకభక్తం దినద్వయే। కార్యం తేనోపవాసస్యాన్ దితి హారీత కో విధిః। ప్రహార
స్యాపరి యదా స్యాద్ విష్టిః ప్రహారత్రయం। ఉపవాసస్తదా కార్యో ఏకభక్తం తతో న దధేతి। ఉదయాదారభ్య యావదస్తమయం
విష్టిసత్త్రా యాన్నాస్త్యుపవాససందేహః। యదా తు ప్రహారమాత్రం విష్టిర్నాస్తి తస్యాపరి ప్రహారత్రయం విష్టిర్భవతి తదా కర్తవ్యమితి
నవ్యాప్తే భద్రాయామథావేపి ఏకదేశవ్యాప్తేః సద్భావాదుపవాసానుష్ఠేయః। అనేనైవ న్యాయేనైకదేశవ్యాప్తస్య భావో పి వివక్షితః తస్మిన్సుక్షే సమసంతరా
త్రితవచనాద్దినద్వయే ఏకభక్తం కార్యం। యస్తు భద్రావ్రతం సంకల్ప్యాహోరాత్రముపోషితుం న శక్నుయాత్। అసౌ భద్రాయు

పి

క్తే ఘటికాసు భోజనం పరిత్యజేత్। భద్రారహితకాలే భుక్త్వాపి ఉపవాసాన్న హీయతే। తథా చ భవిష్యోత్తరే।
క్తానాంచ సర్వశక్తితః। తతో భుంజీత రాజేంద్ర యావద్భద్రా న జాయతే। అథవాంతేపి భద్రాయాః కామతో వా గతే। స్నాతః సంపూజ్య తామేవ బ్రా
గ్నౌ యావద్భద్రా ప్రవర్తతే ఇతి। అహోరాత్రమభాగే యదా భద్రాప్రవేశస్తదానీమేకదేశ భద్రాయోగినో దినస్య ... శుచిః। న కించిద్భక్షయేత్
భద్రాప్రవేశాత్ ప్రాగేవ భోజనే ప్రాప్తే సతి అనుభుక్త్వైవ పూజాదేరనుష్ఠేయత్వాత్। భద్రారహితేపి కాలే తత్ప్రవృత్తా హానిత్వాత్। అశక్తస్య
యదా తు భద్రాయామంతే భుంజీత తదా కర్మకాలవ్యాప్తి శాస్త్రాద్భద్రోపేతకాల ఏవ తత్పూజాదికం న విరుధ్యతే।
భద్రాయుక్తఘటికాసు న కించిద్భక్షయేత్। తావతైవ భద్రోపవాసః పూర్యతే। భద్రాతిక్రమణ ... కసాన్యపి విశేషస్య శాస్త్రోక్తా ... యదప్యే

ది
రి

క్తత్వాత్। భద్రాయాం కౢప్తస్యాన్యాయస్యాతిక్రమేకారణో భావాన్నిర్ణయప్రకారః। సర్వేష్వపి యోగేషు శాస్త్రోక్తానాం
క్షత్రయోగకరణానాం పంచాంగానాం తత్తత్కాలానాం నిర్ణయం కృతం ... శాస్త్రీయకర్మోపయోగివారః ... నచ తిథిన

త

ఇతి శంకనీయం। అహోరాత్రపరిమితత్వేన వారే సందేహాభావాత్। తదేవం నక్షత్రయోగకరణానాం నిర్ణీతాని॥ ॥అథ సంక్రాంతి ని

కాలమాధవం

౭౪

64

మోత్తరే। ఉపోషితవ్యం నక్షత్రం। యస్మిన్నస్తమియాద్రవిః। పూజ్యతే యత్ర వా రామ నిశీథే శశినా సహేతి। తత్రాస్తమయయోగాన్ని
శీథయోగస్త్వేతి। యోగద్వయం ప్రయోజకం। అస్తమయయోగో ముఖ్యః కల్పః నిశీథయోగోనుకల్పః। యోగద్వయం తు లబ్ధే
సతి అనుష్ఠానమతిప్రశస్తం। యదా తు పూర్వేద్యుః కేవలో నిశీథయోగః పరేద్యుః కేవలోస్తమయయోగస్తదా ము
ఖ్యకల్పానుసారేణ పరేద్యురేవోపవాసః। తథా సతి ప్రాతస్సంకల్పకాలే నక్షత్రసద్భావోపి లభ్యతే। నిశీథే శశినా యు
క్తేతి జ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధస్య శశియోగస్య వివక్షితత్వాన్నక్షత్రసద్భావమాత్రసద్భావోప్రలభ్యతే। నిశీథాభిధియత్ర
త్వావగంతవ్యం। దినద్వయేప్యస్తమయయోగాభావే నిశీథయోగేన పూర్వేద్యురేవోపవాసః॥ తదాహ సుమంతుః॥ యత్రార్ధరా
త్రాదర్వాక్తు నక్షత్రం ప్రాప్యతే తిథౌ। తన్నక్షత్రవ్రతం కుర్యాద్దత్తే తే పారణం భవేదితి। అత్ర తిథిష్వివైకభక్తనక్తయోర్మధ్యవ్యా
ప్రమోపవాసాప్తిభ్యాం నిర్ణయః। కిం తదుపవాసనక్షత్ర ఏవ తదుభయం కర్తవ్యం। తదుక్తం స్కందపురాణే। తత్రోపవసేద్దృక్షే యన్ని
శీథాదధో భవేత్। ఉపవాసే యదృక్షం స్యాన్నక్తైకభక్తయోరితి। యత్తు విష్ణుధర్మోత్తరే। స్వాధిష్ఠ... చ్చ నక్షత్రం యస్యామభ్యు
దితో రవిః। తథా కర్మణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమితి। తదుపవాసవ్యతిరిక్తవ్రతాదివిషయం। యదపి బాధాయనవచనం
సా తిథిస్తచ్చ నక్షత్రం యస్యామభ్యుదితో రవిః। వర్ధమానస్య పక్షస్య హానౌ త్వస్తమయం ప్రతీతి। తత్పిత్ర్యకార్యవిషయం। య
దపి మార్కండేయేనోక్తం। తన్నక్షత్రమహోరాత్రం యస్మిన్నస్తంగతో రవిః। యస్మిన్నుదేతి సవితా తన్నక్షత్రం దినం భవేదితి। అస్యా
యమర్థః। ద్వివిధో నక్షత్రసంబంధికాలవిశేషః। అహోరాత్రం దినం చ। తదుదితం కర్మాపి ద్వివిధం। అహోరాత్రసాధ్యం దినసాధ్యం
చ। ఉపవాసైకభక్తాదికమహోరాత్రసాధ్యం। యద్యపి విశిష్టకాలనిష్పాద్యం భోజనమేకభక్తాదేః స్వరూపం తథాపి తస్మిన్నహోరాత్రే భో
జనాంతరస్యైకభక్తాదినియమపూర్తితయా భోజనానంతరం పరిత్యాగసహితస్యైవ భోజనస్యైకభక్తాదిస్వరూపత్వాదహో
రాత్రసాధనత్వమవిరుద్ధం। దానవ్రతశ్రాద్ధానామహన్యేవ కర్తవ్యతయా దానాదికం దినసాధనం। అతోపవాసాదౌ నాక్షత్రోహోరాత్రో
గ్రాహితవ్యః। వ్రతాదౌ తు నాక్షత్రం దినం గ్రాహితవ్యం। అహోరాత్రస్య నాక్షత్రత్వం సూర్యాస్తమయకాలే నక్షత్రవ్యాప్త్యా
సంపద్యతే। దినస్య తు నాక్షత్రత్వం సూర్యోదయే నక్షత్రవ్యాప్త్యా భవతీతి। యదపి యస్మిన్నుదేతి సవితేత్యత్ర సూర్యో
దయకాలే నక్షత్రసద్భావమాత్రం ప్రతీయతే। న తు పరిమాణవిశేషస్తథాపి త్రిముహూర్తపరిమాణస్యాతిదేశాత్ క్లుప్తత్వాత్ ... త్రదిహాపి
...నుసంధేయం। ... ప్రాతః కాలమాత్ర... ప్రసజ్యేత। ... సర్వత్ర ... కాలత్యాగత
...పరంపేక్షితత్వాత్। తథా చ స్మృతిః। నక్షత్రేణ యుతిత్యేవ ... కాలస్తు కర్మణాం। నక్షత్రకాండే యత్ర ... తిథిక్షయమ
తథైవ తు। న చ తేనైవ న్యాయేనైకభక్తేప్యహ్ని నక్షత్రం గ్రాహ్యమితి శంకనీయం। ఉపవాసనక్షత్రైకభక్తే ... ప్రతిపదోక్త
త్వాత్। యథాపి స్మృతివచనం। తిథీనామంతిమో భాగస్తిథికర్మసు పూజితః। ఋక్షాణాం పూర్వభాగస్తు ఋక్షకర్మసు పూజి

యు

యు

తి

తసంశ్లిష్టయోః పూర్వోత్తరరాశ్యోర్మధ్యే సూర్యస్య పూర్వరాశిం పరిత్యజ్య యావతా కాలేనోత్తరరాశిం
ప్రవిశతి స కాలో యోగదర్శిభిర్వినా మాంసదృష్టైరప్యలక్ష్యః అతో ఽనుష్ఠానే ముఖ్యసంక్రాంతికాలాసంభవాత్సంక్రాంతి
సంబంధినౌ పూర్వోత్తరకాలౌ గ్రాహ్యౌ|| సంక్రాంతేః పూర్వోత్తరయోరేకైకస్మిన్ త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యా ఇతి సామాన్య
వచనం| తత్ర విశేషమాహ వృద్ధవసిష్ఠః| అతీతానాగతే పుణ్యే ద్వే ఉదగ్దక్షిణాయనే| త్రింశత్కర్కటకే నాడ్యో మకరే వింశతి:
స్మృతా ఇతి| ఉదగయనమతీతం సత్పుణ్యం భవతి| దక్షిణాయనమనాగతం పుణ్యం| త్రింశదిత్యాదినా స్పష్టీక్రియ
తే| కర్కటాఖ్యాద్దక్షిణాయనాత్ ప్రాచీనాస్త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యాః మకరాఖ్యాదుత్తరాయణాదూర్ధ్వకాలీనా వింశ
తి ఘటికాః పుణ్యాః| ఏవమాసు తిరపి| అయనే వింశతిః పూర్వా మకరే వింశతిః పరాః| వర్తమానే తులామేషే నాడ్య
స్తూభయతో దశేతి|| న చాత్ర త్రింశద్ఘటికావాదినా సామాన్యవచనేన విరోధశ్శంకనీయః సామాన్యవచనస్యానవ
గ్లాపనతావత్| విశేషవచనోక్త ఘటికాసంకోచ ఏవ ప్రశస్తః| యాయాస్సంనిహితా నాడ్యస్తాస్తాః పుణ్యతమాః
స్మృతా ఇతి| దేవలేనోక్తత్వాత్| కేనాపి నిమిత్తేన సంనిహితఘటికాస్వనుష్ఠానాసంభవే త్రింశద్ఘటికాః పరమావధిత్వే
నాభ్యనుజ్ఞాయంతే| షడశీతిషు అతీతాపి దీర్ఘమవధిమాహ వృద్ధవసిష్ఠః| షడశీత్యాస్తు అతీతాయాః షష్టిరుక్తా
స్తు నాడికా ఇతి| విష్ణుపద్యాం ప్రశస్తకాలం స ఏవాహ| పుణ్యా ఽయం విష్ణుప[illegible]ద్యాంచ ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశేతి| సం
క్రాంతీనాం పూర్వోత్తరకాలాని నిర్ణీతాని| తాస్తు సంక్రాంతయః కదాచిదహ్ని భవంతి కదాచిద్రాత్రౌ భవంతి తద్విషయే దాన
స్నానభేదమాహ| వృద్ధవసిష్ఠః| అహ్ని సంక్రమణే పుణ్యమహః కృత్స్నం ప్రకీర్తితం| రాత్రౌ సంక్రమణే భానోర్దినార్ధం స్నా
నదానయోః| అర్ధరాత్రాదధస్తస్మిన్ మధ్యాహ్నస్యోపరి క్రియా|| ఊర్ధ్వం సంక్రమణే చోర్ధ్వముదయాత్ప్రహరద్వ
యం| పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే తు యదా సంక్రమణం రవేః| ప్రాహుర్దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటావితి| అ
స్మిన్ యదా సంక్రాంతిర్భవతి తదా కృత్స్నస్యాహ్నః పుణ్యత్వం విదధతా వచనేనార్ధరాత్రే స్నానదానాదికం ప్రతిషిద్ధ
తే| ఏవం సత్యర్ధరాత్రాదనంతరభావిని దక్షిణాయనే పూర్వభాగే ప్రాశస్త్యం బాధిత్వోత్తరభాగే సుస్నానసంభవతి అ
స్తమయప్రాచీన[illegible]క్షణభావిన్యుత్తరాయణే [illegible] త్తరభాగప్రాశస్త్యం పరిత్యజ్య పూర్వభాగే సుస్నాతవ్యం| ఉత్తరభా
గప్రాశస్త్యం తు మధ్యాహ్నాదిసంక్రమణవిషయం తత్రాపి అహోరాత్రయోః పూర్వోత్తరభాగయోః
సంభవాత్ అనేనైవ న్యాయేన కర్కటేపి మధ్యాహ్నభావిని పూర్వభాగప్రాశస్త్యం సార్థకం భవతి అస్తమయప్రా

కాలమాధవం

ర్గీయతే॥ ॥మేషాదిషు ద్వాదశరాశిషు క్రమేణ సంచరతః సూర్యస్య పూర్వస్మాద్రాశేరుత్తరరాశౌ సంక్రమణం ప్రవేశః సంక్రాంతిః। అత
స్తద్రాశినామపురస్సరం సా సంక్రాంతిర్వ్యపదిశ్యతే। రాశయశ్చ మేష వృష మిథున కర్కట సింహ కన్యా తులా వృశ్చిక ధనుర్మ
కర కుంభ మీన నామకాః తేషు ద్వాదశసు చత్వారి త్రికాణి భవంతి। తత్రైకైకస్మిన్ త్రికే చరస్థిరద్విస్వభావాస్త్రయో రాశ
యః తథా చ చతుర్షు త్రికేషు మధ్యమా వృషసింహవృశ్చికకుంభనామకాః స్థిరరాశయశ్చత్వారః। తేషాం విష్ణుపదమితినా
మ స్థలక్షితిషు ప్రసిద్ధం। ఆద్యంతిమా మిథున కన్యా ధను మీన నామకాశ్చత్వారో ద్విస్వభావా రాశయస్తే షడశీతిము
ఖసంజ్ఞకాః। ఆద్యప్రథమే మేష కర్కట తులా మకర రూపాశ్చత్వారశ్చరరాశయస్తేషు మేషతులే విషువసంజ్ఞకౌ కర్కటకమకరా
వయనే ఇత్యయనసంజ్ఞకౌ। తదేతత్సర్వం వృద్ధవసిష్ఠ ఆహ। అయనే ద్వే విషువే ద్వే చతస్రః షడశీతయః। చతస్రో విష్ణుపదస్య
స్యుః సంక్రాంత్యో ద్వాదశ స్మృతాః॥ వృష కర్కట సంక్రాంతీ ద్వే ఉదగ్దక్షిణాయనే। విషువే తు తులామేషౌ గోలమధ్యే తత
స్తథాపరాః। కన్యాయాం మిథునే మీనే ధనుష్యపి రవేర్గతిం। షడశీతిముఖాః ప్రోక్తాః షడశీతిగుణాః ఫలైః। వృష వృశ్చిక కుం
భేషు సింహే చైవ రవేర్గతిః। ఏతద్విష్ణుపదం నామ విషువాదధికం ఫలైరితి। విషువాభ్యామయనాభ్యాం చ యుక్తం రాశిచతు
ష్టం గోల ఇత్యభిధీయతే। తత్ర మేషాద్యవిషువస్య కర్కటకాద్యాయనస్య చ మధ్యే విష్ణుపదసంజ్ఞకో వృషభః షడశీ
తిసంజ్ఞకం మిథునం చ తిష్ఠతి। తథా కర్కటకాద్యాయనస్య తులాద్యవిషువస్య చ మధ్యే సింహకం కన్యా తిష్ఠతే। ఏవమన్యదప్యు
హ్యం। యథోక్తం గోలవ్యాపాద్వా। స్థిరభే విష్ణుపదం షడశీతిముఖం ద్విదేహభే తులామేషే విషువం తుయోర్దక్షిణో
యనం వృశ్చికే సౌమ్యకం సౌమ్యమితి॥ భశబ్దవాచ్యో రాశిః స్థిరరాశౌ స్థితే సూర్యే సతి విష్ణుపదం భవతి। ద్విస్వ
భావరాశౌ సూర్యే స్థితే షడశీతిముఖం భవతి। తులామేషద్వయోరేకతరస్మిన్ సూర్యే స్థితే విషువం భవతి। తుయోః కర్క
టకే దక్షిణాయనం మృగే మకరే సౌమ్యం సౌమదిగుత్తరాయణం తైరేతైః సంజ్ఞాభేదై రాశయో వ్యవహ్రియంతే। తత్ర
రాశిసంబంధాత్తత్సంక్రాంతినామాపి తాన్యేవ నామాని తాసు చ సంక్రాంతిషు హోమస్నానాదికమన్వయవ్యతిరేకాభ్యామా
హ శాతాతపః। సంక్రాంతౌ యాని దత్తాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః। తాని నిత్యం దదాత్యర్కః పునర్జన్మని
జన్మని॥ రవిసంక్రమణే పుణ్యే న స్నాయాద్యది మానవః। సప్తజన్మసు రోగీ స్యాద్దుఃఖభాగీ చ జాయతే ఇతి। స్నాన
దానాదికం గభస్తే సంక్రాంతికాలే ముఖ్యకల్పాసంభవాదనుకల్ప ఏవాదరణీయః। తదాహ దేవలః। సంక్రాంతిసమయః
సూక్ష్మో దుర్జ్ఞేయః పిశితేక్షణైః। తద్యోగాదప్యధశ్చోర్ధ్వం త్రింశన్నాడ్యః పవిత్రితా ఇతి। దేశవ్యవధానరాహిత్యేనా

నేऽర్ధరాత్రే తు ఉదయే అస్తమయేऽపి చ। మానార్థం భాస్కరే పుణ్యా యత్ర పూర్వేణ శర్వరీదళే। అర్ధరాత్రే త్వసంపూర్ణే దివా పుణ్యా మనాగతం।
సంపూర్ణే ఉభయోర్జ్ఞేయ మతిరిక్తే పరే హనీతి। అత్ర భాస్కరశబ్దేన సూర్యయుక్తం దినముపలక్ష్యతే। యద్వా భాస్కరశబ్దేన సూర్యో న
రూఢః కింతు యౌగికః భాసం కరోతీతి వ్యుత్పత్తి సంభవాత్। తథా చ సూర్యవద్దివసోऽపి భాస్కరశబ్దాభిధేయః। తస్యాపి భాసం ప్రత్యధికరణ
కారకత్వాత్। భాస్కరే దివసే విద్యమానం ప్రమాణం। ప్రహరచతుష్టయం తత్సార్ధప్రహరద్వయం। ఆదితో గ్రస్తమయసోऽపరితన ఆగామి సూర్యో
దయాత్ప్రాక్తనః కాలో రాత్రిః ఉదయసోऽపరి అస్తమయాత్ప్రాక్తనః కాలో దినం ఉదయాస్తమయకాలౌ సంధిరూపౌ తయోః పూర్వాపరరాత్రిభాగ్యం
రాత్రిదివసౌ భాగ్యం పృథగితి కేచిత్ కేరే ఖమూర్తస్యాపి సూర్యమండలాంశస్య దృశ్యమానతయా దివసాంతఃపాతినావిత్యపరే సర్వథాపి నరా
త్రౌ తయోరంతర్భావః। సా చ రాత్రిస్త్రిధా భిద్యతే। మధ్యవర్తి ఘటికాద్వయాత్మక ఏకో భాగః తస్మాత్పూర్వోత్తరౌ ద్వౌ భా
గౌ। తత్ర పూర్వభాగే అసంపూర్ణోऽర్ధరాత్ర ఇతి తన్నివ ప్ర్యవతే। తస్మిన్యదా సంక్రాంతిస్తదానీం సూర్యోదయాస్తమయప్రత్యాసన్నం
యుక్తం పూర్వదినస్యోత్తరార్ధం తత్పుణ్యం। అపూర్ణే శర్వరీదళ ఇత్యనేనార్ధరాత్రాంతరభావి రాత్రిభాగో వివక్షితః। పూ
ర్వోత్తరయోర్నిశాదళయోరేకైకస్య ఘటికాయా అర్ధరాత్రకాలార్ధపృథక్త్వతత్త్వాదసంపూర్ణ రవగంతవ్యా। త
స్మిన్ ఘటికాపూర్వే పరిభాగే యదా సంక్రాంతిస్తదానీం భావి సూర్యోదయప్రత్యాసన్నం దినార్ధం పుణ్యం। అయమేవార్థో ద్వి
తీయలింగకేన ప్రపంచ్యతే। ఘటికాన్వయాత్ తత్ర సంపూర్ణే రాత్రిభాగే యది సంక్రమణం భవతి తదా ఉదయపదివాసం
క్రమణామనాగతం। తథాపి దివసస్యార్ధం పుణ్యం। సంపూర్ణే అర్ధరాత్రఘటికాద్వయాత్మకే నిశీథే యదా సంక్రమణం
భవేత్తదా పూర్వోత్తరయోరుభయోర్దినయోః పుణ్యం జ్ఞేయం। అతిరిక్తే పరభాగే సంక్రాంతౌ పరేహని పూర్వార్ధే పుణ్యం।
దేవలోऽపి। అసంక్రమం పుణ్యం దినార్ధం స్నానదానయోః। రాత్రౌ సంక్రమణే భానోర్విషువత్యయనే దినే ఇతి। రాత్రౌ
భానోః సంక్రమణే విషువన్నామకే గ్రాహ్యే సతి సంక్రమణప్రత్యాసన్నం దినార్ధం పుణ్యం। తత్ర పూర్వరాత్రసంక్రమణే
పూర్వదినస్యోత్తరార్ధం పుణ్యం। అపరరాత్రసంక్రమణే పరదినస్య పూర్వార్ధమిత్యవగంతవ్యం। అయనే నామ
కే భానోః సంక్రమణే దివా గ్రాహ్యే సతి యథాయోగం తద్దినార్ధం। పుణ్యం। ద్రష్టవ్యం। కర్కటకే పూర్వార్ధం। మక
రే ఉత్తరార్ధం। తచ్చ మధ్యదినాయనవిషయం। ఉదయాస్తమయప్రత్యాసన్నత్వయనే పూర్వోత్తరభాగప్ర
శస్త్యబాధయా కృత్స్నదివసపుణ్యత్వనిర్ణయః పూర్వమేవోక్తః। అయనద్వయాతిరిక్తేషు దశసు సంక్రమణేషు యోనిర్ణయః స
పర్వం పయోదాపి తుంతద్వచ్చైహైవ ముక్తౌ మకరకర్కటౌ విహితం।। యామార్ధాస్తమితా నాద్యస్తాస్తాః పుణ్యతమాస్మృ
తే నసామానన వచనేన సర్వేషు రాత్రిసంక్రమణేషు రాత్రావేవానుష్ఠానం ప్రసక్తం। తదపోద్య దశసంక్రాంతిషు దివానుష్ఠానం విధా

తత్ర
నేన
తోన
త్తరా

౨షడశీతిముఖేష్వపు నుత్తరభాగప్రాశస్త్యం బాధిత్వా మకరనాయనే పూర్వభాగప్రాశస్త్యం విధాతవ్యం। ఉదయానంతరభావిషు చ తేషు

కాలమాధవం॥ వర్గ

౮౬

దినభావిషు వచనాంతరావిరోధో ... నోత్తరభాగ ఏవానుష్ఠానసంభవాత్। తద్విరుద్ధం పూర్వభాగప్రాశస్త్యం న విధీయ
తే। ఉభయభాగప్రాశస్త్యోపేతేషు విషువవిష్ణుపదేషు పూర్వోత్తరరాత్రవాసేవ ఉభయానుష్ఠాతవ్యం। ఉభయానంతరభావిషు పూ
ర్వభాగప్రాశస్త్యం బాధ్యతే। అస్తమయప్రాగ్భావిషు తేషూత్తరప్రాశస్త్యం బాధ్యత ఇతి వివేకః। ఏతద్వచనానుసారేణాయ
స్య సంక్రమణస్య యస్మిన్ భాగే ముష్ఠానం తస్మిన్నేవ భాగే వక్ష్యమాణా నాడ్యః పుణ్యాః ... పుణ్యకాలాః అ
త్యంతసన్నిపాతాః పుణ్యతమా ద్రష్టవ్యాః। యదా రాత్రౌ భానోః సంక్రమణం భవతి తదా తస్యా రాత్రేః పూర్వస్యోత్తరస్య
వా దినస్యార్ధం ప్రహరద్వయం స్నానదానయోః పుణ్యం। తత్ర పూర్వదినం కుత్రోత్తరదినమితి వీక్షాయాం తదుభయమర్ధరా
త్రాదితి వచనేన వ్యవస్థాప్యతే। రాత్రేరర్ధమర్ధరాత్రః। ద్వితీయప్రహరస్య చరమఘటికా తృతీయప్రహరస్య ప్రథమఘటికే
త్యేవం ఘటికాద్వయయుక్తః కాలః ... తస్మాదర్ధరాత్రాదర్వాక్ సంక్రమణే సతి పూర్వదినమధ్యాహ్నాదూర్ధ్వం పరిప్రహరద్వయే క్రియాకాల
తదర్ధరాత్రాదూర్ధ్వం సంక్రమణే సతి ఉత్తరకాలీనాయాముదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయం పుణ్యం పూర్ణేర్ధరాత్రే ఉభయత్ర ఘటికాద్వ
యే సంక్రాంతౌ పూర్వోత్తరదినద్వయం కృత్స్నం పుణ్యం। తదుక్తం భవిష్యోత్తరే। సంక్రమస్తు నిశీథే స్యాత్ తదాహ్నస్సమాః పూర్వపశ్చిమాః। సంక్రాం
తికాలో విజ్ఞేయస్తత్ర స్నానాదికం చరేదితి। అత్రేయం వ్యవస్థా। అర్ధరాత్రే యదా షడశీతిస్తదా వచనానుసారేణ పూర్వోత్త
రదినద్వయే సర్వస్య పుణ్యత్వాత్। యదన్యత్ప్రభృతి ఖండావికల్పః। ప్రాప్నోతి। తథాప్యుత్తరదినే షష్టిఘటికా ప్రతిపాదకప్రాతిస్విక వచనానుగ్రహా
త్తత్రైవానుష్ఠాతవ్యం। విషువయోర్విష్ణుపదేషు చ ప్రాతిస్వికవచనం ననియామకం తస్య వచనస్య పూర్వోత్తరభాగయోః సామ్యేన ప్రాశ
స్త్యప్రతిపాదకత్వాత్। ప్రకృతవచనం చ పూర్వోత్తరదినే సామ్యేన విధత్తే తస్మాత్ ... త్పూర్వస్మిన్నుత్తరస్మిన్ వా స్వేచ్ఛయానుష్ఠానమితి
వికల్ప్యతే। అయనయోస్తు ప్రకారాంతరం వక్ష్యతే। అయ ... నవ్యతిరిక్తాసు దశసు సంక్రాంతిషు మధ్యరాత్రాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తాసుప
రేద్యురనుష్ఠానమితి తత్ర నకోపి సంశయః। అర్ధరాత్రాత్పూర్వం ప్రవృత్తాసు తాసు దశసు మధ్యేషు షడశీతివ్యతిరిక్తానాం ష
పూర్వదినే అనుష్ఠానమిత్యత్రాపి నాస్తి సందేహః। షడశీత్యాం తు ప్రకృతవచనేన పూర్వేద్యురనుష్ఠానమితి ద్రష్టవ్యం। నిర్ణయః। కు
తః। విష్ణుపదానాం కథను విరోధః ... యదా। పూర్వోత్తరగతం రాత్రౌ భానోస్సంక్రమణం భవేత్। పూర్వాహ్నే ...
చ నాడ్యస్తు పుణ్యాః ప్రోక్తా మనీషిభిః। అపరాహ్ణే తు పంచైవ శ్రౌతే స్మార్తే చ కర్మణీతి స్మర్యతే। యదా రాత్రౌ పూర్వభాగగతం విష్ణు
పదాషడశీతిసంక్రమణం భవేత్ తదా పూర్వేద్యురపరాహ్ణే పంచ నాడ్యః పుణ్యాః। ఉత్తరభాగగతే తత్సంక్రమణే పరేద్యుః పూ
ర్వాహ్ణే పంచ నాడ్యః పుణ్యాః। న చైవం సతి ప్రహరద్వయపుణ్యత్వవిరోధ ఇతి వాచ్యం। పంచనాడికావచనే పుణ్యాతిశయస్య
వివక్షితత్వాత్। అతః ప్రహరద్వయవాక్యం పుణ్యమాత్రాభిప్రాయం। ఏతత్ తస్మిన్నేవ విషయే దేవీపురాణే పఠ్యతే। అసంపూ

పూర్వపక్షా
విష్ణుపదా
... త్రేషు

అభయయతో
దర్శనేతి

అర్ధరాత్రాదధ
ఉర్ధ్వమితి

౨ప్రాప్తం। షష్టిఘటికాప్రాశస్త్యప్రతిపాదకప్రాతిస్వికవచనే ... హేన సతి పూర్వేద్యురనుష్ఠానమితి ద్రష్టవ్యం నిర్ణయః

कालमाधव ६० पत्रे

తం। యుంతం భరణ్యాన్సహ పూర్వికాత్రయం మఘాంతే ధ్రువోగ్రాఖ్యమిదం భపంచకం। ఖా జంగమం నైరృతమైంద్రమార్ద్రాభవం
తతీక్ష్ణాని విప్రాభాని సర్వదా చరాణి పంచ శ్రవణాః పునర్వసుర్జతే శభం వాసవమానిలం తథా। మృదూని పౌష్ణం సురవర్ధకేశ్వరం తథానురాధా
మృతరశ్మిదైవతం। హుతాశనక్షత్రేణ సహాద్విదైవముశంతి సాధారణసంజ్ఞమస్మిన్నితి॥ యథోక్తనక్షత్రవిశేషాపజీవనేన ప్రవృత్తం మందా
దిభిః సప్తనామభిర్యుతమేషాదిసంక్రాంతౌ క్రమేణాదిమ చతురితాద్యది సప్తవిధసంఖ్యానాద్యాః పుణ్యా ఇతి తదుక్తం తత్ర నామ్ని
సందేహా ఇత తస్మిన్నర్థే పారమార్థికశబ్దః ప్రయుక్తం। మందాయాం ప్రతాప్యసన్నం ఘటికాద్వయం పుణ్యం। మందాకిన్యాం ఘటికా
చతుష్టయం ధ్వాంక్ష్యాం పంచకం ఘోరాయాం సప్తకం మహోదర్యాం ముష్టకం రాక్షస్యాం నవకం। మిశ్రితాయాం ద్వాదశకం మేష
సంక్రాంతౌ తాపవృత్తా హ్యాత్యతః। సోయం ప్రకారో వృషాదిష్వేకాదశసు ప్రశ్నః। త్రిసంక్రాంతిష్వనుసంధేయః
క్షౌ న్రాపచినెగ్రంథే తత్సంక్రాంతిషు యః పుణ్యకాలో నిర్ణీతస్తస్మిన్నేవ లం। దేవీపురాణే హోదాహార
తిశయో హారకో విశేషా ద్రష్టవ్యాః నిర్ణీతేషు పర్వసు। అహోరాత్రోపోషితస్నాన సంక్రాంత్యాది దేవీపురాణోక్తౌ ద్విచతురితాన్యధికః పుణ్య
తర్పణం స్నానదానాదికం। తత్సర్వమేవ శాతాతపవచనద్వయేనోదాహృతం॥ బ్రహ్మపురాణేపి॥ సంక్రాంత్యాదీనాం పుణ్యకాలే తేషు యత్త
రయనయోస్తథా। విషువతోర్ద్వయోః। చంద్రార్కయోర్గ్రహణే యోవన్యోపాంతే షు పర్వసు॥ నిత్యం [illegible]
మఘునం దానం తథా జపం। యః కరోతి ప్రసన్నాత్మా తస్యానంతం ఫలం। అహోరాత్రోపోషితస్నాన
కవతోపవాసః సుస్నాతః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి। వసిష్ఠోపి। ఉపోష్య వచసంక్రాంతౌ స్నాత్వాయో ఖచర యెుక్షరిం। చంద్రసూర్యగ్రహే తథా
పంచాయుతాశ్వమేధానాం ఫలమశ్నుతే॥ అయనే విషువే చైవ త్రిరాత్రోపోషితో నరః। స్నాత్వా యః పూజయేదీశం। ప్రాతః
మాంత్రసు ముశ్నుతే॥ సప్తాశ్వాధ్యరవె వారరాణాం దౌ స్నాతా తుసంక్రమే। అర్కమభ్యర్చ్య దేవస్తుహోదుః సుఖ ముశ్నుతే ఇతి।
శాతాతపః॥ అయనాదౌ సదా దేయం ద్రవ్యం నిత్యం గృహేషు యత్॥ షడశీతి ముఖే చైవ విమోక్షే చంద్రసూర్యయోరితి। ఉ
క్తస్నానదానాదికర్తవ్యస్య సంక్రాంతివిశేష ముపజీవ్య కాలవిశేష మాహ। శాతాతపః। కురాన్న తుదాయనేమధ్యే విషువదాం
విషువతి। షడశీత్యాం ముంతం భాగే స్నానాది విధిమాదరేత ఇతి। గాలవోపి॥ మధ్యే విషువే తి దానం విష్ణుపదే దక్షిణాయనే చాదౌ
షడశీతి ముఖె తీతే తద్భోద గతానే చ భూరి ఫలమితి॥ అయనాదివిషు యత్ర యావాన్ పుణ్యకాలః పూర్వం నిర్ణీత స్తత్ర తావంతం
కాలం త్రేధా విభజ్య మధ్యే విషువతి తద్వదగంతవ్యం। తస్మిన్నపి మధ్యాన్ని విభాగే సన్నిహితా ప్రధాని నాం నాడీనాం పూర్వోదాహృత వచనె
న పుణ్యతమత్వం ద్రష్టవ్యం॥ సంక్రాంతిషు ఫలమాహ॥ భారద్వాజః। షడశీత్యాం తుయఙ్గాన్నం యజ్ఞానం విషువద్వయే॥ దర్శనే
తె సాగరస్యోత స్తసార్వం తొనైవ దశవంత ఇతి॥ బృహస్పతిః। అయనే కోటి పుణ్యం చ సహస్రం విషువె ఫలం। షడశీత్యాం సహస్రం [illegible]

౭౨

కాలమా
ధవం

మకరకర్కటకయోస్తత్ప యుగాదౌ సైస తి పూర్వప్రసక్తం। రాత్ర్యనుష్ఠానమేవ ప్రయుజ్యతే అస్యేతి। ఏవం సతి రాత్రౌ స్నానమభ్యుపగచ్ఛతాం
యాజ్ఞవల్క్యవచనస్యాపి కశ్చిద్విషయః సంపద్యతే॥ తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః॥ రాహుదర్శనసంక్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు। స్నానదానాదికం కు
ర్యాన్నిశి కామ్యవ్రతేషు చేతి॥ సుమంతురపి। రాత్రౌ స్నానం న కుర్వీత దానం చైవ విశేషతః। నైమిత్తికం చ కుర్వీత స్నానం దానం చ రాత్రిషు॥ యుగే వివా
హే యాత్రాయాం తథా పుస్తకవాచనే। దానాన్యేతాని శస్తాని రాత్రావేవాలయే తథా। గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతి యాత్రార్తిప్రసవేషు
చ। శ్రవణే చేతిహాసస్య రాత్రౌ దానం ప్రశస్యతే। నను యథోక్తపుణ్యకాలస్య పాత్రైః పుణ్యతమ వాదిదేవల యాజ్ఞవల్క్య సుమంతు వచనై
ర్మకరకర్కటయోర్నిశి స్నానప్రాపణం శాస్త్రం తద్విరుద్ధం। తథాచ భవిష్యోత్తరే॥ మిథునాత్కర్కసంక్రాంతిర్యది స్యాద్దంశుమాలినః।
ప్రభాతే వా నిశీథే వా కుర్యాదహని పూర్వతః। నామకం తు పరిత్యజ్య జన్మసంక్రమతే రవిః। ప్రదోషే అర్ధరాత్రే వా స్నానం దానం తప
ఏవ నేతి। వృద్ధగార్గ్యోపి। యదాస్తమయవేళాయాం మకరం యాతి భాస్కరః। ప్రదోషే వార్ధరాత్రే వా స్నానం దానం పరేహని। అర్ధరా
త్రే తదూర్ధ్వం వా సంక్రమే దక్షిణాయనే। పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతే రవిరితి॥ మైవం॥ భవిష్యోత్తరవృద్ధగార్గ్యవచనేషు రాత్ర్య
నుష్ఠానప్రతిషేధస్య ప్రతీతేర్దివసానుష్ఠానవిధానేనైవార్థాత్। రాత్ర్యనుష్ఠానప్రతిషేధకల్పనే పరస్పరదాసానుగవాపి తవచనానామనర్థక్యం
ప్రాప్నోతి। తస్మాచ్ఛాస్త్రద్వయమేవ వికల్పప్రాప్తౌ తత్తద్దేశప్రసిద్ధశిష్టాచారేణ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా। యథోక్తానాం ద్వాదశసంక్రాంతీనాం యథోక్తపు
ణ్యకాలేషు మందాదిసంజ్ఞోపజీవనేన కశ్చిద్విశేషో దేవీపురాణే దర్శితః॥ ద్వాదశైవ సమాఖ్యాతాః సమాసుక్రాంతిర్దర్శితాః। సప్తధా తు
ప్రభేదేన వక్ష్యే వ యథా శృణు। మందా మందాకినీ ధ్వాంక్షీ ఘోరా చైవ మహోదరీ। రాక్షసీ మిశ్రితా ప్రోక్తా సంక్రాంతిస్సప్తధా ధ్రువం। మందా
ధ్రువేషు విజ్ఞేయా మృదౌ మందాకినీ తథా। క్షిప్రే ధ్వాంక్షీ విజానీయాదుగ్రే ఘోరా ప్రకీర్తితా। చరే మహోదరీ జ్ఞేయా క్రూరే [illegible] స్తు రాక్ష
సీ॥ మిశ్రితా చైవ విజ్ఞేయా మిశ్రే [illegible] సంక్రమే। ద్విచతుఃపంచసప్తాష్టనవద్వాదశ ఏవ చ। క్రమేణ ఘటికా జ్ఞేయా స్తత్పుణ్యం [illegible] మాధి
కమితి। అత్ర సమాఖ్యాః సంవత్సరవాచి [illegible] సంబంధిత్వం సంక్రాంతికల్పనామేషాదిమీనాంతా ద్వాదశైవ సమాఖ్యాతాః। తాసు ద్వాదశసం
క్రాంతిష్యుక్తా మందాదిభిర్నామభిర్వర్ణ్యతే। యాస్తానిచ నామాని నక్షత్రవిశేషోపజీవనేన ప్రవర్తంతే। తద్యథా। ధ్రువేషు నక్షత్రేషు ప్రార
బ్ధా సంక్రాంతిర్మందా। ఏవం మృదుక్షిప్రాదినక్షత్రేషు ప్రారబ్ధసంక్రాంతిః క్రమేణ మందాకినీ ధ్వాంక్షీత్యాది నామభాగ్భవతి। రోహిణ్యుత్తరాత్రయం
చేతి చత్వారి ధ్రువాణి నక్షత్రాణి। రేవతీ చిత్రానురాధా మృగశీర్షాణి చత్వారి మృదూని। హస్తాశ్విని పుష్యాభిజిన్నక్షత్రాణి చ
త్వారి క్షిప్రాణి। భరణీ పూర్వత్రయం మఘా చేత్యేతాని పంచోగ్రాణి। శ్రవణపునర్వసు శతభిషగ్ధనిష్ఠా స్వాత్యాఖ్యాని పంచ చరాణి। ఆర్ద్రా
మూలార్ద్రా జ్యేష్ఠాఖ్యాని చత్వారి క్రూరాణి। కృత్తికా విశాఖాఖ్యాని మిశ్రాణి। సేయం సప్తధా నక్షత్రవ్యవస్థా జ్యోతిర్గ్రంథ
ధిము [illegible] విధానసారావలితో। క్షిప్రం చ స్థిరముగ్రం చ దారుణం చరమేవ చ [illegible] మృదు సాధారణో రుక్షం సప్తధా ప్రకీర్తితాః॥
కరాశివ న వాకోపి తథా తథాభిజిల్లఘూని పుష్యో గమనే విభూషణే। పారణా [illegible] రాత్రం [illegible] మేతద్విజ్ఞానచాప్ము

గముస

౮౨